

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ**

**ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ**
(у схемах і таблицях)

Навчальний посібник

**Харків
2012**

УДК 159.9 – 355.34

ББК 88.4

П75

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для слухачів, курсантів та студентів вищих навчальних закладів МВС України (лист № 1/9-46-859-Г від 23.01.2012 р.).

Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку (у схемах і таблицях):

П75 навч. посіб. / О. В. Тімченко, В. Є. Христенко, І. І. Приходько та ін.; за заг. ред. проф. Тімченка О. В., доц. Христенка В. Є. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2012. – 339 с.: бібліогр. 114 назв.

ISBN 978-966-8671-13-5

У навчальному посібнику, що має практичний характер, викладено науково обґрунтовані рекомендації з питань психології службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. Зроблена спроба систематизації поглядів на підготовку і психологічне супроводження діяльності особового складу сил охорони правопорядку України під час виконання завдань з охорони громадського правопорядку, забезпечення громадської, особистої і психологічної безпеки, проведення профілактичної і аналітичної роботи, консультацій, установа довірчих зв'язків із громадськістю, роботи з кадрами.

Відповідає навчальним програмам з дисциплін “Психологічна робота у військах”, “Морально-психологічне забезпечення дій військ” та “Теорія і практика психологічної допомоги”, які викладаються на кафедрі оперативного застосування внутрішніх військ Академії внутрішніх військ МВС України.

Для практичних психологів, заступників командирів підрозділів і військових частин з виховної роботи, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, слухачів магістратури, курсантів і студентів вищих навчальних закладів, а також слухачів курсів післядипломної освіти психологічного профілю.

А в т о р с ь к и й к о л е к т и в:

О. В. Тімченко, д-р психол. наук, професор; **В. Є. Христенко**, канд. психол. наук, доцент; **І. І. Приходько**, канд. психол. наук, с.н.с.; **І. І. Ліпатов**, канд. психол. наук, професор; **А. В. Стаднік**, канд. мед. наук, доцент; **В. І. Пасічник**, канд. психол. наук, доцент; **Ю. Б. Ірхін**, канд. психол. наук; **М. І. Товма**, канд. психол. наук, доцент; **В. С. Молдавчук**, засл. працівник культури України; **О. В. Лавніченко**, канд. військ. наук, доцент; **І. В. Воробйова**, канд. психол. наук, с.н.с.; **Я. В. Мацегора**, канд. психол. наук

Р е ц е н з е н т и:

В. О. Лефтеров, д-р психол. наук, професор, професор кафедри психології та соціології Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ;

Л. А. Перелигіна, д-р біол. наук, професор, начальник кафедри загальної психології Національного університету цивільного захисту України

З М І С Т

Вступ.....	14
Розділ 1. Національна безпека України й особливості службово-бойової діяльності особового складу сил охорони правопорядку.....	15
Модель безпеки України.....	16
Теоретичні основи службово-бойової діяльності внутрішніх військ.....	17
Завдання, що виконуються з'єднаннями та частинами внутрішніх військ.....	17
Сутність службово-бойової діяльності внутрішніх військ, її визначення, зміст і види.....	20
Службово-бойова діяльність внутрішніх військ.....	21
Службово-бойове застосування внутрішніх військ.....	22
Оперативний і тактичний аспекти службово-бойової діяльності внутрішніх військ.....	23
Об'єкт і предмет оперативного застосування й тактики внутрішніх військ.....	24
Принципи та форми службово-бойового застосування внутрішніх військ.....	25
Розділ 2. Основи юридичної психології	26
Предмет і система юридичної психології.....	27
Основні напрями досліджень у рамках юридичної психології.....	28
Система кримінальної психології.....	29
Методи кримінальної психології.....	30
Сутність кримінальної субкультури (за В.Ф. Пирожковим).....	31
Емпіричні ознаки кримінальної субкультури.....	32
Основні функції кримінальної субкультури.....	33
Особливості кримінальної субкультури неповнолітніх (за В.Ф. Пирожковим).....	34
Можлива привабливість кримінальної субкультури для неповнолітніх.....	35
Кримінальний жаргон.....	36
Прізвиська.....	38
Татуювання у злочинному світі.....	39
Поняття “розбірки” у злочинному середовищі.....	53
“Табірний” і “вільний общак”.....	54
Основні чинники і сутність злочинності.....	55

Особистісні чинники індивідуальної прийнятності злочинного способу поведінки.....	56
Криміногенно значущі мотиви злочинної поведінки.....	57
Структура мотивації поведінки.....	58
Розділ 3. Прикладні аспекти юридичної психології у професійній діяльності особового складу сил охорони правопорядку	59
Психологічна структура особистості злочинця.....	60
Психологічна структура особистості злочинця щодо виконуваних нею функцій породження злочинної поведінки.....	61
Типологія особистості злочинця (за О.Ф. Лазурським).....	62
Типологія особистості злочинця (за С.В. Познишевим).....	63
Типологія особистості злочинця (за О.М. Бандуркою, С.П. Бочаровою, О.В. Землянською).....	64
Класифікація психічно неповноцінних злочинців за характером виявлених у них аномалій (за Ц.А. Голумбом).....	65
Типи психологічної готовності суб'єкта до вчинення злочинного діяння.....	66
Пошуковий портрет установлюваного злочинця.....	67
Психологічні джерела інформації про особистість передбачуваного злочинця.....	68
Основні стадії побудови психологічного профілю невідомого злочинця.....	69
“Злодії у законі”.....	70
Головні правила “злочинців у законі”.....	71
Класифікація вбивць (за причинами, що спонукали цих осіб вибрати агресію як модель поведінки).....	73
Злочини мовою цифр.....	74
Класифікація вбивств, прийнята у Національному Центрі аналізу насильницьких злочинів при Академії ФБР у Куантіко (штат Вірджинія).....	75
Замовні вбивства.....	76
Учасники замовних убивств.....	77
Типологія кілера (за класом і способом виконання замовлення).....	79
Основні правила, які висококласний кілер намагається виконувати завжди.....	80
Типові способи вчинення замовних убивств.....	81
Місця вчинення замовних убивств.....	82
Способи приховання замовних убивств.....	83

Основні групи серійних сексуальних убивств.....	84
Головні риси, які визначають специфіку серійних сексуальних убивств.....	85
Способи поводження злочинців із трупами після вбивства (можуть свідчити про психологічний стан злочинця, його мотивацію).....	86
Інтерпретація результатів аутопсії жертв серійних убивств.....	87
Причини виникнення девіації у сексуальній орієнтації.....	88
Розлади сексуального потягу.....	89
Педофіли.....	92
Загальна психологічна характеристика серійних сексуальних убивць.....	93
Основні психологічні причини серійних сексуальних убивств.....	94
Рекомендації розробникам психологічних пошукових портретів серійних убивць (за В.О. Образцовим, С.М. Богомоловою).....	95
Основні ознаки організованої злочинності.....	96
Основні причини об'єднання у злочинні групи.....	99
Соціально-психологічні особливості злочинної групи.....	100
Комунікативні зв'язки у злочинних групах.....	101
Основні види конфліктів у злочинних групах.....	103
Структура організованої злочинності, пов'язаної із проституцією (за даними В.Л. Васильєва і В.Ф. Пирожкова).....	104
Основні характеристики проституції (за Н.О. Аверіною).....	105
Приблизна організація наркомафії (за даними В.Л. Васильєва та В.Ф. Пирожкова).....	106
Фінансові піраміди.....	107
Психологічні методи вербування у закриті клуби.....	108
Продаж людей за кордон.....	113
Основні етапи продажу людей за кордон.....	114
Загальні риси деяких деструктивних релігійних організацій.....	116
Чинники, які потенційно перетворюють деструктивні релігійні секти на кримінальні співтовариства.....	117
Характер створення і підтримання членства у деструктивній релігійній організації.....	118
Психологічні особливості неповнолітніх, залучених у сатанинські культури.....	119
Чинники, що зумовлюють можливу участь адептів деяких деструктивних релігійних сект в антигромадських акціях.....	120

Можливі мотиви участі деструктивної релігійної секти в організації і вчиненні терористичного акту.....	121
Шляхи перетворення adeptів деяких деструктивних релігійних сект в терористів-камікадзе.....	122
Можливі сценарії учинення терористичних актів з боку деяких деструктивних релігійних організаці.....	123
Психологічні типи осіб, що вчиняють злочини терористичної спрямованості.....	124
Необхідні умови для проведення спеціальної операції по звільненню заручників.....	125
Структура злочинності неповнолітніх (за В.Л. Васильєвим).....	126
Мотиви вживання алкоголю і наркотичних речовин серед неповнолітніх.....	127
Як розпізнати особу, що вживає наркотичні речовини.....	128
Короткий словник наркоманів.....	129
Класифікація неповнолітніх токсикоманів за виглядом токсичної речовини і способом її уживання.....	132
Шахраї.....	133
Класифікація шахраїв.....	134
Аферисти – “юридичні особи”.....	135
Вуличні аферисти.....	136
“Лялькарі”.....	137
Жебраки.....	138
Вуличний гіпноз.....	140
“Гопники”.....	142
Викрадачі.....	143
Кишенькові крадії.....	144
Типологія кишенькових крадіїв за способом учинення крадіжки.....	145
Типологія кишенькових крадіїв за місцем учинення крадіжки.....	146
Характеристика злодіїв-одинаків.....	147
Соціально-демографічний портрет комп’ютерного злочинця.....	148
Особистісні характеристики комп’ютерного злочинця.....	149
Типологія комп’ютерних злочинців.....	150
Класифікація комп’ютерних злочинців.....	151
Основні види хакерів.....	154
Розділ 4. Психологічні аспекти спілкування у професійній діяльності особового складу сил охорони правопорядку.....	155

Психофізіологічні аспекти сприйняття.....	156
Типові помилки сприйняття.....	159
Прийоми полегшення запам'ятовування.....	160
Етапи психологічного контакту під час спілкування.....	161
Чинники, що визначають міжособистісну привабливість під час спілкуванні.....	162
Бар'єри спілкування у професійній діяльності особового складу сил охорони правопорядку.....	163
Психологічні бар'єри, що виникають у громадян під час спілкування з особовим складом сил охорони правопорядку.....	164
Стимулятори психологічних бар'єрів.....	165
Умови успішного встановлення психологічного контакту.....	166
Психологічна дія на об'єкт професійного інтересу під час установа з ним психологічного контакту.....	167
Міжособистісний простір.....	168
Психологічне зондування у слідчій практиці.....	169
Психологічні особливості проведення допиту.....	170
Види нейтральних запитань.....	171
Психологічні особливості допиту неповнолітнього.....	172
Види захисної поведінки допитуваного та способи її подолання (за Л.Б. Філоновим).....	173
Психологічні особливості огляду місця події.....	174
Психологічні аспекти обшуку.....	175
Психологічні прийоми у поведінці обшукуваного.....	176
Психологічні особливості проведення очної ставки.....	177
Графічний словник пантоміми, що дозволяє фіксувати частоту і просторову характеристику жестів.....	178
Судово-психологічна експертиза.....	179
Цілі й завдання судово-психологічної експертизи.....	180
Судово-психологічна експертиза індивідуально-психологічних особливостей обвинуваченого (підсудного) (за О.Д. Ситковською).....	181
Судово-психологічна експертиза здатності свідка або потерпілого правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, і надавати про них правильні свідчення (за О.Д. Ситковською).....	182
Стокгольмський синдром.....	183
Фази розвитку стокгольмського синдрому.....	184

Умови розвитку стокгольмського синдрому.....	185
Розділ 5. Психологічні аспекти правоохоронної діяльності особового складу сил охорони правопорядку..	186
Загальна схема психологічного аналізу професійної діяльності.....	187
Загальна схема оцінки професійної придатності кандидата на службу.....	188
Структура психологічної характеристики кандидата на службу.....	189
Прояви професійної деформації у особового складу сил охорони правопорядку(за В.С. Медведєвим).....	191
Рекомендації щодо тактики несення патрульно-постової служби (за О.І. Папкіним).....	192
Рекомендації щодо взаємодії особового складу сил охорони правопорядку із підозрюваним або правопорушником (за О.І. Папкіним).....	193
Рекомендації щодо підготовки до взаємодії зі злочинцем (за О.І. Папкіним).....	194
Візуальна діагностика у практиці правоохоронної діяльності.....	195
Рука як джерело інформації.....	196
Ручна символіка чисел.....	198
Дактильна (ручна) азбука (російськомовний варіант).....	199
Дактильна (ручна) азбука (англомовний варіант).....	200
Деякі кримінальні жести, що використовуються для передавання інформації.....	201
Візуальна діагностика брехні й нещирості.....	204
Очні сигнали доступу.....	205
Виникнення “детектора брехні”.....	206
Сучасний “детектор брехні”.....	208
Візуальна діагностика фактичних переживань людини за її зовнішніми проявами.....	209
Візуальна діагностика агресивних намірів підозрюваної особи.....	210
Візуальна діагностика осіб, які збираються вчинити злочин або вже його вчинили.....	211
Візуальна діагностика наявності у людини прихованої зброї.....	212
Специфічні поведінкові та психологічні прояви алкоголізму.....	213
Особистісні зміни при алкоголізмі.....	214
Візуальна діагностика людини, яка перебуває у стані алкогольного сп’яніння.....	215
Позиція людини, у структурі особистості якої переважає алкогольна залежність.....	216
Візуальна діагностика людини, яка перебуває у стані наркотичного сп’яніння.....	217
Психологічні типи наркоманів.....	218

Ознаки фізіологічного й патологічного афектів.....	219
Типи патологічних характерів, від особливостей яких страждає сама людина або її оточення.....	220
Візуальна діагностика осіб із психічними відхиленнями.....	221
Дії, що рекомендуються відносно психічно хворих людей.....	222
Рекомендації щодо встановлення контакту із психічно хворою людиною.....	223
Візуальна діагностика людини, що перебуває у передсуїцидальному стані.....	224
Психологічні характеристики потенційного суїцидента.....	225
Дії особового складу сил охорони правопорядку з нейтралізації спроби самогубства (неозброєний, але “активний” самовбивця).....	226
Дії особового складу сил охорони правопорядку з нейтралізації спроби самогубства (потенційно озброєний самовбивця).....	227
Особливості проведення бесіди з людиною, яка перебуває в передсуїцидальному стані.....	228
Розділ 6. Чутки, їх профілактика та припинення.....	229
Типологія чуток.....	230
Класифікація причин і умов виникнення чуток.....	231
Принципи виникнення чуток.....	232
Основні напрями використання чуток.....	233
Основні принципи й завдання профілактики поширення чуток.....	234
Стратегія організації протидії чуткам.....	235
Форми роботи з контролю над чутками та інформування громадян в умовах кризи.....	236
Психологічні прийоми припинення чуток.....	237
Розділ 7. Психологія натовпу й управління ним під час виконання службово-бойових завдань особовим складом сил охорони правопорядку	238
Основні властивості натовпу.....	239
Характеристика психологічних особливостей натовпу.....	240
Соціально-психологічна характеристика осіб, що складають натовп.....	241
Склад натовпу з точки зору кримінології	242
Характеристика психологічного стану осіб, що знаходяться у натовпі.....	243
Для психологічного впливу на натовп необхідно знати.....	244
Ефективність переконання учасників масових заходів.....	245

Психологічний аналіз 1-го і 2-го етапів формування масових безладь (за М.В. Андрєєвим).....	246
Психологічний аналіз 3-го і 4-го етапів формування масових безладь (за М.В. Андрєєвим).....	247
Психологічний аналіз 5-го і 6-го етапів формування масових безладь (за М.В. Андрєєвим).....	248
Основні завдання особовому складу сил охорони правопорядку із супроводу масових заходів.....	249
Оперативно-попереджувальні заходи з профілактики масових безладь.....	250
Розділ 8. Прикладні аспекти екстремальної психології службово-бойової діяльності особового складу сил охорони правопорядку	251
Основні положення концепції стресу Г. Сельє.....	252
Симптоми стресу.....	253
Загальні поведінкові ефекти гіперстресу.....	254
Емоційні ефекти гіперстресу.....	255
Когнітивні ефекти гіперстресу.....	256
Основні чинники, що впливають на виникнення професійного стресу у співробітника сил охорони правопорядку.....	257
Стресогенність життєвих ситуацій.....	258
Основні фази процесу відповідної реакції на стресові події.....	259
Ознаки психічної дезадаптації, пов'язані з перенесеним стресовим впливом.....	260
Стадії формування стресових порушень.....	261
Основні чинники, що впливають на розвиток посттравматичних стресових розладів.....	262
Основні чинники, що підсилюють дію психічної травми.....	263
Діагностичні критерії посттравматичних стресових розладів (відповідно до версії DSM –IV).....	264
Основні фази психічних реакцій на травму.....	267
Особистісні якості людини, що зазнала психічної травми (за О.М. Черепановою).....	268
Психогенний вплив екстремальних умов.....	269
Психогенії у екстремальних ситуаціях	270
Психічні реакції у життєнебезпечних ситуаціях.....	271
Типові психічні реакції, що виникають під впливом стрес-чинників в умовах миротворчої місії (за О.О. Телічкиним).....	272
Динаміка виникнення і розвитку окремих психопатологічних проявів у постраждалих залежно від етапу екстремальної ситуації, що набула раптового розвитку.....	273

Класифікація масових лих.....	275
Класифікація надзвичайних ситуацій.....	276
Періоди розвитку ситуації, в яких спостерігаються різні психогенні порушення	277
Психологічна допомога населенню у вогнищі надзвичайної ситуації.....	278
Ознаки надзвичайних обставин для особового складу сил охорони правопорядку.....	279
Основні групи надзвичайних обставин	280
Поняття безпеки у діяльності особового складу сил охорони правопорядку.....	281
Характеристика ситуативних станів, що знижують ефективність діяльності особового складу сил охорони правопорядку у небезпечних ситуаціях.....	282
Якості, найважливіші для виживання у ситуаціях протистояння із застосуванням насильства.....	283
Стійкі чинники, що підвищують схильність особового складу сил охорони правопорядку до нещасних випадків.....	284
Десять фатальних помилок у діяльності особового складу сил охорони правопорядку (за О.І. Папкіним).....	285
Характерологічні особливості, пов'язані зі схильністю особового складу сил охорони правопорядку до травматизму.....	286
Портрет співробітника сил охорони правопорядку – “жертви” (за О.І. Папкіним).....	287
Найтипівіші помилки в діях особового складу сил охорони правопорядку, що призводять до їх загибелі або поранень.....	288
Основні причини загибелі особового складу сил охорони правопорядку від вогнепальних поранень.	
Основні причини поранень особового складу внаслідок тілесних ушкоджень.....	289
Найтипівіші реакції співробітника сил охорони правопорядку, який застосував зброю на ураження.....	290
Рекомендації командирам і начальникам щодо зниження психологічних проблем у підлеглих, які застосували зброю на ураження (за Р. Соломовим).....	291
Бойовий стрес і його різновиди.....	293
Специфічні бойові стресори.....	294
Неспецифічні бойові стресори.....	295
Форми прояву бойового стресу на індивідуальному рівні.....	296
Основні моделі бойового стресу.....	297
Основні групи психічних порушень воєнного часу.....	298
Основні симптоми бойових психічних розладів, яких зазнали безпосередньо на полі бою або під час	

тривалої участі у бойових діях (за Р.А. Абдурахмановим).....	299
Соціальні, етнічні, релігійні, родинні обставини, які сприяють інтенсифікації проявів бойового стресу.....	300
Зміни у боєздатності особового складу сил охорони правопорядку залежно від тривалості сну.....	301
Психотравмуючі чинники локального збройного конфлікту (за Л.Д. Столяренко).....	302
Істотні відмінності психопатологічних розладів в екстремальних ситуаціях службово-бойової діяльності з ознаками порушень, що розвиваються у звичайних умовах.....	303
Схема використання способів попередження психологічних травм при різних реакціях на дію психогенних чинників (за О. Даниловим).....	304
Обсяг першої психологічної допомоги особовому складу сил охорони правопорядку залежно від вираженості психічної реакції.....	305
Характеристики службово-бойової діяльності, які впливають на високу ефективність подолання негативних наслідків бойового стресу.....	306
Найхарактерніші відстрочені психічні реакції на психотравмуючі події війн і локальних збройних конфліктів.....	307
Чинники, які впливають на виявлення у особового складу сил охорони правопорядку відстрочених психічних реакцій на стрес-чинники складних службово-бойових завдань	308
Розділ 9. Теорія і практика психологічної допомоги особовому складу сил охорони правопорядку.....	309
Основні принципи надання психологічної допомоги в екстремальних умовах.....	310
Комплекс заходів із надання особовому складу психологічної допомоги в екстремальних умовах службово-бойової діяльності.....	312
Екстрена психологічна допомога військовослужбовцеві, що безпосередньо бере участь у локальному збройному конфлікті.....	313
Профілактика і корекція стресових станів в екстремальних умовах.....	314
Рекомендації щодо проведення бесіди з військовослужбовцями, які пережили бойовий стрес і зазнали бойової психічної травми.....	315
Випадки, в яких військовослужбовцеві слід звертатися за екстреною професійною психологічною допомогою.....	316
Основні розлади психічного стану військовослужбовця в умовах дії стрес-чинників службово-бойової діяльності.....	317
Характерні ознаки психічної демобілізації і заходи з надання психологічної допомоги.....	318

Характерні ознаки надмірної і недостатньої “передстартової” мобілізації та заходи з надання психологічної допомоги.....	319
Характерні ознаки психологічного шоку та заходи з надання психологічної допомоги	320
Характерні ознаки афективних реакцій, конфліктності та заходи щодо надання психологічної допомоги.....	321
Характерні ознаки гострого психічного або фізичного стомлення й заходи з надання психологічної допомоги	322
Характерні ознаки психічної або фізичної перевтоми й заходи з надання психологічної допомоги.....	323
Характерні ознаки деморалізації і заходи з надання психологічної допомоги	324
Дебрифінг стресу критичних інцидентів.....	325
Основні складники та переваги дебрифінгу як методу групової психокорекції посттравматичних стресових порушень особистості	326
Фази проведення дебрифінгу стресу критичних інцидентів.....	327
Родинна психотерапія в системі психологічної допомоги ветеранам війн і локальних збройних конфліктів...	330
Типи відносин між практичним психологом і особовим складом сил охорони правопорядку у процесі проведення психореабілітаційних заходів.....	332
Основні правила створення кімнати психологічної роботи.....	333
Психофізіологічний ефект кольорів.....	334
Бібліографічний список.....	335

ВСТУП

Грунтуючись на дослідженнях вітчизняних і зарубіжних психологів, психіатрів, юристів і соціологів, робиться спроба узагальнити й показати широку панораму психології кримінальної субкультури, розглядаються окремі моделі злочинної поведінки і можливості її прогнозування.

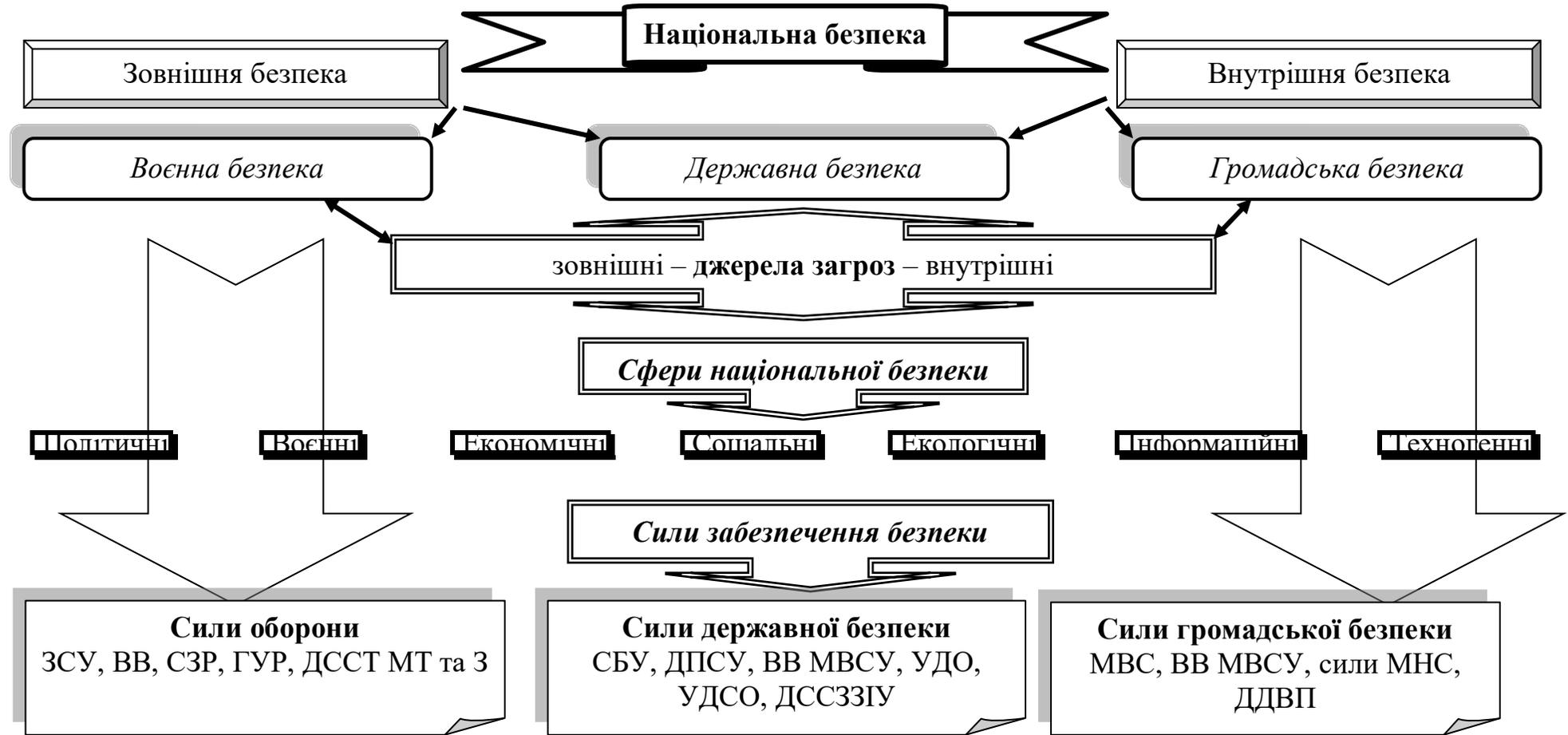
Посібник розроблений відповідно до вимог нормативно-правових документів, спрямованих на вдосконалення професійної підготовки особового складу сил охорони правопорядку України, до яких належать військовослужбовці внутрішніх військ МВС України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Військової служби правопорядку Збройних Сил України, Управління державної охорони України, співробітники Міністерства внутрішніх справ України. Головне призначення посібника – інтенсифікація навчального процесу, активізація пізнавальної діяльності магістрів, слухачів, студентів і курсантів вищих навчальних закладів психологічного та юридичного профілів, співробітників сил охорони правопорядку України.

Цей посібник може бути використаний під час вивчення курсів “Психологічна робота у військах”, “Національна безпека України”, “Морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ”, “Юридична психологія”, “Психологія кримінальної субкультури”, “Психологія жертви”, “Психологія вбивства”, “Психологічне забезпечення переговорів в екстремальних умовах” та інших професійно-орієнтованих навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах України. Сподіваємося, що посібник стане у нагоді всім тим, хто присвятив своє життя боротьбі зі злочинністю та забезпеченню безпеки громадян.

**Розділ 1. Національна безпека
України й особливості
службово-бойової діяльності
особового складу сил охорони
правопорядку**

МОДЕЛЬ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ДССТ МТ та З – Державна спеціальна служба транспорту Міністерства транспорту і зв'язку України;
 ДССЗІУ – Державна служба спеціального зв'язку і захисту інформації України;
 УР ДПС – Управління розвідки адміністрації Державної прикордонної служби України;
 ДДВМ – Державний департамент виконання покарань

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

Теорія службово-бойової діяльності внутрішніх військ:

- ✓ теорія службово-бойової діяльності внутрішніх військ;
- ✓ теорія будівництва внутрішніх військ;
- ✓ теорія правового і військового навчання та виховання;
- ✓ теорія управління внутрішніх військ

Теорія службово-бойового застосування внутрішніх військ:

- ✓ теорія оперативного застосування внутрішніх військ;
- ✓ теорія тактики внутрішніх військ;
- ✓ теорія службової діяльності внутрішніх військ

ЗАВДАННЯ, ЩО ВИКОНУЮТЬСЯ З'ЄДНАННЯМИ ТА ЧАСТИНАМИ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

На внутрішні війська МВС України покладаються такі основні завдання:

- ✓ участь разом із органами внутрішніх справ в охороні громадського порядку шляхом несення патрульно-постової служби в населених пунктах, а також у забезпеченні громадської безпеки під час проведення масових заходів;
- ✓ охорона й оборона важливих державних об'єктів, ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел, іонізуючих випромінювання; супроводження спеціальних державних вантажів під час транспортування; охорона дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав і представництв міжнародних організацій в Україні;
- ✓ конвоювання осіб, узятих під варту, підсудних; осіб, засуджених до позбавлення волі, до судів та охорона їх під час судового засідання; переслідування і затримання осіб, які втекли з-під варти; екстрадиція;
- ✓ участь разом із органами внутрішніх справ у вживанні невідкладних заходів щодо порятунку людей, охорони майна, яке залишилося без догляду, забезпечення охорони громадського порядку у надзвичайних ситуаціях та інших надзвичайних обставинах, а також у забезпеченні режиму надзвичайного стану;
- ✓ участь у припиненні масових безладь у населених пунктах, а за необхідності й у виправних установах;
- ✓ локалізація і нейтралізація непередбачених законом збройних формувань на території країни;
- ✓ участь у заходах з припинення дій організованих злочинних, диверсійних і терористичних груп;
- ✓ участь у виконанні завдань з територіальної оборони країни

ЗАВДАННЯ, ЩО ВИКОНУЮТЬСЯ З'ЄДНАННЯМИ ТА ЧАСТИНАМИ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК (продовження)**Завдання СМВЧМ, частин СП та ОП у НО (С)**

1. Забезпечення правового відповідно до чинного законодавства режиму надзвичайного стану у разі його введення на всій території держави або в окремій місцевості.
2. Участь у розшуку та затриманні заарештованих, підсудних, засуджених, які втекли з-під варти, а також озброєних злочинців, дії яких небезпечні для громадян.
3. Участь у затриманні або знешкодженні озброєних злочинців, коли встановлено їх місцезнаходження.
4. Участь у ліквідації масових заворушень у населених пунктах, що супроводжуються вчиненням насильства, погромів, підпалів, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади та іншими діями руйнівного характеру із застосуванням зброї або інших предметів, які використовуються як зброя.
5. Участь у виконанні завдань щодо попередження та припинення терористичних актів.
6. Участь у забезпеченні безпеки вищих посадових осіб держави, громадян і громадського порядку в районах дії НС.
7. Надання допомоги військовим частинам з охорони АЕС, спеціальних комендатур з охорони ядерних установок науково-дослідних закладів.
8. Надання допомоги військовим частинам з ОВО.
9. Надання допомоги вартам з охорони ядерних матеріалів.
10. Надання допомоги вартам з охорони спеціальних вантажів.
11. Надання допомоги у посиленні охорони об'єктів підрозділам з охорони дипломатичних представництв і консульських установ.
12. Надання допомоги ДПС у забезпеченні безпеки й захисту державного кордону.
13. Участь у забезпеченні громадського порядку та організації взаємодії з силами Цивільної оборони під час ліквідації техногенно-екологічних катастроф (аварій), у тому числі пов'язаних із радіоактивним випромінюванням і хімічно небезпечними речовинами.
14. Участь у забезпеченні карантинних заходів під час епідемій, епізоотій та епіфітотій.
15. Участь у спеціальних операціях по припиненню діяльності не передбачених законами України озброєних воєнізованих формувань (груп)

ЗАВДАННЯ, ЩО ВИКОНУЮТЬСЯ З'ЄДНАННЯМИ ТА ЧАСТИНАМИ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК (продовження)**Завдання військових частин з охорони ОВО, АЕС у НО**

1. Участь у виконанні завдань щодо попередження та припинення терористичних актів.
2. Відбиття нападу на об'єкти, що охороняються.
3. Надання допомоги ОВС у припиненні групових і масових порушень громадського порядку на охоронюваних об'єктах та поблизу них.
4. Участь у ліквідації пожежі, наслідків аварій і стихійного лиха на охоронюваних об'єктах.
5. Охорона об'єктів і забезпечення карантинних заходів в огнищах зараження (ураження)

Завдання підрозділів з КЕОП у НО

1. Переслідування та затримання заарештованих, підсудних і засуджених осіб, які втекли з-під варти.
2. Відбиття нападу на особовий склад варті (працівників суду та прокуратури).
3. Надання допомоги у ліквідації наслідків аварії і стихійного лиха.
4. Участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій, епізоотій, епіфітотій.
5. Евакуація засуджених з установ Державного департаменту з виконання покарань на особливий період

СУТНІСТЬ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК, ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ, ЗМІСТ І ВИДИ

Складники	Форми	Способи
Службова діяльність	Патрульна (патрульно-постова) служба; вартова; вартова та конвойна служба	Бойова служба
Службово-бойова діяльність	Режимні заходи; режимно-карантинна служба; режимно-комендантська служба	Спеціальні заходи
Бойова діяльність	Оборона об'єктів, боротьба з ДРГ, десантами, НЗФ	Бойові дії

Види службово-бойової діяльності

- ✓ Охорона громадського порядку;
- ✓ забезпечення громадської безпеки;
- ✓ охорона об'єктів державного значення;
- ✓ охорона та конвоювання підсудних і засуджених;
- ✓ охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та інших надзвичайних обставин;
- ✓ підтримання режиму надзвичайного стану;
- ✓ участь у територіальній обороні

ЛУЖБОВО-БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

Повсякденна діяльність внутрішніх військ –
комплекс заходів, спрямованих на підтримання частин,
з'єднань і внутрішніх військ у цілому в готовності
до виконання завдань за призначенням

Службово-бойове застосування внутрішніх військ –
виконання завдань за призначенням частинами,
з'єднаннями і внутрішніми військами у цілому в умовах
мирного і воєнного часу

СЛУЖБОВО-БОЙОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

Види службово-бойової діяльності	Способи і складники службово-бойової діяльності	Форми службово-бойової діяльності
За мирного часу		
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Охорона громадського порядку; ✓ забезпечення громадської безпеки; ✓ охорона об'єктів державного значення; ✓ охорона та конвоювання підсудних і засуджених, екстрадиція 	Бойова служба (службова діяльність)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Патрульно-постова служба; ✓ вартова служба; ✓ вартова і конвойна служби
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки у надзвичайних обставинах соціально-політичного характеру (надзвичайних ситуаціях); ✓ підтримання режиму надзвичайного стану 	Дії за надзвичайних обставин (службово-бойова діяльність)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Спеціальні дії; ✓ режимно-карантинна служба; ✓ режимно-комендантська служба
За воєнного часу		
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Охорона громадського порядку; ✓ забезпечення громадської безпеки; ✓ охорона й оборона об'єктів державного значення; ✓ охорона та конвоювання підсудних і засуджених; ✓ участь у територіальній обороні 	Виконання завдань в умовах мирного часу (службово-бойова діяльність)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Патрульно-постова служба; ✓ вартова служба; ✓ вартова та конвойна служба
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Охорона громадського порядку; ✓ забезпечення громадської безпеки; ✓ охорона й оборона об'єктів державного значення; ✓ охорона та конвоювання підсудних і засуджених; 	Виконання завдань в умовах воєнного часу (бойова діяльність)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Режимно-комендантська служба; ✓ спеціальні дії; ✓ бойові дії

✓ участь у територіальній обороні

ОПЕРАТИВНИЙ І ТАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

Складники визначення рівня і масштабу виконуваних завдань

- ✓ Рівень керівництва;
- ✓ кількість залучуваних сил;
- ✓ рівень і масштаб подій (ситуацій), що можуть статись, а також рівень прогнозованих наслідків

Рівні

Тактичний

Тактика внутрішніх військ є теорія і практика службово-бойових дій з'єднань, частин, підрозділів і військових нарядів

Оперативний

Оперативне застосування внутрішніх військ – теорія і практика підготовки та ведення службово-бойових дій оперативного масштабу формуваннями внутрішніх військ самостійно й у взаємодії із правоохоронними органами та військовими формуваннями

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ОПЕРАТИВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ Й ТАКТИКИ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК**Предмет**

Службово-бойові дії військовими нарядами, підрозділами, зведеними загонами, частинами і з'єднаннями внутрішніх військ

Оперативно-тактичні об'єднання (територіальні командування), органи управління й установи ВВ, що ведуть службово-бойові, спеціальні дії або проводять спеціальні операції

Об'єкт

Специфічні способи й форми службово-бойового застосування військових нарядів, підрозділів, частин і з'єднань внутрішніх військ за різних умов обстановки

Способи оцінювання обстановки й методи обґрунтування і прийняття рішень щодо оперативного застосування ВВ; способи оперативного застосування частин і з'єднань ВВ під час виконання службово-бойових завдань з використанням загальних і спеціальних способів

ПРИНЦИПИ ТА ФОРМИ СЛУЖБОВО-БОЙОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

Форми службово-бойових дій внутрішніх військ: оперативне застосування, спеціальна операція, службово-бойові дії

Принципи службово-бойового застосування внутрішніх військ

Принципи службово-бойового застосування внутрішніх військ – це найбільш загальні, основні правила і рекомендації, зумовлені існуючими закономірностями, якими повинні керуватися командири й органи управління під час підготовки й ведення службово-бойових (спеціальних, бойових) дій, антитерористичних, миротворчих, спеціальних операцій

Гуманітарні (основні) принципи

1. Принцип законності.
2. Принцип мінімальної шкоди населенню.
3. Принцип залучення до співпраці доброзичливо настроєного населення.
4. Принцип припинення конфлікту мирними засобами.
5. Принцип активного інформаційно-психологічного впливу на противника.
6. Принцип виконання норм міжнародного гуманітарного права

Воєнні принципи

1. Принцип об'єктивності.
2. Принцип оптимальності.
3. Принцип прогнозування.
4. Принцип єдиноначальності.
5. Принцип централізації управління з наданням підлеглим ініціативи.
6. Принцип твердості й наполегливості в реалізації ухвалених рішень.
7. Принцип оперативного і гнучкого реагування на зміну обстановки.
8. Готовність до вирішення поставлених завдань.
9. Зосередження зусиль під час вирішення конкретного завдання.
10. Раптовість (неординарність) службово-бойових дій для супротивника.
11. Мета формує комплекс завдань і визначає рівень вирішення кожного з них

Окремі (функціональні) принципи

1. Принцип структурно-функціональної і просторово-часової взаємодії.
2. Принцип посилення всіх видів розвідки в районі конфлікту.
3. Принцип структурно-функціональної і просторово-часової взаємодії.
4. Надійна ізоляція району збройного конфлікту.
5. Підрив економічної бази опозиції, знищення керівництва й порушення системи управління НЗФ.
6. Економічний пресинг, обмеження деяких прав і свобод окремих груп місцевого населення

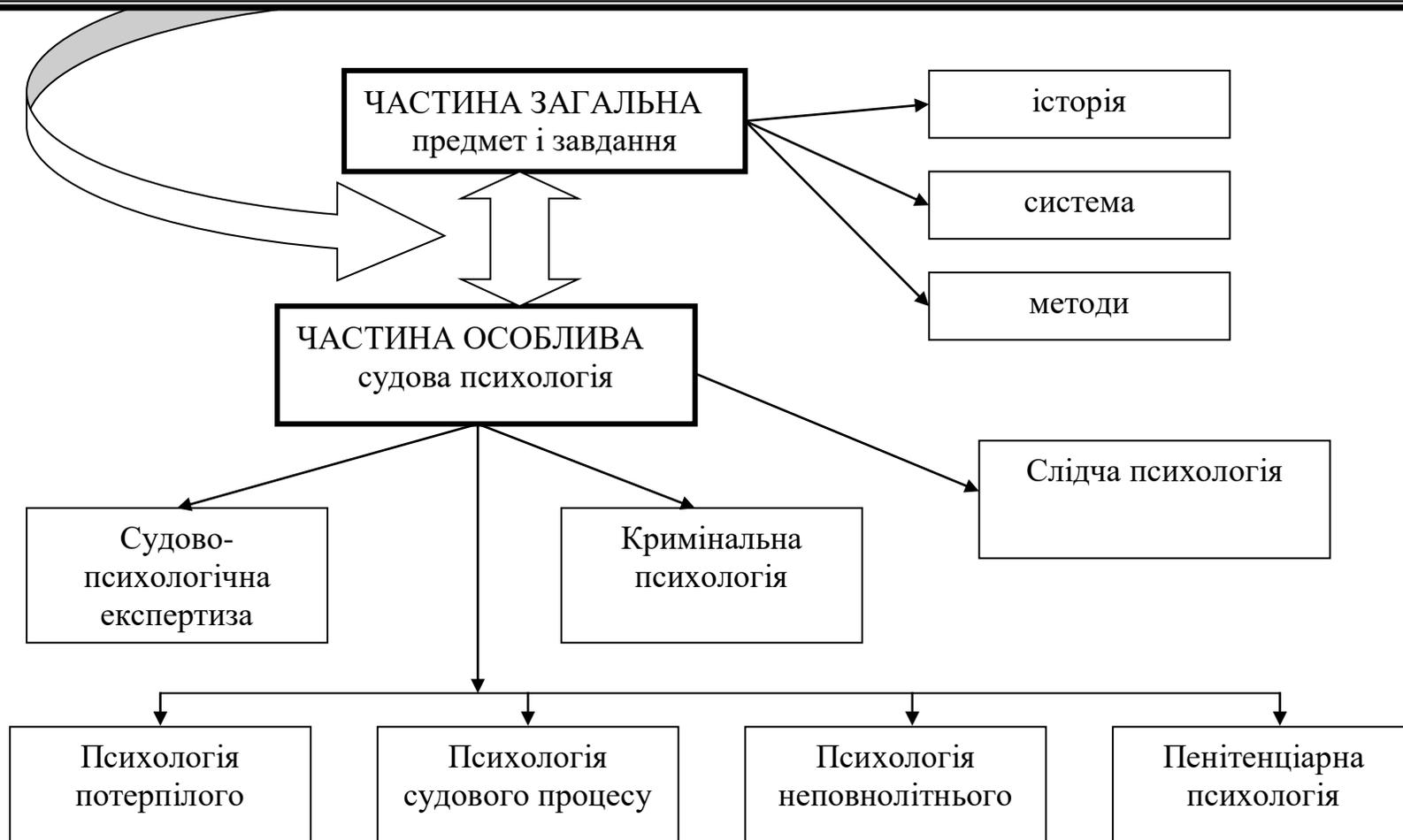

Розділ 2.

Основи юридичної психології

ПРЕДМЕТ І СИСТЕМА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Юридична психологія – науково-практична дисципліна, що вивчає психологічні закономірності системи “людина – право” і розробляє рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності цієї системи

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ У РАМКАХ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**ПРАВОСВІДОМІСТЬ
І ПРАВОВА
ПСИХОЛОГІЯ**

**ПСИХОЛОГІЯ
ОРГАНІЗОВАНОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ**

**ПСИХОЛОГІЯ
ПОПЕРЕДНЬОГО
СЛІДСТВА**

**ПРОФЕСІОГРАМИ
ЮРИДИЧНИХ
ПРОФЕСІЙ**

**ПСИХОЛОГІЯ
КРИМІНАЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА**

**ПСИХОЛОГІЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА
ЮРИДИЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

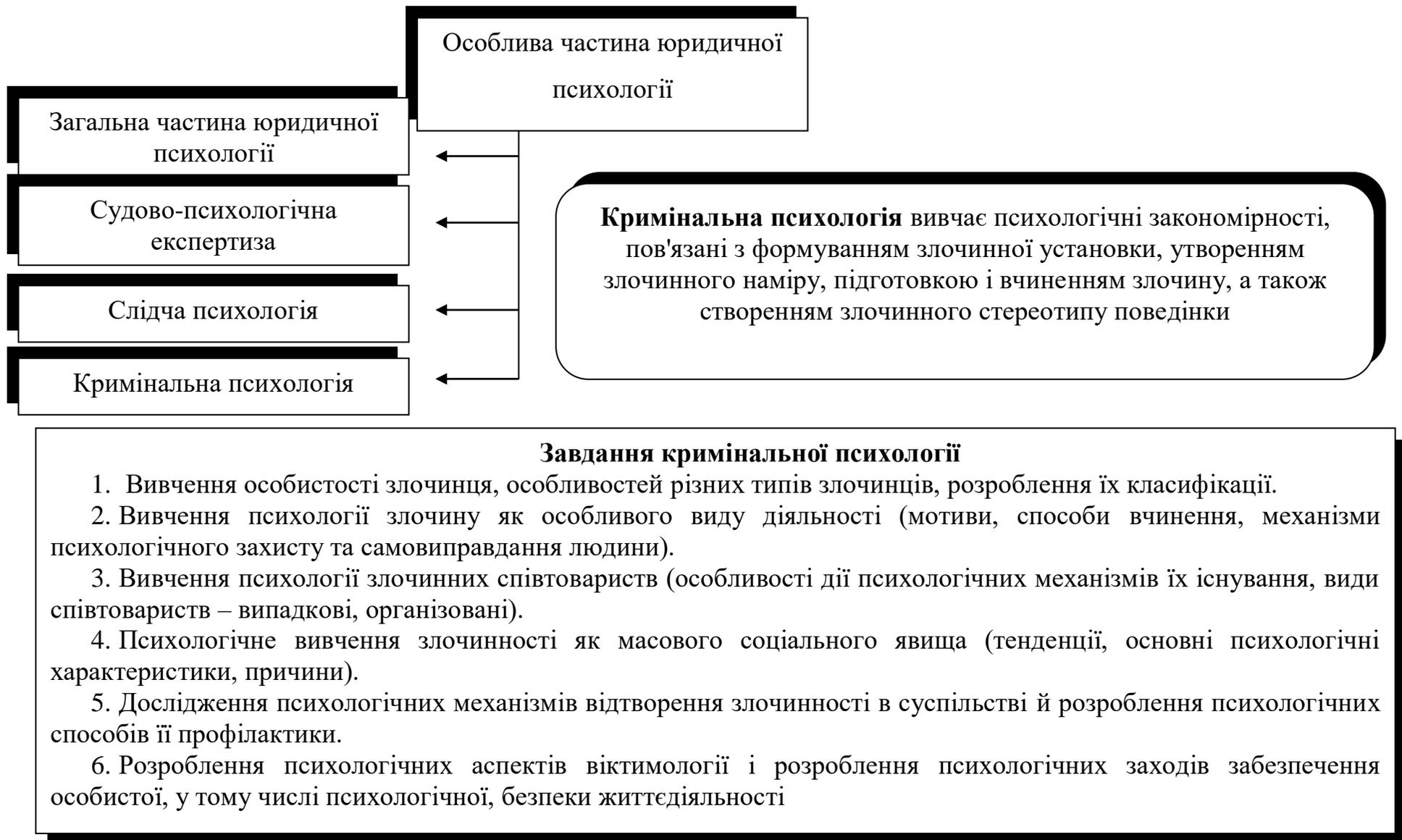
**СУДОВО-
ПСИХОЛОГІЧНА
ЕКСПЕРТИЗА**

**ПСИХОЛОГІЯ
ЗЛОЧИНЦЯ
І ЗЛОЧИНУ**

**ПСИХОЛОГІЧНІ
ЗАКОНОМІРНОСТІ
ВИНИКНЕННЯ І
РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ
ЕКОНОМІКИ**

**ПСИХОЛОГІЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ
НЕПОВНОЛІТНІХ
ПРАВОПОРУШНИКІВ**

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

МЕТОДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Методи, які використовуються у кримінальній психології, практично нічим не відрізняються від традиційних методів загальної психології, але мають деякі обмеження у застосуванні. Всі методи, що використовуються у кримінальній психології, поділяють на дві групи:

- ✓ **методи збору інформації** (спостереження, різні види опитування, експерименти, експертні оцінки, соціометрія, тести);
- ✓ **методи аналізу первинних даних** (якісний і кількісний аналізи, моделювання, історичний аналіз)

Аналіз кримінальної статистики. Передбачає вивчення загальної офіційної статистики різних видів злочинів, виділяючи при цьому такі параметри: динаміка злочинності за часом, місцем і об'єктами злочинного посягання; структура й характер учинених злочинів; міра організованості; професіоналізація злочинних проявів; соціально-демографічна характеристика злочинців; види і характеристика групової злочинності; вплив дорослих на підліткову злочинність; прояви нових видів і способів злочинного промислу; міра корумпованості злочинності; зв'язок вітчизняної злочинності із зарубіжною

Анкетний метод

Спостереження

Контент-аналіз

Оцінка експертів

Використання даних судово-психологічної експертизи

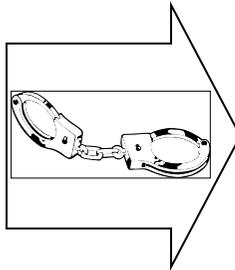
Психологічний аналіз кримінальних справ. Метод досить складний, оскільки інформація у кримінальних справах збирається не для того, щоб надалі хтось використовував цю інформацію, а з іншою метою. Тому часто питання, які цікавлять психолога, або взагалі не розкриті, або розкриті не повністю

Психологічний аналіз звернень до служби “Довіри”. Звернення громадян відрізняються щирістю, оскільки зазвичай дотримується принцип анонімності. Це дає можливість отримувати об'єктивну інформацію, яку можна використовувати у процесі профілактики злочинності

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ (за В.Ф. Пирожковим)

Під кримінальною субкультурою розуміється сукупність духовних і матеріальних цінностей, які регламентують і упорядковують життя та злочинну діяльність кримінальних співтовариств, що сприяє їх живучості, згуртованості, кримінальній активності й мобільності, спадкоємності поколінь правопорушників

Основу кримінальної субкультури становлять сторонні цивільному суспільству цінності, норми, традиції, різні ритуали злочинців, що об'єднались у групи

Соціальна шкода субкультури полягає в тому, що вона викривлено соціалізує особу, стимулює переростання вікової опозиції у кримінальну, будучи механізмом відтворення злочинності у молодіжному середовищі

Психологічні механізми відтворення кримінальної субкультури

Персоналізований механізм (дорослий злочинець-рецидивіст бере “шефство”, “наставництво” над конкретним підлітком, знайомить його з “законами” злочинного світу)

Криміналізація всього населення (наприклад, через ЗМІ серед населення країни поширюють кримінальну мову, привчають мислити кримінальними категоріями)

Через кримінальну групу неповнолітніх (ці групи стають “школою” первинної підготовки молодих злочинців, носіями традицій злочинного способу життя)

ЕМПІРИЧНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Ознаки, які характеризують міжгрупові стосунки і групову ієрархію

- ✓ *Наявність в установі, населеному пункті, мікрорайоні угруповань, що ворогують між собою, і конфліктів між ними.*
- ✓ *Жорстка групова стратифікація з поділом людей на “своїх” і “чужих”, а “своїх” – на касти.*
- ✓ *Наявність різноманітних привілеїв для “еліти” і різних табу.*
- ✓ *Поширеність різних ритуалів “прописки” новачків*

Ознаки, які характеризують ставлення до слабких, “низів” і “знедолених”

- ✓ *Факт появи “знедолених” (“недоторканих”).*
- ✓ *Таврування речей і предметів, якими повинні користуватися лише “недоторкани”.*
- ✓ *Схильність “низів” до поборів і здирства.*
- ✓ *Поширеність спеціальних способів зниження статусу (мужолозство, прання шкарпеток тощо)*

Ознаки, які характеризують способи проведення вільного часу

- ✓ *Поширеність азартних ігор.*
- ✓ *Поширеність тюремних способів проведення дозвілля, тюремної “лірики” і тюремних виробів.*
- ✓ *Групове вживання токсичних і наркотичних речовин, поширення цифіроваріння*

Ознаки, які характеризують способи спілкування, пізнання і зв’язку

- ✓ *Поширеність прізвиськ як засобу стигматизації.*
- ✓ *Поширеність татуювання, як знакової системи спілкування, пізнання “своїх” і стигматизації.*
- ✓ *Поширеність кримінального жаргону та інших способів спілкування, прийнятих у кримінальному середовищі.*

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Функції

- ✓ Стратифікаційні.
- ✓ Поведінкові.
- ✓ Поповнення кримінального співтовариства “кадрами”.
- ✓ Пізнання “своїх” і “чужих”.
- ✓ Підтримання порядку у кримінальному світі, покарання тих, хто завинив.
- ✓ Комунікації.
- ✓ Сексуально-еротичні.
- ✓ Матеріально-фінансові.
- ✓ Дозвілля.
- ✓ Функція специфічного ставлення до свого здоров’я

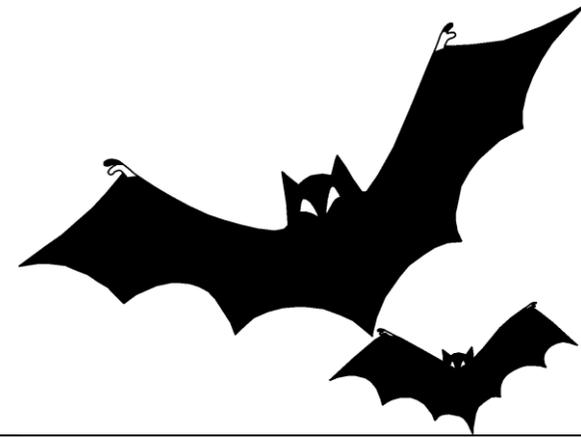
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НЕПОВНОЛІТНІХ (за В.Ф. Пирожковим)

Знехтування прав особи, що виявляється в агресивному, жорстокому й цинічному ставленні до “чужих”, слабких і беззахисних

Відсутність співчуття до людей, у тому числі й до “своїх”

Нечесність і лукавство у ставленні до “чужих”

Паразитизм, експлуатація “низів”, знущення над ними

Знецінення результатів людської праці, що виявляється у вандалізмі

Неповага прав власників, що виявляється у крадіжках і розкраданнях

Заохочення цинічного ставлення до жінки і статевої розбещеності

Заохочення низинних інстинктів і будь-яких форм асоціальної поведінки

МОЖЛИВА ПРИВАБЛИВІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Зняття всіх
моральних
обмежень

Наявність широкого поля діяльності й
можливостей для самоствердження і
компенсації невдач, яких зазнав
підліток у суспільстві

Процес кримінальної діяльності, що включає ризик,
екстремальні ситуації, забарвлені помилковою романтикою,
таємничістю і незвичністю

Відсутність заборон на будь-яку інформацію, і насамперед на інтимну

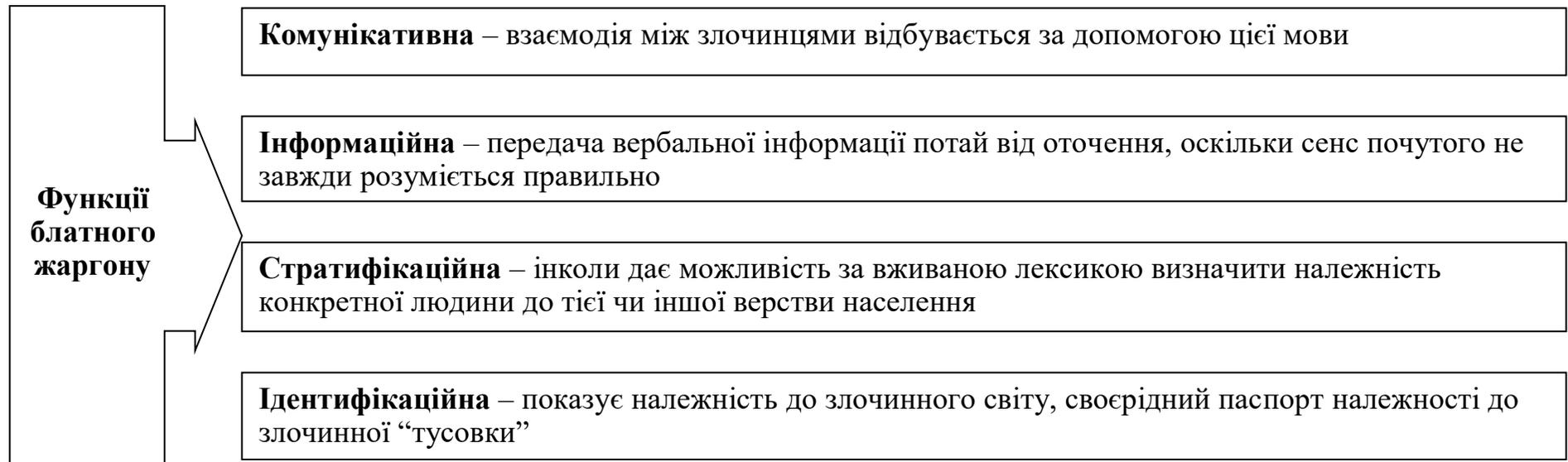
Урахування стану вікової самотності, що зазнається підлітком, і забезпечення йому у “своєй” групі
морального, фізичного, матеріального і психологічного захисту від агресії іззовні

КРИМІНАЛЬНИЙ ЖАРГОН

Професійні злочинці всіх держав мають спеціальні жаргони та інші способи спілкування (за допомогою звуків, умовних знаків, татуювань, жестів, міміки, тайнопису), що дають їм можливість спілкуватися один з одним непомітно для оточення або так, щоб ніхто з необізнаних не у змозі був їх зрозуміти. Для спілкування між собою злочинці, як правило, не задовольняються загальноприйнятою мовою, тому вони винаходять свій жаргон, або “блатну музику”, “феню”, арго, характерну для всіх злочинних елементів.

Жаргон часто називають “блатною музикою”. У Російській державі зародження кримінального жаргону пов’язують, в одних випадках, з появою волзьких розбійників, в інших – із особливостями спілкування фенею (торговців – рознощиків дрібного товару). Останні з метою шахрайства у спілкуванні між собою використовували таємну мову, аби вводити в оману звичайних громадян. Звідси дотепер у кримінальній субкультурі зберігається вислів: розмовляти “по фені”, тобто на жаргоні

КРИМІНАЛЬНИЙ ЖАРГОН (продовження)

Дослідники-соціолінгвісти відзначають, що жаргонізми не виходять з активного вживання у самому жаргоні, навіть коли стають відомими широкій аудиторії, як це інколи вважається. Сучасний кримінальний жаргон характеризується таким

Велике поширення – його елементи використовуються не лише в середовищі явних злочинців, але й навіть серед співробітників правоохоронних органів і депутатів усіх рівнів

Неоднозначність – одне й те саме слово може мати різні жаргонні значення, наприклад, слово “донощик” має 125 жаргонних виразів, а “повія” – 180).

Динамічність – жаргон міняється залежно від соціально-економічних змін, науково-технічного прогресу та інших чинників). Будь-яке нове явище у злочинному середовищі негайно осмислюється і позначається. З розвитком техніки, наприклад, з’являються нові злочинні форми поведінки, які, у свою чергу, призводять до появи нових, невідомих раніше слів і понять (поява хакерського сленгу, сленгу банківських шахраїв). Використовуються старі терміни для позначення нових явищ (“підвал” – метро, “віз” – трамвай, тролейбус); нові терміни для позначення старих явищ (“приватизувати” – вкрати, “локатори” – вуха); використання нових термінів для позначення нових явищ (“демократизатор” – ПР-73). Зміна змісту термінів: термін “сваволя” (рос. “беспредел”) раніше означав “угруповання злодіїв, що не дотримуються злодійських традицій”, зараз же його вживають стосовно ув’язненого, що не визнає жодних загальноприйнятих норм

ПРИЗВИСЬКА

Важливим атрибутом кримінальної субкультури є прізвиська (рос. “кликухи”, “поганяла”). Прізвисько – це персоніфікована форма жаргонного звернення до представників кримінального співтовариства.

Як правило, прізвиська дуже стійкі, їх зміна відбувається лише зі зміною статусу їх носія. Прізвиська наче б зростаються з особою і зберігаються, навіть коли правопорушник переведений до іншої установи або змінив місце проживання. У мігрантів отримане за новим місцем мешкання прізвисько у 70 % випадків збігається з попереднім. Особливо це стосується стереотипних прізвисьок, що надаються за зовнішній вигляд, фізичні й характерологічні особливості, регіональне походження. Інколи намагаються позбавитися від прозвисьок образливих, злих, таких, що йдуть від фізичних вад, поганих рис характеру і звичок. Проте ці спроби зустрічають спротив з боку кримінальних авторитетів.

Знаючи прізвисько, можна оперативніше знайти потрібну людину і скласти її передбачуваний психологічний портрет, а також зробити висновок про ім'я (прізвище) як найпоширеніше джерело прізвисьок.

Прізвисько не лише замінює прізвище, ім'я людини, але й закріплює її статус у злочинному середовищі, виконує водночас оціночну функцію (“гарна”, “погана”, “зла”, “добра” людина). Авторитетний злочинець ніколи не матиме образливого прізвиська

Прізвиська виконують низку взаємопов'язаних функцій:

- ✓ функція комунікації (замінюють прізвище);
- ✓ функція стигматизації (таврування);
- ✓ закріплюють статус особи у груповій ієрархії;
- ✓ є вербальним засобом деперсоналізації (шляхом присвоєння людині образливого прізвиська)

Джерела прізвисьок можуть відображати різні властивості особи, її оточення:

- ✓ ім'я або скорочене прізвище;
- ✓ фізичні особливості, вади або недоліки;
- ✓ характерологічні особливості та звички
- ✓ статус особи;
- ✓ специфіку злочинної діяльності

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ

Татуювання – це своєрідний індикатор характеру людини (якщо лише її не змушують насильно і не наносять татуювання обманним шляхом). У ряді випадків можна охарактеризувати особистість людини за зображеними малюнками на її тілі.

Американський психолог К. Маховер проаналізував особистісні особливості та рівень розвитку людини, яка малює, і характер зображень, що наносяться. У результаті було виявлено такі тенденції і закономірності

Кінцівки – руки, ноги – функція впливу на світ. Руки у м'язах – можливо, потреба у фізичній силі, спритності. Ноги – опора в діяльності; широко розставлені ноги – диктат, упевненість у собі

Поза – людина, що біжить, – прагнення втекти, сховатися, відсторонитися; помірно крокує – урівноважена

Тулуб – життєві сили. Великий – гостро усвідомлена потреба, невдоволення; маленький – симптоми приниженості

Обличчя – якщо ретельно прорисовано – заклопотаність стосунками з іншими чи своїм зовнішнім виглядом

Очі – закриті або сховані під полями капелюха, – свідок сильного прагнення уникати неприємних візуальних дій. Великі, розширені очі – тривожність, занепокоєння, потреба в захисті

Ніс – трактується як сексуальний символ, але це є суперечливим

Рот – символ агресивності. Особливий знак агресії – чіткі зуби, добре прорисовані. Рот на кшталт клоунського – змушена привітність. Персонаж взагалі без рота або з ротом “рискою” – не має можливості словесно впливати на інших людей

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

У злочинному середовищі татуювання стало своєрідною візитною карткою. Впродовж століть формувалася загальноприйнята кримінальна символіка, за якою розпізнавалися етапи кримінальних пригод (кількість судимостей, досвід, спеціалізація, міра “кваліфікації”, методи вчинення злочинів, термін, місце і режим ув’язнення), становище у злочинній ієрархії (“блатні”, “зłodії в законі”, “бугри”, “бики”, “опущені” і т. ін.), особисті якості, спосіб життя, поведінка і ставлення до оточення. Ця символіка є не лише засобом самоствердження, але й виконує комунікативну роль, оскільки з її допомогою рецидивісти розпізнають один одного

Розшифрування татуювань – складна справа, в різних установах пенітенціарної системи їх трактують по-різному. Єдиної систематизації татуювань немає. Найчастіше класифікують їх за багатьма ознаками.

✓ Тематика малюнків, серед яких зустрічаються релігійні, ліричні, історичні, політичні, порнографічні. Часто тематика переплітається: історичний сюжет подається у порнографічному виконанні, релігійні межують з політичними і тому подібне.

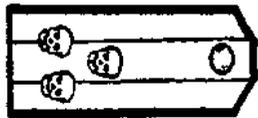
✓ Розташування на тілі. Найпопулярнішим місцем для “живопису” залишаються груди. На них зображують голих жінок, собори, обличчя святих, біблейські персонажі, черепи, тварин (у тому числі тигри й леви), бісів, могильні хрести, розп’яття, портрети вождів, птахів, павуків, зірок, табірних лідерів, лицарів і гладіаторів. На спині зображують церковні дзвони, підкови, павуків, музичні інструменти, скелети, гладіаторські двобої. На руках і ногах виколують кинджали, змії, кайдани, якорі, кораблі, павуків, наколінні зірки. На лоб наносять свастику, павуків, аббревіатури, короткі фрази, цифри (дати або статті кодексу). Текстові татуювання (аббревіатури, афоризми і блатні вислови) зустрічаються на всіх частинах тіла, включаючи повіки і статеві органи.

✓ Манера і складність виконання: художні, фрагментарні, орнаментальні, символічні, текстові

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

Наплічні татуювання. Наплічні татуювання авторитетів у вигляді погон і еполетів згідно з блатними традиціями служать своєрідним “посвідченням” на право застосування фізичної сили всередині табору або в’язниці. У базі даних ОВС зареєстровано понад 50 видів наплічної символіки злочинської еліти. Як правило, “погони” та “еполети” несуть загальну інформацію про їх власника і не вказують на кількість термінів, призначену вироком міру покарання, статті Кримінального кодексу і т. ін.

Фашистська символіка, що часто зустрічається, свідчить не стільки про любов злочинців до фашистів, скільки про протиставлення злочинних авторитетів суспільству – “що відкидається суспільством, то мною вітається”

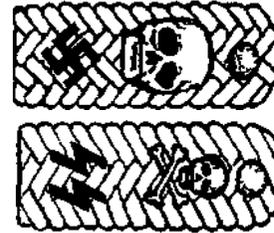
Полковник зони. “Не буду тачкою руки бруднити”. “Злодій – пан для мужиків, фраєрів і контриків”.
“Перемагає сильний, гине слабкий”

Крилатий. “Злодій у зоні – господар”. “Мене повинні боятися”. “Бери все сам”

“Я раб долі, але не лакей закону”.
“Ніхто не змусить мене працювати”

“Ніхто не змусить злодія працювати”. “У неволі народжений вільним”

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

“Прохід через БУР” (барак посиленого режиму, рос. “барак усиленого режима”). Можлива аббревіатура “ЗУР” (зона посиленого режиму, рос. “зона усиленого режима”) або “ПКТ” (приміщення камерного типу)

“Прохід через зону посиленого режиму”

“Пройшов дисциплінарний ізолятор при виховально-трудо́вій колонії”. “З малих років щастя немає”. “Дитя зони”. “Краду з дитинства”

“Світом правлять злодії”. “Було ваше, стане наше”. “Нехтую працю та активом”

Могильний хрест – символ злодія. “Бог створив злодія, чорт – прокурора”. “Якщо хочеш смачно їсти, треба більше красти”

“За віру і вітчизну”. “КПРС – компартія СС”. “Не залишуйся у боргу перед режимом”

Еполети бійця. “Господар тигрятника”. “Влада, лють, жорстокість”. “Успіх любить сильних”. “Народжений для боротьби”

Тигрячий оскал, крила, свастика, восьмикінцева зірка. “Злодій у законі”. “Не чіпай мене”. “Що дозволено злодієві, то не дозволено бикові”

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

Паща вовка, крила, корона, хрест.
“Людина людині – вовк”. “Сила
вища за право”. “Розділяй і
володарюй”. Пікова масть –
символ люті, жорстокості

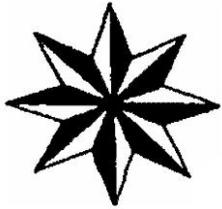
“Я народився вільним”. Зазвичай
носять “зłodії у законі”

“Кради і красти давай іншим”.
Татування наносять
“заперечники” з не дуже високим
табірним рейтингом. Цифри на
хресті означають статті КрК

“Бог пробачить”. “Єдиний суддя –
Бог”. Пахан

“Дави активіста!” Найпоширеніша
зірка, що вказує на злісного
“заперечника”

Зображення kota (від “КІТ” –
корінний мешканець в’язниці, рос.
“КОТ” – “коренной обитатель
тюрьмы”)

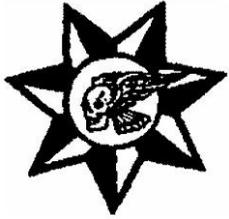

“Хай живе монархія! За Русь
споконвічну, святу і неподільну!”,
“Боже, царя бережи”

“Адольф Гітлер – мій Бог”. “Хай
ненавидять, але хай бояться”.
Пахан, що віддає перевагу
насильству

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

“За нашу свободу!” “Ми не помремо!” “Зневажай смерть”. “Не опоганимо злочинську честь!”

“Немає Бога, окрім аллаха”.
“Бий і ріж відступників віри”.
“Слава аллаху”

“Дави ментів, жидів і сук”

“Злодій у законі”, пахан зони.
“Птиця високого польоту”. “Я там, де високо і немає закону”.
“Зухвалість, гордість, свобода”

Могильний хрест. Блатна наколка.
“Симуляція” авторитету

“Заперечник”. “Честь і лють”.
“Кінчай жидів – більшовицьку владу”. “Ніж – менту, привіт – кенту”. Символ жорстокості

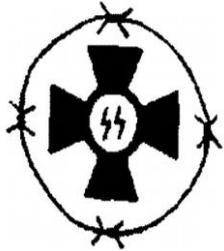
“Мій будинок – зона”. “Все для мене – нічого від мене”

“Злодій – пан для мужиків, фраєрів і контриків”. “Покажи владу!”
Носить “злочин у законі”

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

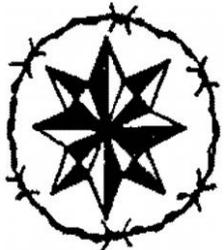
Наколінні татуювання. Татуювання виконуються на колінних чашках без дрібних деталей малюнка. У більшості випадків їх орнаментом є колючий дріт. Наколінні зірки, як і підключичні, текстами не супроводжуються. Інколи на колінах зустрічаються татуювання, які до зірок не належать: дверні петлі, звірині оскали та ін. Загальне значення всіх наколінних зірок: “У світі немає сили, яка поставить мене на коліна”

“ПАПА – Привіт анархістам, п... активістам”. “Анархія – мати порядку”. “Закони не для мене”. Часто в центрі хреста наносять свастику

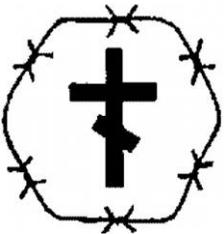
“Щастя не потребую”. “У мене немає коштів, аби утримувати совість”. “ЄВРОПА: якщо злодій працює – він пропавший арештант” (рос. “если вор работает – он падший арестант”)

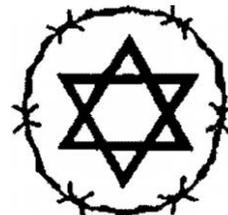
Восьмикінцева зірка. “Мене судитиме лише Бог”. “Помру в неволі, але вільним”

“Мене виправить розстріл”. “Бий активістів, дави стукачів і контриків”. “ВОРОН: злодій народжений однією ненавистю” (рос. “вор рожден одной ненавистью”)

Могильний хрест. Знак “злочія в законі” і його оточення. “Зневажай смерть”. “Краще смерть, аніж безчестя”

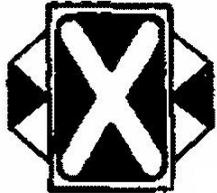
“Сіоністська” зірка Давида. “Боротьба за владу над миром”. “Віра – понад усе”

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

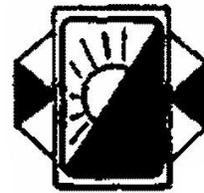
Татуювання на ногах. Татуювання на ногах властиві “заперечникам”. Вони розташовані на колінах, гомілці, зовнішній стороні стопи, щиколотках. Каталог татуювань на ногах бідніше й обмежується зображенням кайданів, наколінних орнаментальних зірок і нескладних символів (зірочок, свастики, черепів, серпа і молота). Найчастіше наколки зустрічаються у вигляді текстів

Персневі татуювання. Вони розташовані на пальцях руки у вигляді перснів. Корони над перснями – символ авторитету у злочинному середовищі. Зображення мастей картярства розшифровується за першими буквами назв: “Коли вийду – буду людиною” – хрести, вини, буби, черви (рос. “когда выйду – буду человеком” (крести, вини, буби, черви). Перстень на середньому пальці має буквальне значення “Нікому не довіряю”. Його наколюють молодики, яких неодноразово обманювали дорослі, або ті, хто зараховує себе до злодіїв. Перстень на безіменному пальці “носять” особи, вперше засуджені в неповнолітньому віці. Чорний прямокутник свідчить про намір і надалі займатися злочинною діяльністю.

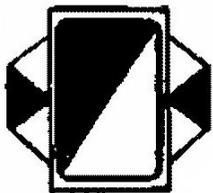
Пікова масть із короною – відмітний знак “злодія в законі”. Заштрихована частина списа вказує на те, що людина готова піти на все заради досягнення мети навіть на вбивство

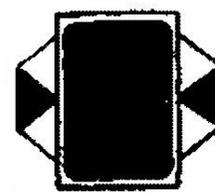
Білий хрест на чорному фоні. Означає, що власник відбував покарання за грабіж. Перстень “гопника”

“Гріхи юності”. Табірний стаж почав у виховально-трудоxвій колонії

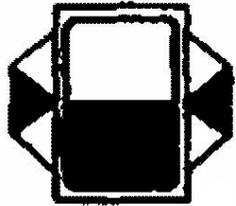

Татуювання “парашника” – зека з когорти образених. Перстень наноситься у примусовому порядку. Часто власник персня замальовує білий трикутник

Чорний квадрат. “Від дзвінка до дзвінка”. “Вийшов без дострокового звільнення”

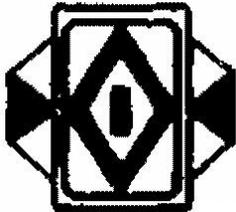
ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

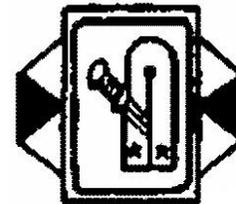
“Не подам руки ментові”

Змія у вигляді латинської літери “S” з двома вертикальними смугами. “Друга ходка”. Інколи наноситься третя смуга (третій термін позбавлення волі)

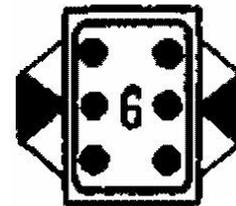
Перстень “мужика” – засудженого, що тримає в зоні нейтралітет

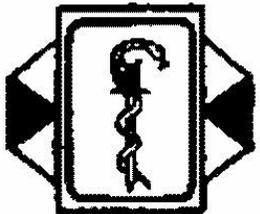
Кинджал, що пробиває офіцерський погон. “Смерть ментам!” Власник татуювання був судимий за злочин проти співробітників міліції

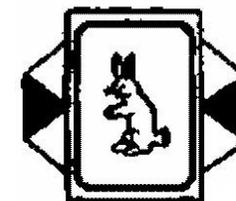
Перстень із зображенням павука у павутині. На спині павука білий хрест. “Був судимий за гоп-стоп” (грабіж). Символізує насильство

Шестірка. Перстень злочинської “підпряжки” – зеків, які виконують накази табірних авторитетів

Кинджал, обвитий змією. Символ агресії і таємної загрози. Власник персня відбував покарання за навмисне вбивство

Заєць. Перстень неповнолітнього. Вказує на симпатію до повій або на схильність до розпусних дій

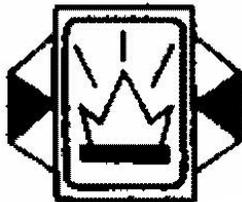
ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

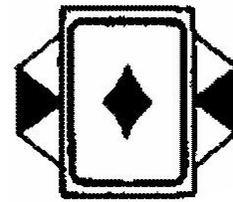
Чорний хрест із променями, що розходяться. Символізує судимість: кількість променів означає число ув'язнень

Собор. “Вічний в'язень в'язниці”. Татуювання наносять зеки, що мають, як мінімум, три судимості. Число куполів собору вказує на кількість ув'язнень

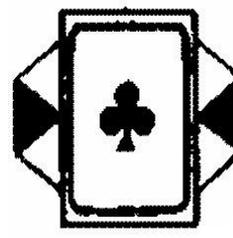
“Хай перемаже сильніший”. Перстень табірної авторитету – “пахана”, “зłodія в законі”. Число променів – кількість ув'язнень

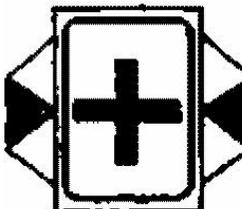
Бубнова масть. “Бубновий туз”. Символ карткового шулера високої кваліфікації

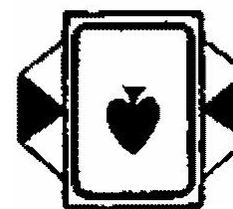
“Горе переможеним”. “Жити – значить боротися”. Символізує владу, силу, агресивність. Татуювання означає, що його власник не зупиниться перед насильством.

Трефова масть. “День для учених, ніч – для зłodіїв”. “Був засуджений за крадіжку особистого майна”

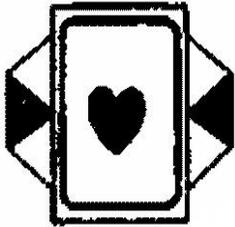

Чорний хрест на білому фоні. “Пройшов через зону”. Можуть вказуватися цифри, що відповідають призначеному терміну покарання

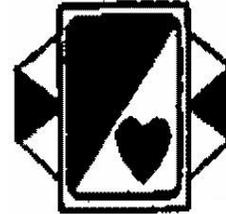

Перевернута пікова масть на білому фоні. Перстень баклана. Її власник був засуджений за хуліганство. Символ зустрічається також на вухах

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

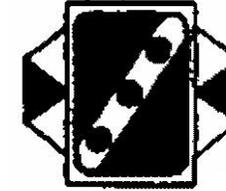
Чирвова масть на білому фоні.
“Целкарік”. “Амурік”.
“Лохматуха”. Власник татуювання
отримав термін за зґвалтування
малолітнього. Наноситься
примусово

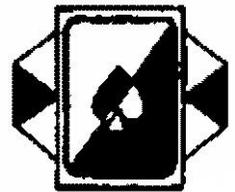
Чирвова масть у правому
нижньому куті. Засуджений за
розпусні дії стосовно малолітньої

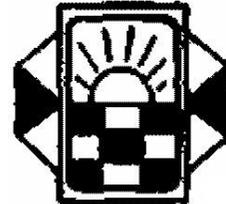
Трефова і пікова масті, розміщені
в шаховому порядку. Перстень
табірного авторитету. Може
сполучатися з куполами собору

Чорний квадрат. На білій
діагональній смузі – три крапки.
Перстень вафльора (“півня”) –
зека, що входить в лагерьну когорту
“опущених” і ображених

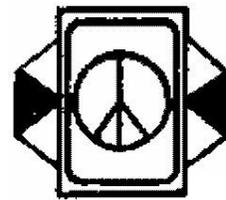
Чорно-біла пікова масть, розбита
лінією по діагоналі. “Повноліття
зустрів у ВТК”. Зазвичай
наноситься під час переводу у ВТК

“ЗЛО” (“заповіти улюбленого
батька”, рос. “заветы любимого
отца”). Символ родинних зв’язків
або кримінальної династії

Власник татуювання – колишній
“зłodій у законі”, що відмовився
від традицій зłodійського
братерства. Верхня цифра означає
термін, нижня – число ув’язнень

Голубина лапка. Знак “пацифістів”.
У блатних поняттях – знак агресії.
Татуювання наноситься злісними
порушниками табірної режиму

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

Нагрудні татуювання. У блатному світі найпопулярнішим місцем для натільного живопису вважаються груди. Нагрудне татуювання “злодія в законі” або “пахана” відрізняється насамперед своєю художністю і якістю виконання. Його зазвичай наносить “гравер” вищого розряду. Елітна наколка вимагає ускладненого інструменту й детального пророблення. При умілому підході на тілі “народжується” своєрідний шедевр

Череп, пробитий кинджалом, троянда, змія, що обвиває кинджал. Злодійський символ. “Наше життя – боротьба”. Корона над змією вказує на татуювання злодійського авторитету – “злодія в законі”, “призначеного” (рос. “смотрящего”). Зустрічається на плечі, рідко – на грудях

Православний хрест з розіпнутою жінкою. Наноситься авторитетним злочинцям, у тому числі і “злодіям у законі”

Ведмідь, який тримає середньовічну сокиру із зображенням трєфової масті. Вказує на ведмежатника – зломщика. Може також означати, що засуджений відбував покарання на “лісоповалі” – у ВТК, що спеціалізуються на заготівлі лісу

Біс. Наколка належить до так званих “оскалів” і символізує ненависть до адміністративних структур. Наносять на груди. Супроводжується текстами антидержавного вмісту

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

Гола жінка, прив'язана до палаючого стовпа. “Смерть за зраду”. Означає, що носій наколки був засуджений за вбивство жінки. Поління можуть означати термін покарання. Місце татуювання – груди, стегно

Кат із сокирою, напіводягнена жінка, плаха. Татуювання зустрічається у осіб, засуджених за вбивство родича (або родичів). Вторинне значення – “Смерть зрадниці”. Наноситься на груди

Fatum

Демон, що летить. Малюнок може доповнюватися написом “FATUM” (доля). Наноситься на груди і означає жорстокість. “Мій бог – злий Демон”. “Гріхи сплатить сатана”. Зустрічається у “биків”, “бійців”, “заперечників”

**МИР
1964**

Рука в кайданах, що стискає ніж. “Руку – злодієві, ніж – прокуророві”. “Мене виправить розстріл”. Символізує жорстокість, насильство. Наколка зустрічається у “заперечників”, “паханів”

Олень, що біжить. “Я народився вільним і помру вільним”. Наноситься на груди і вказує на схильність до втечі

Бики, що б'ються. “Хто сильніший, той і правий”. Символізує агресію, боротьбу за владу. Наносять табірні авторитети. Малюнок може супроводжуватися текстом. Місце татуювання – груди

ТАТУЮВАННЯ У ЗЛОЧИННОМУ СВІТІ (продовження)

Голова тигра. “Жорстокість і лють”. Носями татуювання виступають “бики” і “бійці” (особи, що вчиняють фізичну розправу за наказом “зłodія в законі”). Зустрічається на грудях і плечах

Гладіатор. Наноситься “биками” і “бійцями”. Найчастіше – на грудях. З меча може стікати кров, що вказує на бійця зі “стажем”

Вітрильник. “Вічний бродяга” або “Вічний мандрівник”. Указує на “гастролера”. Білі вітрила означають зłodія, чорні – “гопника”. Інколи число щогл вказує на кількість судимостей. Наноситься на груди і стегно

Кіт – “корінний мешканець в’язниці”, (рос. “КОТ” – “коренной обитатель тюрмы”). Наносять рецидивісти, що порівнюють себе з цією твариною. У кішці поєднуються гордість і прихильність до дому (дім зłodія – в’язниця). Малюнок може супроводжуватися текстами типу “І ось я вдома”

Гола жінка з факелом, що горить, у руці, тюремні ґрати, змія, хрест, людський череп, сокира, гроші. “Ніщо не вічне на цьому світі”. “На все воля Божа”. Татуювання табірної авторитету. Наноситься на груди

Чернець із гусячим пером. Указує на “писаку” – кишенькового зłodія, що здійснює крадіжки за допомогою гостро заточених предметів – бритви, монети, кільця

ПОНЯТТЯ “РОЗБІРКИ” У ЗЛОЧИННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

“Розбірка” – це особливий вид внутрішньогрупової і міжгрупової агресії у злочинному світі. “Розбірки” піддаються порушники будь-яких правил і “законів” злочинного світу та відступники від них, що зрадили кланові інтереси, а також інші злочинні угруповання, що вторгаються на “чужу” територію, займаються на ній “незаконним” промислом

Причини “розбірки”

Порушення угоди (“конвенції”) про зони та сфери злочинного промислу

Несвоєчасне повернення боргів в “общак”

Стукачество, доносительство, дворушництво

Порушення інтересів групи (приховування здобутих злочинним шляхом цінностей)

Невиконання даного “сходкою” або лідером доручення

Спілкування з особами, що піддалися остракізму (вигнаними із злочинного середовища)

Порушення даного співтовариству слова (тобто “пробожка”)

Інші порушення “законів” злочинного світу

“ТАБІРНИЙ” і “ВІЛЬНИЙ ОБЩАК”

Табірна каса формується всередині зони і служить для “підігріву” карцерів та ізоляторів, підкупу “кума”, закупівель спиртного і наркотиків, а також для особистих витрат лідера. У кожному загоні існують “шніфти” – місцеві каси, за які головою відповідають “шніфтарі”, – група зеків, призначених “злодієм у законі”. Вони і збирають з усього загону “данину” на “общак”: цигарки, чай, продукти, гроші і різне туалетне приладдя. Розмір дані встановлює сходка. Крім загальних поборів береться податок з ігор у карти.

Основний прихід у табірний “общак” – із “вільних кас”, розташованих на волі. Вони “тріють” цілі зони невеликими сумами, але регулярно

У перші роки свого існування “вільний общак” поповнювався добровільними внесками злодіїв. Зібрані гроші на черговому “сходняку” клали у тайник. Ним міг бути сейф, захований в якомусь покинутому місці. Злодії вибирали “касира” і вручали йому ключі від сейфа. Охоронець “общаку” лише тим і займався, що оберігав касу. На будь-кого, хто поглумиться над “общаком”, чекала смерть. Коли злодійські ревізори виявляли нестачу, починалося ціле розслідування, зазвичай запитували з “касира”. Інколи “общакові” гроші “заморожували” – клали на тривале зберігання, наприклад, їх могли закопати на кладовищі під виглядом свіжої могили.

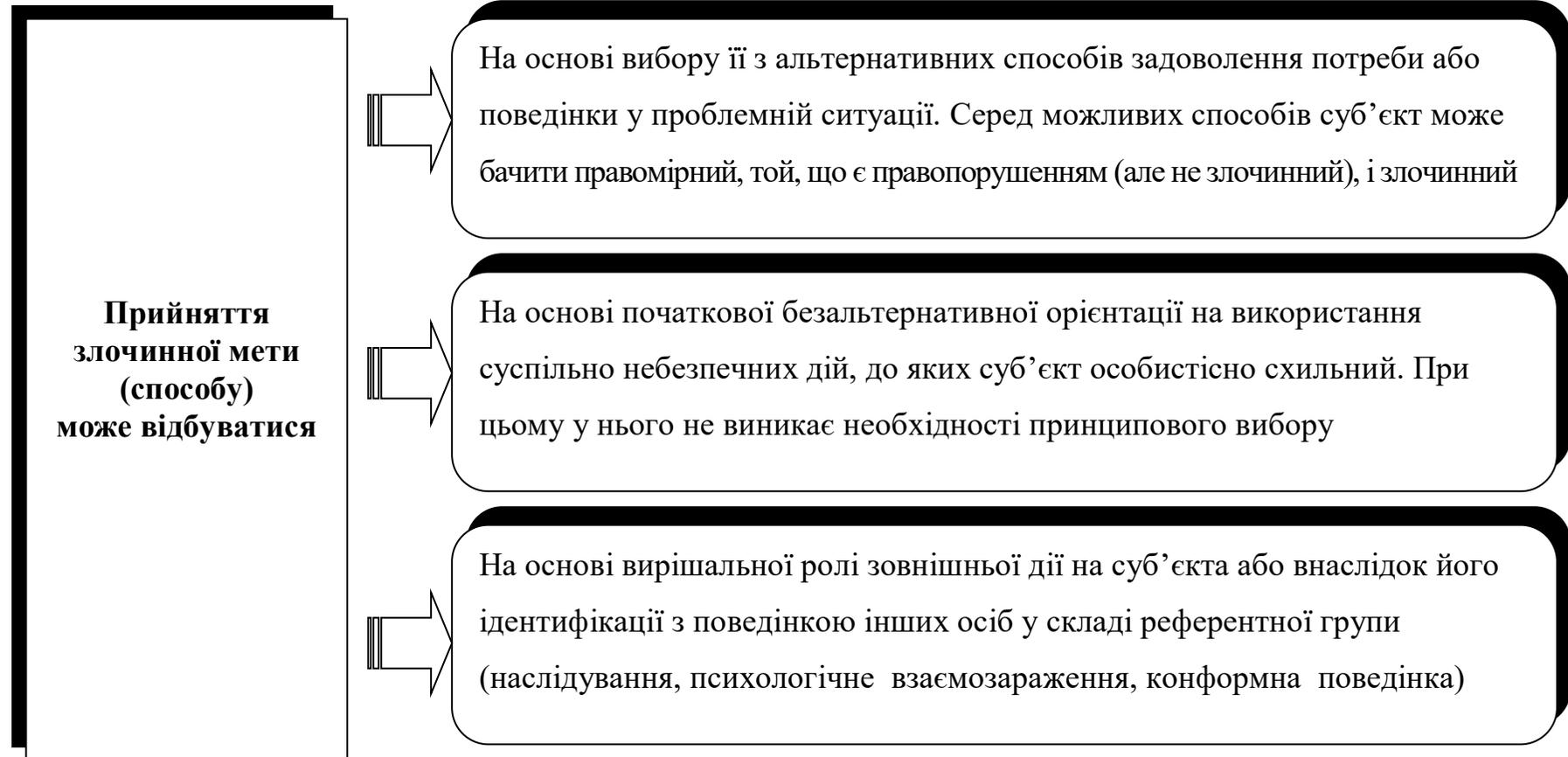
Сучасні “вільні общаки” можуть існувати у вигляді легальної фінансової структури, але в основному їх добре ховають. Злодії прагнуть зберігати готівку у твердій валюті, яка меншою мірою піддається інфляції. Таку касу охороняють не одна і не дві людини, число охоронців “вільного общаку” інколи сягає двадцяти “бійців”, яких обирають на “сходняку”. Стерегти касу – справа почесна і досить прибуткова. Цю місію доручають фанатикам, найвідданішим злодійській справі “законникам”. Про місце зберігання грошей і спосіб їх здобуття знає лише охорона (її називають “общаковою братвою”). Вона “лягає на дно” і живе на конспіративних квартирах за фальшивими паспортами. Система безпеки “общаку” обмірковується настільки, що змова всередині “общакової братви” нічого не дасть. Злодії-охоронці мають право вбити будь-якого “законника”, навіть найавторитетнішого, який спробує “запустити руку” в касу.

“Вільний общак” фінансує найбільші операції наркобізнесменів, підкупує посадових осіб високого рангу, виплачує пенсії сім’ям загиблих авторитетів, оплачує послуги інформаторів в органах МВС і прокуратури. Грошима “місцевого общаку” розпоряджається злодійська община, що складається з кількох “законників”. Долю регіональної каси, із якої фінансуються великомасштабні злочинні операції, вирішує регіональний “сходняк”

ОСНОВНІ ЧИННИКИ І СУТНІСТЬ ЗЛОЧИННОСТІ

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРИЙНЯТНОСТІ ЗЛОЧИННОГО СПОСОБУ ПОВЕДІНКИ

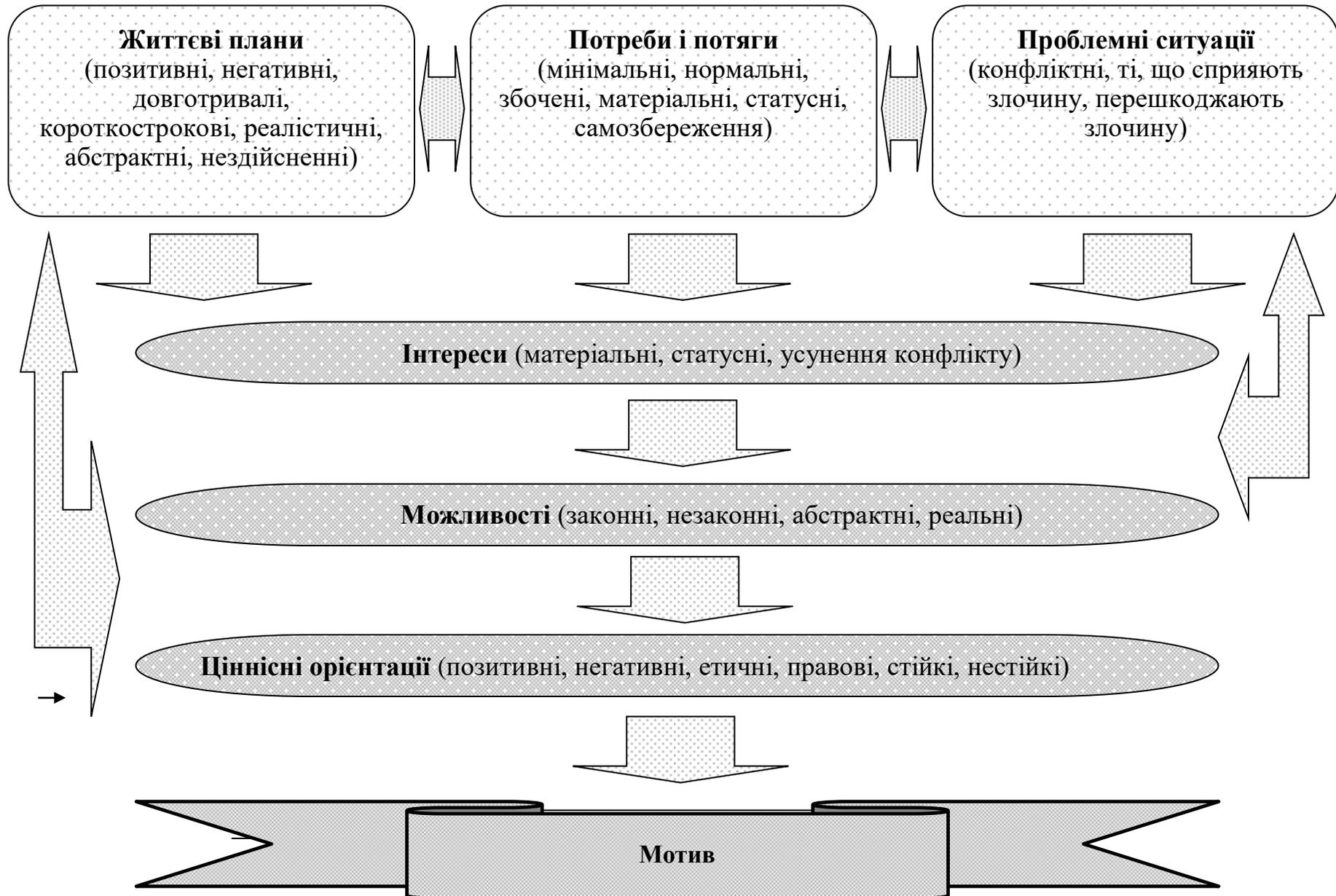

КРИМІНОГЕННО ЗНАЧУЩІ МОТИВИ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

- ✓ Мотиви, породжені гіпертрофованими аморальними потягами (алкоголізм, наркоманія, пристрасть до ігор на гроші, до бійок, статева розбещеність та ін.).
- ✓ Мотиви, породжені гіпертрофованими потребами (завищені домагання у забезпеченні матеріального достатку, в дорогих розвагах, у домінуванні над іншими людьми та ін.).
- ✓ Спонування, обумовлені потребою в розрядці стійких негативних емоційних станів суб'єкта (відчуття відчуженості, тривоги, неповноцінності, образи, заздрості, озлобленості, агресивності).
- ✓ Гостре переживання негативного відчуття стосовно певних соціальних суб'єктів і об'єктів.
- ✓ Мотиви, що породжуються потребами у соціально-“відчуженому” способі життя, особистісні цінності (які можуть стати життєвими цілями) залучення до групи протиправної спрямованості, прагнення авторитету серед осіб, що скоюють злочини.
- ✓ Спонування, викликані неадекватною в етичному і юридичному плані оцінкою значення зовнішніх умов

СТРУКТУРА МОТИВАЦІЇ ПОВЕДІНКИ

**Розділ 3. Прикладні аспекти
юридичної психології у професійній
діяльності особового складу
сил охорони правопорядку**

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

1

Властивості потребово-мотиваційної сфери (потреби, інтереси, стійкі мотиви та ін.)

2

Властивості ціннісно-нормативної сфери (погляди, переконання, ціннісні орієнтації, установки, позиції особистості та ін.)

3

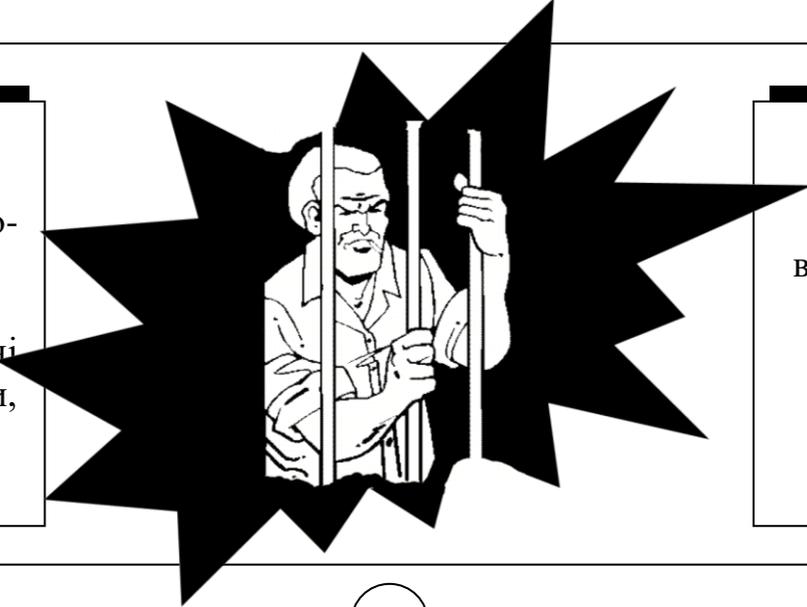
Інтелектуальні властивості (рівень розумового розвитку, особливості мислення та ін.)

4

Властивості, що свідчать про досвід, значущий у злочинній поведінці (знання, вміння, навички, здібності)

5

Емоційні, вольові властивості, темперамент

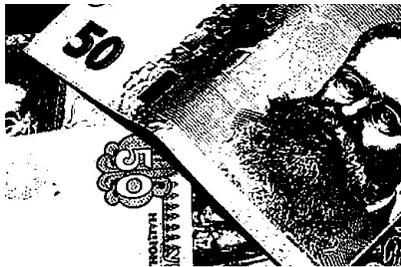
ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ ЩОДО ВИКОНУВАНИХ НЕЮ ФУНКЦІЙ ПОРОДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Структура включає властивості, які зумовлені таким

Криміногенно значуще
сприйняття тих або
інших соціальних умов
і ситуацій

Мотивація до злочинної
поведінки

Прийнятність злочинної
мети, визначеної
кримінальним способом
реалізації мотивів

Можливість реалізації
злочинного способу,
тобто досягнення
злочинної мети

Центральний момент у генезисі злочинної поведінки –
прийняття кримінальної мети і способу

ТИПОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ (за О.Ф. Лазурським)

Пасивний тип: а) апатичний, такий, що характеризується відсутністю яскраво виражених інтересів і потреб, байдужим ставленням до довколишньої дійсності; б) безвольно-боязкий, легко навіюваний, з переважанням пригніченого настрою. Такі люди не належать до кримінального типу, але можуть бути джерелом поповнення злочинного світу

Обачливо-егоїстичний тип, який характеризується хитрістю, черствістю і злопам'ятністю, турботою про свої вигоди й інтереси, переважно матеріальні. Цей тип близький до кримінального, бо його представники легко, без стороннього примусу, свідомо стають на злочинний шлях

Основою цієї типології стали природні психологічні можливості та особливості соціальної пристосованості особи до дійсності. О.Ф. Лазурським виділено так званий збочений тип нижчого рівня, який, на його думку, погано пристосований до життя

Афективно-спотворений кримінальний тип, представники якого – хаотично веселі, легковажні люди, пияки, забіяки, скандалісти, дрібні злодюжки

Афективно-спотворений кримінальний тип, який включає два підтипи: а) безладний насильник, що характеризується рішучістю, енергією, схильний до бійок, який не любить працювати; б) зосереджено-жорсткий, здатний на найжорстокіші звірства й убивства

ТИПОЛОГИЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ (за С.В. Познишевим)

Ендогенні злочинці – це особи, схильні до різних видів злочинної діяльності: вони самі шукають умови для реалізації свого злочинного задуму. Вищу міру схильності до злочину мають злочинці-професіонали. Головна ознака професійного злочинця – схильність до задоволення своїх потреб за допомогою злочину, що становить наче б установку його особи на певний злочин. Існує три підтипи ендогенних злочинців: імпульсивні, емоційні, обачливо-розсудливі

Основою класифікації стало співвідношення особистісних особливостей (ендогенних чинників) і зовнішніх обставин (екзогенних чинників), що штовхнули суб'єктів на злочин

Екзогенні злочинці – це особи, що вчинили злочини всупереч своїм розрахункам і сподіванням. Обставини так різко і швидко змінилися й дали такий поштовх до злочину, що під їх тиском людина не встояла. Це люди, які зазнали життєвий крах, стали на злочинну дорогу під тиском обставин, хоча й не настільки важких, але таких, що перевищували звичайну життєву скруту. Вони прожили б усе життя, не стикаючись із кримінальним судом і законом, якби не потрапили в таке становище

ТИПОЛОГИЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

(за О.М. Бандуркою, С.П. Бочаровою, О.В. Землянською)

Основою цієї класифікації є зміст ціннісно-орієнтаційної спрямованості особистості

Злочинці з антисоціальною корисливою спрямованістю. Зазіхають на основне надбання суспільства – розподіл матеріальних благ відповідно до міри та якості витраченої праці. Виділяються такі підгрупи: а) корисливо-господарська (фальсифікація товарів, ігнорування оподаткування і т. ін.); б) корисливо-службова (розкрадання шляхом зловживання службовим становищем, вимагання хабарів і т. ін.); в) злодії; г) шахраї (підробка документів, обманне здирництво і т. ін.)

Злочинці з антисоціальною корисливо-насильницькою спрямованістю – особи з корисливими посяганнями, сполученими з насильством над особою (насильницьке здирництво, грабежі, розбійні напади)

Злочинці з антигуманною, агресивною спрямованістю – особи з украй поверхневим ставленням до життя, здоров'я та особистої гідності інших людей. Виділяються такі підгрупи: а) хулігани; б) злісні хулігани; в) особи, які заподіяли шкоду честі та гідності особистості шляхом образ і наклепу; г) особи, які скоюють агресивно-насильницькі дії проти особистості (вбивства, згвалтування, спричинення тілесних ушкоджень)

**КЛАСИФІКАЦІЯ ПСИХІЧНО НЕПОВНОЦІННИХ ЗЛОЧИНЦІВ ЗА ХАРАКТЕРОМ
ВИЯВЛЕНИХ У НИХ АНОМАЛІЙ**
(за Ц.А. Голумбом)

Такі особи мають психопатичні або психопатоподібні розлади, криміногенність яких відрізняється універсальністю. Рівною мірою здійснюють хуліганські дії, насильницькі, корисливі або інші злочини. Цей тип дає найвищий рецидив злочинів

Включає алкоголіків, наркоманів, токсикоманів. Такі особи частіше вчиняють убивства, заподіюють тяжкі тілесні ушкодження, крадіжки, зґвалтування

Цей тип відрізняється схильністю до вчинення зґвалтувань та інших злочинів на сексуальному ґрунті. Його представники схильні до негативних впливів груп, членами яких вони є. Характерні молодий вік і низький показник рецидиву

ТИПИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СУБ'ЄКТА ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ДІЯННЯ

Ігровий тип – готовність обумовлена наявністю кримінальної потреби, предметом якої часто є не лише результат, але й сам процес вчинення злочину

Звичний тип – початкова схильність до злочинного способу дій, опанованість, звичність такого вигляду поведінки, впевненість у сприятливому результаті

Обережний тип – суб'єкт приймає злочинний спосіб задоволення потреби лише за виключно сприятливих умов (максимальна особиста безпека, висока ймовірність досягнення мети)

Тип, що сумнівається – криміногенна потенція виявляється у вимушеному, внутрішньо суперечливому прийнятті злочинного способу дій (суб'єкт вважає, що правомірним способом вирішити проблему не вдасться, але вирішити її необхідно)

Імпульсивний тип – схильність до вчинення злочинів під час реакції на деякі обставини, ситуації (крадіжка у разі дуже сприятливої ситуації, що виникла раптово, агресія відносно потерпілого і т. ін.)

Конформний тип – вибір злочинного способу дій відбувається під впливом інших людей або групи (готовність ідентифікувати свою поведінку)

ПОШУКОВИЙ ПОРТРЕТ УСТАНОВЛЮВАНОВОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Залежно від характеру і змісту інформації пошуковий портрет злочинця має такі дані

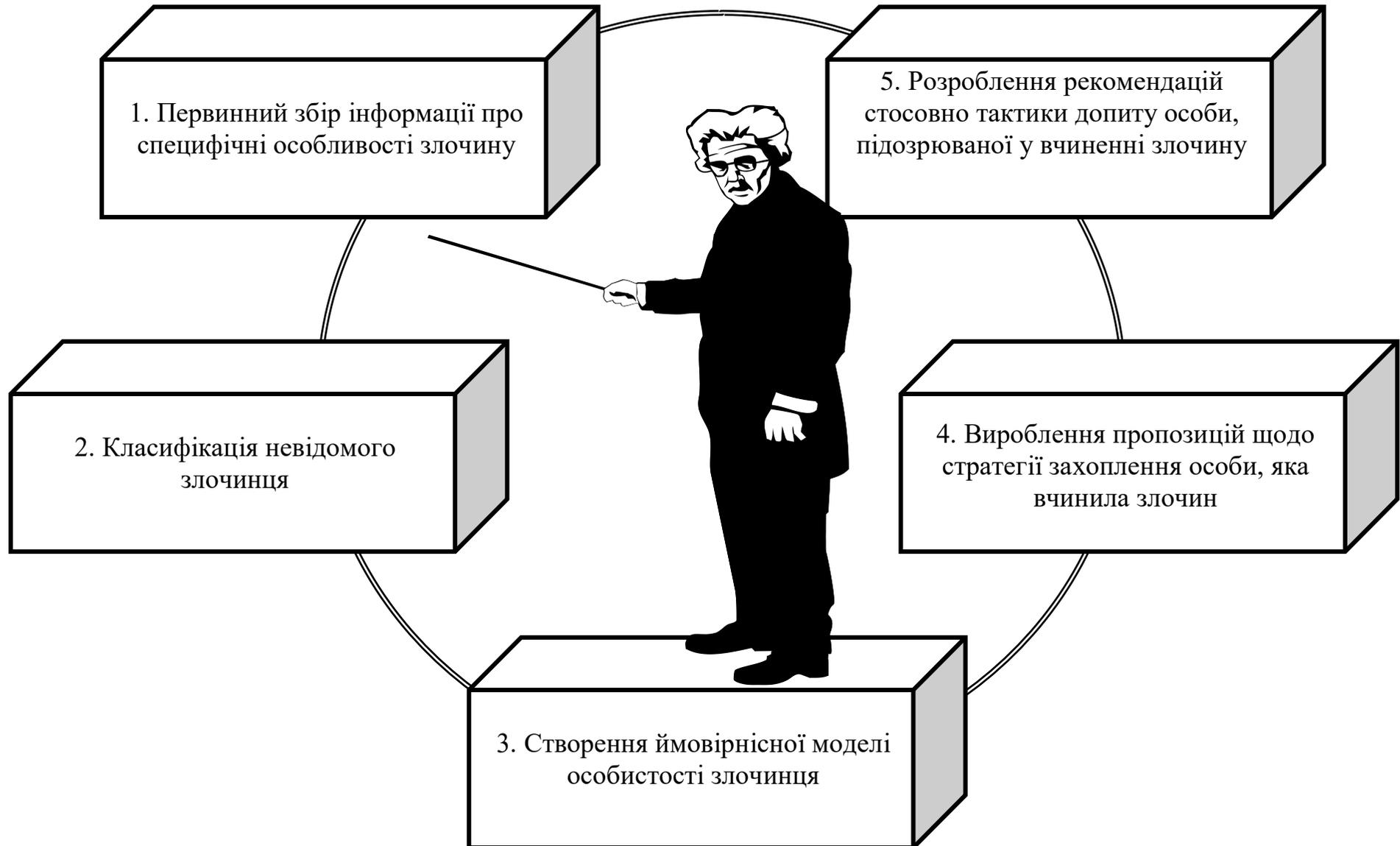
- ✓ Загальна характеристика особистості і переважаюча мотивація поведінки;
- ✓ звички, схильності, навички та інші індивідуальні ознаки особистості;
- ✓ вікова група;
- ✓ район проживання;
- ✓ район місця роботи, служби, навчання;
- ✓ рівень освіченості та професійна діяльність;
- ✓ особливості походження (батьківська сім'я) та історія особистого життя;
- ✓ сімейний стан і наявність дітей;
- ✓ ставлення до служби в армії, спорту, роботи з людьми і т. ін.;
- ✓ наявність судимості у минулому;
- ✓ наявність психічної та іншої патології;
- ✓ антропологічна і функціональна характеристика (тип зовнішності, статура, пантоміміка тощо)

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБИСТІТЬ ПЕРЕДБАЧУВАНОВОГО ЗЛОЧИНЦЯ

<p>Матеріальні прояви психічної активності злочинця (підозрюваного і потерпілого)</p>	<p>Оперативна інформація про кримінальних осіб, які потрапили в зону впливу оперативного апарату</p>
<p>Сліди (на місці злочину, на потерпілому, на злочинцеві). <i>Сліди – ознаки приховання злочину, типові способи маскування</i></p>	<p>Свідчення (потерпілого, підозрюваного, свідків, очевидців)</p>
<p>Документи (письмові й усні вислови підозрюваного, потерпілого, свідків; заяви підозрюваного, потерпілого, свідка)</p>	<p>Особливості міжособистісних стосунків підозрюваного і потерпілого</p>
<p>Знаряддя та засоби і якісна різноманітність, професійне використання; динаміка використання; способи використання</p>	<p>Обліки: криміналістичний; оперативний; інформація із кримінальних справ про аналогічні злочини</p>

ОСНОВНІ СТАДІЇ ПОБУДОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

НЕВІДОМОГО ЗЛОЧИНЦЯ

“ЗЛОДІЙ У ЗАКОНІ”

Визначити достовірно, коли виникло угруповання і чому воно стала називатися “зłodями в законі”, досить складно. У жаргоні дореволюційного злочинного світу такий термін не зафіксований. Можна передбачити, що “зłodий у законі” затвердилися на початку 30-х років ХХ ст. Ця назва наче б символізувала належність до угруповання рецидивістів, водночас інші категорії зłodіїв належать до середовища “поза законом”

“Зłodий у законі” – це особлива категорія злочинців-рецидивістів, що характеризується двома особливостями: стійким “принциповим” паразитизмом і організованістю. “Зłodієм у законі” міг вважатися лише злочинець, що мав судимості, авторитет у кримінальному середовищі та прийнятий в угруповання на спеціальному зборі

Рецидивісти, прийняті в угруповання, переходили в якісно нову кримінальну категорію і повинні були беззаперечно виконувати вимоги зłodійського “закону”, що є сукупністю вироблених злочинним досвідом норм поведінки. Усі постулати “закону” спрямовувалися виключно на зміцнення та збереження цього угруповання, на його паразитичне існування не лише у суспільстві, але й усередині антигромадського середовища.

В угрупованні “законників” не було прямих керівників. Організуючим і контролюючим органом була зłodійська “сходка”. Збиралася вона на вимогу будь-якого члена співтовариства. Перевагою на ній користувалися “авторитети”. “Сходки” могли бути місцеві й регіональні. Регіональні “сходки”, присвячені питанням співтовариства в цілому, збиралися рідко. Крім інших важливих питань на таких “сходках” судили “авторитетів”, неосудних на громадських “сходках”.

Існували три види покарання. Перше полягало у прилюдному ляпасі. Воно призначалося за дрібні провини, частіше за образу. Друге – виключення з угруповання (“бити по вухах”) або переведення в нижчу категорію – так звані “мужики”. Третє, найбільш поширене, – це смерть. У разі порушення основних вимог “закону” зłodій не міг розраховувати на жодну поблажливість. Рецидивіста, що зрадив зłodійську “ідею”, угруповання переслідувало доти, поки не втілювалися в життя рішення “сходки”

ГОЛОВНІ ПРАВИЛА “ЗЛОДІЇВ У ЗАКОНІ”

Головний обов’язок члена угруповання – безумовна підтримка “злочинської ідеї”. Зрада, вчинена під тортурами, у стані наркотичного сп’яніння і навіть розладу психіки, не могла вважатися виправданням. Злочинці заборонялося займатися суспільно корисною діяльністю, а на первинному етапі – мати сім’ю, підтримувати зв’язок із родичами. Наприклад, татування у рецидивістів 40-50-х років ХХ ст. “Не забуду матір рідну” мала на меті злочинську сім’ю, таку, що стала для них наче мати

Друге правило забороняло злочинці мати які-небудь контакти з органами правопорядку, крім випадків, пов’язаних зі слідством і судом. Воно спрямовувалося проти можливих випадків зради інтересів угруповання. У злочинців існувала навіть особлива клятва: “лягавим буду, коли щось...”

Третя вимога “закону” приписувала членам співтовариства бути чесними стосовно один одного. Злочинці, наприклад, не міг образити або ударити співучасника, не мав права на нього замахнутися. Щодо ставлення до тих, хто не був членом касти, то тут дозволялося робити все, що сприяло б зміцненню авторитету угруповання. Невипадково “законники” вважали себе “князями” у злочинному середовищі

Четверте правило зобов’язувало “злочинців у законі” стежити за порядком у зоні табору, встановлювати там повну владу злочинців. Інакше вони відповідали перед злочинським збором

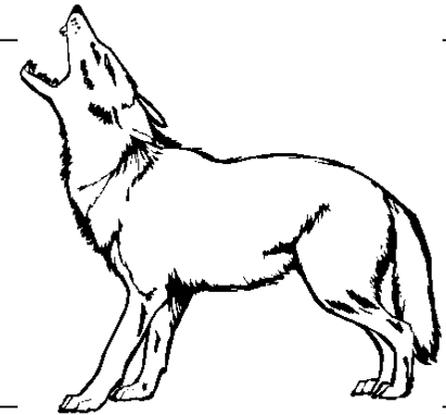
П’яте положення “закону” вимагало від злочинців залучення до свого середовища нових членів, тому вони вели активну роботу серед молоді, особливо неповнолітніх. Система залучення, за словами злочинців, була досить ефективною. Новачків спокушали “злочинською романтикою”, “красивим життям”, вільним від зобов’язань перед суспільством, владою грошей і культом насильства

Шосте правило забороняло злочинцям цікавитися питаннями політики, читати газети, виступати як потерпілі та свідки на слідстві й у суді

ГОЛОВНІ ПРАВИЛА “ЗЛОДІЇВ У ЗАКОНІ” (продовження)

“Найпринциповішим” положенням вважалося обов’язкове вміння члена угруповання грати в азартні ігри, що мало істотне значення. Ігри допомагали спілкуванню, встановленню влади над іншими ув’язненими, у яких злодії вигравали не лише майно, але й життя, створюючи тим самим оточення “смертників” для виконання особливих доручень. Ігри, в яких ставкою було життя, іменувалися “три зірочки” або “три кісточки”. Ця традиція збереглася з часів царської сахалінської каторги

Належність до злочинського угруповання позначалася татуюванням, що зображувало серце, проколоте кинджалом (у подальшому це туз усередині хреста). Татуювання були не лише засобом самоствердження, але й відігравали комунікативну роль, оскільки з їх допомогою рецидивісти розпізнавали одне одного. При чому інші злочинці знак “злодія в законі” не могли носити під страхом смерті

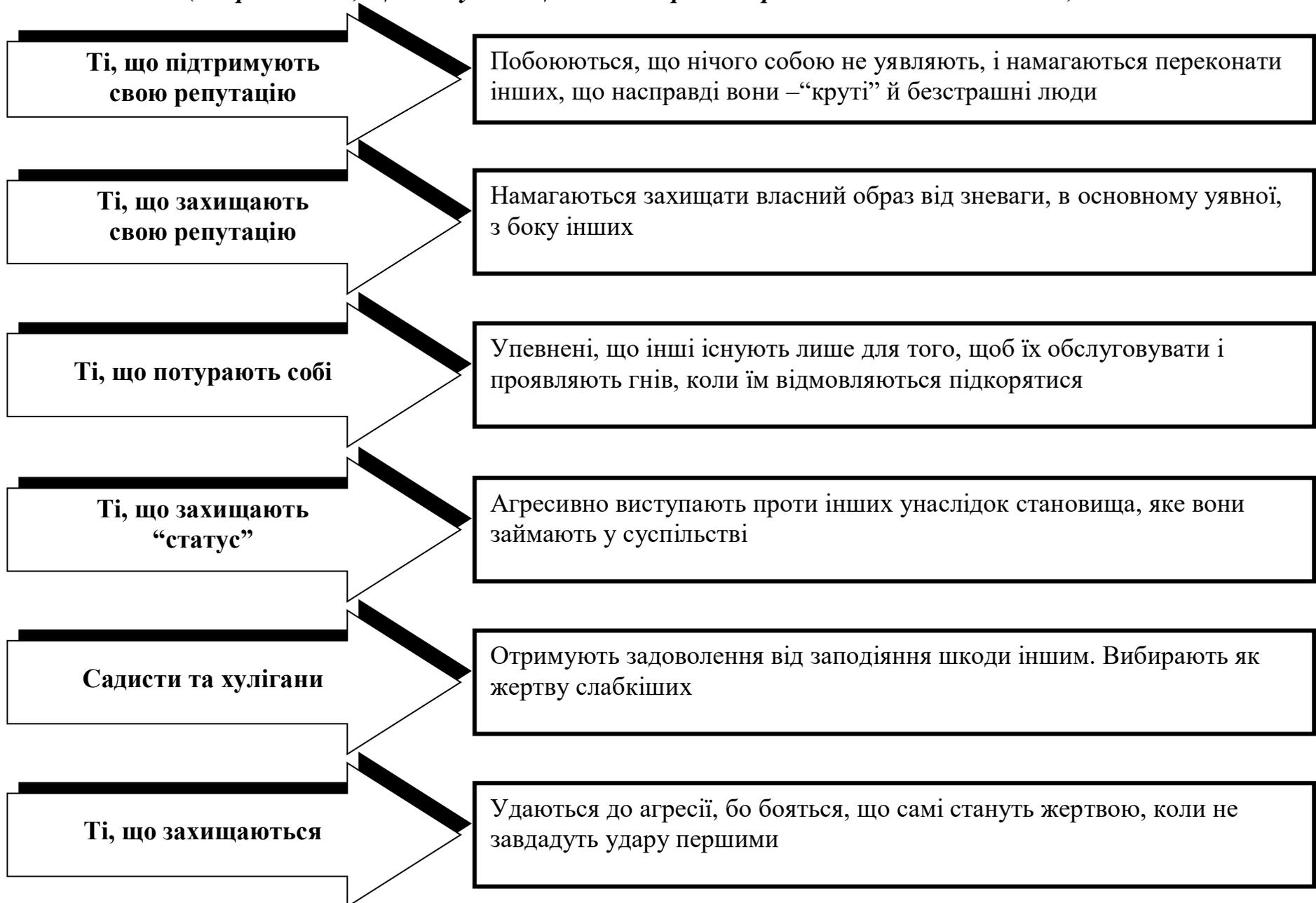

Багато норм злочинського “закону” стосувалося поведінки рецидивістів у ВТУ. Як і в умовах волі, їм заборонялося працювати. Вони були зобов’язані допомагати одне одному, у тому числі матеріально. Цьому сприяла спеціальна злочинська каса, яка поповнювалася за допомогою систематичних поборів із засуджених. В умовах свободи таких кас не було, кожен зобов’язаний був жити на здобуті злочином кошти.

Перебуваючи у місцях позбавлення волі, “злодії в законі” організовували протидію адміністрації, змушуючи її нерідко йти на компроміси. Відзначалися випадки, коли адміністрація таборів зверталася за допомогою до злодіїв для наведення загального ладу, виконання плану та ін.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВБИВЦЬ

(за причинами, що спонукали цих осіб вибрати агресію як модель поведінки)

ЗЛОЧИНИ МОВОЮ ЦИФР

Сучасна статистика свідчить

97 % зниклих безвісти – навмисне вбиті. Кожний другий із них був або алкоголіком, або наркоманом. Рівень освіти зниклих такий: середня і неповна середня – 83 %; середня спеціальна – 9 %; вища освіта – 8 %

36 % злочинів, що маскуються під невідоме зникнення, здійснюються особами, які перебувають із жертвою у близькій спорідненості, 45 % – у дружніх взаєминах, 6 % – в інтимних. І лише 9 % злочинів скоюються сторонніми людьми

Основний мотив кожного другого злочину – неприязнь злочинця до потерпілого на побутовому ґрунті

У 17 % вбивств трупи розчленовувалися. У 70 % вбивств до розчленовування трупів удавалися родичі та знайомі убитого

КЛАСИФІКАЦІЯ ВБИВСТВ, ПРИЙНЯТА У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЦЕНТРІ АНАЛІЗУ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРИ АКАДЕМІЇ ФБР У КУАНТІКО (ШТАТ ВІРДЖИНІЯ)

В основу цієї класифікації покладено кількість жертв, тип і стиль поведінки злочинця

Одиночне: одна жертва за один епізод

Подвійне: в одному місці в один час убито двох жертв

Потрійне: три жертви в один час і в одному місці

Масове: більше чотирьох жертв за один епізод і в одному місці. Виділяються дві підкатегорії масових убивств: класичне й родинне. *Класичні масові* вбивства скоюються, як правило, психічно неврівноваженими індивідами, що мають серйозні особистісні проблеми. Ці індивіди переносять свою ворожість на групи людей, які жодним чином ні з ними особисто, ні з їхніми проблемами не пов'язані. *Родинні масові* вбивства характеризуються тим, що їх жертвами стають більше чотирьох членів власної сім'ї або близьких убивці. Нерідко злочинець потім убиває й себе також

Ланцюгове вбивство: один розтягнутий у часі епізод кримінальної поведінки, пов'язаної із послідовним учиненням убивств кількох людей у двох і більше місцях. Період емоційного охолодження між убивствами у таких злочинців відсутній

Серійне вбивство: три і більше окремих епізодів у трьох або більше окремих місцях із періодом емоційного охолодження злочинця між убивствами. Це навмисний злочин, відмінними рисами якого є попередні фаза (стадія) фантазії і детальне планування вбивства. Коли минає час, достатній для "охолодження" від останнього вбивства, серійний убивця обирає наступну жертву і діє відповідно до свого плану. Тривалість періоду емоційного охолодження може становити дні, тижні, місяці й навіть роки. Проте вбивства обов'язково поновлюються. Наявність періоду емоційного охолодження є ключовою ознакою, що відрізняє "серійника" від інших кілерів, які вчинюють множинні вбивства

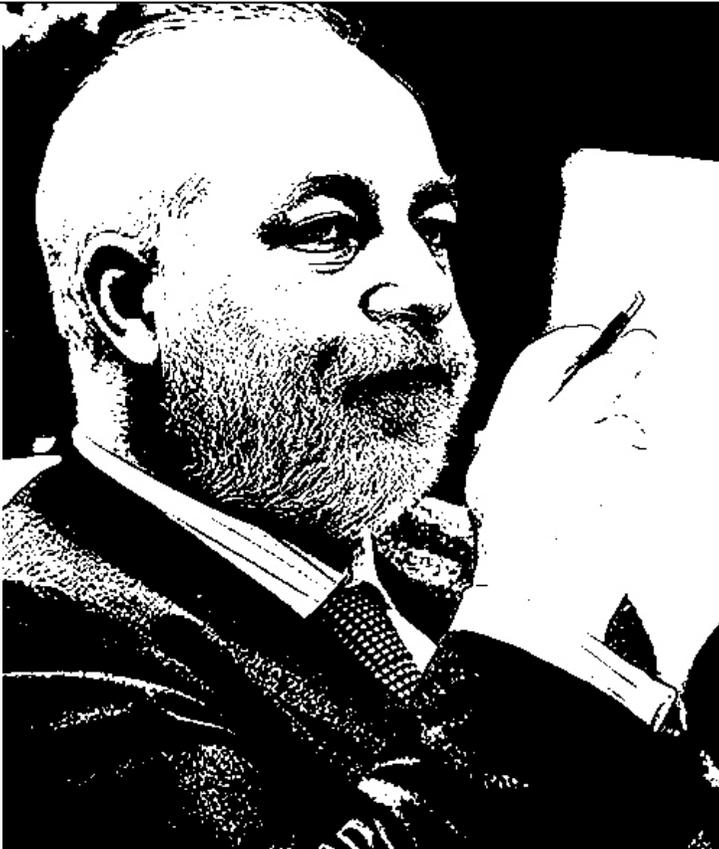
ЗАМОВНІ ВБИВСТВА

Для віднесення вбивства до розряду замовних зазвичай використовуються такі критерії:

- ✓ очевидність убивства;
- ✓ зухвалість учиненого вбивства;
- ✓ застосування автоматичної стрілецької зброї, вибухових пристроїв та інших предметів, спеціально призначених для позбавлення життя;
- ✓ навмисний характер злочину;
- ✓ відсутність ознак пограбування, зґвалтування;
- ✓ залишення знарядь убивства на місці злочину;
- ✓ велика кількість ушкоджень життєво важливих органів (у ряді випадків контрольний постріл у голову або завдання удару колючо-ріжучим предметом у серце, незважаючи на те, що попередні ушкодження вже мали смертельний характер);
- ✓ уживання “витончених” способів приховання злочину;
- ✓ мінімальна кількість слідів, незважаючи на наявність ряду предметів, залишених злочинцями: зброя, стріляні гільзи, кулі, боєприпаси;
- ✓ ознаки вистежування жертви та вибору часу й місця вчинення злочину, що сприяють прихованню злочину (відсутність взагалі або мінімальна кількість очевидців);
- ✓ уживання заходів, спрямованих на знищення свідків, які виявилися поряд із жертвою (члени сім’ї, охоронці, водії, товариші по службі);
- ✓ високий статус жертви (популярність, службове становище, статус у кримінальній ієрархії);
- ✓ наявність на місці злочину характерних об’єктів, які вказують на відсутність особистого знайомства жертви і злочинців (виконавців): фотознімки жертви, записки із зазначенням її прізвища, імені й адреси, ознак зовнішності й одягу, маршрутів руху, розпорядку дня, відомостей про родичів, потяги, марку й номер автомашини, схем і планів будинку, квартири, прохідних дворів та інших відомостей про особу жертви

УЧАСНИКИ ЗАМОВНИХ УБИВСТВ

Організатор. Без організатора не обходиться жодне замовне вбивство, у злочині реалізується саме його злочинні воля і задум. Більше 70 % організаторів становлять чоловіки. Звичайно це: лідери злочинних угруповань; керівники комерційних структур; представники дрібного бізнесу; члени сім'ї, колишнє подружжя, співмешканці

Посередник. Для замовних убивств є характерною участь у вчиненні злочину так званого посередника. Як правило, це особи із оточення організатора: підлеглі по службі, члени кримінальних угруповань. Інколи посередниками виступають керівники комерційних фірм, які або самі перебувають у злочинних угрупованнях, або мають із ними зв'язок.

Посередник не лише займається пошуком конкретного виконавця і є сполучною ланкою між організатором і виконавцем, але інколи бере активну участь у підготовці і прихованні злочину (надання злочинцям житла, їжі, транспорту, а також ужиття заходів щодо заховання знарядь злочину, вивезення виконавців за межі регіону, де було вчинено злочин, забезпечення їм фальшивого "алібі" та ін.)

УЧАСНИКИ ЗАМОВНИХ УБИВСТВ (продовження)

Виконавець. Установлення виконавця є досить складним завданням, що, як правило, вирішується після встановлення організатора й посередника. Останніми роками з'явилися вбивці-професіонали, для яких убивство стало постійним джерелом доходів.

Кілери-одинаки виконують окремі замовлення від випадку до випадку, нерідко відмовляючись від “невигідних замовлень” як із матеріальних міркувань, так і для забезпечення особистої безпеки.

Інші професійні вбивці знаходяться на постійному утриманні того або іншого злочинного угруповання. Вони проходять спеціальну підготовку, регулярно тренуються, відпрацьовують професійні навички.

У ролі кілерів іноді виступають також завербовані колишні військовослужбовці, працівники спецслужб, МВС, охоронних структур, інші особи, які пройшли спеціальну підготовку (снайпери, сапери, гранатометники, підричники й т. ін.).

Окрім зазначеної категорії у ролі виконавців нерідко виступають і кримінальні елементи, що отримали необхідні навички стрільби, поводження зі зброєю, вибуховими речовинами тощо у процесі самостійних тренувань, у спеціальних воєнізованих таборах або беручи участь в озброєних конфліктах на території Росії і країн СНД, Європи й Азії

ТИПОЛОГІЯ КІЛЕРА (ЗА КЛАСОМ І СПОСОБОМ ВИКОНАННЯ ЗАМОВЛЕННЯ)

Кілер, який найчастіше попадається або гине, як правило, раніше судимий (бійка, розбій, грабіж). Великими розумовими здібностями він не наділений. Психіка травмована чи то армією, чи то колонією. Користується зброєю, купленою у перевіреного продавця. Процесу вбивства приділяє набагато більше уваги, ніж відходу. Найулюбленіша зброя – автомат: особливої влучності не потребує. Ліквідує авторитетів середньої захищеності та працює на замовника, який про наслідки не турбується і особливо витратитися не бажає

“Ліквідатор” працює під “нещасний випадок” і пускає слідство помилковим шляхом. Такий кілер збиває жертву самоскидом (дорожній випадок), підпалює будинок (куріння в ліжку), труїть ліками (передозування), удається до старого доброго хіпесу або інсценує самогубство іншого роду

Третій тип – справжній “майстер своєї справи”, самий високооплачуваний, зазвичай відмінник бойової і спортивної підготовки, який пройшов школу в загонах спецпризначення МВС, СБУ (а може, ще й КДБ). Прискорює входження у професію або стає поштовхом до неї служба у “гарячих точках”. Такі люди до смерті звикають досить швидко й коштом держави навчаються мистецтву вбивати.

Люди подібного роду часто через свою колишню професію бувають не пов’язані сім’єю. Після звільнення в запас (чи то за станом здоров’я, чи то за вислугою років) вони часто виявляються непристосованими до цивільного життя й цивільних професій. Особливо, якщо колишній службі віддавалися цілком, із фанатизмом. Це повною мірою стосується і спортсменів.

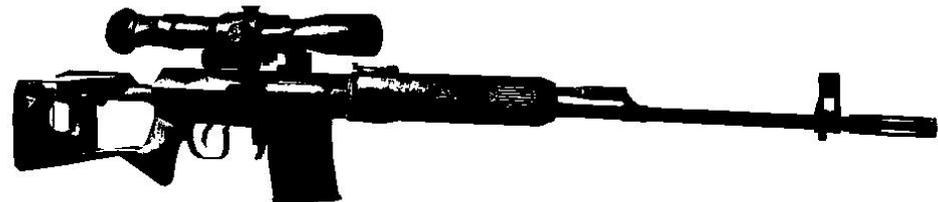
Із цієї категорії кілерами стають одиниці, але вони невразливі й найбільш оплачувані

ОСНОВНІ ПРАВИЛА, ЯКІ ВИСОКОКЛАСНИЙ КІЛЕР НАМАГАЄТЬСЯ ВИКОНУВАТИ ЗАВЖДИ

Практично у кожного “ліквідатора” є свої методи “роботи”, але є й певні правила, які висококласний кілер намагається виконувати завжди

- ✓ Прагнуть прибрати лише “об’єкт” і уникають побічних жертв.
- ✓ Свідок усувається як виключення.
- ✓ Одна й та сама зброя використовується рідко.
- ✓ Пістолет, карабін або автомат лишаються на місці вбивства, якими б дорогими вони не були.
- ✓ Застосовується, як правило, крадений автотранспорт. Після вчинення вбивства його кидають або спалюють де-небудь за містом.
- ✓ Перш ніж сказати “так”, ліквідатор наведе довідки про “об’єкт”: він не візьметься за те, що може зашкодити його репутації

ТИПОВІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗАМОВНИХ УБИВСТВ

Спосіб учинення замовного вбивства мало залежить від ситуативних чинників, оскільки він вибирається задовго до скоєння злочину, а в окремих випадках може бути строго визначеним. Подібне має місце в тих випадках, коли організатор бажає, аби вбивство було вчинене конкретним чином

Першу групу становлять убивства, вчинені шляхом заподіяння ушкоджень із використанням вогнепальної зброї (приблизно половина всіх випадків). Вогнепальна зброя є найефективнішим засобом позбавлення життя, дозволяє діяти вибірково і не вимагає безпосереднього контакту з жертвою, а отже, дозволяє залишати мінімальну кількість слідів, що вказують на зв'язок виконавця з обстановкою місця злочину і жертвою

До **другої групи** входять убивства, вчинені з використанням вибухових пристроїв. Найчастіше застосовується мінування автомашин, дверей квартири жертви, у житло жертви закидаються гранати. Головною відмінністю є те, що на місці злочину залишається мінімальна кількість слідів, забезпечується безпека виконавців (невисока вірогідність затримання по гарячих слідах)

Третя група – це вбивства, вчинені шляхом заподіяння жертві колото-різаних ран з використанням холодного знаряддя: ножів та інших предметів, що мають господарчо-побутове призначення. Ця зброя часто використовується у випадках учинення злочину за місцем проживання жертви особами, для яких придбання зброї недоступне з фінансових причин. В окремих випадках жертва приголомшується яким-небудь важким предметом, а потім завдаються удари ножами та іншими предметами господарчо-побутового призначення

Четверта група – це вбивства, вчинені шляхом завдання жертві ударів ногами й руками або якими-небудь предметами по життєво важливих органах, а також асфіксії дихальних шляхів (найменш поширений спосіб). Зазвичай такі дії поєднуються одне з одним або з іншими способами. Наприклад, спочатку заподіюються удари ногами й руками, а потім жертву добивають ножем чи якими-небудь предметами або душать

МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ЗАМОВНИХ УБИВСТВ

Обстановка вчинення злочину тісно пов'язана з іншими елементами. Спосіб учинення злочину вибирається з урахуванням можливої обстановки, в якій злочин учинюватиметься, і конкретизується відповідно до реальної ситуації, що складається. Вибір місця вчинення злочину зумовлюється не випадковими чинниками, а міркуваннями безпеки, конспіративності та сценарними задумами. Вивчення кримінальних справ по фактах замовних вбивств дозволяє скласти характеристику місць учинення злочинів і класифікувати їх

Місця, пов'язані з житлом жертви, та прилегла до нього територія. Це квартири, сходові майданчики, кабінки ліфтів, під'їзди й території, що примикають до них; індивідуальні й дачні будинки з присадибними ділянками, що примикають до них, із розташованими на них господарськими спорудами. Саме у цих місцях найчастіше вчинюються замовні вбивства

Місця, пов'язані зі сферою трудової, службової, політичної і суспільної діяльності жертви: службові кабінети й робочі місця; будівлі і приміщення підприємств, закладів, організацій, фірм і території, що примикають до них; конференц-зали, інші місця для проведення нарад, зустрічей та прилюдних виступів. За кількістю замовних убивств ці місця займають друге місце

Місця, пов'язані з відпочинком, лікуванням, дозвіллям, заняттям спортом: санаторії, курорти, лікарні, будинки відпочинку; спортивні комплекси, стадіони, басейни, корти; лазні, сауни, масажні кабінети; береги річок, морське узбережжя, лісові і гірські масиви; концертні зали, театри, ресторани, бари, кафе, казино, дискотеки та інші розважальні і гральні заклади

Місця, пов'язані зі зберіганням і стоянкою автотранспорту: гаражі та стоянки службового транспорту; платні стоянки автотранспорту; індивідуальні гаражі й гаражі ГБК; місця паркування транспорту у дворах будинків, **на вулицях**

Вулиці та інші відкриті ділянки у межах населених пунктів, автодороги, а також громадський транспорт

Місця, що характеризуються безлюдністю та відокремленістю: ділянки відкритої місцевості, обабіч доріг і стежок між населеними пунктами (ліс, поле, береги водоймищ), а також просторі пустирі, покинуті сади, будівлі, будівництва

СПОСОБИ ПРИХОВАННЯ ЗАМОВНИХ УБИВСТВ

Однією з ознак замовного вбивства є невжиття злочинцями заходів щодо приховання слідів злочину після його вчинення й залишення на місці злочину знаряддя злочину. Можна виділити найтипівіші способи приховання злочину виконавцями замовних убивств

Перша група включає способи приховання, пов'язані з трупом потерпілого:

- ✓ переміщення трупа з місця злочину без укриття, знищення, розчленування, спотворення;
- ✓ переміщення трупа з подальшим його укриттям, знищенням, розчленуванням, спотворенням;
- ✓ часткове або повне знищення, спотворення, розчленування трупа на місці злочину.

Заховання трупа має місце в тих випадках, коли жертва і наймач перебували у родинних або інших близьких взаєминах (спільне проживання, інтимний зв'язок, партнерство у дрібному бізнесі); коли причина конфлікту, факту неприязних стосунків або інші можливі мотиви злочину очевидні чи відомі певному колу осіб

Друга група способів приховання включає прийоми, спрямовані на приховання інших матеріальних об'єктів:

- ✓ знаряддя вчинення злочину;
- ✓ використаний автотранспорт;
- ✓ одяг, взуття та інші особисті предмети злочинця;
- ✓ одяг, взуття та інші особисті предмети потерпілого;
- ✓ різні сліди матеріального характеру (зміни в матеріальній обстановці), виникнення яких пов'язане з діями злочинця на місці злочину

Четверта група включає прийоми, направлені на приховання фактичних даних

- ✓ прийоми приховання, що перешкоджають здобуттю відомостей потерпілими, свідками;
- ✓ прийоми приховання, що перешкоджають здобуттю відомостей у процесі слідчих дій

Третя група прийомів приховання передбачає різні інсценування, комбінації різних прийомів, пов'язаних зі створенням такої матеріальної обстановки, яка буде помилково розцінена розслідуванням такою, що є:

- ✓ інсценуванням, спрямованим на створення видимості іншої кримінальної події;
- ✓ прийомом, направленим на створення видимості події некримінального характеру.

Інсценування, спрямовані на створення видимості іншої кримінальної події, найчастіше зводяться до створення слідів, що вказують на інший злочин. Наприклад, убивство, пов'язане з пограбуванням або згвалтуванням, тощо

ОСНОВНІ ГРУПИ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВСТВ

Сексуальними вбивствами називаються всі випадки протиправного позбавлення життя, які пов'язані із сексуальними переживаннями, сексуальними потягами або мотивами, навіть якщо має місце розлад потягів, а ще ширше – із міжстатевими взаєминами. Таким чином, до сексуальних убивств належать ті, які і не супроводжувалися власне сексуальними діями (наприклад зґвалтуванням), але за своїм внутрішнім змістом і суб'єктивним сенсом пов'язані саме зі статевим життям винного, а ще ширше – з його стосунками з представниками іншої статі, з його біологічним і соціальним визнанням у такому зв'язку

- ✓ Убивства, вчинені з метою здобуття сексуального задоволення під час його вчинення.
- ✓ Убивства з метою придушення опору жертви перед або під час зґвалтування.
- ✓ Убивства з метою сексуального контакту з трупом.
- ✓ Убивства з метою приховання слідів злочину.
- ✓ Убивства, вчинені у відповідь на дії, що розцінюються як приниження

ГОЛОВНІ РИСИ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ СПЕЦИФІКУ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВСТВ

Усі вбивства пов'язані з сексуальними переживаннями злочинця

Інколи сексуальні вбивства можуть супроводжуватися актами канібалізму

У більшості випадків жертва спеціально не вибирається, напад часто здійснюється і на тих, хто "просто" виявився у певному місці

Більшість убивств учинюються з особливою жорстокістю

Усі серійні сексуальні вбивства вчиняються в умовах неочевидності

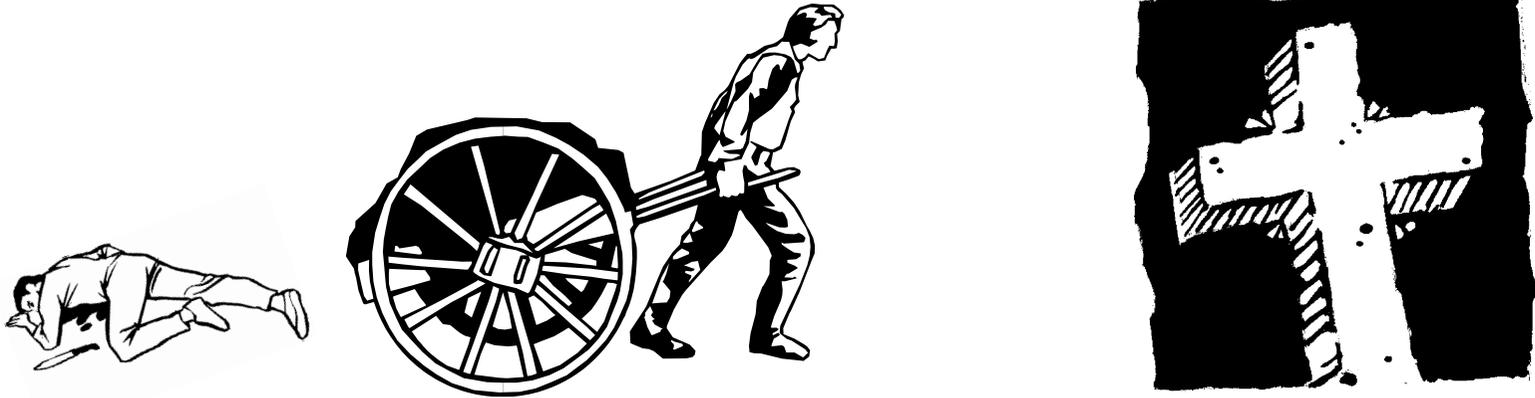
Убивства вчинюються з різною періодичністю, різними способами і знаряддями. Дуже рідкі випадки, коли винний не доводить злочин до кінця через обставини, які від нього не залежать

Кількість жертв – не менше двох

Жертвами стають підлітки і діти обох статей, а також дорослі жінки

СПОСОБИ ПОВОДЖЕННЯ ЗЛОЧИНЦІВ ІЗ ТРУПАМИ ПІСЛЯ ВБИВСТВА (можуть свідчити про психологічний стан злочинця, його мотивацію)

Перший спосіб (“звалення”) передбачає, що труп просто лишається на місці злочину без будь-яких спроб приховати факт злочину або жертву. Така поведінка свідчить про перебування злочинця у панічному стані через страх затримання й викриття. Його діями керує єдине прагнення найшвидше втекти від трупа

Для другого способу (“заховання”) характерні маскування трупа, його повне або часткове знищення, розчленування на нерозпізнавані частини

При третьому способі (“демонстрації”) труп спеціально поміщається на видному місці. У таких випадках злочинець виходить із бажання того, аби труп було знайдено, причому досить швидко

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ АУТОПСІЇ ЖЕРТВ СЕРІЙНИХ УБИВСТВ

Результат	Можлива інтерпретація
Виколоті очі	Наявність комплексу, що впливає на встановлення міжособистісних контактів. Страх перед спілкуванням
Відчленовування голови	Бажання зруйнувати індивідуальність жертви
Відчленовування голови (відсутня на місці злочину)	Колекціонування певних частин тіла жертв із метою відтворення сцени вбивства. Фетишизм. Комунікативні проблеми
Відділення статевих органів	У минулому убивця піддавався сексуальному насильству. Наявність комплексу неповноцінності як чоловіка. Страх перед протилежною статтю. У разі жертв – гомосексуалістів – переживання зради, зараження венеричними захворюваннями або наявність “місіонерської” мети
Відділення статевих органів (відсутні на місці злочину)	Використання їх при сексуальних девіаціях. Психологічна інтерпретація подібна до тієї, яка дається для випадків, коли статеві органи виявлено на місці злочину
Знята шкіра	Некрофілія
Ножові (колоті) поранення у ділянці стегон	Сексуальні аберації. Імпотенція. Олігофренія
Зв’язування жертви	Невпевненість у собі. Бажання контролювати й володарювати
Множинні колото-різані рани садистського характеру	Афективність і неконтрольованість поведінки. Можливий психопатичний розлад. Наявність певного роду проєкції, щодо якої є негативні переживання (ненависть, помста і т. ін.)
Крововтрата за відсутності слідів крові на місці злочину	Гематодепсія або вживання крові для здійснення певного роду ритуалів. Виняток становлять випадки, коли труп перенесено на інше місце
Вогнепальне поранення з подальшою вівісекцією і слідами після смертного статевого акту	Невпевненість у собі, страх перед протилежною статтю, бажання самостверджуватися, низька самооцінка, психічна імпотенція, аутизм

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАЦІЇ у СЕКСУАЛЬНІЙ ОРІЄНТАЦІЇ

Гомосексуалізм, лесбійство – складне психосоціальне явище, до якого слід ставитися з максимальною терпимістю. Оскільки гомосексуалізм – явище різнорідне, слід розрізняти: а) **псевдогомосексуалізм** (потяг відсутній, а контакт – заради вигоди, проституція); б) **нарцисичний гомосексуалізм** (затримка секс-рольової ідентифікації на нарцисичній стадії) – пов'язаний із сім'єю, найбільше піддається психотерапії; в) **психогенний гомосексуалізм** (від страху, сором'язливості, наслідку травми) – також виліковується за бажанням клієнта; г) **дійсний гомосексуалізм** (прояв біологічної природи)

Причини

1. **Біологічні, або природні** (хромосомні порушення) – близько 10 % випадків.

2. **Психологічні** (порушення сексуально-рольової ідентифікації, труднощі раннього дитинства, несприятливі родинні умови – розлучення, ранні смерті, фригідність батьків, нарцисичні схильності відмічені майже в усіх сім'ях, із яких вийшли гомосексуалісти) – близько 90 % випадків. Причини такої орієнтації можуть зумовлюватися такими чинниками:

- ✓ антагонізм до батька протилежної статі (авторитарний батько у дочки, страх перед батьком);
- ✓ часті сварки між батьками із застосуванням насильства, що провокують відвернення до гетеросексуальних стосунків, що закріплюється хорошими стосунками з одностатевими однолітками;
- ✓ позбавлення компанії дітей протилежної статі (дитячий будинок, одностатевий інтернат);
- ✓ виразна перевага значущим батьком протилежної статі (“якби ти була хлопчиком”);
- ✓ особливості характеру (надмірна замкнутість, сором'язливість, що веде до складнощів у контактах із протилежною статтю).

3. **Соціальні** (засади, норми суспільства або середовища). Наприклад, гомосексуальний контакт у Стародавній Греції був нормою (Платон, Аристотель і т. д.). Сюди ж слід віднести належність до богеми, до часу, нації, класу (в'язниця, армія, експедиція), роль значущих осіб (наприклад, Фреді Меркьюрі для фанатів “Квін”)

В основі **підліткового перехідного гомосексуалізму** лежить страх перед жінкою (матір'ю). За наявності авторитарного батька, такого, що відштовхує, і матері, яка спокушає. “Едипів комплекс” не зникає у 3–4 літньому віці і надалі фіксує неповноцінність: “чоловік сильніше і знищить мене, якщо я володітиму іншою жінкою”. Причини **жіночого гомосексуалізму** такі ж самі, що й чоловічого: страх перед чоловіками, емоційна прихильність до матері, ідентифікація з чоловіком, затримка в розвитку на стадії нарцисизму через авторитарну матір, переживання інцесту або насильства, спокушання лесбійками і лише на 10 % – біологічне відхилення

РОЗЛАДИ СЕКСУАЛЬНОГО ПОТЯГУ

Вуайєризм (візіонізм) – періодична або постійна схильність з метою здобуття сексуального збудження спостереженням за особами, які здійснюють статевий акт, підглядання за “інтимними справами” людей протилежної статі: роздяганням, відвіданням туалету і т. ін. Зазвичай ці дії завершуються мастурбацією. До його різновидів належать.

✓ **Скоптофілія (розглядування)**, при якій статеве задоволення досягається у процесі спостереження за сексуальними діями інших людей.

✓ **Ексаударизм** – полягає в досягненні статевого задоволення під час прослуховування звуків, які супроводжують сексуальні контакти інших людей.

Самі вуайєристичні дії злочином не є, якщо, звичайно, при затриманні підозрювані в таких діях не чинять хуліганства і не здійснюють інших злочинних вчинків. Невипадково, здебільше вуайєристи – неагресивні, спокійні люди. Проте суспільна небезпека вуайєризму може бути дуже висока, якщо він виявляється початком процесу, що призводить урешті до вчинення вельми тяжких злочинів, у тому числі зґвалтувань і вбивств. На думку Ю.М. Антоняна, у деяких варіантах вуайєризм запускає в дію механізм, логічним наслідком якого є посягання на гідність і життя особи, яка починає звинувачуватись у стражданнях вуайєриста, у переживаннях його сексуальної самоідентифікації. Тому при вчиненні сексуальних убивств слід перевіряти причетність до них тих, хто раніше викривався у непристойному підгляданні

Фротеризм – досягнення статевого збудження і задоволення за рахунок тертя статевого члена об тіло жінки у натовпі, наповненому автобусі та ін.

Фротеризм може становити склад злочину – хуліганство, головним чином, у двох випадках:

✓ якщо фротерист у відповідь на обурення жертви або інших осіб починає вдаватися до насильства чи загрожує вдатися до них, лихословить, завдає ударів і т. ін.;

✓ якщо фротерист, окрім тертя об жіноче тіло, погладжує його і здійснює інші сексуальні дії

РОЗЛАДИ СЕКСУАЛЬНОГО ПОТЯГУ (*продовження*)

Некрофілія – будь-який статевий контакт із трупом. Соціальна некрофілія – статевий потяг до трупа або вбивства жінок, дітей і підлітків обох статей для здобуття сексуального задоволення від спостереження процесу вмирання або для подальшого фізіологічного контакту з мертвою жертвою, або для того й іншого.

Практично в усіх випадках акт некрофілії може бути кваліфікований як наруга над тілом померлого

Зоофілія – здобуття сексуального збудження і задоволення під час здійснення сексуальних дій і статевих актів із тваринами (козами, вівцями, собаками та ін.). Як правило, такі дії обумовлені або сексуальною деривацією, або здійснюються недоумкуватими особами. Зоофілія порівняно часто є початковим етапом садизму стосовно людей. Акт зоофілії може приводити до дій, які утворюють склад злочину за фактом жорстокого поводження з тваринами

Фетишизм – використання яких-небудь неживих предметів як стимул-реакції для здобуття сексуального збудження та задоволення. Зазвичай сексуальні фетиши – предмети, що є наче б доповненням до людського тіла або продовженням його: жіноча білизна, косметика, інші речі, пов'язані зі статевими відносинами. Фетишизм може призводити до дій, які утворюють склад злочину за фактом крадіжки.

Фетишистський трансвестизм – здобуття сексуального збудження шляхом переодягання в одяг протилежної статі, причому частіше для досягнення гетеросексуального задоволення. Фетишистський трансвестизм особливої кримінологічної ролі не відіграє. Тим часом сам спосіб добування одягу протилежної статі може бути кримінальним

Ексібіціонізм – психосексуальний розлад, що характеризується прагненням до оголення при особах протилежної статі статевих органів для викликання у себе сексуального збудження й насолоди. Як правило, завжди призводить до кримінальної активності

РОЗЛАДИ СЕКСУАЛЬНОГО ПОТЯГУ (*продовження*)

Мазохізм – за своєю суттю є протилежністю садизму і полягає у здобутті задоволення від бажання переносити біль, приниження, підпорядкування, насильства з боку статевого партнера.

Значення кримінології мазохізму може полягати в такому. Жінка-мазохістка здатна несвідомо провокувати чоловіка на сексуальне насильство, аби стати жертвою, відчувати задоволення через біль і страждання. Проте після статевого акту може включатися соціальний самоконтролюючий механізм, що визначає звернення по допомогу до родичів, знайомих, у правоохоронні органи. У більшості випадків це не виправдовує оволодіння жінкою силоміць, однак феномен сексопатології необхідно мати на увазі – не виключено, що його наявність буде обставиною, що пом'якшує покарання

ПЕДОФІЛИ

Сексуальних збоченців, що “спеціалізуються” на дітях, називають педофілами (буквально перекладається як “ті, що люблять дітей”)

Регресивний педофіл для здобуття сексуального задоволення спочатку вважає за краще мати справу із однолітками або трохи старшими партнерами. Проте, коли в цих взаєминах виникають серйозні проблеми або конфлікти, то сексуальні інтереси та бажання фокусуються на дітях.

Конфлікти або ситуаційні кризи, що спонукають до сексуального зосередження на дітях, можуть бути самими різними за характером (проблеми в сім’ї, на роботі, у взаєминах із оточенням, у сексуальному житті й т. ін.). Учинюваний регресивним педофілом злочин – це імпульсивний учинок, акт відчаю, який вказує на його нездатність адаптивно протистояти життєвим стресам. Як правило, такий злочинець має сім’ю. Нерідко його мучить сумління, коли він згадує скоєне. У момент вчинення злочину зазвичай перебуває у стані депресії, нехтує звичними цінностями і слабо контролює свою поведінку

Фіксований педофіл. З підліткового віку сексуальні переваги фіксованого педофіла пов’язані виключно з особами, молодшими за нього за віком. І ця схильність зберігається впродовж усього подальшого життя. Вона не залежить від набутого сексуального досвіду. Відмітною особливістю цього вигляду злочинців є те, що у них відсутні характерні для підліткового віку ознаки соціалізації (такі, наприклад, як призначення побачень дівчатам або заняття спортом). Фіксований педофіл може відповідати взаємністю на сексуальну ініціативу однолітків, але сам такої ініціативи ніколи не проявляє і залишається пасивним. Як правило, протиприродні потяги не порушують душевного комфорту фіксованого педофіла. Задовольняючи настільки незвичайним чином свої сексуальні потреби, він не відчуває при цьому ні сорому, ні провини, ні розкаяння. Переслідуючі фіксованого педофіла думки й сексуальні фантазії, пов’язані з дітьми, набувають характеру нав’язливих станів, згубних пристрастей, як звичка до наркотиків. У звичайних життєвих обставинах така людина нерідко виявляє свою неадекватність і маргінальну нездатність справлятися з вимогами повсякденності. Відчуваючи потребу в сексуальній взаємодії з дітьми, фіксований педофіл шукає і спеціально створює умови й можливості для частих контактів із ними

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВЦЬ

✓ Серійних сексуальних убивць відрізняє імпульсивність, ригідність (застряглисть афективних переживань), підозрілість, злопам'ятність, підвищена чутливість у міжособових стосунках. Вони несвідомо прагнуть до психологічної дистанції між собою й навколишнім світом і занурюються в себе. Їм властива особлива жорстокість як засіб, а також несамовитий протест проти того, що якісь учинки іншої особи можуть показати сексуальну, еротичну неспроможність винного і тим самим понизити його самооцінку.

✓ Соціально-психологічна адаптація у них, як правило, порушена, разом із цим наголошується загальне неприйняття традиційних моральних думок.

✓ Їх поведінка значною мірою визначається афективно зарядженими ідеями й установками, які знаходять свою реалізацію у ключових ситуаціях.

✓ Високочутливі до будь-яких видів міжособової взаємодії вони постійно відчують невизначену загрозу (необов'язково фізичного характеру), надходить іззовні. Внаслідок цього їм властиве спотворене сприйняття об'єктивної реальності за рахунок потужної проєкції свого внутрішнього стану зовні, а також розбіжність між сприйняттям самого себе і тим, яким хотілося б стати. Рамки свободи вибору своєї поведінки у них істотно звужені, звідси й низькі можливості управляти нею.

✓ Дії конкретної жертви частіше бувають лише приводом для реалізації злочинцем афективного накопичення, що мало місце. Особлива жорстокість, властива таким злочинцям, знаменує собою несвідоме прагнення повністю ліквідувати об'єкт психотравми шляхом його повного знищення. При цьому злочинець відчуватиме найвищу насолоду, близьку до стану оргазму, яка істотно продовжена у часі.

✓ У таких злочинців немає сексуальних зв'язків, а якщо й були, то мали, по-перше, епізодичний, а по-друге, вимушений характер і, найголовніше, вони не давали їм належного задоволення. У своїй переважній більшості – це сексуальні невдахи, надзвичайно мстиві, і їх ненависть насамперед спрямована проти жінок, які, звичайно ж, винні в тому, що вони невдахи, що вони не можуть прийняти себе в такій якості і це їх постійно мучить, у тому, нарешті, що ці жінки недосяжні для них

ОСНОВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВСТВ

✓ Сексуальні посягання на жінок, що супроводжуються проявами особливої жорстокості, визначаються не стільки статевими потребами злочинців, скільки необхідністю вирішення своїх особистісних проблем, в основі яких лежить несвідоме відчуття психологічної залежності від жінки. При цьому, як і в інших схожих випадках, мається на увазі не конкретна особа, а жінка взагалі, жінка як символ, або як деякий абстрактний образ, що володіє, проте, великою силою.

✓ Соціальне або біологічне відкидання жінки, якого, до речі, насправді може й не бути, породжує страх втратити свою соціальну і біологічну визначеність, відповідний статус, місце в житті. Насилуючи і вбиваючи потерпілу, іншими словами, повністю пануючи над нею, злочинець у власних очах підтверджує своє право на існування. Отже, тут діє мотив самоствердження, що має, як відомо, величезну стимулювальну силу.

✓ Напади на підлітків, і особливо на дітей, нерідко детермінуються несвідомими мотивами зняття або придушення тяжких психотравмуючих переживань свого дитинства, пов'язаних з емоційним відстороненням від батьків у той далекий період із применшенням їх вини. Вибір у такому випадку сексуального способу злочинного посягання визначається тим, що у цієї людини сексуальні стосунки викликають найбільший смуток. Такий стан, поєднуючись з небажаними образами дитинства, могутньо стимулює вказані тяжкі посягання. Зрозуміло, що в названих випадках дитина або підліток, що став жертвою, також виступає як символ, деяка “узагальнена” істота.

✓ Сексуальні напади на дітей і підлітків, пов'язані з їх убивством, можуть породжуватися нездатністю злочинця встановлювати нормальні статеві контакти з дорослими жінками або тим, що подібні контакти не дають бажаного задоволення через різні статевікові дефекти, порушення статевікового розвитку

✓ Здобуття статевого задоволення і навіть оргазму, спостерігаючи муки й агонії жертви. Це – похитливі вбивства суто садистського характеру, отже, вони викликаються гострими і, мабуть, непереборними сексуальними потягами вбивці

РЕКОМЕНДАЦІЇ
РОЗРОБНИКАМ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОШУКОВИХ ПОРТРЕТІВ СЕРІЙНИХ УБИВЦЬ
(за В.О. Образцовим, С.М. Богомоловою)

Зверніть увагу на час нападу злочинців на жертви. При цьому доцільно зафіксувати день тижня та його особливості: робочий або вихідний, свято.

Необхідно вказати можливий зв'язок часу злочину з робочим режимом пункту місцевості: закінчення роботи середньої школи, підприємства; збільшення кількості людей у місці вчинення злочину або, навпаки, їх зменшення.

Рекомендується враховувати й таке.

1. Особливості погодних умов у момент скоєння злочину (чи йшов дощ, яким був атмосферний тиск, у якій фазі знаходився Місяць і т. ін.).

2. Маршрут руху жертви (особливий інтерес становляють пересування жертви в межах останньої години до моменту нападу, а також маршрут від передбачуваного місця контакту потерпілої із злочинцем до місця вчинення злочину, виявлення трупа).

3. Маршрут руху злочинця. За відсутності даних доцільно зробити висновок про можливі шляхи та способи його пересування, відзначивши: а) можливі шляхи прибуття у цей район і шляхи відходу; б) місце, з якого злочинець вистежував жертву, його пересування.

4. Дані про жертву злочину і способи поводження з нею злочинця. Разом з анкетними даними жертви необхідно зафіксувати, якому віку вона відповідала за своїм виглядом, які мала особливості зовнішності, на кого за своїми расовими, іншими анатомічними і зовнішніми ознаками була схожа. “Почерк” злочинця часто виявляється у характері поводження з жертвою, у зв'язку з чим треба звертати увагу на таке: міра оголення, можливі варіанти сексуальних контактів з неоголеною жертвою. Процес оголення також специфічний (одяг розірваний, розкиданий, складений або просто відсутній). Сама жертва може бути зв'язана і т. ін.; пошкодження, що завдаються жертві, характер поранень, їх кількість, ділянка ураження тощо.

5. Особливості місця події. Описуючи місце події, важливо відзначити можливість під'їзду транспорту, наявність зупинок транспорту і якого саме, а також з'ясувати, який вид попутного транспорту використовується населенням. Інтерес становить опис маршруту руху транспорту у віддаленні до 2 км у сільській місцевості та 1 км – у межі міста

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Корумпованість владних структур, їх зрощення зі злочинними угрупованнями (або входження вищого ешелону влади у злочинні угруповання)

Наявність злочинної організації з усіма її атрибутами (служба безпеки, “кадри”, бухгалтерія, фахівці і т. ін.)

Заданість “згори” для всіх структур, що входять у цю організацію, програм, стратегії і тактики діяльності

Прагнення еліти злочинного світу легалізувати свою діяльність, проникнути в офіційні структури влади або мати у ній своїх представників

“Відмивання брудних грошей” і вкладення їх у легальний бізнес, гонитва за надприбутками

Переростання неформальних взаємин у злочинній організації у формальні, ешелонування членів організації по вертикалі

Функціональний принцип побудови організації по горизонталі, професіоналізація структурних елементів

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ (продовження)

Корпоративність організації відносно зовнішнього світу та “еліти” відносно “низів”

Суворе субординація у відносинах між “низами” і “верхами”

Наявність статуту організації

Наявність своєї кримінальної ідеології, моралі, естетики, міфів

Особлива правосвідомість, наймання юристів для забезпечення “безпеки” злочинної діяльності

Тотальний контроль за кожним членом організації, особливо за новачками й неповнолітніми

Наявність служби безпеки

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ (продовження)

Спеціальна процедура відбору та підготовки кадрів. Вирощування майбутніх лідерів злочинного світу із числа молоді

Свій суд і система заходів заохочення та покарання членів організації

Чіткий розділ кордонів територій і видів злочинного промислу для груп, що входять у злочинну організацію

Наявність баз для підготовки кадрів, баз зберігання зброї і матеріальних благ

Проникнення у банківську систему та відкриття рахунків на підставних осіб, частіше на родичів корумпованих представників влади

Переведення капіталів за кордон

Об'єднання із міжнародними злочинними корпораціями за схожими видами злочинної діяльності (наркобізнес, торгівля зброєю, торгівля “живим товаром”, викрадення автотранспорту та ін.)

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ОБ'ЄДНАННЯ У ЗЛОЧИННІ ГРУПИ

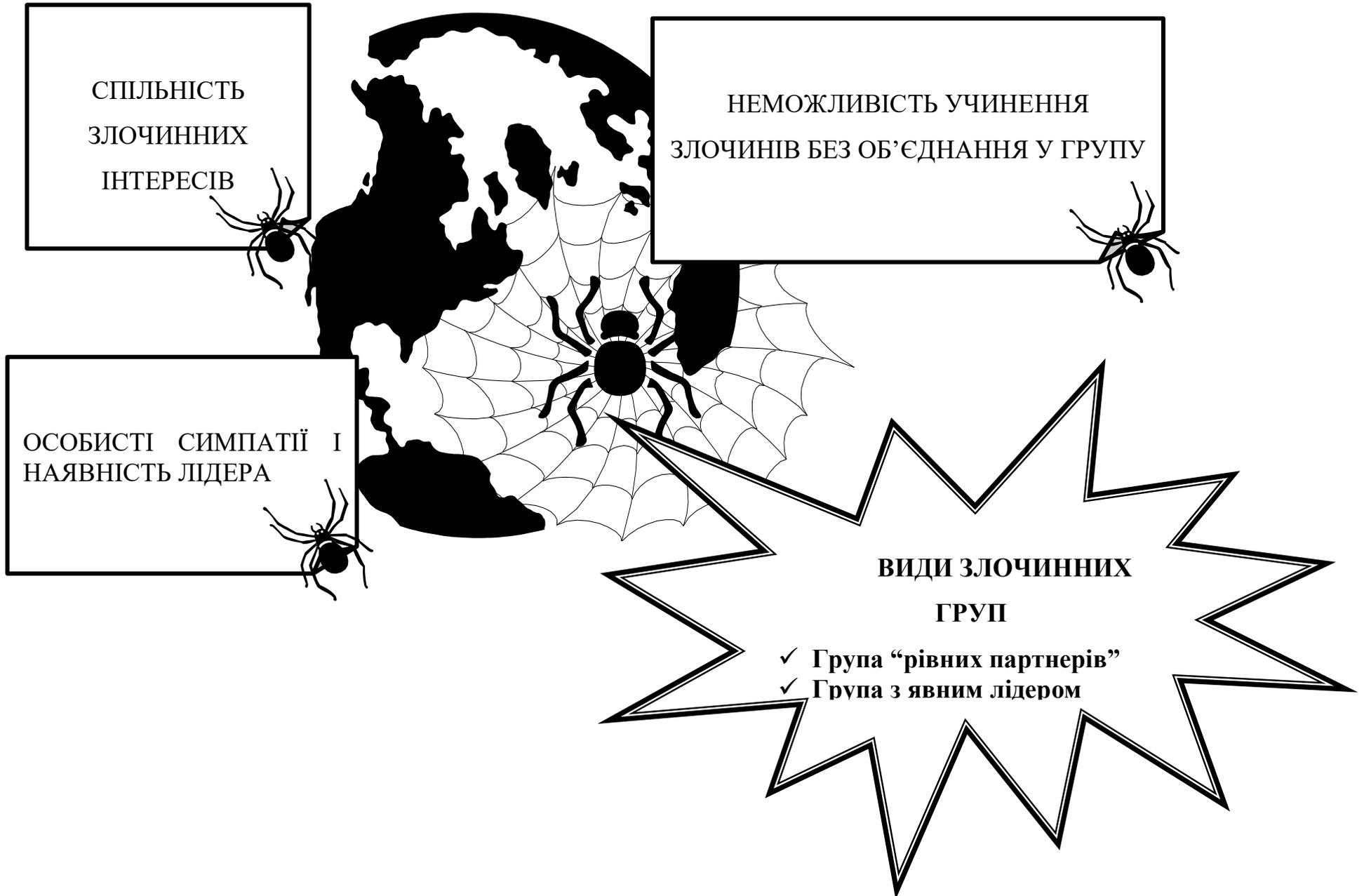
СПІЛЬНІСТЬ
ЗЛОЧИННИХ
ІНТЕРЕСІВ

НЕМОЖЛИВІСТЬ УЧИНЕННЯ
ЗЛОЧИНІВ БЕЗ ОБ'ЄДНАННЯ У ГРУПУ

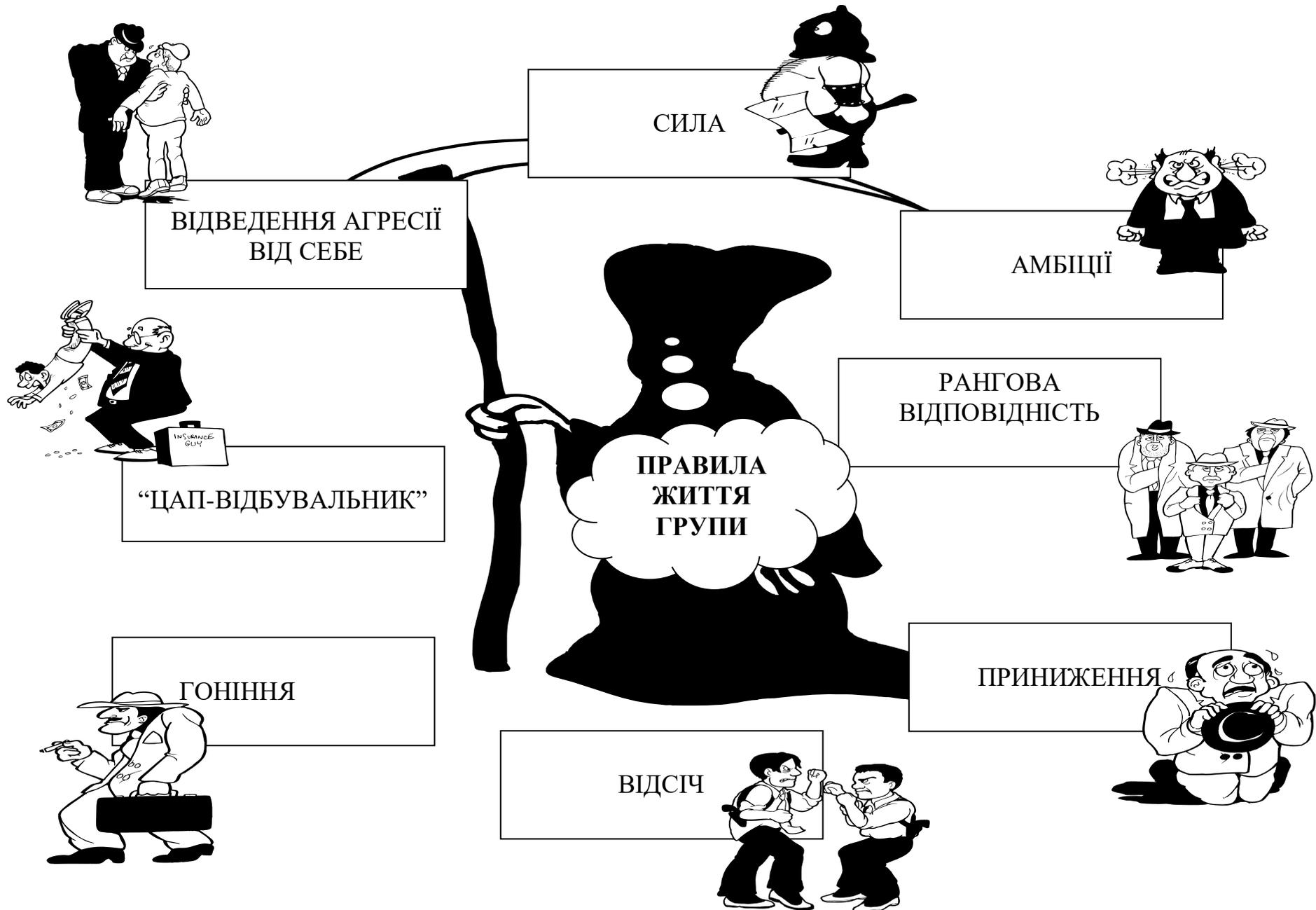
ОСОБИСТІ СИМПАТІЇ І
НАЯВНІСТЬ ЛІДЕРА

ВИДИ ЗЛОЧИННИХ
ГРУП

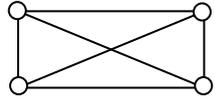
- ✓ Група “рівних партнерів”
- ✓ Група з явним лідером

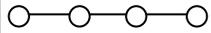
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННОЇ ГРУПИ

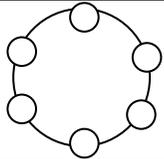
КОМУНІКАТИВНІ ЗВ'ЯЗКИ У ЗЛОЧИННИХ ГРУПАХ

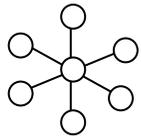
Повна структура – кожен член групи може встановити зв'язок із будь-яким іншим її членом

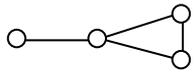
Ланцюг – інформація у такій структурі йде від однієї особи до іншої і т. д., але третя особа не знає, хто передав інформацію другій, а друга не знає, хто стоїть у четвертій ланці ланцюга, і т. д.

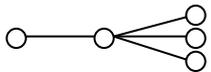
Кругова структура – допускає рух інформації в одному або в обох напрямках – відповідно по кругу від одного співучасника до іншого. У цій комунікативній структурі кожен із членів групи знає тільки двох партнерів

Колесо – організатор групи має зв'язок лише з одним членом групи. Між собою члени групи зв'язку не мають і один одного як співучасників не знають

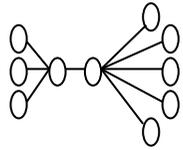

Круг зі стрижнем – організатор злочинної групи підтримує зв'язок лише з одним членом групи. Всі останні члени мають зв'язок між собою

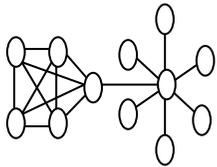

Розірваний круг зі стрижнем – організатор злочинної групи здійснює зв'язок із членами групи через посередника. Співучасники між собою зв'язку не мають

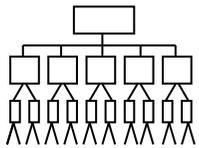
КОМУНІКАТИВНІ ЗВ'ЯЗКИ У ЗЛОЧИННИХ ГРУПАХ (продовження)

Комбінована структура – організатор має зв'язки як із членами злочинної групи, якими він керує безпосередньо, так і з іншою групою осіб, але через посередника

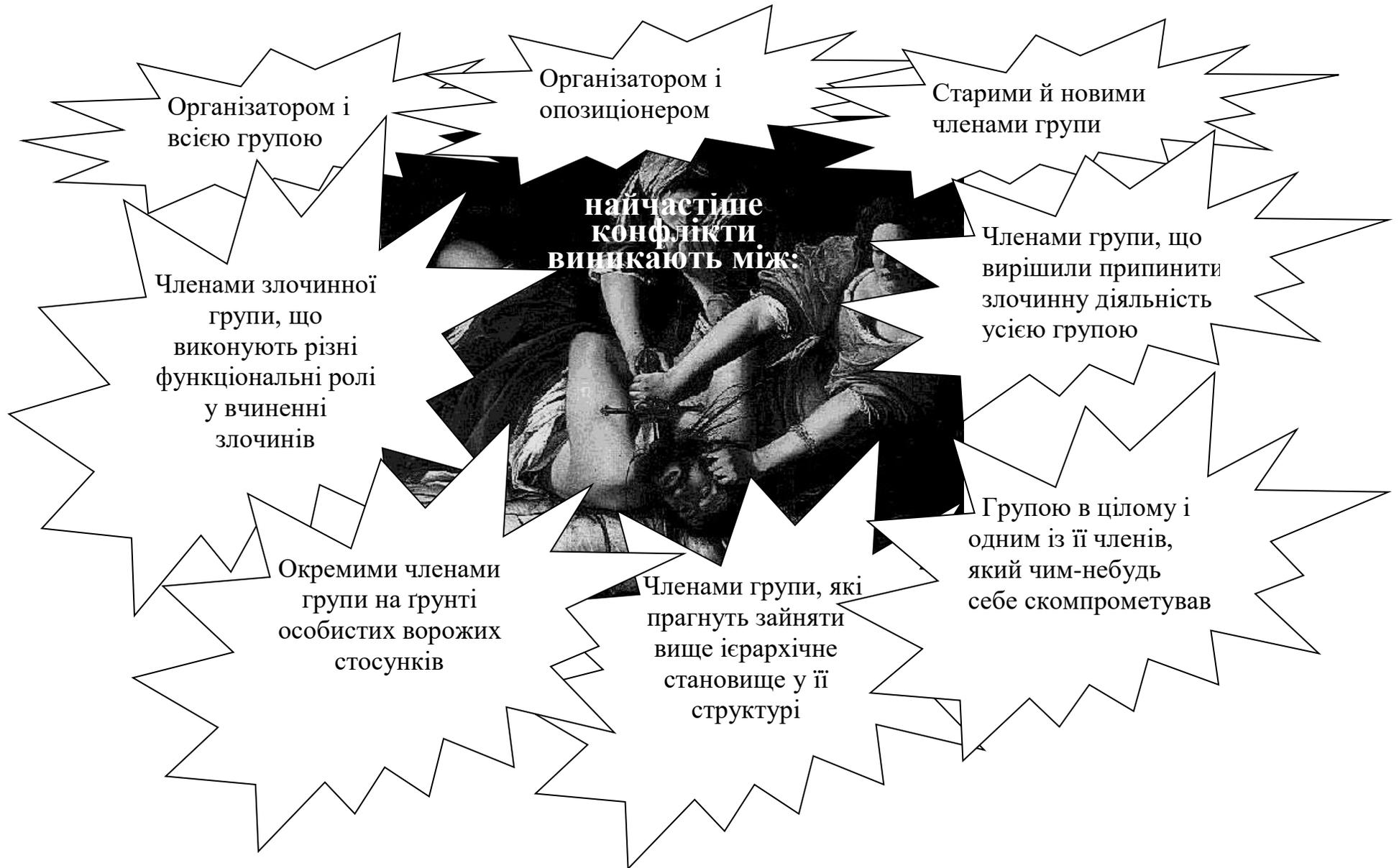
Складна структура – організатор злочинної групи керує двома або більше підгрупами, які можуть мати комунікативну структуру

Багатоблокова структура – найскладніша комунікативна структура, характерна для злочинних організацій мафіозного типу

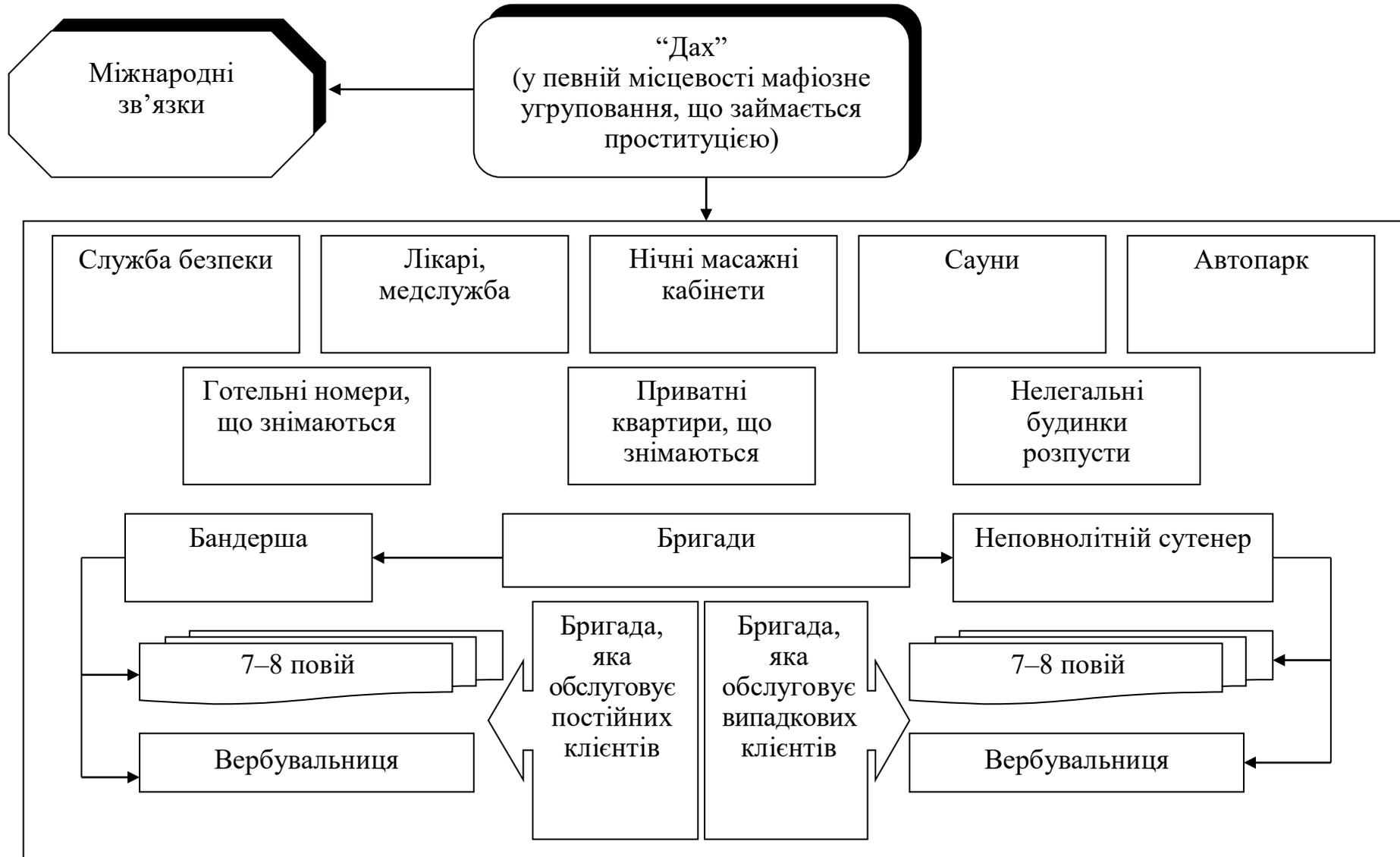

ОСНОВНІ ВИДИ КОНФЛІКТІВ У ЗЛОЧИННИХ ГРУПАХ

СТРУКТУРА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ ІЗ ПРОСТИТУЦІЄЮ

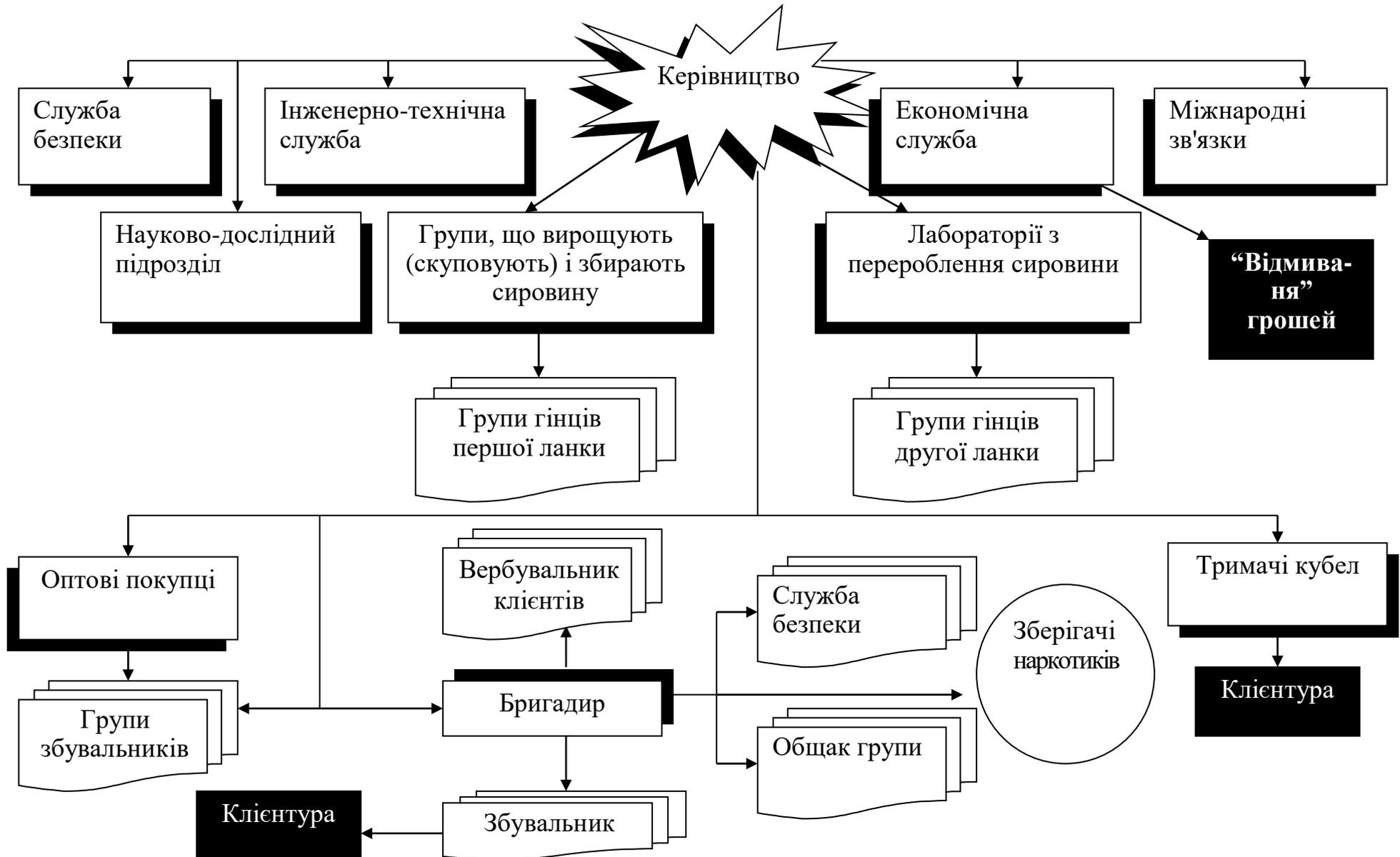
(за даними В.Л. Васильєва і В.Ф. Пирожкова)

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОСТИТУЦІЇ
(за Н.О. Аверіною)

Характеристики		Кількість (у %)
Сімейний стан повій	✓ Заміжні	25
	✓ Мають дітей	27
	✓ Мають більше 3 дітей	5,5
Інтенсивність занять проституцією	✓ Кілька разів на тиждень	67
	✓ Щодня	27
	✓ Кілька разів на день	6
Середня тривалість занять проституцією		5 лет
Страждають венеричними хворобами		80
Користуються презервативами		25
Зароблені гроші витрачають	✓ На одяг і взуття, особисті речі	77
	✓ На дітей	15
	✓ Кладуть у банк	12
Піддаються поборам	✓ З боку сутенерів, мафії	100
	✓ З боку міліції	77

ПРИБЛИЗНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАРКОМАФІЇ
(за даними В.Л. Васильєва та В.Ф. Пирожкова)

ФІНАНСОВІ ПІРАМІДИ

Деякі методи психологічної дії, які застосовуються представниками “фінансових пірамід” при презентації фірми потенційним вкладникам

Забезпечення максимального інформаційного завантаження системи аналізатора людини за допомогою гучної музики, проектора, використання спеціальної колірної гамми

Апеляція до даних нібито проведеного раніше соціологічного дослідження без зазначення джерела

Відволікаючі маневри: вимога заповнювати зал щільно по центру; швидкий темп мови лектора, безперервний рух менеджерів по залу; вигуки типу: “Новий партнер!” після кожної підписаної заяви; виділення голосом окремих слів і фраз

Підкреслення значущості того, що відбувається: ритмічні оплески, вигуки “хей-хей”, фрази типа “цей день Ви ніколи не забудете”, “геніальна фраза”, “чудова фраза (думка)”, “професія, про яку я мріяв все життя”

Підвищення самооцінки гостей: високі вимоги до одягу, організація фуршетів, місце проведення семінарів (не їдальні або інші “забігайлівки”, а будинок культури, готель і т. ін.), звернення “пані та панове”, “сьогодні зібралася дуже почесна публіка”, “ми вибрали вас” і т. ін.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ВЕРБУВАННЯ У ЗАКРИТІ КЛУБИ

Останнім часом в Україні почали розвиватися закриті клуби, мета яких – “дати можливість всім заробити стільки, скільки хочеться”. Це так звані “валютні піраміди”. Проведення презентацій організоване ретельно, із залученням фахівців у галузі психології, що часто не залишає шансів у запрошених до опору такому масованому психологічному впливу. Часто жертви маніпулювання самі не можуть зрозуміти, як вони “погодилися на це”, інколи вважаючи, що стали жертвами гіпнозу (хоча гіпноз у класичному розумінні не використовувався). Вплив на людей під час проведення таких зустрічей відбувається із застосуванням прийомів психологічного маніпулювання свідомістю людини, яка здійснюється у декілька етапів. Кожний етап має свої методи й цілі

Перший етап – “заманювання”. Перед тим, як “обернути людину у свою віру”, необхідно знайти цю саму людину. Пошук проходить в основному серед знайомих членів клубу. Причому час знайомства (школа, інститут, одне з місць роботи) значення не має. У потенційної жертви раптом у полі зору може виявитися “випадково” його дуже давній знайомий, з яким тривалий час він не спілкувався. Цей знайомий (знайома) під час зустрічей усім своїм виглядом демонструє свій достаток, підкреслюючи при цьому, що все це завдяки клубу. Проте механізм цього дивного збагачення тримається в таємниці, даючи потенційній жертві самій домислити подробиці. Потім відбувається або запрошення на зустріч із членами клубу (“поглянеш, як ми там”), або у момент спільної прогулянки пропонується “заглянути на вогник у клуб”

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ВЕРБУВАННЯ у ЗАКРИТІ КЛУБИ (ПРОДОВЖЕННЯ)

Другий етап – початок “презентації”. Від перших хвилин людина (жертва), яка вперше прийшла на “випадкову” зустріч, потрапляє у спеціально створене середовище, покликане різко підвищити його самооцінку

1. При вході “новачок” бачить добре організовану охорону – “є охорона, отже й захід, і сама організація солідні”.

2. Захід зазвичай проходить у приміщеннях престижних, “солідних” (концертний зал, будинок культури тощо).

3. Перед залом, де відбуватиметься основне дійство, грає найнята організаторами група класичної музики (як часто середньостатистична людина чує класичну музику “живцем?”).

4. Постійно з новачком спілкується мінімум двоє “старожилів”, які не залишають його одного ні на хвилину. “Старожили” прагнуть розважити “гостя” у хвилини очікування, але при цьому подробиці того, про що вестиметься мова, згадуються лише між іншим, підігріваючи тим самим інтерес у “гостя”.

5. “Супроводжуючі” та всі “люди з беджами” підкреслено добре вдягнені, що викликає у людини (майбутньої жертви) відчуття свята.

6. Реєстрація гостя відбувається дуже швидко, без формальностей, із видачею “гостю” тимчасового біджа (у всіх “старожилів” постійний бідж, де вказані ім’я та по батькові). Це на підсвідомому рівні викликає у “новачка” бажання стати “таким як усі”, тобто отримати такий самий постійний бідж.

7. Вхідний квиток у зал (місце проведення основного дійства) отримується лише за списком (“як все здорово організовано, ніхто сторонній не зайде” – думає запрошений).

8. Звернення типу “пані та панове”, “сьогодні зібралася дуже почесна публіка”, “ми вибрали вас” піднімає самооцінку гостей.

9. Наявність у фойє невеликого кафе з продажем спиртних напоїв, сигарет, кави і т. ін.

Поєднання цих чинників викликає у новачка (на неусвідомлюваному рівні) відчуття солідності організації, в яку і він згодом має шанс вступити; відчуття невеликого (але все ж таки) свята, адже відбувається щось таке, чого з ним раніше не траплялося; очікування чогось хорошого, що може і повинно, на його думку, з ним статися

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ВЕРБУВАННЯ У ЗАКРИТІ КЛУБИ (ПРОДОВЖЕННЯ)

Третій етап – “презентація”.

Починається із розсаджування гостей у залі. Кожний гість сідає на будь-яке місце, але праворуч від нього і зліва сидять “старожили”, гість виявляється наче б “відрізаний” від інших. Це дає організаторам можливість ефективніше й цілеспрямовано проводити психологічну дію на “новачка”, оскільки в залі “новачків” лише 1/3 від загальної кількості, решта – члени клубу

1. Перед початком у залі грає ритмічна музика. У певний момент всі “старожили” починають плескати у долоні в такт цій музиці, запрошуючи “новачка” робити те ж саме. Потім усі встають (і “новачок” теж), продовжуючи аплодувати. Гостю пояснюється, що це гімн клубу (“хіба можна сидіти, коли грає гімн?”).

2. З’являється ведучий із сяючою посмішкою на обличчі, який деякий час разом з усіма плескає, підкреслюючи своє єднання з залом. (Ведучий – це спеціально підготовлений член клубу, навчений підтримувати контакт з аудиторією, дотепний і т. ін.)

3. Починається переконання “новачків” у тому, що в нашій країні можна абсолютно легально заробити близько 1000 доларів США на місяць, при цьому не продаючи й не виробляючи абсолютно нічого.

4. Для посилення ефективності дії на “новачків” ведучий просить гостей якомога більше записувати у блокноти (продаж ручок і блокнотів проводиться перед початком у фойє).

5. Людина, що прийшла вперше, слухаючи ведучого, постійно бачить таблицю, на якій відображено схему “заробляння” з укаванням значних сум.

6. Ведучий постійно звертається до залу, причому найактивнішими слухачами є “старожили”, які голосно з місця викрикують необхідні фрази. Природно, що “новачки” поступово включаються в цю гру.

7. Після закінчення першої частини знову відбувається “вітання гімну” з обов’язковим вставанням і аплодуванням.

Зазначені чинники активізують у “новачка” (звичайно ж на неусвідомлюваному рівні): бажання мати багато грошей, не витрачаючи при цьому зусиль; відчуття своєї неповноцінності, адже досі він не міг так працювати і заробляти; у нього створюється враження, що оратори і “старожили” надзвичайно щасливі, що, у свою чергу, викликає бажання приєднатися до них

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ВЕРБУВАННЯ У ЗАКРИТІ КЛУБИ (ПРОДОВЖЕННЯ)

Четвертий етап – продовження “презентації”.

Починається з перерви, під час якої новачок з різних сторін чує вислови “старожилів” відносно їх благополуччя, жалю про те, що не всі розуміють, “у чому їх щастя” та ін.

Друга частина презентації проходить приблизно в тій самій обстановці, але ведучий міняється. Під час цього етапу ведучий використовує таке.

1. Психологічний прийом “якір”. Ведучий голосно й ритмічно виголошує: “Кожний може заробити 300, 400, 700 доларів”, а всі в залі аплодують у такт цим словам.

2. Психологічний прийом, який інколи називають “викиданням високого м’яча”. Коли вперше виголошується сума вступного внеску, то спершу називається дуже велике число (вдесятеро більше необхідного). Через короткий час ведучий поправляє себе, і називає набагато меншу суму, викликаючи полегшення у “новачків”.

3. Для концентрації уваги на необхідних думках у потрібний час “ламається” звуковідтворювальна, відеопроєктувальна та інша апаратура.

4. Для наочного уявлення причин провалу різних “фінансових пірамід” креслять схеми, згідно з якими фінансова основа цього клубу є стійкою і “...не звалиться ніколи”.

5. Виступи “старожилів” (вони є представниками всіх верств населення – “люди з народу”), які розповідають про свій щасливий “...порятунок від бідності”.

6. Ведучий просить піднятися зі своїх місць тих, хто “...заробив достатньо в клубі”, при цьому встає переважна частина залу. У “новачка” створюється враження, що всі довкола нього “...адже можуть, а я що, гірше?”.

7. Наприкінці цього етапу здійснюється заповнення новачками спеціальних анкет (із вказанням прізвища, імені, по батькові, віку, освіти, місця проживання). Після цього в зал голосно виголошується: “Давайте привітаємо нового кандидата у члени нашого клубу!”, і при цьому обов’язково потискають “кандидатові” руку.

8. Для посилення ефекту після закінчення заповнення анкет у зал повідомляється інформація про те, що саме сьогодні майже всі (звичайно 90–99 %) дали згоду на вступ до клубу

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ВЕРБУВАННЯ У ЗАКРИТІ КЛУБИ (ПРОДОВЖЕННЯ)

Результатом такої масованої дії на людину є те, що у неї:

- ✓ відбувається зсув актуальних потреб у бік членства в клубі (адже до цього “новачок” не хотів ставати членом цього клубу і платити за вступ грошей);
- ✓ активізується бажання мати багато грошей, витрачаючи при цьому мінімум зусиль;
- ✓ активізується бажання відпочивати так, як досі він ніколи не відпочивав, а лише мріяв;
- ✓ з’являється бажання бути в колі нових “друзів”, які навчать, допоможуть, підтримають

Завершальним етапом залучення “новачків” до клубу є індивідуальна співбесіда, яку проводить спеціально підготовлений “старожил”. Співбесіда відбувається не за загальною схемою, а із застосуванням індивідуального підходу, враховуючи освіту та життєвий досвід “кандидата”.

Нагадаємо, що все це займає близько 5–6 годин (майже повний робочий день!). Після такої масованої дії справді основна частина “новачків” їде додому або до друзів за грошима, які з радістю віддає за членство у клубі. Багато з них через нетривалий час розуміють свою помилку, але договір побудовано так, що повернути нічого практично неможливо. Заяви у правоохоронні органи успіху не дають, оскільки склад злочину в тому, що людина сама добровільно віддала гроші, знайти вкрай складно

ПРОДАЖ ЛЮДЕЙ ЗА кордон

Останнім часом нелегальне вивизення людей в інші країни під різними приводами став настільки актуальний, що цьому явищу дали спеціальний термін **трафікінг** (трефікінг) (англ. trafficking – торгівля), який означає не що інше, як сучасне рабство

**Найбільш
типові цілі
продажу
людей за
кордон**

Використання жертви трафікінгу (в основному жінки) як головного героя у снафе (відеофільми, в яких показано реальні тортури або вбивства)

Примусове народження дітей. Часто після народження дитини (особливо хлопчика) жінку перепродають або вбивають

Примусова домашня праця (робота прислугою). Домашній прислузі часто доводиться стикатися із суперечливими вимогами та грубістю з боку членів сім'ї працедавця. Інколи хто-небудь із членів сім'ї вимагає надання сексуальних послуг. Частенько працедавці забирають документи, замикають прислугу в будинку, платять мізерну заробітну плату або зовсім не оплачують працю

Примусова праця на підпільних підприємствах. Не таємниця, що існує маса підприємств, які працюють нелегально. На них у переважній більшості працюють емігранти під контролем озброєної охорони в повній ізоляції від зовнішнього світу

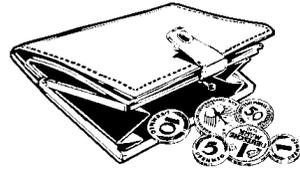
Трансплантація органів

Використання в озброєних конфліктах

Примусова робота в секс-індустрії

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОДАЖУ ЛЮДЕЙ ЗА КОРДОН

Заманювання

Метою цього етапу є пробудження інтересу у жертви до можливості багато і не надто обтяжливо заробити. Найчастіші варіанти запропонованих робочих місць: бари, готелі, догляд удома за старими представниками середнього класу, стриптиз, а то і просто борделі

Оформлення

На цьому етапі відбувається таке.

- ✓ Закріплення у жертви інтересу, переконання її в тому, що “там райське життя”.
- ✓ Складання договору. Дуже часто договір написаний або мовою майбутньої країни перебування (жертва зазвичай не знає цієї мови) з не зовсім правильним перекладом (переклад зазвичай усний, ніде не фіксується, і претензії щодо цього не приймаються), або дрібним шрифтом дописано які-небудь додаткові умови (жертва у переважній більшості випадків не звертає уваги на ці приписки).
- ✓ Допомога в оформленні закордонного паспорта, візи та інших необхідних для виїзду за кордон документів. При цьому жертва зникає до того, що її документи оформляє хтось інший, а не вона сама. Надалі у жертви вже не викликає підозри відбирання у неї під яким-небудь приводом документів

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОДАЖУ ЛЮДЕЙ ЗА КОРДОН (продовження)

Переправлення

Канали переправлення “живого товару” за рубіж досить добре відпрацьовані. Транспортування здійснюється зазвичай найдешевшим видом транспорту – автобусами. Бажаючі працювати їдуть або поодинці, або у складі груп (під виглядом тих, хто здійснює шоп-тури або туристичні поїздки). У першому випадку жінки діють на свій страх і ризик, у другому – групу супроводжує посередник, який одержує свою частину суми від торговельної операції між продавцем і покупцем. Після перетину кордону він передає жінок місцевому господареві та стежить за тим, аби його підопічні були доставлені за призначенням. У цей період під різними приводами здійснюється відбирання всіх документів, найперше паспорта (“Ви ж не знаєте, куди йти оформляти, а ми вам допоможемо”)

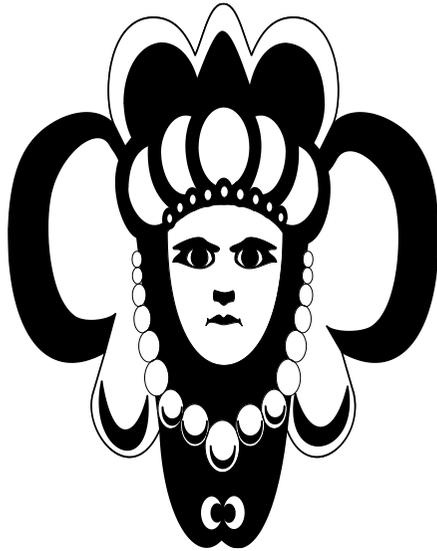
Робота

Жертва стикається з необхідністю виконувати всі вимоги працедавців з одночасним виконанням роботи, для якої її доставили у країну.

На цьому етапі жертву ставлять у такі умови, які різко підвищують її залежність від нового власника: документи не віддають на руки, а залишають у працедавця; відбувається переселення у приміщення з меншими зручностями або взагалі без них; зміна вигляду послуг, що надаються, на сексуальні послуги; погрози та різні покарання за непослух; неможливість спілкування із близькими, правоохоронними органами країни перебування, мешканцями цієї країни (за винятком клієнтів); перепродаж жінок іншим господарям (часто в іншу країну), або обмін (ціна жінки – 500–2000 доларів США, місячний дохід від її експлуатації 4000–15000 доларів США). Це робиться з кількох причин: остаточно зломити волю до опору жертви; “підвищити якість послуг”, що надаються, за рахунок появи нових жінок; запобігання спробам утечі, якщо жінка вивчила мову країни перебування і встановила з ким-небудь тісні контакти; з метою протидії правоохоронним органам, особливо в разі пошуку жінки через Інтерпол

ЗАГАЛЬНІ РИСИ ДЕЯКИХ ДЕСТРУКТИВНИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1. Претензії на “харизматичне” лідерство (від “харизма” – натхнення згори, тобто проголошення божественності або особливої мудрості та вимога беззаперечної згоди з владою).
2. Претензії на істину “в останній інстанції”, повна нетерпимість або, щонайменше, поблажливо-поверхнєве ставлення до традиційних релігій і національно-духовних цінностей.
3. Зовнішня благопристойність: всі культові новоутворення проголошують лише найдобріші цілі.
4. Езотеричність (приховування дійсних цілей і наслідків своєї діяльності, наявність доктрин для внутрішнього вживання і для зовнішнього оточення) і жорстка ізоляція своїх adeptів від доступу до них іншої інформації.
5. Цілеспрямоване спотворення священних текстів із їх “підгонкою” під свої догми.
6. Уживання техніки контролю свідомості для створення у adeptів культового менталітету, що передбачає таке:
  - ✓ формується в тій або іншій формі переконання, що “мета виправдовує засоби” і будь-яка дія прийнятна настільки, наскільки вона сприяє цілям групи;
  - ✓ формується тоталітарний світогляд (синдром “ми–вони”, “культ – хороший, світ поза культом – поганий”), що призводить до переважання групових ідей і групової волі над індивідуальними і до схвалення (виправдання) аморальної поведінки при претензіях на добро;
  - ✓ індокринуються різного типу фобії (страхи);
  - ✓ створюється пряма і прихована залежність (психологічна, фізична чи фінансова);
  - ✓ підтримується елітарна ментальність.
7. Обов’язок учнів залучати до секти нових членів.
8. Корисливий і політичний інтерес еліти секти. Активні спроби проникнення у державні владні структури.
9. Використання спеціального словника “ключових слів”, що мають особливе, виняткове значення для сектантів і незрозумілих для необізнаних (“культова мова”). Лідери сект розуміють, що той, хто контролює мову людини, контролює і її думки

ЧИННИКИ, ЯКІ ПОТЕНЦІЙНО ПЕРЕТВОРЮЮТЬ ДЕСТРУКТИВНІ РЕЛІГІЙНІ СЕКТИ НА КРИМІНАЛЬНІ СПІВТОВАРИСТВА

Конспірація, взаємне стеження серед adeptів, наявність власної служби безпеки. Це зводить до мінімуму або повністю унеможлиблює просочування інформації і ускладнює подальше розслідування владою діяльності секти

Контроль свідомості adeptів, аж до перетворення частини з них на “роботів”, запрограмованих на беззаперечне виконання будь-яких наказів, у тому числі й готовність віддати своє життя в ім'я цілей секти

Наявність значних фінансових коштів, що дає можливість широко використовувати підкуп окремих посадових осіб

Спеціальна підготовка adeptів (методи шпигунства, конспірації, стеження, уникання стеження, поведінка при арешті і т. ін.)

Жорстка ієрархічна структура, суворі дисципліна й беззаперечна покірність лідерам

Наявність ефекту зниженого больового порогу в adeptів, що перебувають у стані трансу

Підготовка adeptів до зіткнення з правоохоронними органами, аж до вивчення відповідних законів тощо

Висока мобільність деяких деструктивних релігійних сект, що у критичній ситуації утруднює затримання керівництва й adeptів, підозрюваних у злочинній діяльності

ХАРАКТЕР СТВОРЕННЯ І ПІДТРИМАННЯ ЧЛЕНСТВА У ДЕСТРУКТИВНІЙ РЕЛІГІЙНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

✓ **Активне і пасивне вербування**, що передбачає всілякі види обману, в тому числі агітацію та збирання засобів при прихованих цілях і без повного розкриття техніки контролю свідомості, використання “фасадних груп” (свого роду “потьомкінських сіл”).

✓ **Використання маніпуляції**, у тому числі атмосфери таємності та елітарності (елітарна ментальність), проведення ритуалів посвячення (що включають запобіжні засоби), підтримання відчуття винятковості, маніпуляції за допомогою відчуття страху і провини.

✓ **Використання техніки контролю свідомості**: провокація у особистості емоційних піків і спадів, створення ситуації відчуження (віддалення від сім’ї, друзів та суспільства), заміщення традиційних цінностей культом секти як нової “сім’ї”, провокація поступових або різких особистісних змін у нових членів групи.

✓ **Навіювання**, яке створює відчуття, вищі за думки (емоції, інстинктивні відчуття, інтуїція і тому подібне розглядаються як такі, що більше заслуговують на довіру, ніж раціональні висновки), постійне маніпулювання відчуттями рядових учасників з боку лідера та інших сектантів.

✓ **Розрив зв’язків із минулим** (родиною, друзями, звичні інтереси).

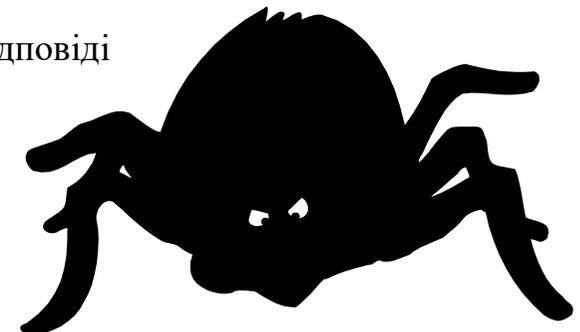
✓ **Постійна дискредитація критичного мислення**, що представляє раціональне мислення та розумову діяльність як щось чуже або згубне для сектанта.

✓ **Обмеження свободи виходу із секти** за допомогою індоктринації різних фобій (фобія на вихід із секти, боязнь “зовнішнього” світу, боязнь надприродних санкцій за відступництво), психологічної, а інколи й фізичної ізоляції члена групи, котрий бажає вийти з культу, як у самій групі, так і з іншого соціального оточення.

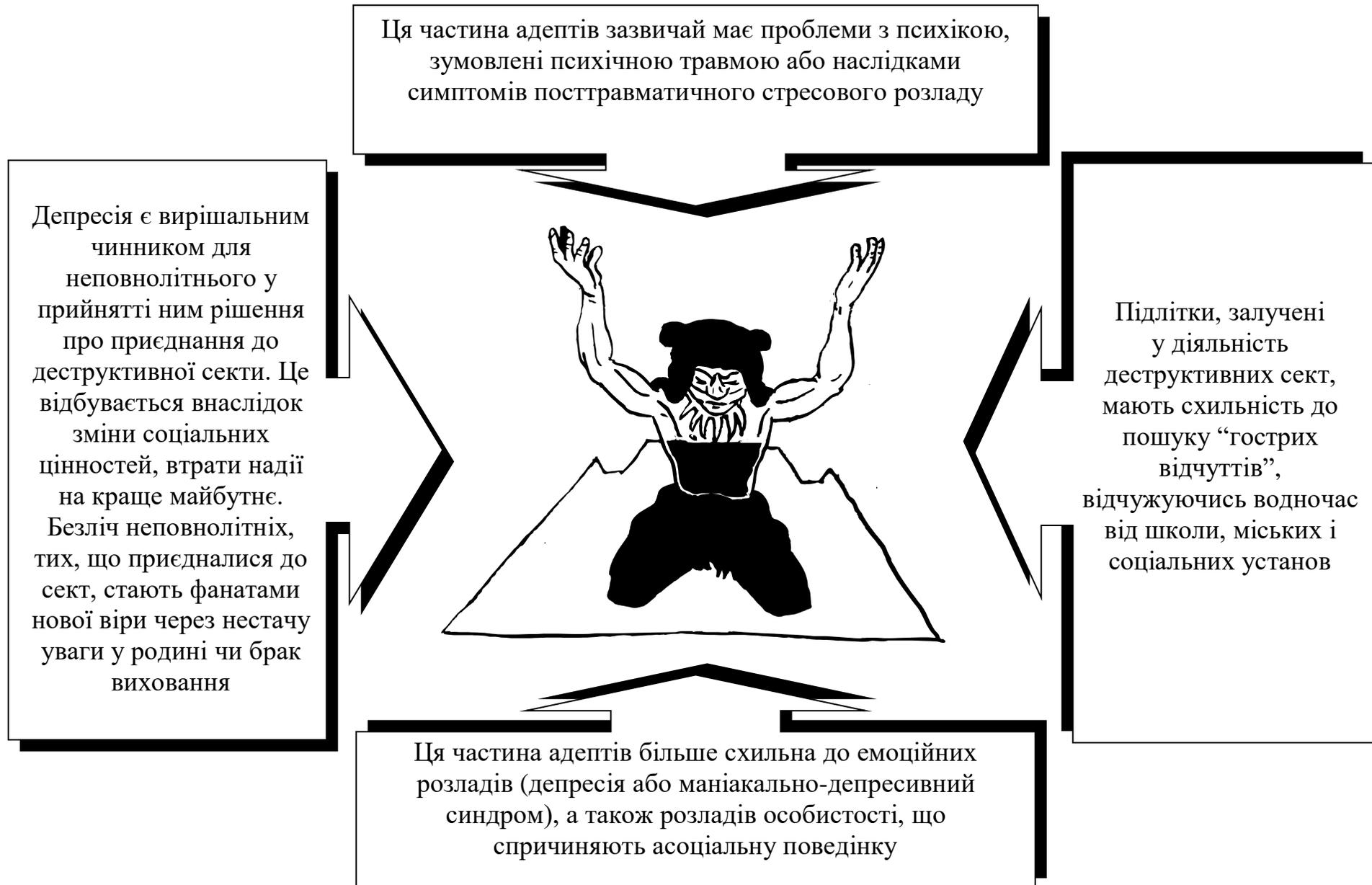
✓ **Навіювання погляду на світ з позиції поляризованості** (секта – хороша, світ поза сектою – поганий).

✓ **Створення прямої і прихованої залежності** (психологічної, фізичної, фінансової) адептів і наявність експлуатації останніх лідерами секти.

✓ **Забора на адептам ставити питання і отримувати на них повні й точні відповіді**

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗАЛУЧЕНИХ У САТАНИНСЬКІ КУЛЬТИ

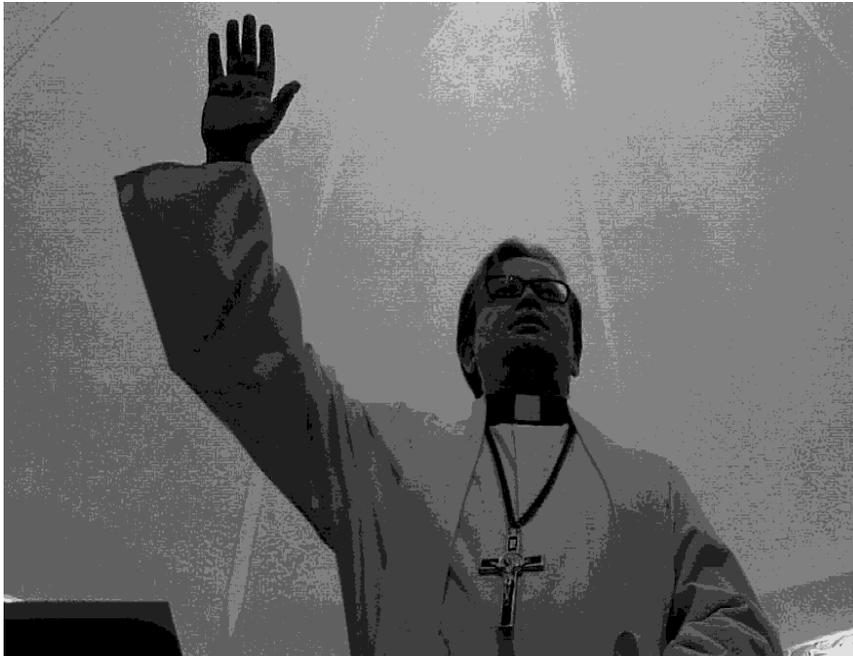
ЧИННИКИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ МОЖЛИВУ УЧАСТЬ АДЕПТІВ ДЕЯКИХ ДЕСТРУКТИВНИХ РЕЛІГІЙНИХ СЕКТ В АНТИГРОМАДСЬКИХ АКЦІЯХ

Апокаліптична спрямованість певного числа деструктивних релігійних сект, що проповідують “кінець світу”, дата, яка ними або вже визначена, або може бути названа у будь-який момент

Засновники й духовні лідери деяких деструктивних релігійних сект є психічно хворими людьми або відвертими авантюристами

Поширення серед адептів деяких деструктивних релігійних сект психічних розладів і використання їх лідерами техніки контролю свідомості своїх адептів

Проголошення деякими деструктивними релігійними сектами метою прихід до влади та створення на території країни тоталітарної релігійної держави

Прогнозована відмова адептів деяких деструктивних релігійних сект від ведення конструктивних переговорів або переговорів узагалі в критичній ситуації або надзвичайна складність ведення таких переговорів

Висока міра езотеричності та конспіративності при великій складності правильної ідентифікації деяких деструктивних релігійних сект

Деструктивність відносно зовнішнього соціального середовища. Велика кількість деструктивних релігійних сект розглядає державу як чужорідну й ворожу силу, яку необхідно використовувати у своїх інтересах усіма доступними способами. Оцінка всіх дій держави робиться лише з цієї позиції

МОЖЛИВІ МОТИВИ УЧАСТІ ДЕСТРУКТИВНОЇ РЕЛІГІЙНОЇ СЕКТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ І ВЧИНЕННІ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

1. Спроба самостійного здійснення з якихось своїх псевдорелігійних мотивів “кінця світу” або “відплати ворогам віри” та інших подібних акцій (групою або адептом-одинаком, що діють за наказом керівництва)
2. Один із проміжних етапів у загальній операції по захопленню влади, в тому числі у співпраці з іншими деструктивними релігійними сектами або політичними угрупованнями
3. Акція, у тому числі акція “відплати”, у відповідь на переслідування деструктивної релігійної секти владою після її спроби захоплення влади чи участі в інших безладдях або терористичних актах (масові самогубства частини її адептів, захоплення заручників, інші терористичні акти), або після заборони діяльності цієї деструктивної релігійної секти у судовому порядку чи на законодавчому рівні з інших причин
4. Спроба лідерів забороненої деструктивної релігійної організації (або тих, що вирішили з інших причин припинити свою діяльність), востаннє скориставшись своєю необмеженою владою над адептами секти, збагатитися шляхом захоплення небезпечного промислового або військового об’єкта чи об’єкта соціальної сфери й подальшого шантажу уряду країни
5. Спроба керівника секти середнього або місцевого рівня, користуючись беззаперечною покорою членів групи, без санкції вищого керівництва своєї організації, через психічне божевілля або в корисливих цілях організувати захоплення небезпечного промислового чи військового об’єкта або об’єкта соціальної сфери
6. Захоплення небезпечного промислового чи військового об’єкта або об’єкта соціальної сфери адептами з метою подальшого політичного шантажу уряду своєї або іншої країни, наприклад, з метою примусу влади звільнити затриманого чи засудженого лідера культу
7. Організація терористичної акції або розкрадання зразка військової техніки на замовлення третіх осіб (зарубіжна спецслужба, злочинне угруповання, націоналістичне бандформування і т. ін.)

ШЛЯХИ ПЕРЕТВОРЕННЯ АДЕПТІВ ДЕЯКИХ ДЕСТРУКТИВНИХ РЕЛІГІЙНИХ СЕКТ НА ТЕРОРИСТІВ-КАМІКАДЗЕ

1. Руйнівний вплив на свідомість, що призводить до психічних розладів серед більшості adeptів. Це обумовлює високу вірогідність агресивних акцій з їхнього боку в стані психічної неосудності

2. Установлення чіткої грані між тими, хто має право на існування (адепти культу), і тими, хто такого права не має (“зовнішній світ”). Так створюється позиція “мета виправдовує засоби”, сіється ненависть серед adeptів до позакультового соціуму, зневага до цінностей людського життя стосовно позагрупового соціуму, та потенційно обумовлюється готовність adeptів принести в жертву будь-яку кількість “невірних” заради досягнення цілей свого культу

3. Зняття апріорі гріха, що практикується в деяких деструктивних релігійних організаціях, з адепта за будь-який злочин, у тому числі й убивство, вчинене в ім'я своєї організації

4. Інтерналізація (примус до прийняття) беззаперечної покори adeptів своїм лідерам разом із заборонаю для adeptів на критичне мислення та сумніви в оцінці культу

5. Індоктринація у свідомість adeptів психологічного принципу “подвоєння”, що дозволяє адепту уникнути комплексу провини за вчинений злочин і виправдати будь-які свої (та інших adeptів і лідерів культу) дії, що скоюються в ім'я “правильних цілей” культу, підвести адепта до майже безконфліктного прийняття ідеї самогубства

6. Крайнє порушення ідентичності: після психологічної обробки людина стає вже зовсім іншою особою. При цьому виявляються обірвані всі позакультові схильності адепта

7. Використання в деяких деструктивних релігійних сектах спеціальних наркотичних речовин

МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ УЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ З БОКУ ДЕЯКИХ ДЕСТРУКТИВНИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Використання керівниками секти контролю над свідомістю своїх adeptів і, як наслідок, крайньої міри фанатичності терористів, відданості своїм лідерам і готовності пожертвувати власним життям для досягнення цілей деструктивної релігійної організації

Використання в організації і вчиненні терористичних актів терористів-смертників із числа adeptів

Можливе використання у вчиненні терористичних актів adeptів-дітей, які зростали в умовах деструктивної релігійної організації

Непередбачуваність дій

Організація терористичного акту спільно з іншою деструктивною релігійною організацією (або кількома такими)

Можливе інформоване або неінформоване залучення частини adeptів, які не беруть безпосередньої участі у вчиненні терористичного акту, до відвернення сил правоохоронних органів у вигляді їх участі в безладдях, масовому суїциді тощо або затриманні переслідування після скоєного терористичного акту у вигляді організації процесій, мітингів, молебнів або інших ритуальних дій на шляху працівників правоохоронних органів

Урахування керівниками деструктивної релігійної організації при розробленні сценарію терористичного акту крайньої складності ведення переговорів із терористами-adeptами та отримання від захоплених adeptів інформації про останню частину терористів, що втекли з місця злочину

ПСИХОЛОГІЧНІ ТИПИ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Злочинці, які діють із психологічних мотивів. Їх вчинки не передбачувані. У будь-який момент злочинець може вдатися до насильства. Існує три види цього типу злочинців: *самовбивця; психічно хворий; особа, що діє з помсти*

Злочинці, що діють із кримінальних мотивів. Як правило, вони погоджуються на переговори і не заподіюють шкоди заручникам. Найчастіше це люди, які раціоналістично мислять, уміють правильно оцінити обставини, визначити, наскільки сильні противники, і діяти відповідно до своїх оцінок ситуації. Злочинці цього типу поділяються на такі різновиди.

✓ *Злочинець, який бере заручників, будучи захопленим на місці злочину.* Він не має заздалегідь розробленого плану захоплення заручників та охоче йде на переговори.

✓ *Злочинець, який бере заручників, знаходячись в ув'язненні.* Діє за заздалегідь підготовленому плану. Його мета – добитися звільнення або зміни умов свого утримання.

✓ *Вимагач.* Злочинець намагається змусити сім'ю потерпілого виконати його умови, діє обачливо й методично

Злочинці, що діють з політичних мотивів. Цей тип злочинця має такі різновиди.

✓ *Особа, що діє з відчуття соціального протесту.* Мета – добитися, як правило мирним шляхом, певних соціальних поліпшень. Протест може набути форми захоплення якого-небудь приміщення, зазвичай за допомогою друзів і родичів.

✓ *Політичний фанатик.* Людина, що намагається таким примітивним способом вирішити складні політичні проблеми. З групою прибічників він може захопити своїх політичних противників

Терорист. Дії терористів засновані на переконанні, що існуючі закони несправедливі, а, отже, необов'язкові. Терористи добре теоретично підготовлені й дисципліновані

НЕОБХІДНІ УМОВИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ ПО ЗВІЛЬНЕННЮ ЗАРУЧНИКІВ

Визначення типу злочинця

Визначення типу оперативної ситуації

**Вирішення питання щодо вибору тактики
ведення переговорів**

**З'ясування наявних сил і засобів
контролю**

**Організація командного пункту
та забезпечення зв'язку**

СТРУКТУРА ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ (за В.Л. Васильєвим)

Сьогодні злочинність неповнолітніх характеризується різким зростанням питомої ваги злочинів майнових і пов'язаних із насильством

Крадіжки, грабежі, розбої і хуліганство становлять 76 % усіх справ неповнолітніх із числа направлених до суду, а разом з убивствами, зґвалтуваннями і заподіянням тяжких тілесних ушкоджень – 90 %

Для неповнолітніх правопорушників характерне вчинення злочинів у групі.
Якщо з усіх злочинців по лінії кримінального розшуку вчинили злочини в групах 38 %, то з неповнолітніх – 70 %

Серед насильників велика частка сімнадцятирічних – приблизно в 6 разів більше, ніж чотирнадцятирічних, хуліганів – 41:1, убивць – 8:1

Вивчення “відпочинкових” зґвалтувань показало, що нерідко:

- ✓ злочинці і жертва спільно випивають, після чого жертва втрачає здатність орієнтуватися в обстановці, тим більше чинити опір (15 %);
- ✓ злочинець знає, що жертва була раніше зґвалтована, але нікого про це не повідомила (12 %);
- ✓ після випадкового знайомства потерпіла охоче погоджується погуляти з п'яним підлітком і йде з ним у відокремлене місце, що сприймається майбутнім насильником як сексуальна стимуляція, хоча жодних реальних еротичних заохочень з боку жертви немає (12 %);
- ✓ після випадкового знайомства жертва своєю власною сексуально забарвленою поведінкою провокує посягання (15 %)

МОТИВИ ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ І НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Вживання з цікавості

Бравада своєю сміливістю

Прагнення
самостверджуватись
у середовищі собі
подібних

Групова причетність
("за компанію")

Бажання отримати
"кайф"
(розслабитися)

Бажання розважитися

Бажання відійти від життєвих проблем

Зняти психологічний бар'єр перед
здійсненням інших форм асоціальної
і кримінальної поведінки

ЯК РОЗПІЗНАТИ ОСОБУ, ЩО ВЖИВАЄ НАРКОТИЧНІ РЕЧОВИНИ

Що можна спостерігати у особи, яка вживає наркотичні речовини:

- ✓ запалені склери очей або посилена сльозоточивість;
- ✓ сильне збільшення або зменшення розміру зіниці, зіниця “крапкою”;
- ✓ поява в районі внутрішньої сторони ліктьового згину, зовнішньої сторони кистей, стоп, а також всіх місць на тілі з яскраво вираженою венозністю червоних крапок, схожих на “укуси комара”;
- ✓ “доріжки” (ущільнення і потемніння ділянки вени, схоже на доріжку) на венах рук, ніг, плечей;
- ✓ сильне збудження або пригніченість;
- ✓ порушення координації рухів;
- ✓ “відсутній” погляд;
- ✓ часті походи на ринок;
- ✓ надлишковий інтерес до довідників ліків і хімічних реактивів (особливо до кристалічного йоду, білого фосфору, ацетону);
- ✓ інтерес до легко випаровуваних і сильнопахнучих речовин (будь-які фарби, розчинники, бензин, ацетон, нафталін, лаки тощо);
- ✓ брехня у спілкуванні з оточенням;
- ✓ неадекватність поведінки в цілому

Що можна почути від наркомана та його відповідного оточення:

- ✓ зміна мови, поява певного сленгу;
- ✓ зміна голосових характеристик (пониження тону, розтягання закінчень і т. ін.)

Що можна відчутти від наркомана:

- ✓ запах, що виділяють шкіра обличчя, пальці рук, волосся, схожий на запах паленого листа, ацетону, оцту, бензину, або ж якісь незнайомі запахи

Що необхідно зробити:

- ✓ поговорити з особою про свої спостереження за його поведінкою;
- ✓ порівняти свої спостереження із думками колег і звернутися до фахівця за допомогою

КОРОТКИЙ СЛОВНИК НАРКОМАНІВ

Автомат, баян, машина	Шприц
Аристократ	Наркоман, що знається на законах
Біла леді	Кокаїн
Ботанік	Людина, що вирощує наркотичну траву
Доктор	Продавець наркотиків
У жилу, в масть	Те, від чого наркоману добре
Доза	Кількість наркотичної речовини на один прийом
Вага на злітній смузі	Наркотичні препарати, готові до вживання
Зустрічна – поперечна	Коли по колу, назустріч першій сигареті пускають другу (косяк)
Хвиля, прихід	Перша, найбільш яскрава фаза наркотичного сп'яніння
Заряджений плановою	Наркоман, що має при собі наркотичні препарати
Катати колеса	Приймати пігулки

Волокуша, тихий спокій	Розслаблення після ейфорії
Мусор (рос.), мент, кольоровий, лягавий	Правоохоронні органи (міліціонер)
Гільза	Випатрана цигарка, яку набивають наркотиком
Головний варщик	Відповідальний за приготування наркотиків
Глюк	Галюцинації після прийняття наркотиків
Гонець	Посильний за наркотиками
Кукляк, замочив кукляк	Гематома на місці вливання п/ш ін'єкції
Рухати фуфло	Говорити неправду
Зони ховаються	Стають важко прохідними при регулярному вживанні наркотиків
Мийка	Лезо для надрізання коробочок маку
Мультики	Галюцинація після прийняття наркотиків
Квадрат, контора	Місце зустрічі наркоманів

КОРОТКИЙ СЛОВНИК НАРКОМАНІВ (продовження)

Будиночок	Стаціонар психіатричної лікарні, наркологічного диспансеру
Дишло	Речовина, пари якої вдихаються з метою сп'яніння
Заваруха	Конфлікт між наркоманами
Заряджений	“Обкурений” на цей момент наркоман
Кент, кентяра, бродяга	Своя людина
Обрив	Свідоме переривання прийому наркотиків з метою зменшення їх дозування
Корабель	Сірникова коробка з маковою соломкою
Піонери	Наркомани-початківці
Отходняк	Фаза виходу із сп'яніння, зазвичай неприємна
Відкинув хвостовик, зіграв у жмурки, відкинувся	Помер, загинув від отруєння наркотиком
Подихати	Вдихати пари одурманюючих речовин
Зістрибнути з голки	Припинив вживання наркотиків внутрішньовенним способом

Ломка, костолам, кумар	Синдром позбавлення наркотику, абстиненція при позбавленні наркотику
Моцца кидати	Хвалити наркотик
Напас	Затягування
Колеса, чоботи, каліки	Таблетовані лікарські препарати
Облом	Раптова втрата “кайфу”, викликана різними моментами
Мавпа	Людина, яка нерегулярно вживає наркотичні речовини
Раскумариться, закумариться	Прийняти наркотик з метою купірування стану абстиненції
П'ята	Залишок наркотиків у цигарці
Сів на голку, щільно влаштувався	Став наркоманом, що застосовує уколи
Зірватися	Знову почати вживання наркотичних речовин після лікування
З вітерцем	Швидке введення наркотику внутрішньовенним способом
Зловити кайф, заторчати	Відчути бажані ознаки сп'яніння

КОРОТКИЙ СЛОВНИК НАРКОМАНІВ (продовження)

Підлікуватися	Уколотися, курнути
Дах поїхав, дах потік	Наркоманський психоз
Поперся як танк, відліт, дах з'їхав	Відчуття найвищого блаженства у стані сп'яніння
Глотатель	Гонець, що провозить наркотичні речовини у презервативі, що проковтнув
Фарцовщики	Постачальники наркотиків, спекулянти наркотиків
Фуфлижник	“Погана” людина, що продає поганий наркотик
Ширево	Наркотики, що вживаються за допомогою шприца
Шпильки	Голки
Кукнар	Відвар зі зрілої голівки маку (сухий) без насіння
П'явочок, п'ята, козяча ніжка	Недопалок цигарки, начинений анашею приблизно на три затягування
Нюхач	Прийняття наркотиків або токсичних речовин інгаляційним способом
Пішов паровозом, узяв прикуп на себе	Узяв провину на себе

Труба	Вена
Свиняк	Відчуття голоду при гашишному сп'янінні
Яма	Місце, де можна дістати наркотики
Ланцюжок	Особи, що перевозять наркотичні речовини від одного до іншого
Сушняк, сушняк довбати	Відчуття спраги при гашишному сп'янінні
Соломка	Відвар зі стебел і листя сухого маку
Цинканув, здав, спалив, розколовся	Надав свідчення
Атом	Анаша, найвищий сорт
Косяк, милиця	Цигарка з анашею
Не партачили, не затискай	Не скупися
Чек	Доза сухого морфію, розфасованого в упаковку як порошки в аптеці
Стекляшки	Ампули з наркотиками

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ТОКСИКОМАНІВ ЗА ВИДОМ ТОКСИЧНОЇ РЕЧОВИНИ І СПОСОБОМ ЇЇ УЖИВАННЯ

<p style="text-align: center;">Аплікаторщик</p>	<p>Вживає токсичну речовину, накладаючи змочений тампон із токсичною речовиною на потиличну частину голови (найчастіше, токсичною речовиною виступає ацетон)</p>	
<p style="text-align: center;">Нюхач</p>	<p>Вдихає різні леткі речовини (клеї, лаки, розчинники тощо)</p>	
<p style="text-align: center;">Нюхач-целофанщик</p>	<p>Вживає леткі токсичні речовини, надіваючи целофановий пакет на голову</p>	
	<p style="text-align: center;">Колісник</p>	<p>Ковтає психотропні лікарські речовини (пігулки) як ті, що гальмують психічну діяльність (транквілізатори), так і ті, що активізують її (ефіромістки препарати)</p>
<p style="text-align: center;">Ширевий</p>	<p>“Сівший на голку”, що вводить собі у вену токсичні речовини, які не належать до наркотиків (наприклад настій тютюну)</p>	

ШАХРАЇ

Шахрайство супроводжує людське суспільство впродовж усієї його історії, причому з розвитком суспільства шахрайство стає дедалі витонченішим і проникає в різні сфери соціального життя. Масовий обман вкладників у різних акціонерних товариствах, трастових компаніях і страхових фондах, обман покупців, фіктивне підприємництво та багато інших форм кримінального обману, що завдають збиток, який не піддається підрахунку.

З точки зору юриспруденції шахрайство – це заволодіння індивідуальним майном громадян або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою

Загальні риси різних видів шахрайства

- ✓ Широке використання злочинцями психологічних методів впливу на жертву.
- ✓ Жертва не знає про справжні цілі злочинця.
- ✓ Жертва добровільно, без жодного усвідомлюваного нею примусу віддає необхідні злочинцеві цінності.
- ✓ Використання шахраями так званих “підставних” – начебто випадкових людей, які “випадково” виявилися на місці вчинення злочину.
- ✓ У більшості випадків “працюють” групою з чітким розподілом ролей.
- ✓ Рідке використання шахраями додаткових складних пристроїв, речей тощо.
- ✓ Ставлення до шахраїв не завжди однозначне, адже вони “покарали” людину, яка хотіла “на халяву” отримати якусь вигоду

КЛАСИФІКАЦІЯ ШАХРАЇВ

Спосіб взаємодії із жертвою	✓ Безпосередньо
	✓ Опосередковано
Кількість злочинців	✓ “Одинаки”
	✓ Група
Місце вчинення злочину	✓ Безлюдні місця
	✓ Людні місця
Об’єкт злочину	✓ Дія на одну людину
	✓ Дія на групу людей
Міра суспільної значущості результатів злочину	✓ Значущі для суспільства (постраждала значна кількість людей)
	✓ Не дуже значущі для суспільства (постраждали одиниці)
Спеціалізації	✓ Шулери (карткові, “лохотронники”)
	✓ Аферисти (“коридорні”, різні)
	✓ “Лялькарі” (“ляльки” грошові, харчові, речові й ін.)
	✓ Шнеєрзонники (збут фальшивих цінностей)
	✓ Фармазонники (фальшиві коштовні камені, в основному діаманти)
	✓ “Чарівники” (екстрасенси, ворожки, чаклуни та ін.)
	✓ Жебраки (професійні жебраки)
	✓ Продавці (всі види шахрайств, пов’язані з купівлею-продажем)

АФЕРИСТИ – “ЮРИДИЧНІ ОСОБИ”

Покупець проплачує товар і просить постачальника доставити його на склад за певною адресою. Постачальник доставляє товар, а через день покупець пред’являє претензію: чому товар не доставлено? Виявляється, що за вказаною адресою знаходяться два склади, один з яких, склад покупця, навмисне було замкнено і позбавлено всіх пізнавальних знаків, а другий, шахрайський, відкрито. Огляд, зрозуміло, нічого не дає, оскільки і фірма, яка прийняла товар, і сам товар наступного дня зникають

Використання так званих “юридичних бомб”. Наприклад, договір підписується директором фірми, який за її статутом підписувати такі договори не має права. В результаті операція не виконується, визнається арбітражним судом недійсною, а перерахованими контрагентами засобами шахраї можуть користуватися кілька місяців як безпроцентним кредитом, якщо взагалі не зникнуть. Не йдеться про фірми-одноденки, які відкриваються на підставних осіб. Фірма може мати хорошу історію, але потім її продають, нові власники показують партнерові нотаріально завірену копію старого складу засновників, а фірму тим часом вже переоформили на підставну особу. І навіть договір про поручництво відомого банку, якщо читати його не уважно, не може бути гарантією. Такий документ повинен мати визначену законом строгу форму. Досить змінити деякі формулювання, котрі навіть не міняють його суті, й арбітражний суд звільнить поручителя від відповідальності, зважаючи на недостатню значущість цього договору. Подібні “юридичні бомби” можуть зустрічатись у договорах страхування, оренди, покупки нерухомості, автомобіля. На них попадаються ті, хто економить на юристах, а таких сьогодні більшість

Використання так званих “нігерійських листів”. На цей гачок, не зважаючи на численні публікації у пресі, підприємці потрапляють, як і раніше (зараз, правда, листи “надходять” в основному із Південної Америки). Сутність цього виду шахрайства така. У фірму надходить лист нібито від одного з високопоставлених чиновників, що відповідає за розподіл бюджетних коштів. Він пропонує (природно, не безоплатно) направити ці засоби на закупівлю товару саме цієї фірми, але просить заздалегідь перерахувати відносно невелику суму для хабара деякій відповідальній особі. Після такого перерахування контакти з чиновником зазвичай припиняються

**Найпоширеніші
способи
шахрайства**

ВУЛИЧНІ АФЕРИСТИ

Види вуличних афер, які зустрічаються найчастіше

✓ **“Прийом на роботу”** – під виглядом конкурсного прийому на роботу нових співробітників аферисти дають деякі тестові завдання кандидатам, які вони виконують (природно, безкоштовно, сподіваючись на здобуття роботи). Ці завдання використовуються шахраями надалі (секретар, розробка бізнес-планів, сайтів і т. ін.).

✓ **“Ювілейний відвідувач”** – під виглядом працівників якого-небудь торговельного підприємства жертву переконують купити деякий виріб “зі знижкою”: людина вважає, що їй як покупцеві у знаменний для магазину день роблять значну знижку; виявляється, що товар явно дешевший за навіть “зменшену” ціну.

✓ **“Наречена”** – жінка (чоловік), що мріє вийти заміж (одружитися) за іноземця, звертається у спеціалізовані фірми, які за деяку плату рекламують кандидата у “ближньому й далекому зарубіжжі”. Природно, реальні в цьому випадку лише гроші кандидата. Інший варіант – виманювання у іноземців грошей для поїздки до них з метою “ближчого знайомства”.

✓ **“Добродійник”** – під різними приводами просить надати допомогу у вигляді невеликої суми (“листи щастя”, Інтернет і т. ін.).

✓ **“Знахідка”** – жертва “випадково” знаходить гаманець з грошима. Раптово з’являється власник, який разом зі “спільниками” розіграє цілий спектакль для заволодіння цінностями жертви

“ЛЯЛЬКАРИ”

Назва походить від слова “ляльки”, яке означає імітацію чогось міцного (пачка нарізаного паперу, схожа на гроші; коробка з начебто антикварною і дорогою статустною і т. ін.).

Бригади “лялькарів” зазвичай між собою не конфліктують, роботи вистачає всім, як і довірливих клієнтів. У них налагоджений чіткий розділ сфер впливу

На відміну від “чесних” мінял “лялькарі” значно молодші, їм від 17 до 25 років. Працюють, як правило, групами по 3–5 чоловік. Щодня група може “кинути” декількох жертв. Зазвичай “лялькарі” обтираються біля пунктів обміну валюти, ринків, крупних торговельних центрів, універмагів.

Бізнес починається з пошуку клієнтів. Головна особа їх добре відрежисованого спектаклю – “касир”. Саме він пропонує людині зробити обмін. “Касира” прикривають 2–3 спільники. Вони відволікають увагу клієнта або, якщо той виявив обман, перегороджують дорогу, даючи можливість “касирові” безперешкодно сховатися з грошима. Один із учасників зграї стоїть на сторожі, заздалегідь попереджаючи про появу міліції.

“Лялькар”, побачивши, що “клієнт дозрів”, просить його почекати: він, мовляв, сходить за грошима, порадиться з другом. Насправді ж йому потрібно просто відлучитися аби приготувати “ляльку” та проінструктувати спільників. Практикується й інший оригінальний прийом: узявши купюру, “лялькар” нібито намагається її перевірити, чи не фальшива. Потім складає купюру вчетверо номіналом усередину, нерідко сколюючи її звичайною скріпкою.

Аби швидше притупити пильність клієнта, “лялькар” неодноразово бере долари в руки, потім повертає їх, аргументуючи повернення різними причинами (ветхістю купюр, давністю по роках). Усе це йому потрібно для того, щоб “заламати” купюри в пачці. Часто валюта, призначена шахраєм нібито для продажу, знаходиться у щільному поліетиленовому пакеті.

У той момент, коли гроші знаходяться в руках у “лялькаря”, раптово з’являються серйозні парубки і сунуть під ніс клієнта “посвідчення співробітників силових структур”, починають нагнітати обстановку, мовляв: “Що ви тут міняєте, це незаконно, пройдемо.”. Поки клієнт гарячково міркуватиме, що до чого, йому швиденько сунуть у руки замість сотенного папірця “одиницю”, або шпурнуть її на землю і з криком: “Менти!” кинуться врзнобіч

ЖЕБРАКИ

Вік жебраків коливається з молодих років (“Наша мама померла, подайте на шматок хліба!”) до глибокої старості (“Подайте, люди добрі, нема на що чоловіка поховати!”). Чоловіки становлять 85 % жебраків. Половина – люди цілком працездатного віку, від 31 року до 60 років. Літніх (старше 60) близько 10 %; 50 % жінок-жебраків молоді – від 18 до 30 років

Жебраки – хороші актори, “майстри перевтілення”. Майже всі вони гримуються, виходячи на роботу. Страшна кукса, якою трясуть на переході, може виявитися здоровою рукою або ногою. “Образ” жебрака періодично змінюють. Наприклад, по вагонах метро ходять “біженці” із різних “гарячих точок” СНД, “переселенці”. Часто для переконливості жебраки пишуть “жалісливий” текст на картоні, який висить на видному місці (зазвичай текст написаний коряво, з помилками для підвищення психологічної дії)

Для посилення психологічної дії дуже часто жебраки використовують грудних дітей. Необхідно зазначити, що у переважній більшості це діти, які не пройшли державну реєстрацію, яких купили у недбайливих молодих мам, забрали силоміць (наприклад у наркоманки), тобто це не рідні діти жебрака. Ставлення до дитини у жебрака відповідне: аби дитя не заважало “працювати” своїм плачем його поють алкоголем; не витрачаються на теплі речі (у переходах метро звичайно протяг, не говорячи вже про зимово-осінній період), загалом ставляться як до витратного матеріалу. Це призводить до того, що дитина через кілька тижнів такого існування просто вмирає

ЖЕБРАКИ (продовження)

Жебраки бувають “організовані” й “неорганізовані”.

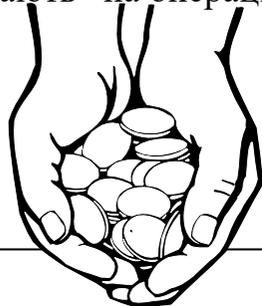
У “організованих” жебраків є господар. Він їх вербує (одних заманюють обманом, обіцяючи вигідну роботу, інші погоджуються на жебрацтво добровільно).

Іногородні забезпечуються житлом (живуть по 8–10 чоловік у квартирі), їх годують. У разі потреби привозять додому лікаря. Машиною доставляють до місця роботи і відвозять додому. Паспорти, у кого вони є, відбирають, аби не втекли.

З доходу господар забирає велику частку, бродязі залишається приблизно 15–20 %.

Усі перехрестя у містах зайняті “організованими” жебраками.

У підземних переходах і метро зазвичай працюють “діти, у яких померла мама”, або жінки, що збирають “на операцію дитині”

Останнім часом серед “організованих” жебраків спостерігається таке явище, як “інвалідний бізнес”. У деяких клініках за певну плату можуть відрізати здорову ногу або руку, причому як на прохання її власника, так і без його згоди. Для цих цілей використовують бомжів, яких позбавляють кінцівок, приставляючи до них “супроводжуючих”

“Неорганізовані” жебраки, як правило, міські жителі. Вони працюють поодиноці. На відміну від найджих бомжів їх не можна затримати навіть за порушення паспортного режиму. У них є і прописка, і будинок, і сім’я, яку вони непогано утримують. Вони ні з ким не діляться, працюють на себе. Проте їм стає все важче: із прибуткових місць їх витісняють “організовані” жебраки, точніше, їхні господарі

ВУЛИЧНИЙ ГІПНОЗ

Вуличний гіпноз наяву у стані бадьорості застосовується найчастіше шахраями для непомітного короткочасного занурення жертви у стан керованого контакту й отримання якої-небудь корисливої вигоди. Найчастіше вуличний гіпноз застосовується на пляжах, вокзалах, у аеропортах, потягах, парках, на ринках, на ділових переговорах, у кримінальному бізнесі та ін.

Техніка вуличного гіпнотичного складатиметься із таких елементів:

- ✓ притягнення уваги і входження в контакт;
- ✓ фіксація уваги жертви й утримання її на якому-небудь зовнішньому або внутрішньому об'єкті чи явищі, переживанні й т. ін.;
- ✓ переведення свідомості жертви в режим внутрішнього досвіду і внутрішніх відчуттів до появи медитативних ознак транс, встановлення рапорту;
- ✓ фіксація та поглиблення транс, що виник;
- ✓ досягнення мети, завершення "сценарію" кодуванням;
- ✓ післягіпнотичне кодування на стирання ситуації із пам'яті

ВУЛИЧНИЙ ГІПНОЗ (продовження)

Для того, щоб звичайний вуличний контакт перетворився на психологічний рапорт і почав працювати фізіологічний механізм сугестії, необхідно у мозку жертви сформувати стійке вогнище підвищеного збудження одного або кількох органів чуття. Ці дії спрямовані на те, аби людина завмерла, скувалася, широко розкрила скляні очі й перестала частково або повністю міркувати і тверезо контролювати свою поведінку. Це досягається таким видом контакту, який передбачає такі види реакції: несподіванка, раптовість, переляк; непереборна (несвідома) симпатія; несвідомий статевий потяг; різка зміна положення тіла у просторі; різкий звук, колір, запах; психологічне співчуття, співпереживання; підстроювання і приєднання до настрою, турбот і думок жертви; легке довірче й обов'язково непомітне копіювання дихання, пози, рухів, артикуляції, міміки, швидкості мови, сили емоційного збудження жертви

У досвідченого вуличного шахрая зазвичай немає загальної схеми гіпнотизації, є лише загальна цільова схема всього “спектакля”, завдання обдурити і щось конкретне отримати від жертви; загальний сценарій усього дійства, в якому гіпнозу відведена лише допоміжна роль підвищення керованості наміченою жертвою. Дуже часто шахраї прагнуть при формуванні “першої реакції” отримати її саме у вигляді пам'яті відчуття дотику до правої руки. Ось чому найчастіше на вулиці можна побачити, як циганка просить у потенційної жертви праву руку поворожити, і зовсім не тому, що вона так уже любить ворожити й більше нічого іншого не вміє, просто це найшвидший шлях до досягнення управління людиною. Інколи ж ворожка підходить дуже близько до людини, виходячи на довірчу дистанцію, бере жертву за руку вище за лікоть і при цьому тихо, але наполегливо щось повідомляє.

Ще одним старовинним вуличним прийомом наведення гіпнозу є метод створення раптових, несподіваних і гучних скандальних ситуацій, що занурюють усіх присутніх у стан збентеження, невизначеності та відволікаючи від того, що раніше ці люди робили

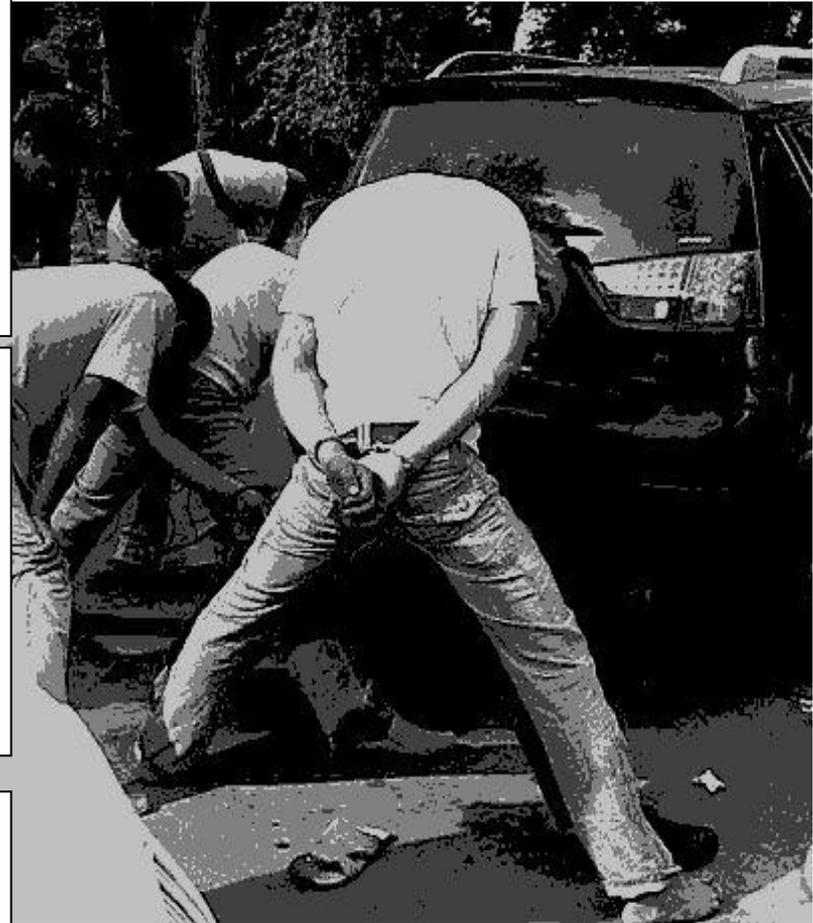
“ГОПНИКИ”

Особливу небезпеку для власників автотранспорту становлять “гопники” – любителі грабежу та розбою. “Автогопники” ведуть справжнє полювання за приватними автомобілями. Вони висаджують, а то і вбивають водіїв, потім переганяють машини в майстерні, які нерідко належать викрадачам. Там автотранспорт проходить традиційну обробку: перефарбовується, перетравлюється, а інколи просто розбирається на запчастини. Паралельно фабрикується під авто й новий техпаспорт

Найчастіше злочинці сідають в авто в ролі пасажирів, виїжджають за місто і, погрожуючи зброєю, висаджують водія. Це самий безболісний і нешкідливий для шофера розбій. Інколи вони просять зупинити машину в безлюдному місці (“пиво давить, братику”), оглушають її власника і кладуть тіло у придорожніх кущах. Відомі випадки, коли власника прив’язували до дерева або усипляли хлороформом. Убивають власника машини лише в крайньому випадку, наприклад, у разі лютого опору

Інколи “гопників” цікавить сам вантаж, вартість якого може у кілька разів перевищувати вартість автомобіля. Під особливим прицілом були й залишаються “човникарі”

Майстри “гоп-стопа”, у тому числі й автомобільного, наносять на передпліччі комбінацію з латинської літери “d”, тигра, що тримає у лапі череп, корони і карткової масті “піка”. Серед перстневих татуювань “гопника” відрізняє “павук у павутині” (на спині павука хрест). Особливо злісні “гопники” мітять перстень людським черепом

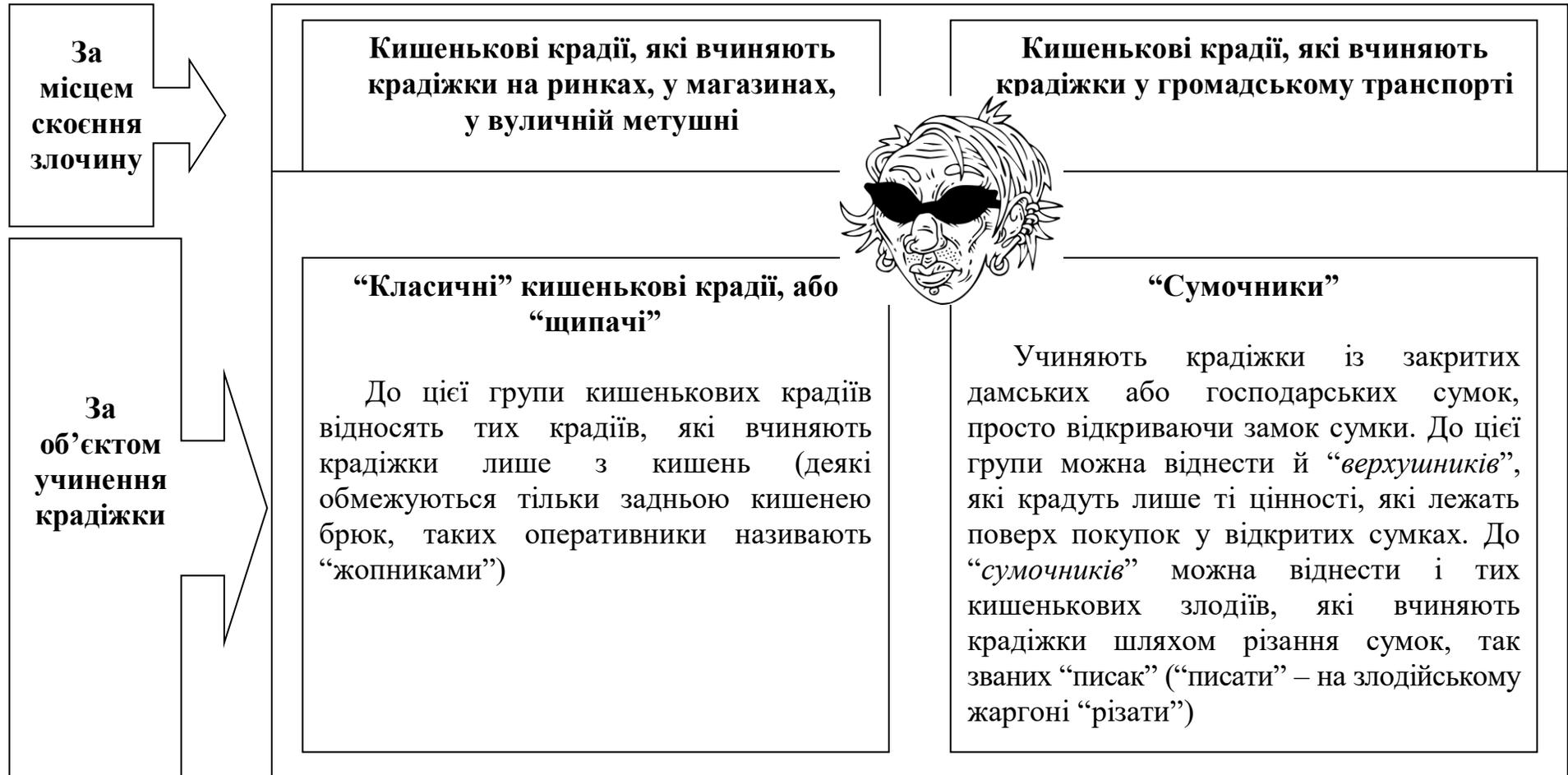
ВИКРАДАЧІ

У 60-х роках ХХ ст. стали з'являтися злочинні групи, які займалися викраденням автотранспорту з метою його подальшого перепродажу. Група складалась із карних злочинців, кожен з яких мав свою спеціалізацію. Цей злочинський принцип не змінився й сьогодні. Крім безпосередніх викрадачів автомобілів у злочинних групах є автослюсарі, виготовлювачі фіктивних техпаспортів, збувальники транспорту, перегонники. Групи мають постійних клієнтів, які замовляють марку, колір, а інколи й рік випуску автомобіля. Розкриття викрадань низьке, що говорить про високу організацію злочинського процесу

Викрадачі високого класу ведуть базу даних, куди заносять відомості про автомобіль та його власника. Часто вони намагаються роздобути вже готову електронну базу, що є в ДАІ, та приєднатися до каналів оперативного обміну інформацією. Якщо ці завдання ними вирішуються, боротьба зі злочинцями ще більше ускладнюється

КИШЕНЬКОВІ КРАДІЇ

Крадії прагнуть не виділятися з натовпу, а тому буває дуже складно запобігти кишеньковій крадіжці з тієї простої причини, що військовослужбовці внутрішніх військ і працівники сил охорони правопорядку не вміють розпізнавати кишенькових злодіїв

ТИПОЛОГІЯ КИШЕНЬКОВИХ КРАДІВ ЗА СПОСОБОМ УЧИНЕННЯ КРАДІЖКИ

“Ширмачі” накривають кишеньку або сумку жертви плащем, перекинутим через руку (ширмою). Поки рука під плащем “чистить” клієнта, вільна рука відволікає увагу – жестикулює, махає гаманцем або газетою. Замість плаща може використовуватися будь-який предмет

“Трясуни” працюють у тисняві, найчастіше у громадському транспорті. Вони притискаються до “об’єкта” і починають різкими, але точними ударами вибивати із внутрішніх кишень гаманець. Уся процедура займає не більше хвилини

“Писаки” різуть кишені і сумки гострими предметами – бритвою або заточеною монетою, інколи – кільцем із загостреним краєм. У цьому випадку гаманець випадає сам. Серед “писак” є так звані “хірурги”, які використовують для крадіжки скальпель. Якщо жертва відчує щось і підніме скандал, кишеньковий крадій може з помсти розрізати їй одяг. Відмітний знак “писаки” – татуювання у вигляді ченця, що пише книгу гусячим пером

“Щипачі” на відміну від попередніх категорій кишенькових крадіїв виходять на справу цілою групою і віддають перевагу масовим заходам: демонстраціям, гулянням, ринковій торгівлі. Поки одні відволікають жертву, інші оббирають її кишені та сумки. Потім “команди” міняються ролями. У разі виявлення кишенькові крадії можуть відтіснити обурену жертву, відвернути увагу й навіть організувати комедію з криками: “тримай злодія!”

“Рибалки” використовують у своїй роботі риболовецькі гачки, якими підчіплюють гаманець із кишені чи покупку із сумки. Часто “рибалка” діє в поїздах, забравшись на верхню полицю і запускаючи гачок у майно сусіда внизу

“Дубило” (або “дупло”) – самий зневажливий серед кишенькових крадіїв. Він викрадає із господарських сумок і пакетів ковбасу, хліб, молоко та інші продукти харчування

ТИПОЛОГІЯ КИШЕНЬКОВІХ КРАДІЇВ ЗА МІСЦЕМ УЧИНЕННЯ КРАДІЖКИ

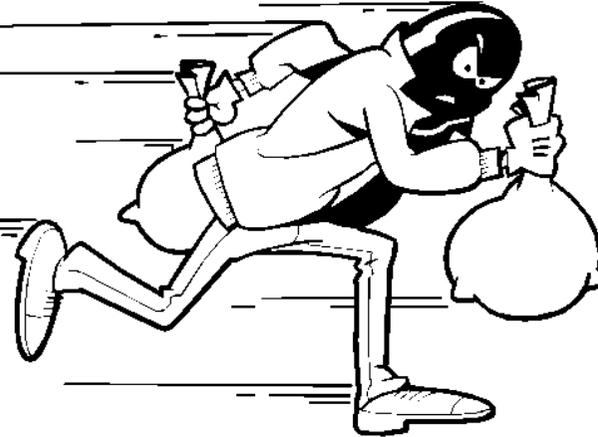
“Колісники” (“Гумовики”) “чистять” кишені у громадському транспорті

“Марвіхери” – ті, що крадуть “лопатники” (гаманці) знатних панів, особливо іноземців, віддають перевагу “працювати” у кіноконцертних комплексах, театрах, дорогих ресторанах, на презентаціях, світських раутах і навіть похоронах. До них же відносять і “театралів”.

“Театрали” регулярно стежать за афішами, газетними оголошеннями і світською хронікою, аби не пропустити чергову виставу чи презентацію

“Кроти” “працюють” у метро

“Вуличні” – “чистять” кишені на зупинках, біля кіосків і просто у вуличному натовпі

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОДІВ-ОДИНАКІВ

Злодій-одинак обережніший, винахідливіший при забезпеченні своєї особистої безпеки. Через свою “нетовариськість” із кримінальним світом одинак важко досяжний для оперативників і знайти його можна лише особистим розшуком у місцях учинення ним крадіжок.

Одинаки-“ювеліри” працюють на транспорті, простіші злодії – у магазинах і на ринках. Способи крадіжок різні, у тому числі й шляхом різання сумок і кишень

Головні причини того, що злодій “працює” поодинці, – це його недовірливість і нонконформізм.

Кишеньковий злодій залишається одинаком через звичку: самоучка, який з дитинства крав поодинці (оскільки навряд чи хто-небудь із його найближчого оточення схвалив би його “заняття”), звик приховувати своє ремесло і сам відповідати за свої вчинки.

Злодії-одинаки, як правило, володіють особливим “кримінальним талантом”, їх почерк індивідуальний

Під час затримання поводяться непередбачувано: хтось активно чинить опір, а хтось плаче, намагаючись розжалобити потерпілих

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ КОМП'ЮТЕРНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

✓ Вік комп'ютерних правопорушників коливається від 15 до 45 років. На момент вчинення злочину вік 33 % злочинців не перевищував 20 років, 13 % – були старші 40 років і 54 % – мали вік від 20 до 40 років.

✓ Близько 83 % осіб цієї категорії чоловіки.

✓ 77 % злочинців, які вчинили комп'ютерний злочин, мали середній рівень інтелектуального розвитку, 21 % – вище середнього і лише 2 % – нижче середнього. При цьому 20 % злочинців мали середню освіту, 20 % – середню спеціальну і 40 % – вищу.

✓ 52 % злочинців мали спеціальну підготовку в галузі автоматизованої обробки інформації, 97 % – були такими, що служать у державних установах і організаціях, які використовували комп'ютерні системи та інформаційні технології у своїх виробничих процесах, а 30 % із них були безпосередньо пов'язані з експлуатацією засобів комп'ютерної техніки.

✓ Цікавий той факт, що з кожної тисячі комп'ютерних злочинів лише сім учинені професійними програмістами. В окремих випадках особи, які вчинили комп'ютерні злочини, взагалі не мали технічного досвіду

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМП'ЮТЕРНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

✓ Особистісними характеристиками комп'ютерного злочинця є активна життєва позиція, оригінальність (нестандартність) мислення і поведінки, обережність, уважність. Зосереджують увагу на розумінні, передбаченні й управлінні процесами. Це є основою їхньої компетенції і майстерності. До того ж вони відрізняються уважністю і пильністю, їх дії витончені, хитромудрі, супроводжуються відмінним маскуванню

✓ З точки зору людських психофізіологічних характеристик це, як правило, яскрава, мисляча і творча особистість, бажаний працівник, великий професіонал своєї справи, здатний кинути технічний виклик. Водночас це людина, яка боїться втратити свій авторитет або соціальний статус у рамках якоїсь соціальної групи, або ж боїться на роботі сторонніх кепкувань. Зовні її поведінка рідко відрізняється від установлених у суспільстві соціальних норм поведінки. Крім того, практика свідчить, що комп'ютерні злочинці у своїй більшості не мають кримінального минулого

✓ Значна частина комп'ютерних злочинів учиняються індивідуально. Проте сьогодні має місце тенденція співучасті у групових посяганнях. Кримінальна практика свідчить: 38 % злочинців діяли без співучасників, тоді як 62 % – у складі організованих злочинних груп

✓ Велика кількість комп'ютерних злочинців – посадові керівники всіх рангів (більше 25 %). Це обумовлено тим, що керівником є, як правило, фахівець вищого класу, який володіє достатніми професійними знаннями, має доступ до широкого кола інформації, може давати відповідні вказівки й розпорядження і безпосередньо не відповідає за роботу комп'ютерної техніки

ТИПОЛОГІЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНЦІВ

“Аматори”

Характеризуються сталим поєднанням професіоналізму у галузі комп'ютерної техніки і програмування з елементами своєрідного фанатизму й винахідливості. Ці суб'єкти сприймають засоби комп'ютерної техніки як своєрідний виклик їх творчим і професійним знанням, умінням і навичкам. Саме це є в соціально-психологічному плані стимулюючим чинником для здійснення різних дій, більшість із яких мають яскраво виражений злочинний характер.

Серед головних особливостей цієї категорії комп'ютерних злочинців можна виділити: відсутність чітко продуманого плану підготовки до вчинення злочину; оригінальність способу вчинення злочину; використання як знаряддя злочину побутових технічних засобів і предметів; неприйняття заходів до маскуванню злочину

“Хворі”

Люди, які страждають новим видом психічних захворювань: інформаційні хвороби, комп'ютерні фобії. Цей новий вид захворювань спричинений систематичними порушеннями інформаційного режиму людини (інформаційним перевантаженням, інформаційним голодом, збоями темпоритму, інформаційним шумом).

Комп'ютерні злочини, які вчиняють злочинці цієї групи, в основному пов'язані зі злочинними діями, направленими на фізичне знешкодження або пошкодження засобів комп'ютерної техніки без наявності злочинного наміру, з частковою або повною втратою контролю над своїми діями

“Профі”

Професійні комп'ютерні злочинці з яскраво вираженою корисливою метою. Фахівці високого класу. Мають сучасне технічне і програмне забезпечення, чітко налагоджений порядок обміну інформацією, високий рівень взаємодії і кооперації. Вони добре організовані і мають прекрасну конспірацію

КЛАСИФІКАЦІЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНЦІВ

За віком	11–15 років	
	17–25 років	
	30–45 років	
Стосовно жертви	Зовсім сторонні, які не мають і ніколи не мали жодних відносин з фірмою-жертвою (або постраждалою людиною, тобто фізичною особою)	
	Сторонні особи, які володіють деякою інформацією про фірму-жертву (постраждалу), у тому числі звільнені працівники	
	Співробітники, які обіймають у фірмі посади, не пов'язані з обчислювальною технікою	
	Співробітники, які користуються ЕОМ і зловживають своїм службовим становищем	
За рівнем доступу до засобів комп'ютерної техніки	Внутрішні користувачі	
	Зовнішні користувачі, де користувач – суб'єкт, який звертається до інформаційної системи або посередника за здобуттям необхідної йому інформації і використовує її	
За цілями і сферою злочинної діяльності	Хакери	Пірати
	Кракери	Колекціонери
	Фрики	Кібершахраї
	Кардери	
За способом діяльності	Software хакери, які зламують програмне забезпечення	
	Мережні хакери, які працюють із різними комп'ютерними мережами, у тому числі й Internet	

КЛАСИФІКАЦІЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНЦІВ (продовження)

Хакери – це комп'ютерні хулігани, електронні “корсари”, які без дозволу проникають у чужі інформаційні мережі для забави. Значною мірою їх цікавить подолання труднощів. Чим складніша система, тим привабливіша вона для хакера. Вони чудові знавці інформаційної техніки. За допомогою телефона і домашніх комп'ютерів вони підключаються до мереж, які пов'язані з державними та банківськими установами, науково-дослідними й університетськими центрами, військовими об'єктами. Хакери, як правило, не завдають шкоди системі й даним, отримуючи насолоду лише від відчуття своєї влади над комп'ютерною системою

Крекери (кракери) – різновид хакерів. Це серйозніші порушники. Вони викрадають інформацію, викачавши за допомогою комп'ютера цілі інформаційні банки, міняють і псують файли. З технічного боку це набагато складніше того, що роблять хакери. За кілька годин, не прикладаючи особливих зусиль, будь-який крекер може пограбувати банк даних будь-якого міністерства й отримати конфіденційні відомості (наприклад, таємний проект створення лазера або програму будівництва ядерного реактора)

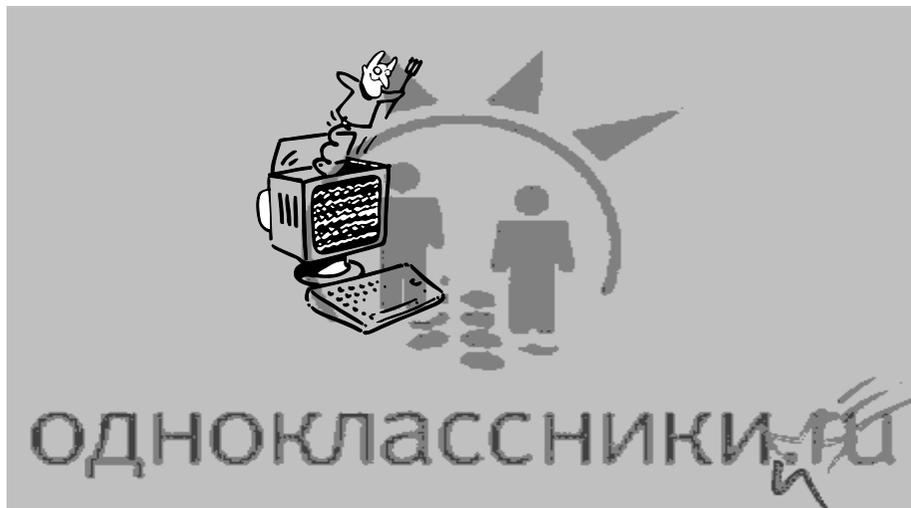

Фрики (фрикери) – спеціалізуються на використанні телефонних систем з метою уникнення оплати телекомунікаційних послуг. Отримують також насолоду від подолання труднощів технічного плану. У своїй діяльності фрики використовують спеціальне устаткування (“чорні” та “блакитні” скрині), що генерують спеціальні тони виклику для телефонних мереж. Сьогодні фрики більшою мірою орієнтуються на отримання коду доступу, крадіжки телефонних карток та номерів доступу з метою перевести оплату за телефонні розмови на рахунок іншого абонента

КЛАСИФІКАЦІЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНЦІВ (продовження)

Кібершахраї – злочинці, які спеціалізуються на розрахунках. Використовують комп'ютери для крадіжки грошей, здобуття номерів кредитних карток та іншої цінної інформації. Отриману інформацію потім продають іншим людям. Досить часто контактують з організованою злочинністю. Коди BBS (електронна дошка оголошень) можуть продаватися за 200–500 доларів США, як і інші види інформації неодноразово. Популярним товаром є кредитна інформація, інформаційні бази правоохоронних органів та інших державних установ

“Колекціонери” – колекціонують і використовують програми, які перехоплюють різні паролі, а також коди телефонного виклику й номери приватних телефонних компаній, які мають вихід у загальнодоступні мережі. Як правило, вони обмінюються один з одним програмним забезпеченням, паролями, номерами, але не торгують ними

“Торгаші” або “пірати” – спеціалізуються на зборі і торгівлі піратським програмним забезпеченням. Наразі це численна група злочинців. Кількість піратських BBS співвідноситься з хакерськими як 20 до 1

ОСНОВНІ ТИПИ ХАКЕРІВ

“Той, хто залишає сліди”

Це хакер, який отримує насолоду у разі, коли він залишає докази того, що проник у систему

“Трамвайний контролер”, або “Мандрівник”

Намагається проникнути в якомога більшу кількість систем. Дуже рідко повертається туди, де вже бував

“Фальсифікатор”

Хакер, який намагається модифікувати окремі елементи даних, зокрема баланс банку, кримінальний запис або екзаменаційну оцінку

SYSTEM FAILURE

“Хакер-користувач”

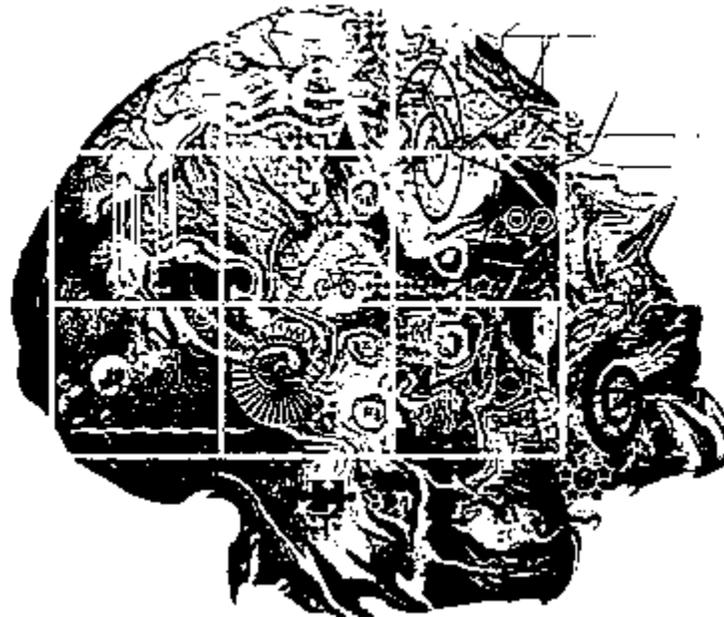
Хакер, який намагається користуватися устаткуванням, банком даних або програмним забезпеченням, до яких йому відмовлено в доступі

“Шпигун”

“Полює” за конфіденційною інформацією

“Вандал”

Той, хто намагається завдати шкоди системі і збитків її власникові

**Розділ 4. Психологічні аспекти
спілкування у професійній діяльності
особового складу сил охорони
правопорядку**

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПРИЙНЯТТЯ

Зміст фраз, складених більш ніж із 13 слів (за іншими даними із 7 слів), свідомість зазвичай не сприймає, тому немає сенсу їх застосовувати

Будь-яке емоційне збудження (але лише не співпереживання) зазвичай утруднює розуміння інших

Типовий співбесідник “чує” й розуміє набагато менше, ніж хоче показати

Мову можливо розуміти лише при швидкості, що не перевищує 2,5 слів на секунду

Неправильна мова негативно впливає на сприйняття того, що повідомляється

Коли потрібно впливати на відчуття людини, їй говорять переважно у ліве вухо, коли на логіку – у праве

Фраза, яка вимовляється без паузи довше 5–6 секунд, перестає усвідомлюватися

Чим краще ми усвідомлюємо предмет бесіди, тим легше її запам'ятовуємо

У розмові із знайомою людиною у знайомих ситуаціях партнери зазвичай чують те, що передбачають почути, а тому повідомлення, не дуже характерне для нього, зазвичай пропускають мимо вух або сприймають неправильно

Те, що цілком нове для партнера і жодним чином не стикнується з його пізнаннями, не викликає у нього й особливого інтересу, а чим більше індивід знайомий з предметом, тим більше його цікавлять нюанси

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПРИЙНЯТТЯ (продовження)

Людей, охоплених раптовим гнівом, помітно легше розсмішити, ніж у звичайному настрої, у цьому полягає один із чудових способів нейтралізації конфліктів

Миттєвий перехід від дружлюбності до невмотивованої ворожості здатний викликати розгубленість, заціпеніння, страх і навіть емоційний шок

У більшості людей деякі критичні слова особливо впливають на психіку, почувши їх, об'єкт раптово збуджується і втрачає нитку розмови

Найкраще пам'ять працює між 8–12 годинами ранку і після 9 годин вечора, найгірше – відразу після обіду

Перервані з тих або інших причин дії запам'ятовуються вдвічі краще, ніж закінчені

Активність сприйняття великою мірою залежить від здатності отриманої інформації збудити у пам'яті людини приховані там спогади

Коли суб'єкт взагалі не знайомий з яким-небудь питанням, наступне сприйняття предмета зазвичай значною мірою зумовлене первинним повідомленням про нього

Людина висловлює 80 % із того, що хоче повідомити, а слухачі сприймають лише 70 % із цього, розуміють – 60 %, у пам'яті ж у них залишається від 10 до 25 %

Інформації, отриманій першою, значно більше довіряють, аніж тій, що отримана пізніше

Краще запам'ятовується остання частина інформації, трохи гірше – перша, тоді як середня – найчастіше забувається

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПРИЙНЯТТЯ (продовження)

Взаємодіючи в умовах великого шуму, необхідно: дивитися на того, хто говорить, використовувати лише добре знайомі слова, злегка розтягувати склади, такі дієслова, як то “забороняю”, ставити на початку фрази, “вирішую” – наприкінці фрази

При імпульсивному емоційному реагуванні зазвичай розуміється не більше третини від сприйнятої інформації, оскільки стрес, що виникає при цьому, готує для активної відповіді тіло (викиданням у кров адреналіну, активізацією дихання й пульсу, задіянням резервів цукру й жиру), блокуючи “непотрібну” роботу мозку

Люди зазвичай перебільшують інформаційну цінність подій, які підтверджують їх гіпотези, і недооцінюють інформацію, що суперечить їй

Думка змінюється залежно від слів, якими вона передається

Значний обсяг інформації збиває з пантелику й перешкоджає її переробленню

Пам'ять людини здатна зберегти до 90 % із того, що людина робить, 50 % того, що вона бачить і 10 % того, що вона чує

Інтелект найкраще працює, коли людина знаходиться у положенні сидячи, гірше – стоячи, зовсім погано – лежачи

Аби партнер зміг сприйняти передану інформацію, необхідно постійно повторювати її, особливо акцентуючи на ній увагу

ТИПОВІ ПОМИЛКИ СПРИЙНЯТТЯ

Усі частини великої фігури здаються більшими, ніж такі ж самі за розміром частини, але на меншій фігурі

Перебільшуються розміри добре освітлених об'єктів

При певному поєднанні лише яких-небудь частин об'єкта сам об'єкт може бути сприйнятий як єдине ціле

Зріст людини, що сидить, зазвичай занижується

Розміри предметів, частин тіла людини, від яких виходить загроза, часто завищуються

Верхня частина фігури переоцінюється при визначенні її розмірів

Простір, заповнений предметами, бачиться протяжнішим, аніж такий самий, але порожній

Фон, на якому сприймається об'єкт, може спотворити сприйняття його геометричних розмірів і контурів

Перебільшуються розміри об'єктів, що мають світлі тони

Зріст людини, яка стоїть, зазвичай завищується людиною, що знаходиться в положенні лежачи

ПРИЙОМИ ПОЛЕГШЕННЯ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ

Мнемічні прийоми – створення штучних асоціацій для поліпшення процесу запам'ятовування. Наприклад, основні кольори спектру видимої частини світла запам'ятовують часто так: *рос. Каждый Охотник Желает Знать Где Сидит Фазан*

При переході до запам'ятовування іншого матеріалу **треба робити 15-хвилинну** перерву для зняття ефекту ретроактивного гальмування (гальмування попередньої інформації)

Структуризація інформації. Довгий ряд чисел легко запам'ятати, якщо його розбити на групи. Наприклад, 6-значний телефон легко запам'ятовувати, якщо розбивати його не на 3 групи по 2 цифри (як майже всі звикли), а на 2 групи по 3 цифри

Установлення смислових зв'язків. При смисловому зв'язку кількість інформації, що запам'ятовується, може бути в 25 разів більше! Наприклад, запам'ятайте число із 15 цифр: 248163264128256 (двоїння кожної подальшої цифри: 2–4–8–16–32–64–128–256)

ЕТАПИ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ

1. Прогнозування спілкування,
формування моделі партнера
по спілкуванню

2. Створення зовнішніх умов, що
полегшують установлення контакту

3. Формування образу та його
демонстрація партнерові
по спілкуванню

4. Психологічна оцінка партнера
по спілкуванню

5. Усунення перешкод у спілкуванні

6. Стимулювання інтересу
до продовження спілкування

ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖСОБИСТІСНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ

БАР'ЄРИ СПІЛКУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Бар'єр темпераменту у спілкуванні зустрічається між людьми з різними типами нервової системи

Бар'єр гніву у спілкуванні виникає у відповідь на несподівані перешкоди до задоволення актуальної потреби

Бар'єр поганого настрою не може бути виділений в окрему групу причин, що впливають на успіх установлення контактів у спілкуванні, оскільки він включає більшість перерахованих негативних емоцій. Проте його слід урахувувати, оскільки поганий стан у будь-якому разі індукується на партнера

Бар'єр характеру у спілкуванні зростає між особами як наслідок його акцентуації, з одного боку, і як наслідок низької емпатії тих, хто спілкується, – з іншого

Бар'єр сорому та провини виникає як відчуття недоречності, що з'являється через сором'язливість

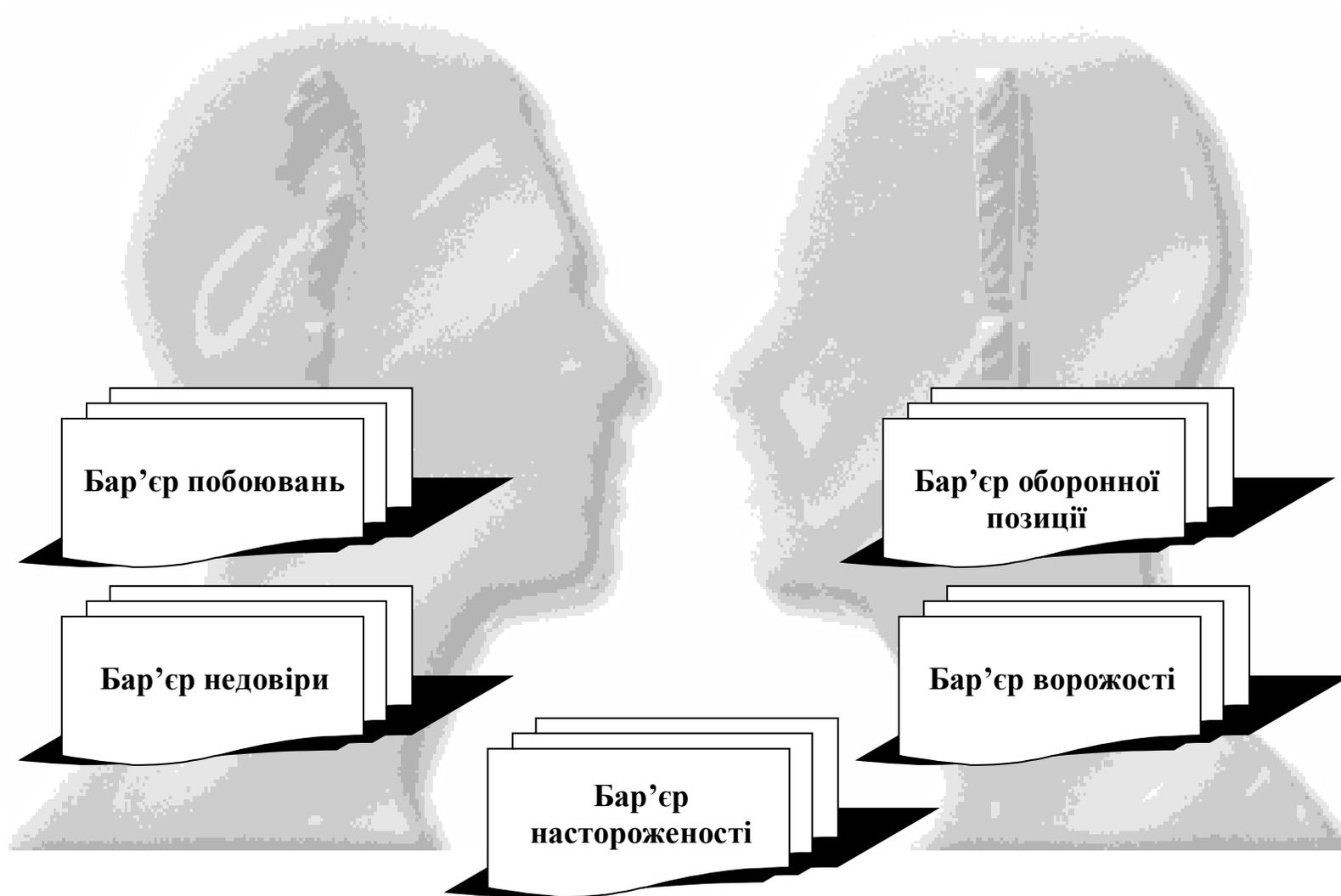
Бар'єр страждання у спілкуванні спотворює сприйняття оточення

Бар'єр страху може бути викликаний біологічними причинами (побоювання за життя та здоров'я, страх каліцтва, зараження хворобою) і соціальними (побоювання за матеріальне й моральне благополуччя, благоговіння перед суспільним статусом співрозмовника, загроза з його боку, побоювання покарання й т. ін.)

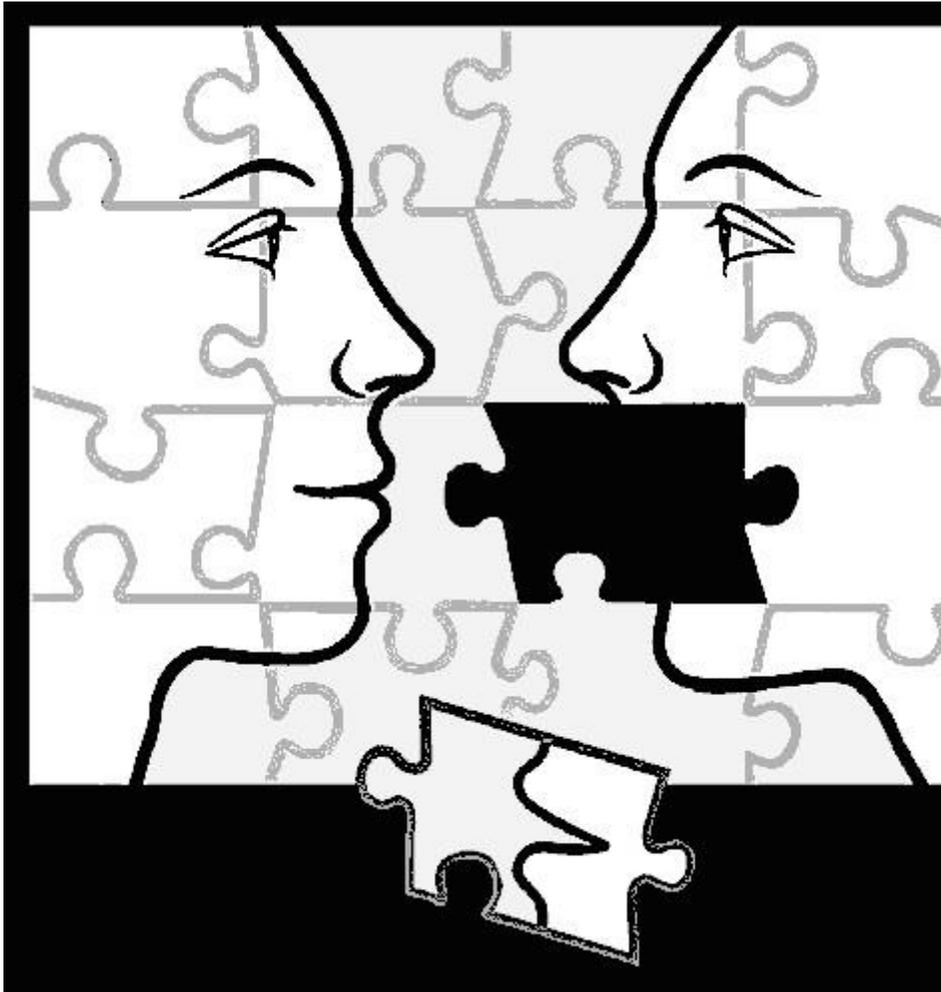
Бар'єр відрази й огиди виникає як наслідок негігієнічності співрозмовника

Бар'єр презирства сприяє обмеженню контактів з людиною, що викликала негативні емоції

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ГРОМАДЯН ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

СТИМУЛЯТОРИ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ

- ✓ Сама справа, з приводу якої здійснюється спілкування, – складна, небезпечна, багата неприємностями.
- ✓ Невизначеність ситуації, яка може завершитися найнесподіванішими й переважно неприємними наслідками, що викликають підозрілість, побоювання, боязнь.
- ✓ Незвичність, новизна ситуації, схвильованість, тривога, страх.
- ✓ Побоювання зустріти у військовослужбовцеві внутрішніх військ ворога, який лише прагне притягнути до відповідальності.
- ✓ Поширений завдяки засобам масової інформації негативний образ працівника сил охорони правопорядку, уявлення про нього як про дурнувату, нечесну, глуху до людського болю, малокультурну людину, з якою марно бути відвертим.
- ✓ Побоювання допустити промах необережним висловом, обмовкою, що може погіршити становище.
- ✓ Незвичайна офіційна обстановка, яка не сприяє відвертості.
- ✓ Отримані або передбачувані погрози з боку криміналітету, які, можливо, будуть реалізовані в разі, якщо громадянин буде відвертий і піде на контакт із правоохоронними органами.
- ✓ Помилкова тактика бесіди військовослужбовців внутрішніх військ і працівників сил охорони правопорядку, неправильний підхід, непродумано виголошена фраза, погане враження, справлене на співрозмовника

УМОВИ УСПІШНОГО ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ

- ✓ Наявність інформації про цілі, потреби, інтереси партнера й уміння їх правильно інтерпретувати.
- ✓ Висока інтелектуальна й волюва активність особи, яка виступає ініціатором контакту.
- ✓ Уміння регулювати свій емоційний стан відповідно до цілей контакту.
- ✓ Знання стереотипів поведінки, мовних і мімічних стереотипів, властивих різним соціальним групам, і уміння їх використовувати.
- ✓ Дотримання цілісності власного образу, що створюється перед партнером по спілкуванню (відповідність зовнішнього вигляду, одягу, мови, міміки, жестикуляції тощо)

Психологічний контакт – початкова фаза спілкування, у процесі якої відбувається взаємне узгодження цілей та інтересів партнерів по спілкуванню, що забезпечує їх подальшу взаємодію.

Установлення психологічного контакту – цілеспрямована, запланована діяльність зі створення умов, які забезпечують розвиток спілкування у потрібному напрямі та досягнення його цілей

**ОБ'ЄКТ
ПРОФЕСІЙНОГО
ІНТЕРЕСУ**

ПСИХОЛОГІЧНА ДІЯ НА ОБ'ЄКТ ПРОФЕСІЙНОГО ІНТЕРЕСУ ПІД ЧАС УСТАНОВЛЕННЯ З НИМ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ

Закон забороняє слідчому застосовувати будь-яке насильство, погрози, давати нездійсненні обіцянки й удаватися до інших незаконних дій

Викриття брехні

Компрометація
“друзів”

Інформаційний випад

Способи

Виклик одного з “друзів” у відділення внутрішніх справ з інформуванням затриманого про цей факт та формування у нього уявлення про можливу дачу тим необхідних свідчень, або конспіративним підкиданням інформації про це “друзям”, які знаходяться на волі

“Випадкова” зустріч співробітника сил охорони правопорядку з “другом”, що розробляється у затриманого на очах

Наведення з практики розкриття й розслідування конкретних прикладів, які підтверджують часті випадки зради “друзів”

Поміщення співників в одну камеру ІТУ і разом з ними співробітника сил охорони правопорядку під виглядом “досвідченого злочинця”. Одного зі співників частіше, ніж іншого, викликають на допит і довго не повертають у камеру. “Новачок” у цей час вислуховує викриваючі “одкровення” “досвідченого”

МІЖОСОБИСТІСНИЙ ПРОСТІР

Міжособистісний простір, або дистанція спілкування – це суб’єктивний просторовий критерій емоційної близькості людей. Чим у ближчих стосунках перебувають ті, хто спілкується, тим менша відстань між ними. Ця відстань залежить від віку, соціального статусу партнерів, їх психологічних особливостей і національних стандартів поведінки. Зовнішнє спостереження дозволяє використовувати цю невербальну інформацію для уявлення про статус партнерів

Дистанції	Відстань	Співбесідники	Ситуація
Інтимна	Не менше 40–50 см	Батьки, діти, закохані	Духовна близькість, повна довіра
Персональна	Від 50 см до 1,2 – 1,5 м	Друзі, однодумці	Довіра, обговорення особистісних проблем, спільна діяльність
Соціальна (суспільна)	От 1,2–1,5 м до 2 м	Приятелі, колеги по роботі	Обмін новинами, анекдоти, просто базікання
Формальна	От 2 м до 3,7 – 4 м	Начальник – підлеглий, діловий партнер	Прийом у начальства, ділові переговори, візит до начальника
Відкрита	Більше 3,7–4 м		Дозволяє утримуватися від спілкування або просто привітатися

✓ Не варто починати спілкування з відкритої відстані, адже встановлення хорошого контакту в цьому випадку майже неможливе, а настроїти співрозмовника проти себе дуже легко. Однак посмішка навіть на такій відстані – універсальний засіб входити в контакт.

✓ Перші фрази краще промовляти, підійшовши на соціальну або формальну відстань (залежно від близькості стосунків із співрозмовником); найголовнішим же з ним краще поділитися саме на персональній відстані.

✓ Якщо ми під час розмови, “підготувавши ґрунт”, наблизимося до співрозмовника на один рівень: наприклад, із соціальної дистанції на персональну, – то, найімовірніше, привернемо його до себе й, висловивши своє прохання, доб’ємося мети бесіди. Якщо ж перескочимо через рівень – ефект буде зворотний!

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗОНДУВАННЯ У СЛІДЧІЙ ПРАКТИЦІ

Психологічне зондування – спосіб виявлення психологічних реакцій людини у процесі проведення слідчим певних слідчих дій

Умови спостереження

- ✓ Продумано вибрати місце і час.
- ✓ Вести спостереження вдвох, залучаючи колегу (по можливості).
- ✓ Здійснювати психологічне зондування з відчуттям міри, без зайвого психологічного тиску, не захоплюючись психологічними ефектами.
- ✓ Виявляти при зондуванні першу реакцію (саме ця реакція дуже часто буває неусвідомленою, правдивою).
- ✓ Вибрати місце, яке дає вигідніші умови спостереження (стояти або сидіти там, де краще видно реакцію підслідного)

Значущі психологічні реакції

- ✓ Рух очей учасника слідчого процесу.
- ✓ Затримання з відповіддю (мовчання інколи може сказати більше, ніж відповідь).
- ✓ Переведення розмови на інші теми.
- ✓ Емоційні реакції.
- ✓ Розширення (“витріщені очі”) або звуження розрізу очей.
- ✓ Мимовільне розширення зіниць.
- ✓ Раптове почервоніння, поява поту, постукування пальцями.
- ✓ Зціплення зубів і напруження м’язів щелеп.
- ✓ Раптові “провали пам’яті”

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Допит – найбільш поширений і динамічний різновид процесуального спілкування, що проходить в особливому режимі. Допит характеризується рядом психологічних особливостей, обумовлених процесуальним порядком його проведення, правовими наслідками, пов'язаними з його результатами

Вимоги до постановки питання під час допиту

1. Запитання має бути точним, ясным, конкретним і коротким.
2. Запитання не повинне містити підказку відповіді.
3. Запитанні не має містити тверджень та оцінок слідчого.
4. Запитання не має принижувати чи ображати допитуваного.
5. Запитання слід формулювати так, щоб на них можна було отримати певну й недвозначну відповідь.
6. Запитання не мають заплутувати допитуваного

ВИДИ НЕЙТРАЛЬНИХ ЗАПИТАНЬ

✓ З приводу анкетних даних: “Ви, напевно, навчались у школі?”, “Ви любите свою матір?”, “Адже у Вас дітей немає?”

✓ Щодо обставин прибуття у правоохоронний орган: “Ви отримали нашу повістку?”, “Ви до нас з роботи?”, “Благополучно дісталися до нас?”

✓ З приводу погоди: “Спекотно на вулиці?”, “Одяг у вас мокрий, що, дощ прихопив?”

✓ Щодо стану співбесідника: “Здивовані моїм запрошенням?”, “Настрій як, нормальний?”, “Пошкоджена рука ще болить?”

✓ З приводу зовнішнього вигляду: “Судячи з вашого зовнішнього вигляду, ви полюбляєте модно вдягатися?”, “Куртка у вас імпортна?”, “Сьогодні ніколи було поголитися?”, “Волосся фарбуєте?”

✓ Стосовно кримінальних подій: “Ви були на місці події?”, “Вам відомо, з приводу якої події я Вас запросив?”

✓ Щодо намірів: “Ви бажаєте розібратись у справі?”, “Ви прагнете, щоб ця історія закінчилася добре?”, “Ви хочете, аби на Вас не нависли зайвого?”

✓ З приводу різних сторонніх подій: “Щось останнім часом ціни на ринку дедалі зростають”, “Як Вам наші вчора у футбол зіграли?”

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО

Тривалість допиту – не більше однієї години

Вибір правильного тону допиту (недопустимість як суворості, сухості, так і панібратства чи підлабузнювання)

Демонстрація об'єктивності слідчого, що сприяє встановленню психологічного контакту

Проведення вступної частини допиту у формі бесіди

З'ясування, хто із дорослих вже розмовляв із підлітком по суті справи і про що конкретно (це дозволяє виявити осіб, які впливали на неповнолітнього з метою зміни ним свідчень)

Максимальне спрощення, деталізація питань, розчленовування подій на ряд складових

Недопустимість навідних запитань

Використання звуко- та відеозапису

Фіксація свідчень після завершення розповіді неповнолітнього (аби перерви у свідченнях не перешкодили відтворенню)

Залучення у необхідних випадках до участі в допиті фахівця, батьків або інших законних представників, авторитетних для підлітка осіб

ВИДИ ЗАХИСНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОПИТУВАНОГО ТА СПОСОБИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ (за Л.Б. Філоновим)

✓ **Смисловий бар'єр**, тобто свідомість допитуваного “закрито” для небезпечних тем.

✓ **Тотальний контроль** за своєю мовою в цілому, включаючи окремі вирази і слова.

✓ **Установка на відмову**, що виникає в ситуаціях “програшу” або сильної фрустрації

✓ **Приєм “розгадування”**. Для цього використовуються автобіографічні відомості або психологічні спостереження за особою підслідного; в результаті у підозрюваного складається відчуття, що слідчий “читає його як книгу”, говорить про нього більше того, “що він сам міг би про себе сказати”.

✓ **Приєм “ослабити цензуру”**. Використання психологічних знань про роль сильних емоцій. Головним способом ослаблення бар'єру є загальне підвищення емоційного стану допитуваного аж до афектного збудження. Лише в цьому випадку можна сподіватися на зниження контролю у зв'язку зі “звуженням свідомості”, яка має місце при афекті.

✓ **Приєм “вільних мовних висловів у невизначеній інтерпретації”** (або нескінченні вислови) з метою спонукати допитуваного неусвідомлено вийти на заборонені теми

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Завдання

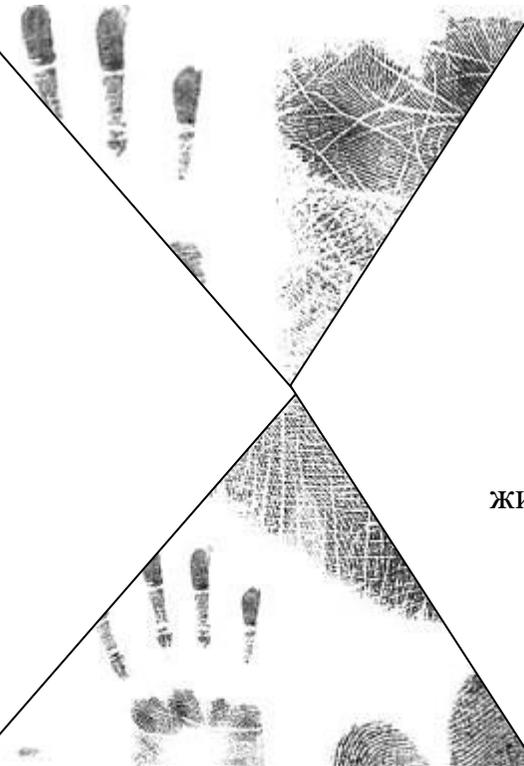
- ✓ Вивчення та фіксація обстановки місця події.
- ✓ Установлення характеру дій злочинця на місці події.
- ✓ Виявлення, фіксація й вилучення слідів злочину і злочинця.
- ✓ Виявлення злочинця та мотивів злочину.
- ✓ Установлення причин та умов, які сприяють злочину.
- ✓ Здобуття вихідної інформації для оперативних і слідчих дій

Основні чинники, що впливають на якість огляду місця події

- ✓ Неприятливі умови огляду.
- ✓ Публічність діяльності.
- ✓ Психологічний фон злочину.
- ✓ Професійна підготовленість та життєвий досвід.
- ✓ Криміналістична спостережливість.
- ✓ Розумова діяльність

Психологічний зміст огляду місця події

- ✓ Сприйняття.
- ✓ Вищення розумових завдань

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОБШУКУ

Цілі обшуку

- ✓ Виявлення речових доказів.
- ✓ Виявлення злочинця, який ховається, трупа або його частин, викраденої людини.
- ✓ Вилучення об'єктів, що свідчать про підготовку до злочину.
- ✓ Здобуття додаткової інформації для оперативних і слідчих дій

Психологічний зміст обшуку

Сприйняття

Пошук

Вирішення специфічних розумових завдань

Правила пошукової діяльності слідчого

1. Не починати обшук дуже втомленим.
2. Не допускати конфліктів із обшукуваною особою, при цьому уникати іншої крайності – зайвої близькості та панібратства (за винятком випадків, коли це необхідно як тактичний прийом).
3. Усунути всі відволікаючі чинники (непотрібне ходіння, заклопотаність учасників, сторонні розмови тощо).
4. Не приступати до огляду нового об'єкта, не закінчивши повністю огляд попереднього. При цьому треба діяти згідно з наміченою схемою, строго послідовно.
5. Робити перерви для відпочинку у разі появи ознак втоми

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ У ПОВЕДІНЦІ ОБШУКУВАНОВОГО

Пасивна форма поведінки обшукуваного зазвичай передбачає вибір останнім лінії поведінки, що виключає контакт із ним:

- ✓ мовчання;
- ✓ односкладові відповіді на запитання;
- ✓ знаходження в одному місці;
- ✓ відсутність прагнення показати те, що викликає інтерес у того, хто обшукує

Активна форма поведінки обшукуваного спрямована на імітацію активного втручання і допомоги працівникові ОВС під час обшуку, створення ситуації, що свідчить про відсутність шуканого. Така поведінка зазвичай містить у собі елементи послужливості і брехливої демонстрації прагнення полегшити роботу правоохоронних органів, пов'язану зі здійсненням обшуку для подібної поведінки найхарактерніше таке:

- ✓ відволікаючі бесіди, постановка каверзних запитань;
- ✓ пропозиція обшукати окремі приміщення або предмети обстановки тощо;
- ✓ нерідко відволікаючі маневри, які містять заздалегідь продумані обшукуваним інсценування (непритомний стан, істерика у кого-небудь із членів його сім'ї, раптова хвороба і т. ін.);
- ✓ навмисне створення конфліктної ситуації, яка дезорганізуватиме дії працівників міліції

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОЧНОЇ СТАВКИ

Особливості очної ставки

- ✓ Наявність в одному місці не одного допитуваного, а декількох. Це психологічно впливає на кожного учасника слідчого процесу (ефект соціальної інгібіції).
- ✓ Можливість учасників слідчого процесу в присутності слідчого таємно обмінюватися інформацією

Невербальний спосіб

Уживання цього способу передбачає знання учасників обміну інформацією спеціальних жестів. Зазвичай саме використання спеціальних жестів – найефективніший спосіб передачі інформації між злочинцями. Хоча знання спеціальних жестів не є обов'язковим, можливе використання й загальноприйнятих жестів

Вербальний спосіб

- ✓ Використання закодованих фраз зі слів загальноприйнятого вживання, що мають інше значення. Цей спосіб найбільшою мірою властивий злочинним групам.
- ✓ Наспівування відомої пісні з наголосом на окремих ключових словах.
- ✓ При передачі інформації між учасниками очної ставки звернення буде або в нікуди, або до слідчого

Обмін предметами

- ✓ У момент пересування по приміщенню учасники можуть передавати один одному різні послання, предмети, які мають таємний зміст і т. ін.
- ✓ Прикріплення послання, наприклад, до нижньої частини стільця за допомогою жувальної гумки, хлібного м'якиша тощо

ГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК ПАНТОМІМИ, ЩО ДОЗВОЛЯЄ ФІКСУВАТИ ЧАСТОТУ І ПРОСТОРОВУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ЖЕСТІВ

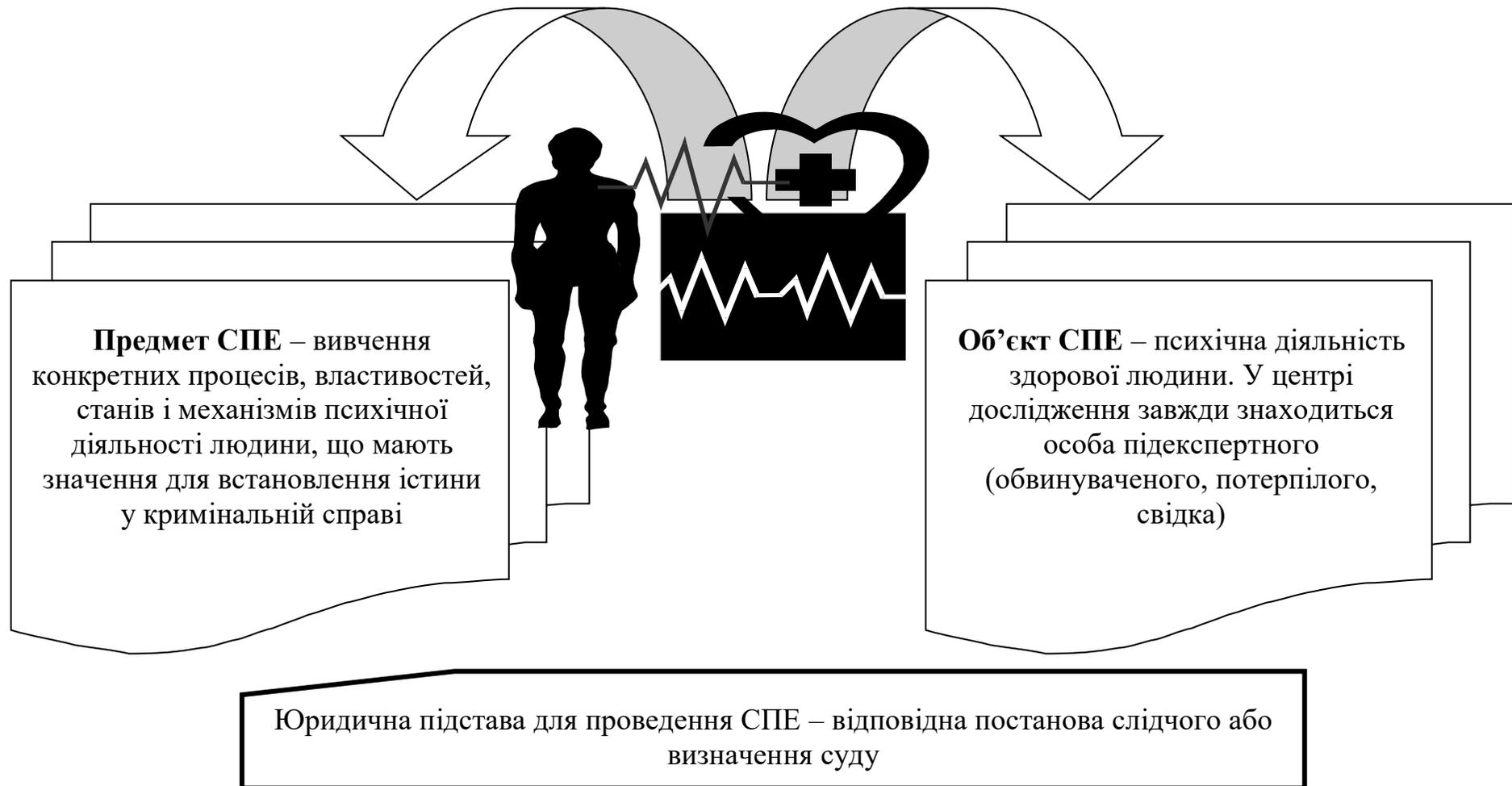
Стенографуючи допит або очну ставку, рекомендуємо залишати справа поля для графічних позначок. При спостереженні за підозрюваним на полях проти кожної його завершеної смислової одиниці висловів (яка може складатися з кількох позицій) ставте відповідний символ. Надалі це може стати підставою для висновку про якусь якість людини

- руки опущені вниз
- руки схрещені на грудях
- руки закладені за спину
- одна рука закладена за спину
- долоні зімкнуті "замком" на висоті пояса
- рука зігнута в ліктьовому суглобі
- долоня підтримує підборіддя
- долоня запушена у волосся
- рука витягнута вперед
- рука закладена за одворот піджака
- сидить, поклавши ногу на ногу
- стоїть з опорою на стіл

- змах рукою
- руки розводяться у сторони
- збиральні рухи рук
- кругові рухи рук
- хвилеподібні рухи рук
- удар по повітрю кулаком
- похитування головою із сторони вбік
- похитування головою у такт висловам
- струшування головою
- негативні горизонтальні рухи руки
- загрожує пальцем
- ходіння перед співрозмовником

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Судово-психологічна експертиза (СПЕ) є дослідженням, проведеним досвідченою особою – експертом на основі спеціальних пізнань у галузі психології з метою надання висновку, який після відповідної його перевірки й оцінки слідчим або судом буде доказом у кримінальній справі

ЦІЛІ Й ЗАВДАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Установлення здатності неповнолітніх обвинувачених, які мають ознаки відставання у психічному розвитку, повністю усвідомлювати значення своїх дій, і визначення, якою мірою вони здатні керувати ними

Установлення здатності обвинувачених, потерпілих і свідків адекватно сприймати обставини, які мають значення для справи, і давати про них правильні свідчення

Установлення здатності потерпілих у справах про зґвалтування (у тому числі малолітніх і неповнолітніх) правильно розуміти характер і значення здійснених із ними дій і чинити опір

Установлення наявності або відсутності у підекспертного у момент вчинення злочину стану афекту або інших непатологічних емоційних станів, здатних істотно впливати на його свідомість і діяльність

Установлення наявності у особи, що ймовірно покінчила життя самогубством, у період, що передував її смерті, психічного стану, який призвів до самогубства, та визначення можливих причин виникнення цього стану

Установлення провідних мотивів у поведінці людини і мотивації окремих вчинків як важливих психологічних обставин, що характеризують особистість

Установлення індивідуально-психологічних особливостей підекспертного, здатних істотно вплинути на його поведінку й на формування у нього наміру на вчинення злочину

Установлення структури злочинної групи на основі наявних даних про психологічні особливості особистості учасників такої групи, які дозволяють займати лідируюче або яке-небудь інше становище в групі

**СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА
ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДСУДНОГО)
(за О.Д. Ситковською)**

Головне питання, що вирішується експертизою: які індивідуально-психологічні особливості обвинуваченого (підсудного)?

**Питання,
які
вирішує
експерт-
психолог**

1. *“Чи має обвинувачений такі індивідуально-психологічні особливості, як (перераховуються особливості особи обвинуваченого, що цікавлять)?”* В одних випадках необхідно встановити підвищену агресивність, жорстокість, імпульсивність, підвищену навіюваність, підкорюваність, соціальні установки тощо.

2. *“Чи могли індивідуально-психологічні особливості обвинуваченого істотно впливати на його поведінку під час учинення інкримінованого йому діяння?”* Можливий варіант, коли індивідуальні особливості обвинуваченого обмежують здатність до смислової оцінки й вольового контролю своїх учинків

**Типові
помилки у
постановці
питань
експертів -
психологу**

1. Неповнота питання з точки зору психології. Часто замість терміну “індивідуально-психологічні особливості” працівники сил охорони правопорядку використовують вужчі поняття “риси особи”, “характер”, “темперамент” і т. ін.

2. Часто формулюється питання: *“Які індивідуально-психологічні особливості обвинуваченого сприяли вчиненню злочину?”* Відповідь на це питання не входить у компетенцію психологічної експертизи. Оцінка тих або інших дій – це прерогатива суду.

3. *“Які мотиви злочину інкримінуються обвинуваченому?”* Це також виходить за рамки компетенції психолога-експерта, оскільки мотив в юридичному сенсі є компонентом складу злочину або виступає як кваліфікуюча обставина, тобто з’ясування мотиву – це компетенція суду

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЗДАТНОСТІ СВІДКА АБО ПОТЕРПІЛОГО ПРАВИЛЬНО СПРИЙМАТИ ОБСТАВИНИ, ЩО МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СПРАВИ, І НАДАВАТИ ПРО НИХ ПРАВИЛЬНІ СВІДЧЕННЯ

(за О.Д. Ситковською)

Головне питання, що вирішується експертизою: чи здатний підекспертний з урахуванням його психічного стану, індивідуально-психологічних особливостей та рівня психічного розвитку правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, і надавати на них правильні свідчення

Під час експертизи експерт-психолог вивчає й визначає

1. Рівень розвитку й особливості органів чуття у підекспертного (чи достатня чутливість аналізаторів, час адаптації до темноти та ін.).
2. Сформованість уваги і мислення.
3. Психічний стан підекспертного (звуження сприйняття під впливом страху, виникнення розгубленості).
4. Вікові особливості, властивості довготривалої пам'яті підекспертного.
5. Індивідуально-психологічні особливості підекспертного (навіюваність, підкорюваність, схильність до фантазування)

Типові помилки у постановці питань експертові - психологу

Питання про достовірність свідчень: “Чи можна довіряти свідченням потерпілого?”; “Чи є показання свідка достовірними?”; “Чи є у потерпілого схильність до брехні?”; “Які індивідуальні особливості свідка вплинули на зміну його свідчень у ході слідства?”

Відповіді на ці запитання не входять у компетенцію психологів-експертів. Оцінка достовірності, повнота свідчень, їх відповідність іншим матеріалам справи – це прерогатива судово-слідчих органів

СТОКГОЛЬМСЬКИЙ СИНДРОМ

Стокгольмський синдром – це стан жертви злочину, при якому спостерігається невинувато добре ставлення жертви до злочинця. Може призвести до навмисного викривлення жертвою інформації про злочин і злочинця. Крайня міра прояву може мати вигляд повного розуміння, схвалення й підтримання діяльності злочинця, надання йому всілякої допомоги і повний перехід на бік злочинця (тобто жертва стає співучасником злочину)

Найчастіше цей синдром розвивається при спільному перебуванні злочинця і заручника впродовж 3–4 діб, потім чинник часу втрачає значення, причому наслідки його діють довго і їх досить важко нейтралізувати

Синдром розвивається не у всіх, а приблизно у 20 % усіх заручників

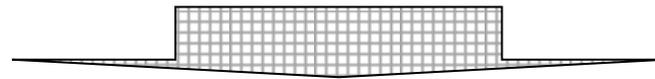
Жертва, підвладна стокгольмському синдрому, може сприяти злочинцеві, причому добровільно (виступати в ролі живого щита, посередника та ін.). При проведенні силового звільнення жертва надаватиме протидію працівникам правоохоронних органів, допомагаючи при цьому злочинцеві сховатися з місця вчинення злочину або приховати сліди, речові докази тощо

Найчастіше спостерігається у жертв, які були в ситуації заручників, і у жертв насильницьких злочинів, у тому числі сексуальних

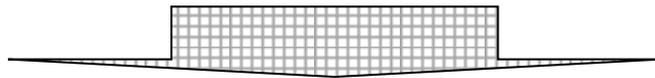
При проведенні досудового розслідування жертва прагнучиме дати таку інформацію, яка, на її думку, допоможе злочинцеві. Це може виявлятися у приховуванні важливої для слідства інформації, викривленні цієї інформації

ФАЗИ РОЗВИТКУ СТОКГОЛЬМСЬКОГО СИНДРОМУ

Під час **першої фази** відбувається формування у жертви доброго ставлення до злочинця. Жертва виправдовує його дії, проникається до нього співчуттям, розуміє, що “життя його довело до такого вчинку, а сам він, загалом, непогана людина”. Настання цієї фази найчастіше спостерігається у людей, які належать до “середньостатистичних громадян нашого суспільства”. Саме ця категорія вважає, що життя у них важке, вони частенько звинувачують у всіх негараздах державні структури, тому виправдання дій злочинця укладається у звичну стратегію їхньої поведінки

При подальшому спільному перебуванні жертви і злочинця настає **друга фаза**, під час якої у жертви виникає негативне ставлення до властей, усіх державних структур, у тому числі й до правоохоронних органів. Жертва найбільше побоюється активних дій з боку спецпідрозділів, а дії злочинця розглядаються нею як менш небезпечні. Настання цієї фази, з одного боку, обумовлене невірою заручників у професіоналізм працівників правоохоронних структур, незнання їх можливостей, стійкий поверхово-негативний стереотип відносно уряду. З іншого боку, звичайний страх за своє життя змушує людей вибирати між двома загрозами: видимою – з боку злочинців і невидимою – з боку спецпідрозділів. У переважній більшості випадків те, що людина бачить, викликає у неї менше побоювань, ніж те, чого не бачить. Часто вже після звільнення заручників жертва дає вкрай негативну оцінку дій державних структур, частенько стверджуючи, що поведінка злочинця не мала загрозливого характеру і не вимагала агресивних заходів з боку спецпідрозділів

Настає **третья фаза**, під час якої відбувається формування доброго ставлення злочинця до жертви. Злочинець краще пізнає жертву, починає ставитися до неї як до людини, а не просто об'єкта, за допомогою якого він досягає поставленої мети. Ця фаза настає лише за умов: невелике число заручників; заручники активно спілкуються із злочинцями; час спільного перебування злочинців і заручників тривалий. Настання третьої фази часто дає впевненість правоохоронним органам у тому, що злочинці не завдадуть шкоди жертвам, що значно збільшує шанси на звільнення всіх без виключення заручників

УМОВИ РОЗВИТКУ СТОКГОЛЬМСЬКОГО СИНДРОМУ

Для того, щоб стокгольмський синдром виник, необхідний збіг деяких обставин

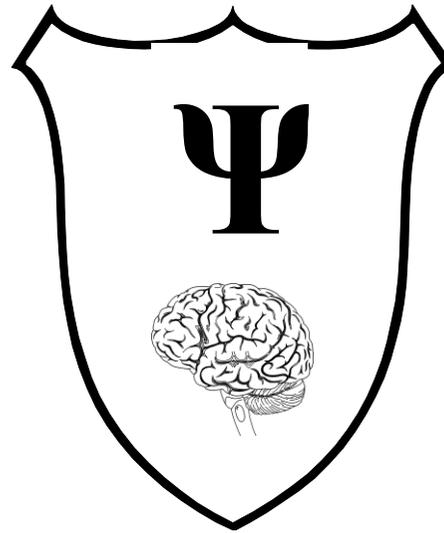
Перше – це сама екстремальність і нестримність ситуації захоплення. Людина, яка тільки що була вільна у своїх бажаннях, раптом опиняється у прямій фізичній (а часто відразу і психічній) залежності від злочинця. Тут основним є різкий перехід від свободи до залежності й те, як швидко це відбувається.

Друге – тривалість перебування людини як заручника. З часом зростає вірогідність дедалі більшого підпорядкування чужій волі.

Третє – наявність у заручника розвинених механізмів психічного захисту. Будь-який стресовий стан знижує можливість людини до адекватної оцінки того, що відбувається. Чим вище рівень емоційної напруженості, тим менша ця здатність. Наприклад, заручник бачить, як на його очах розстрілюють іншого заручника. Однак після цього йому пропонують їду, каву, тобто до нього ставляться добре. Він підсвідомо відкидає негатив і сприймає лише гарне (“адже до мене добре ставляться, отже, й люди непогані”). Людина чекає від дій злочинців стосовно до себе чогось страшного, жахливого, але цього очікуваного не відбувається і вона залишається неушкодженою, тобто очікуване не відповідає дійсності, причому дійсність набагато краща. Саме ця невідповідність очікуваного й дійсного і спричиняє виникнення невинувато доброго ставлення до злочинця. Інколи такий феномен називають “розрив шаблону”

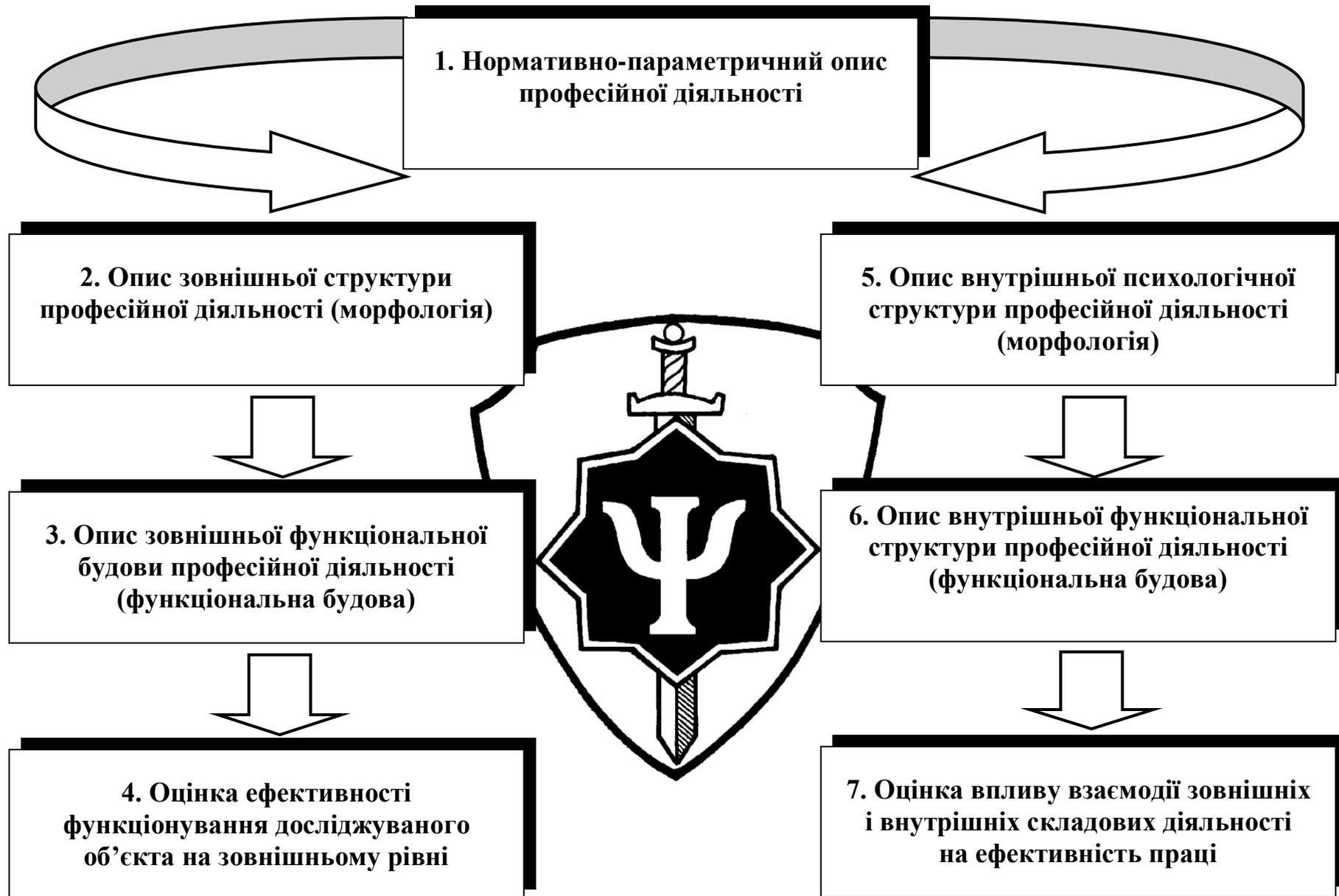
Четверте – поява або відсутність синдрому залежить від індивідуальних особливостей психіки людини, її життєвого досвіду. Якщо в дитинстві людину карали (особливо, якщо жорстоко карали) за будь-який непослух, то, потрапивши в ситуацію заручника, ця людина підсвідомо прийме роль слухняного дитини. Причому цю роль вона прийме швидко і як належне. Вважається, що така поведінка – своєрідна захисна реакція людини, яка перебуває у стані страху. Аби у людини з’явилися симптоми стокгольмського синдрому, необхідно її злякати і тим самим зломити її волю до опору. Лише після цього у заручника виникає бажання підкоритися терористові і всіляко сприяти йому.

П’яте – належність злочинців і заручників до одного соціокультурного шару. У кожній культурі існують такі поняття, які представником іншої культури тлумачаться абсолютно інакше. Наприклад, у багатьох народів чоловіком стає хлопчик не у 18–20 років, як це прийнято у нас, а набагато раніше

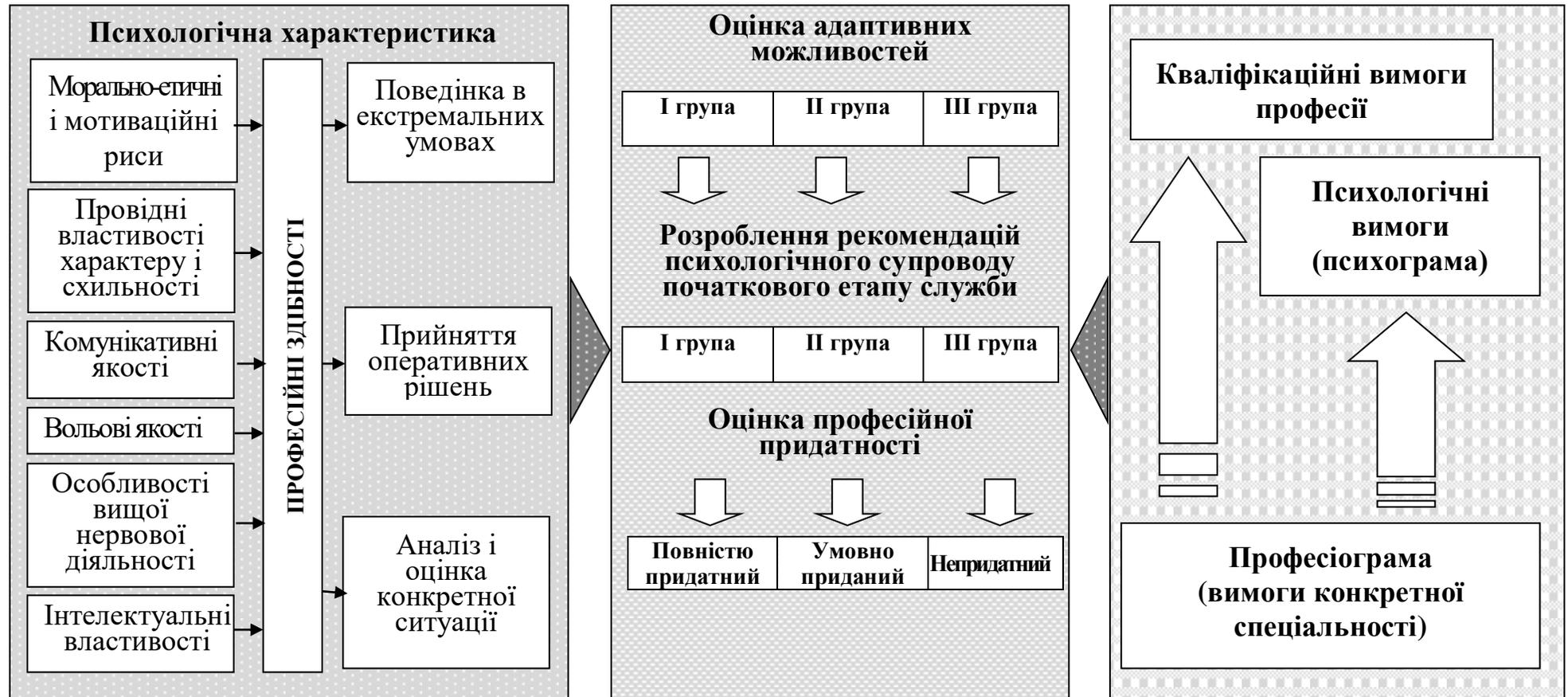

**Розділ 5. Психологічні аспекти
правоохоронної діяльності
особового складу сил охорони
правопорядку**

ЗАГАЛЬНА СХЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

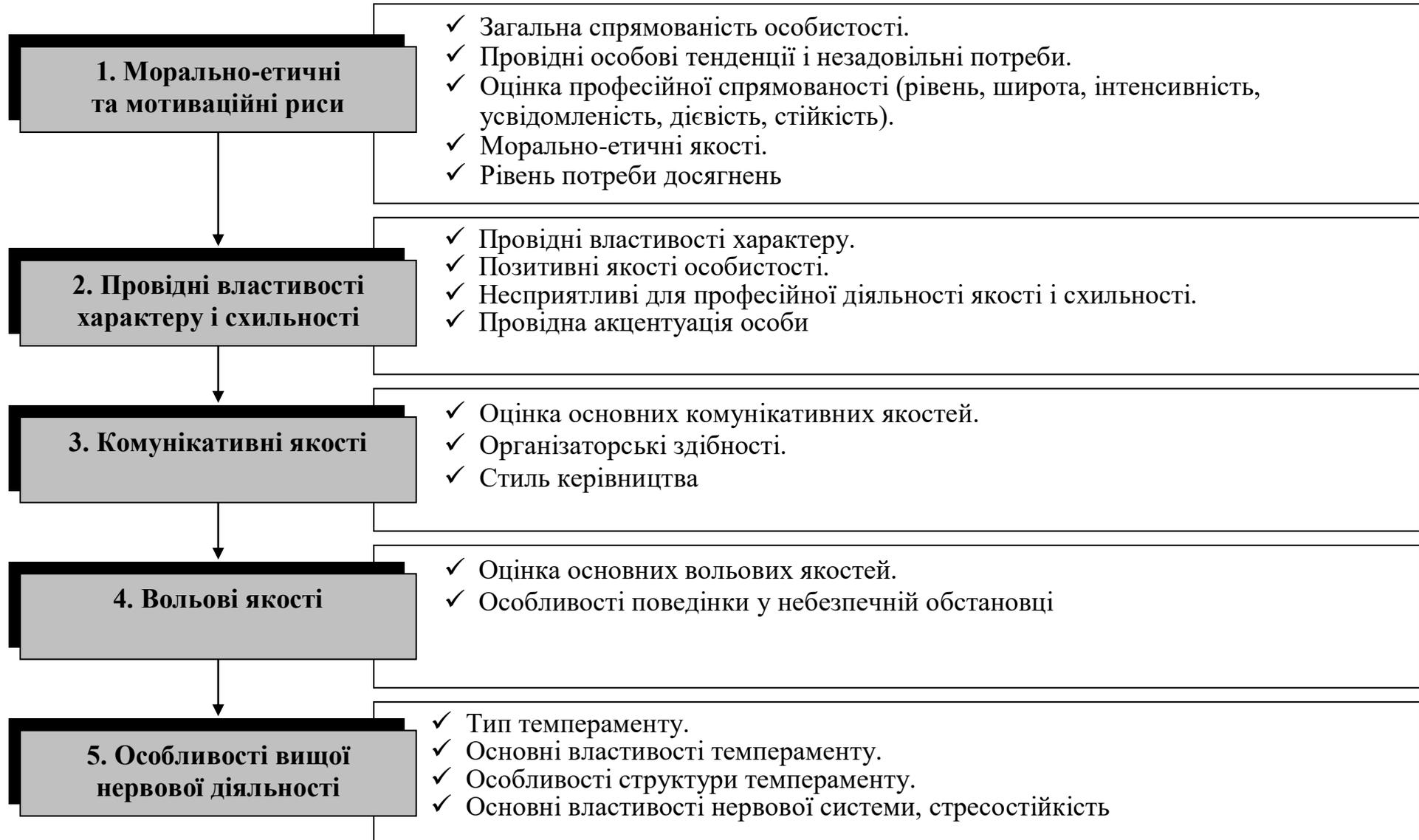

ЗАГАЛЬНА СХЕМА ОЦІНКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ КАНДИДАТА НА СЛУЖБУ

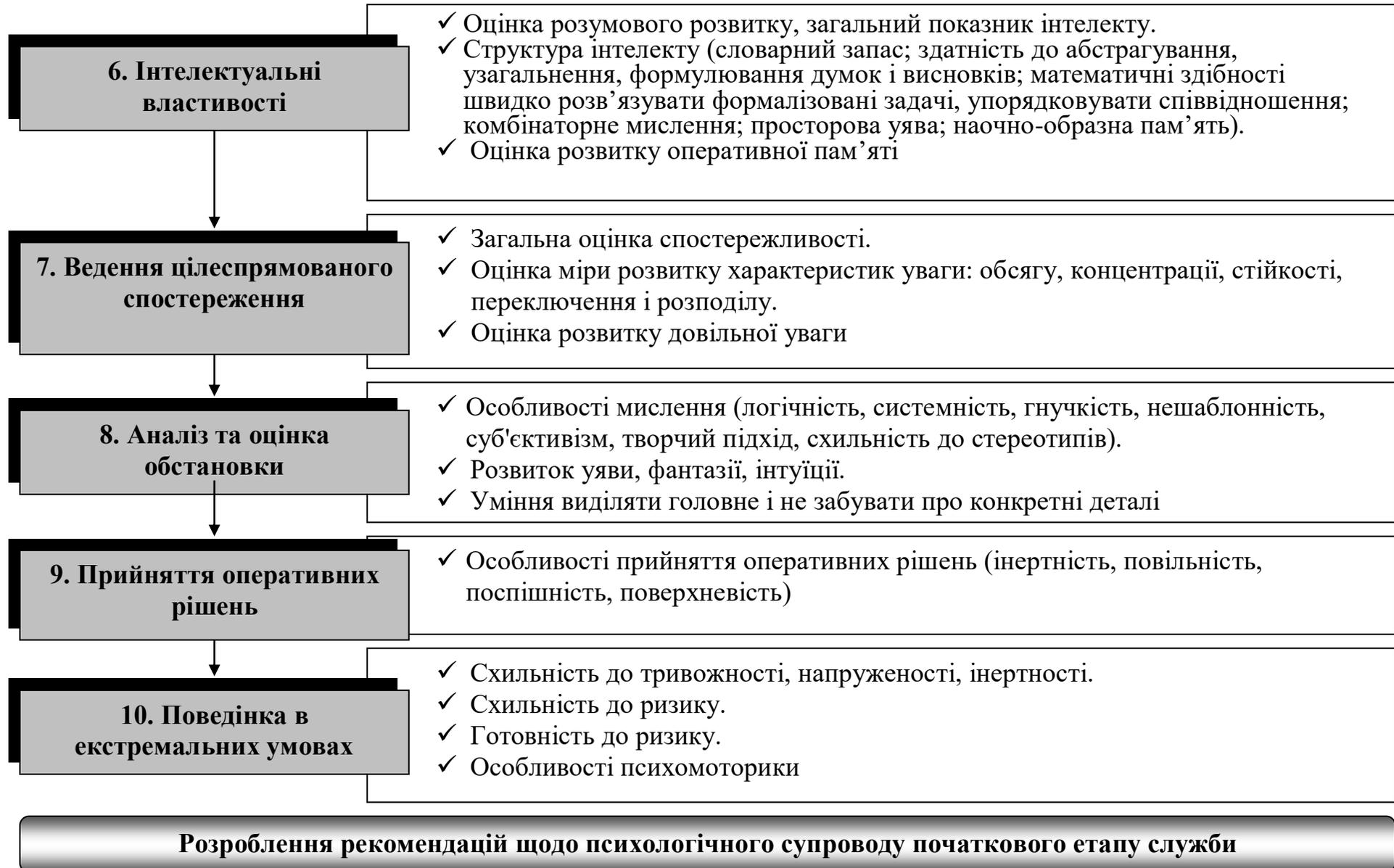

Результати психологічного вивчення кандидата

СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КАНДИДАТА НА СЛУЖБУ

СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КАНДИДАТА НА СЛУЖБУ (продовження)

ПРОЯВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ У ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ (за В.С. Медведєвим)

Жорсткі, неадекватні професійні стереотипи, установки особистості:

- ✓ “звинувачувальний ухил”;
- ✓ стереотип закритості (“самоутаємнення”);
- ✓ упевненість у власній непогрішимості

Правовий нігілізм:

- ✓ довільне тлумачення закону;
- ✓ ігнорування закону у формі псевдоактивності;
- ✓ поверхневе ставлення до вимог закону;
- ✓ неприйняття законних заходів

Прояв дезадаптивних захисних механізмів особистості:

- ✓ пояснення незаконних рішень інтересами розслідування (раціоналізація);
- ✓ використання фізичної сили до осіб, які не вчиняли злочину;
- ✓ скорочення спілкування з людьми інших професій (ізоляція);
- ✓ відчуття власної компетентності за рахунок зовнішньої атрибутики професійної діяльності (“помилково-компенсаторний механізм”)

- ✓ Перенесення своєї службової ролі, професійних установок і стереотипів у позаслужбові взаємини;
- ✓ надмірно виражена педантичність;
- ✓ підозрілість до оточення

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ТАКТИКИ НЕСЕННЯ ПАТРУЛЬНО-ПОСТОВОЇ СЛУЖБИ (за О.І. Папкіним)

- ✓ Чекай на несподіванку, у разі виникнення сумнівів в оцінці ситуації розраховуй на гірше.
- ✓ Дотримуйся здорового глузду у своїх діях. Май план дій.
- ✓ Уникай шаблонної і передбачуваної поведінки.
- ✓ У разі загрози реагуй, а не застигай на місці. Пам'ятай, час запізнення – це різниця між думкою й дією.
- ✓ Зменшуй несприятливий ефект “тунельного” бачення.
- ✓ Умій передбачати гірше: будь готовий до нього, розробивши на цей випадок план дій.
- ✓ Розумій різницю між прикриттям і укриттям.
- ✓ Не дій поодиночі у незрозумілих ситуаціях, не будь нерозсудливо сміливий і пам'ятай – обережні живуть довше.
- ✓ Не квапся надавати допомогу, тверезо не оцінивши ситуацію, оскільки можеш потрапити у спеціально підстроєну пастку

- ✓ Пам'ятай, очі вимагають часу, аби звикнути до зміни освітлення.
- ✓ При огляді не забувай поглянути вгору.
- ✓ Двері спочатку трохи відчини, потім сильним поштовхом ноги відкрий їх повністю, перш ніж увійти.
- ✓ Практикуйся у визначенні місця знаходження, завжди знай точно, де знаходишся у будь-який момент часу.
- ✓ Не заглядай за риг на рівні очей. Перш ніж рухатися, вибери наступну позицію.
- ✓ Займай вищу і зручнішу точку відносно підозрюваного або правопорушника.
- ✓ Не забувай золоте правило: не провокуй напад або стрільбу.
- ✓ У стані страху або стресу реагуй, як учили.
- ✓ Не розслабляйся дуже швидко після завершення інциденту з підозрюваним

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ІЗ ПІДОЗРЮВАНИМ АБО ПРАВОПОРУШНИКОМ (за О.І. Папкіним)

- ✓ Ніколи не недооцінюй підозрюваного або правопорушника.
- ✓ Наближайся до всіх підозрюваних як до правопорушника, передбачаючи у будь-яких обставинах їх опір.
- ✓ Думай про прикриття і постійно створюй його.
- ✓ Уважно оцінюй, чи необхідно наближатися до підозрюваної людини чи підозрілого місця.
- ✓ Постійно стеж за руками підозрюваних або правопорушників.
- ✓ Дотримуй безпечну просторову дистанцію до правопорушника.
- ✓ Страхуй кожну свою дію відносно підозрюваного, найкраще за допомогою напарника.
- ✓ Використовуй повною мірою законні заходи приборкання тих, хто чинить опір або нападає.
- ✓ Обшукуй кожного затриманого правопорушника. Обшукуй повільно й ретельно, потурбуйся про страхування з боку напарника.
- ✓ Використовуй фразу “Міліція, не рухатися!”, а не “Стій!” або “Стоп!”.
- ✓ Використовуй ліхтар для створення собі переваги: націлюй промінь світла зверху і прямо в очі підозрюваному

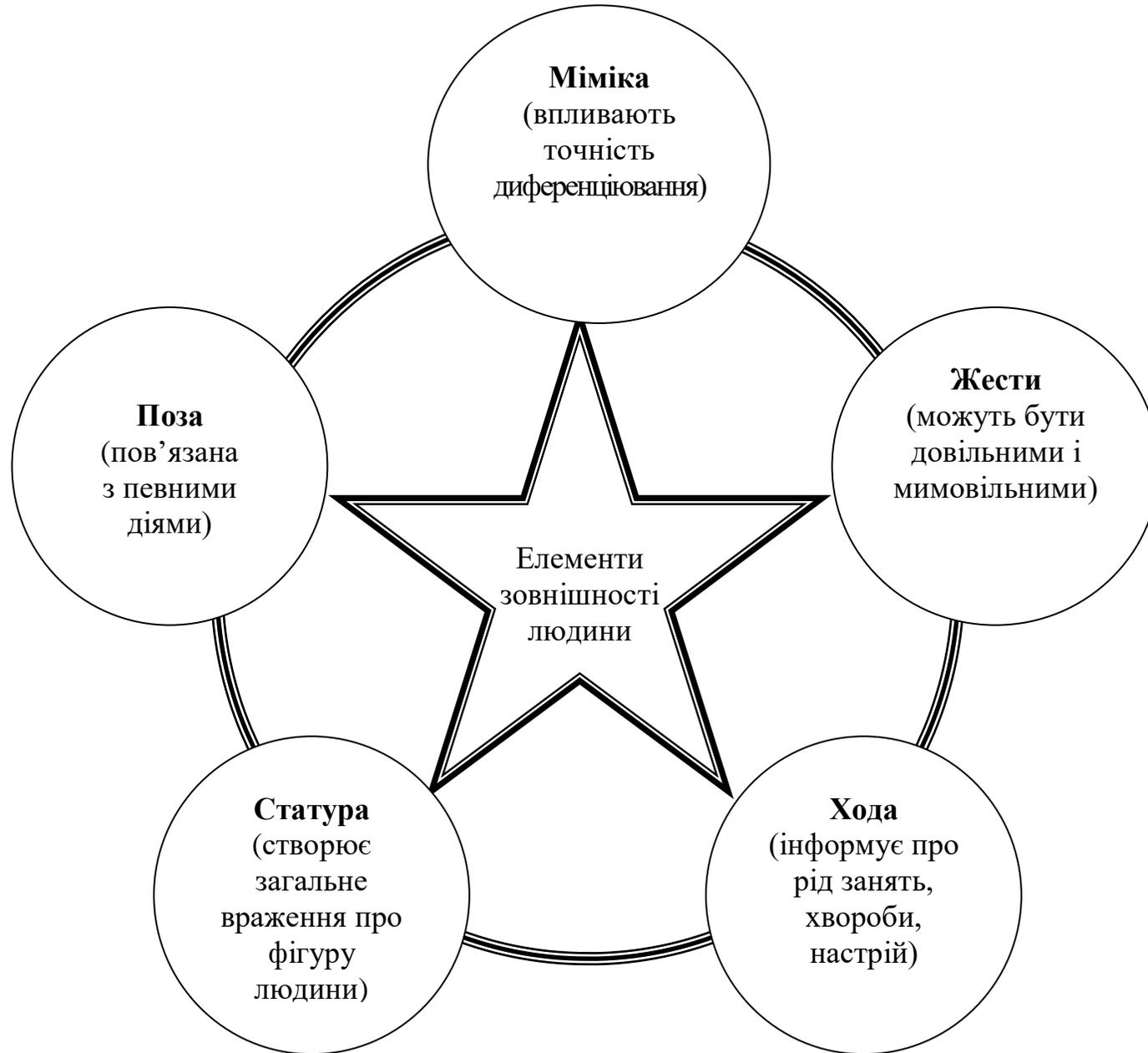
- ✓ Лавіруй, знижуй напруженість при інцидентах і конфліктах із правопорушниками. Пам’ятай: час, як правило, на твоїй стороні.
- ✓ Урахуй, здорова недовіра до підозрюваного або правопорушника краще, ніж легковажна довірливість.
- ✓ На місці пригоди прагни тримати у полі зору все оточення.
- ✓ Ніколи не повертайся до підозрюваного або правопорушника спиною.
- ✓ Не дозволяй стороннім особам оточувати себе. Вибери зручне місце для бесіди із правопорушником, аби світло падало йому в обличчя і він знаходився постійно освітленим.
- ✓ Документи, що перевіряються, бери тією рукою, яка не є ведучою і не використовується для застосування зброї

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ВЗАЄМОДІЇ ЗІ ЗЛОЧИНЦЕМ (за О.І. Папкіним)

- ✓ Перевір свою зброю, амуніцію, ремінь, наручники і транспортний засіб.
- ✓ Розташуй предмети екіпірування якомога зручніше, урахувавши необхідність їх швидкого застосування.
- ✓ Потурбуйся про маскування і перевір, чи немає сторонніх звуків при носінні предметів екіпірування.
- ✓ Попрактикуйся швидко заряджати зброю.
- ✓ Носи додатковий (захований) ключ від наручників.
- ✓ Тримай ключі від службової машини завжди при собі

- ✓ Попрактикуйся перезаряджати зброю в темноті. Попрактикуйся у швидкості витягання пістолета з кобури.
- ✓ Налаштуйся на несення служби, “викинь” із голови всі думки, турботи, переживання, що її не стосуються.
- ✓ Підтримуй відмінну фізичну форму.
- ✓ На інструктажі прагни запам’ятати всю істотну інформацію про оперативну обстановку в районі.
- ✓ Пам’ятай, що ключ до досягнення мети – професійна підготовленість

ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА У ПРАКТИЦІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

РУКА ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ

РУКА ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ (продовження)

Наполегливість у досягненні своїх цілей межує з непохитною жорсткістю, навіть безпощадністю. Ні тині сентиментальності! Проте, якщо притиснуті пальці розслаблені, то негативні якості можуть виявлятися періодично – після деяких періодів поступливості й уважності до оточення

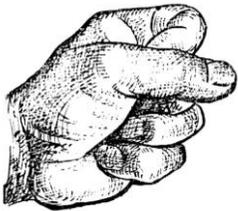
Людина здатна на сміливий крок, але не впевнена в собі і з готовністю прийме допомогу або пораду від інших. Сором'язливість і боязкість досить помітні

Дуже товариська, комунікабельна людина. Індивідуальні риси характеру можуть виявитися повною мірою лише на людях, коли людина впевнена, що її підтримують. Воля ослаблена, але не відсутня зовсім. Правда, виявитися вона може лише в умовах підтримки ззовні

“Глибока людина”. Вразлива, чуйна, уважна до інших. Досить легко підкоряється чужій волі ради спокою. Не любить конфліктів. Про таку говорять, що вона не вміє добиватися свого

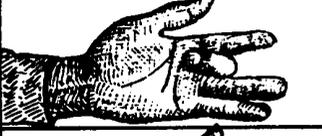

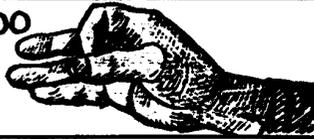
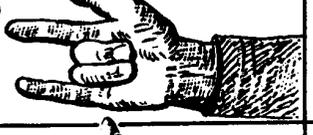
Стриманість, уміння володіти собою, прихованість характеру. Взаєморозуміння з такою людиною досягається нелегко. Проте, якщо ця людина повірила вам, то на неї теж можна покластися. Вважається, якщо великий палець не ховається в кулаці, то людина чесна, принципова, не вміє “вертитися дзигною”, небалакуча й порядна

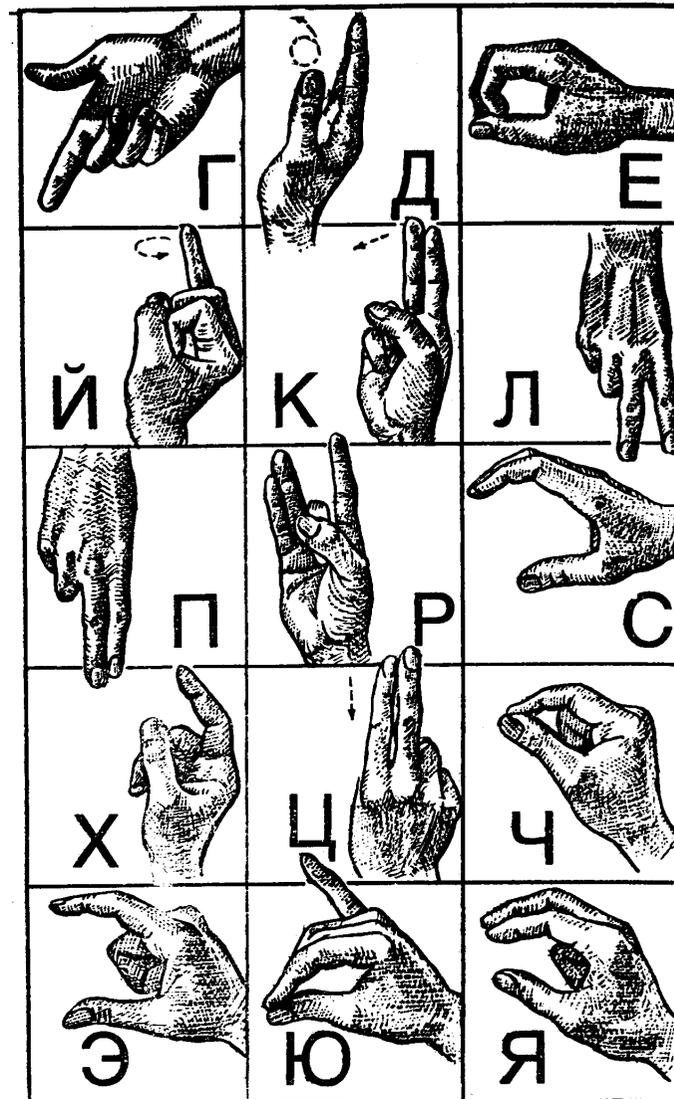
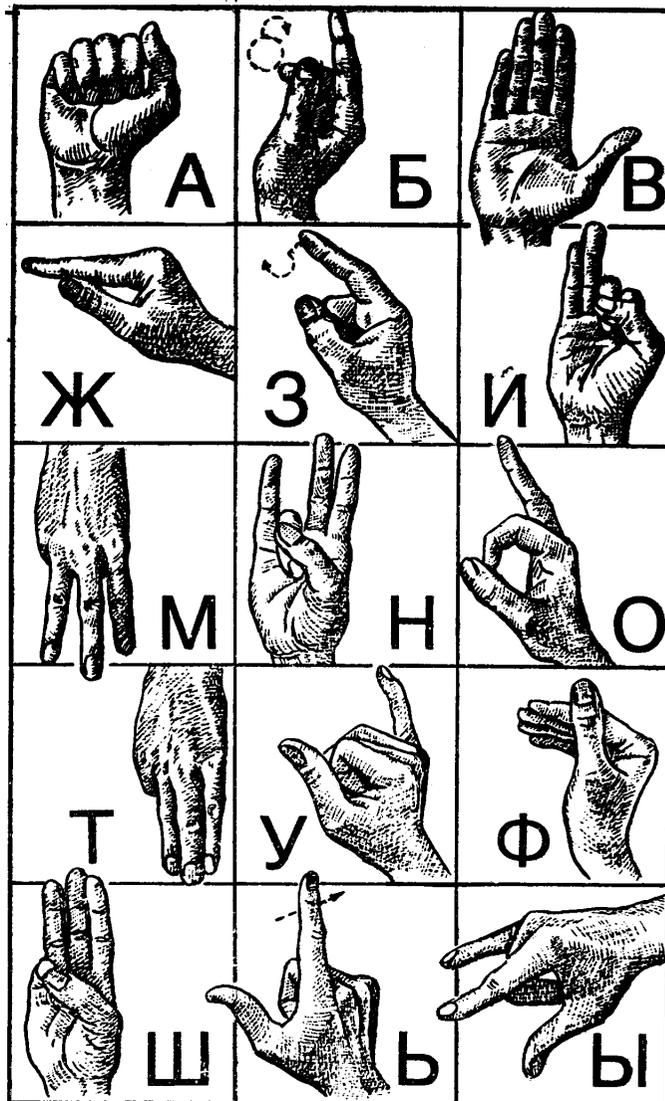
Людина скритна, боїться, що будуть виявлені її слабкості й недоліки всякого роду. Повсякденні турботи загороджують від такої людини великі цілі, вона не цікавиться чужим життям і чужими долями. Тому в неї мало друзів, оточення ставиться до неї з підозрою

РУЧНА СИМВОЛІКА ЧИСЕЛ

	1		10
	2		20
	3		30
	4		40
	5		50
	6		60
	7		70
	8		80
	9		90

100		1000	
200		2000	
300		3000	
400		4000	
500		5000	
600		6000	
700		7000	
800		8000	
900		9000	

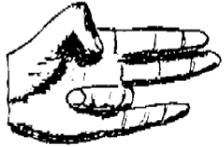
ДАКТИЛЬНА (РУЧНА) АЗБУКА
(російськомовний варіант)

ДАКТИЛЬНА (РУЧНА) АЗБУКА
(англомовний варіант)

A 	B 	C 	D 	E 	F
G 	H 	I 	J 	K 	L
M 	N 	O 	P 	Q 	R
S 	T 	U 	V 	W 	X
Y 	Z 	ZH 	CH 	SH 	NG

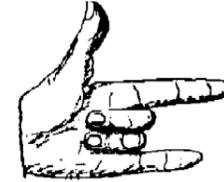
ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНІ ЖЕСТИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ПЕРЕДАВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

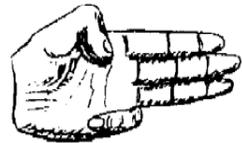
Відвернути
увагу

Пограбувати

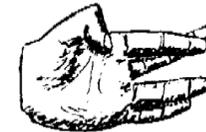
Перешкода при
вчиненні
злочину

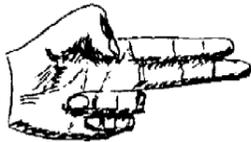
Хтось
затриманий
міліцією

Донощик,
стукач

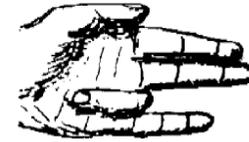
Говорити
дурниці на
слідстві

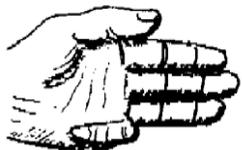
Патрони

Гроші

Наївна, чужа
людина, її
можна
обдурити

Утікати,
ховатися

Симулювати

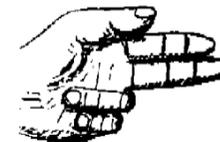
Узяти на себе
провину іншої
людини

Фінський ніж

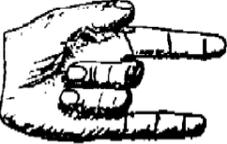

Обережно

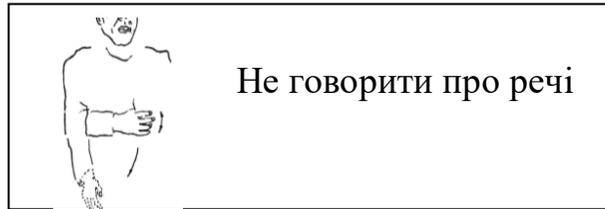

Обманювати

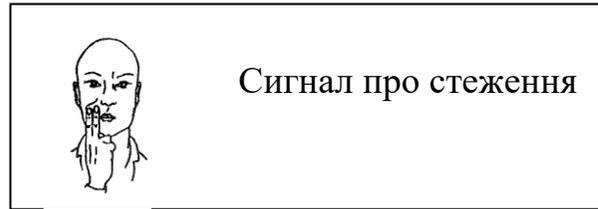
ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНІ ЖЕСТИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ПЕРЕДАВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ (продовження)

 <p data-bbox="495 363 719 400">Грати в карти</p>	 <p data-bbox="1133 363 1294 443">Серед нас “стукач”</p>	 <p data-bbox="1648 320 2007 443">Попередження про те, що поруч знаходиться “мент” (“кокарда”)</p>
 <p data-bbox="495 576 730 655">Утрочатися не в свою справу</p>	 <p data-bbox="1133 533 1323 651">“Атас”, рятуйся хто може</p>	 <p data-bbox="1648 533 2007 655">Попередження про те, що поруч знаходиться “мент” (“петлиця”)</p>
 <p data-bbox="495 810 629 890">Дістати пістолет</p>	 <p data-bbox="1115 810 1357 890">Мовчи, нас підслуховують</p>	 <p data-bbox="1760 826 1939 863">Схвалення</p>
 <p data-bbox="495 1042 663 1121">Справа провалена</p>	 <p data-bbox="1111 1042 1368 1121">Обшукай задню кишеню брюк</p>	 <p data-bbox="1704 1042 1962 1121">Невідповідність сказаному</p>
 <p data-bbox="495 1297 696 1422">Вирушаємо, справу зроблено</p>	 <p data-bbox="1077 1241 1368 1366">Сигнал про те, що він нічого нового у справі не додав</p>	 <p data-bbox="1715 1297 2007 1377">Убити, прибрати, ліквідувати</p>

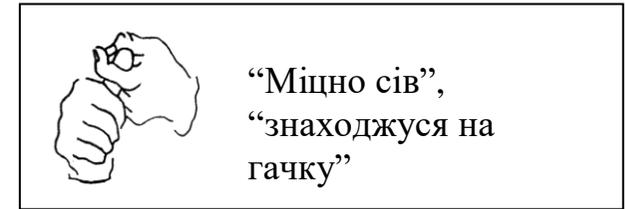
ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНІ ЖЕСТИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ПЕРЕДАВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ (продовження)

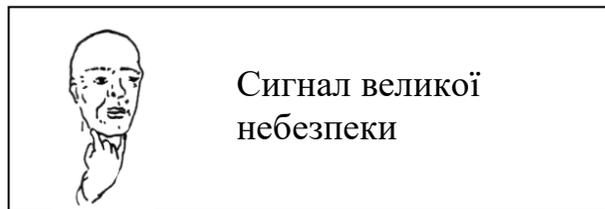
Не говорити про речі

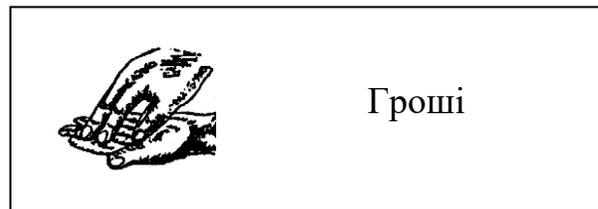
Сигнал про стеження

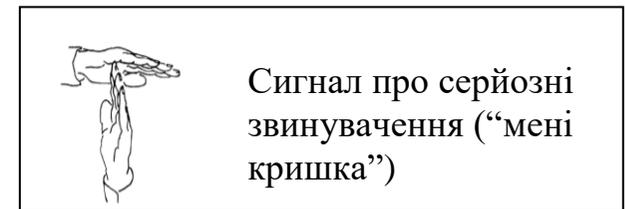
“Міцно сів”,
“знаходжуся на гачку”

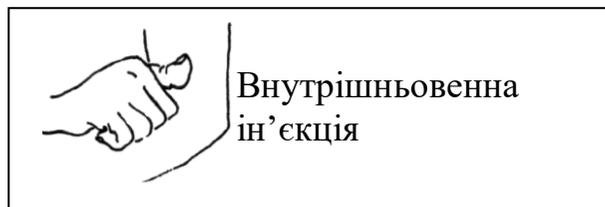
Сигнал великої
небезпеки

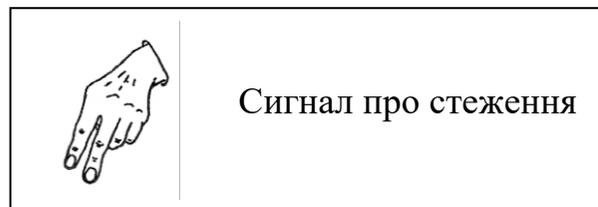
Гроші

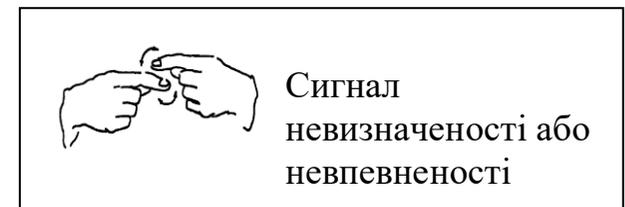
Сигнал про серйозні
звинувачення (“мені
кришка”)

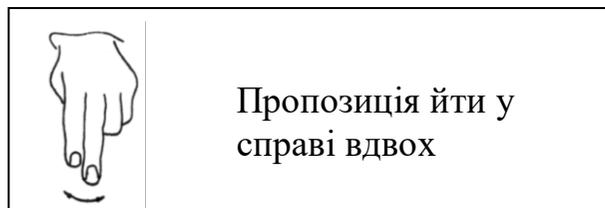
Внутрішньовенна
ін’єкція

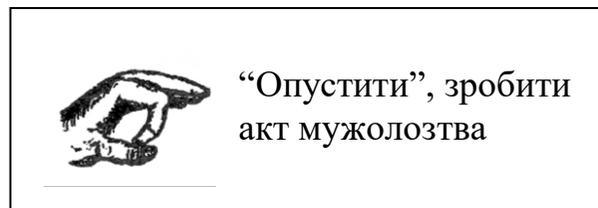
Сигнал про стеження

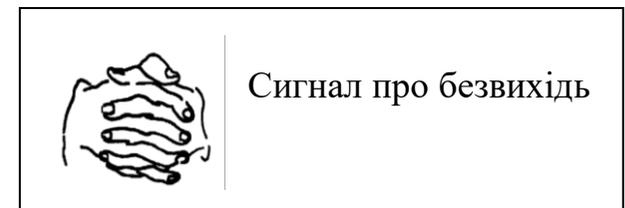
Сигнал
невизначеності або
невпевненості

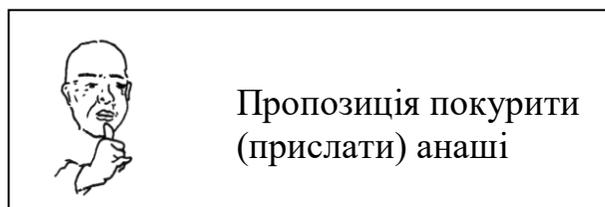
Пропозиція йти у
справі вдвох

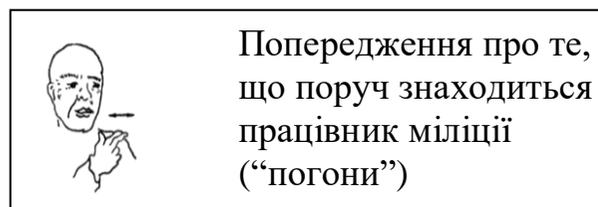
“Опустити”, зробити
акт мужолозтва

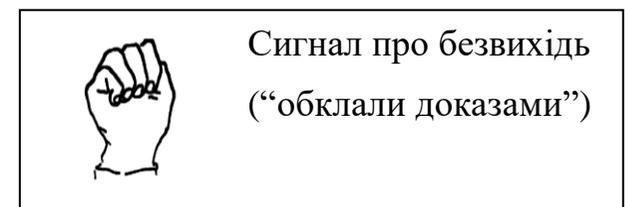
Сигнал про безвихідь

Пропозиція покурити
(прислати) анаші

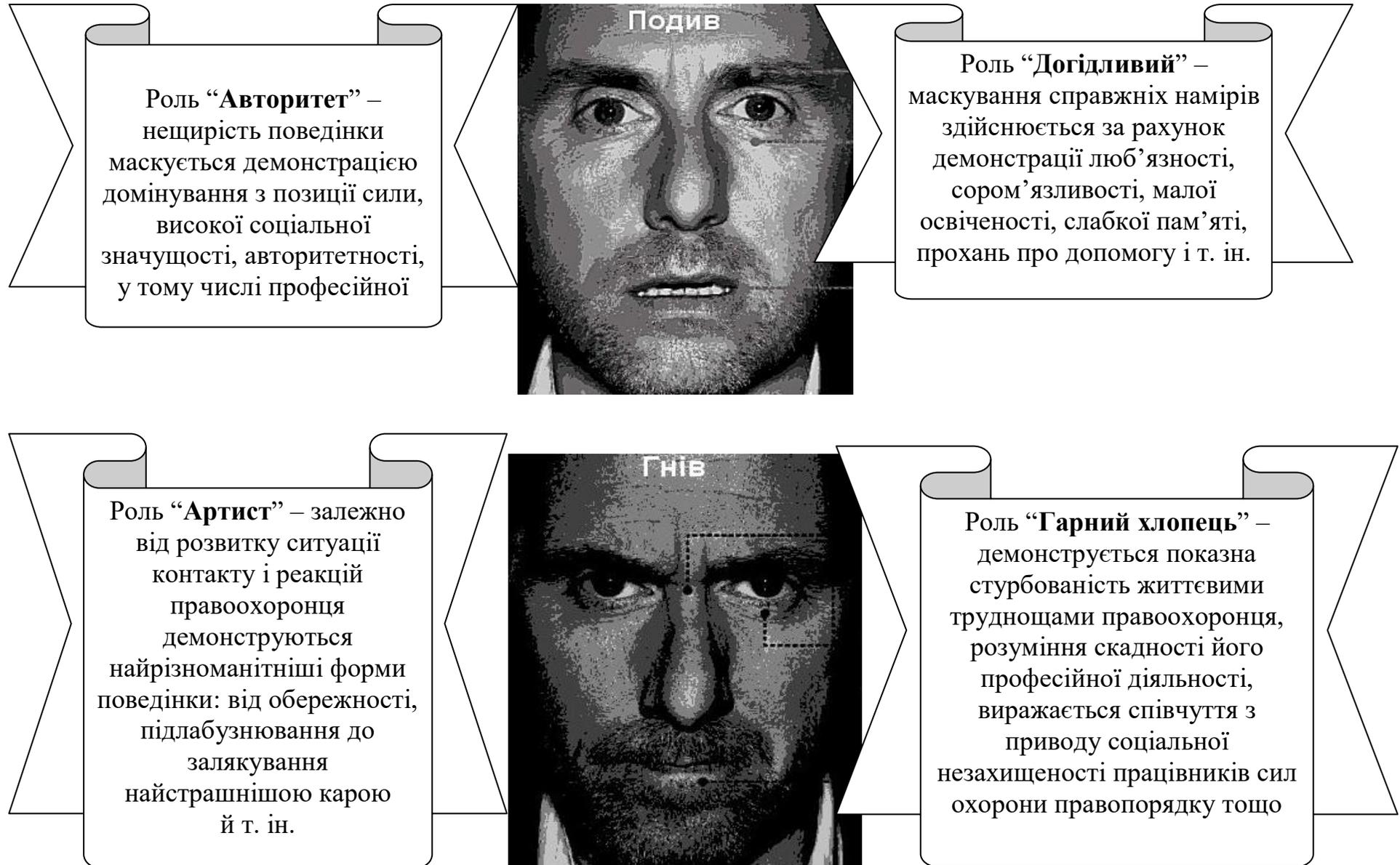

Попередження про те,
що поруч знаходиться
працівник міліції
("погони")

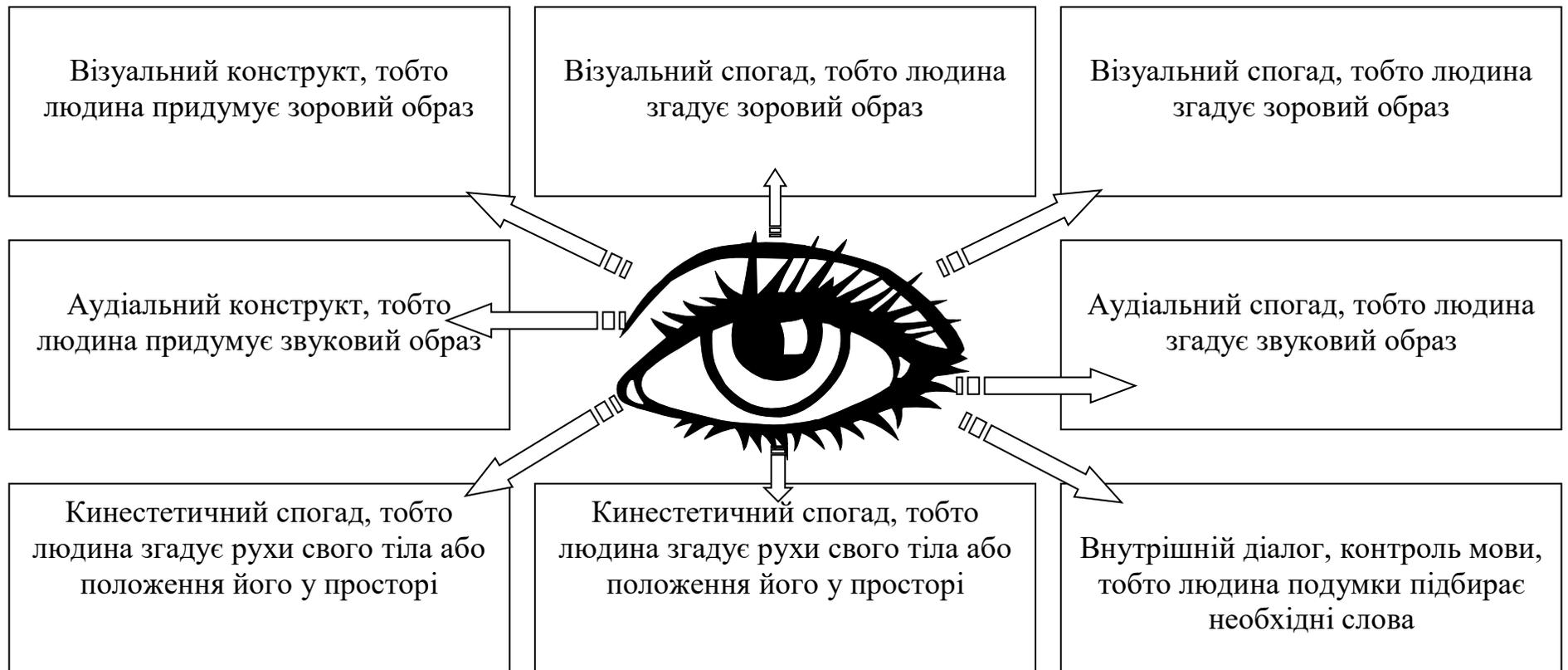
Сигнал про безвихідь
("обклали доказами")

ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА БРЕХНІ Й НЕЩИРОСТІ

ОЧНІ СИГНАЛИ ДОСТУПУ

У багатьох випадках за деякими зовнішніми проявами поведінки людини можна досить достовірно встановити вид психічної діяльності, яка здійснюється ним у цей момент. Дуже інформативними є очі людини, тобто напрям її погляду

ВИНИКНЕННЯ “ДЕТЕКТОРА БРЕХНІ”

У давнину було помічено, що під впливом сильних емоцій деякі функції людського організму змінюються: перелякана людина блідне (міняється кровообіг), пітніє (потовиділення), у неї пересихає в роті (слиновиділення), б'ється серце. У когось тремтять руки, хтось може раптом схопитися, а у дуже переляканої людини волосся може встати дибки або посивіти. Саме ці характеристики й намагалися використовувати наші предки для встановлення брехні

Уповільнення слиновиділення
утруднення при ковтанні визначались
як ознака обману й винності

Рясне потовиділення
підвищення пітливості людини
свідчило про її винність

Стародавні британці давали підозрюваним у злочині “судовий кусень” – сухий хліб із сиром. Під час випробування винним вважався той, хто через відсутність слини з'їдав менше іншого. Саме його-то й карало правосуддя.

В африканського племені питання про покарання вирішувалося автоматично. Підозрюваним необхідно було з'їсти щонайшвидше й найбільше бобів “апаку”. Ці “судові боби” мали дивну властивість: у невеликих кількостях вони були отруйні, у великих – служили чудовим блювотним засобом.

У Китаї допитуваний відповідав на питання із сухим рисом у роті, і якщо він потім не міг повністю його виплюнути, його визнавали винним.

Арабські бедуїни, наприклад, вимагали, аби підозрюваний доторкнувся язиком до розжареного клинка і той, чий язик виявлявся обпаленим, вважався винним

В африканських племенах при визначенні винного використовували свій метод. Чаклун здійснював спеціальний танець довкола підозрюваних. Інтенсивно обнюхуючи, “слідчий” за насиченістю запаху тіла робив висновок, хто із “підозрюваних” винен у скоєнні злочину, що розслідується

ВИНИКНЕННЯ “ДЕТЕКТОРА БРЕХНІ” (продовження)

Зміна частоти серцевих скорочень
зміна пульсу вважалася доказом вини

На Близькому Сході у давнину як “детектор брехні” використовували показники пульсу підозрюваного. Як інформативні ознаки бралися зміни в частоті пульсу й особливості кровонаповнення артерії (пульсації). Спеціально навчена людина прикладала палець до артерій, а підозрюваному задавалися питання стосовно справи, що розслідувалася. В результаті сильного емоційного напруження як реакція на значуще запитання у тестованого різко змінювалися частота пульсу і кровонаповнення артерій

Порушення рухових реакцій
зміна точності й плавності рухів приймалися як доказ винності

У Давній Індії допитуваному проговорювали ряд слів, серед яких були слова, пов’язані з деталями злочину. Підозрюваний повинен був називати перше слово, що спало на думку, і водночас тихо ударяти в гонг. Індуси відмітили, що, відповідаючи на слово, пов’язане зі злочином, людина ударяє в гонг сильніше або помітно слабкіше.

У племенах Західної Африки підозрюваним давали пташине яйце. Відомо, що його шкаралупа розколюється при найменшому натисненні. Всі підозрювані повинні були передавати це яйце один одному з великою обережністю. Злочинцем вважався той, хто його роздавлював

Зміна поведінки

Для встановлення істини використовували осла. Процедура “тестування” полягала в такому. У напівтемному приміщенні прив’язували осла, заздалегідь змастивши йому хвіст фарбою (сажею). Підозрюваному давалося завдання: зайти у приміщення і погладити осла по хвосту. Якщо осел кричав, це означало, що “обстежуваний” винен. Творці такого “детектора брехні” були переконані, що людина, яка вчинила злочин, побоїться гладити осла, – раптом він закричить. Отже, руки залишаються чистими

СУЧАСНИЙ “ДЕТЕКТОР БРЕХНІ”

Перші детектори брехні з’явилися ще на початку ХХ ст. в Америці. Винахідником приладу вважається криміналіст Л. Кілер. Перша модель детектора реєструвала відразу три показники: дихання, потовиділення й тиск крові

Детектор Ларсена вимірює тиск крові, частоту та інтенсивність дихання

Детектор Дарроу реєструє частоту пульсу, тиск крові, частоту та інтенсивність дихання, час між моментом пред’явлення “слова-збудника” і моментом реакції випробовуваного

Поліграф Бакстера дозволяє одночасно стежити за тиском крові, частотою дихання і шкірно-гальванічною реакцією.

Найпоширеніший варіант, при якому сучасні поліграфи (“детектори брехні”) одночасно реєструють кілька показників організму людини: частоту серцевих скорочень, шкірно-гальванічну реакцію (зміна пітливості), артеріальний тиск, дихання (верхнє і нижнє). Усі ці показники обробляються комп’ютером, і оператор поліграфа робить висновки про причетність (непричетність) конкретної людини до того або іншого злочину

ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ФАКТИЧНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ЛЮДИНИ ЗА ЇЇ ЗОВНІШНИМИ ПРОЯВАМИ

Усвідомлення своєї сили (упевненості в собі)	<p>Стабільна пряма поза, доповнена виставленим підборіддям, руки при цьому можуть бути зчепленими за спиною, розташованими на стегнах (“рука в боки”), засунутими в кишені при висунутих великих пальцях зовні, активно демонструється тильна сторона кистей, тоді як великі пальці поміщаються за пояс. Руки інколи закладаються за голову або з’єднуються кінцями пальців при розведенні долонь. Очі часом майже прикриті віками, так що дивитися доводиться при закинутій назад голові. Посмішка з ледве опущеними бровами. Рішучість і лаконічність мови. Скупість у передачі ділової інформації при встановленні контакту</p>
Усвідомлення своєї слабкості (відсутність упевненості в собі)	<p>Надмірна жестикуляція, а також прибирання рук за спину із захопленням однією рукою зап’ясток іншої; прагнення опертися на що-небудь або притулитися до чого-небудь. Посмішка у поєднанні з підведеними бровами. Сумніви в підборі слів і переривчаста мова. Поспішність у видачі інформації, а також схильність докладно і досконально аргументувати свої слова. Метушливість</p>
Воля до опору	<p>Середня гучність голосу, твердий холодний тон, чітка артикуляція, повільний темп і ритмічний перебіг мови, точна дикція</p>
Внутрішня напруженість	<p>Скованість у позах і рухах, прагнення опертися або притулитися до чого-небудь, схрещені щиколотки, коли людина сидить. Гранично зчеплені між собою руки, надмірно часте збиття попелу із сигарети, що димить. Зміна тембру голосу, форсування звуку, раптові спазми гортані, скреготання зубами, заїкання, невідповідний моменту регіт, постійне перебивання інших. Збільшення числа шаблонних фраз, що висловлюються швидше, ніж зазвичай, нехтування мовними паузами, використання у мові слів з пестливими та зменшувальними суфіксами</p>
Нервозність і невпевненість	<p>Метушливість, часта зміна пози, надмірна жестикуляція, покушування нігтів, відкидання волосся, яке “заважає”, з лоба, посилена міміка рота, закушування губ. Високий і пронизливий голос, швидка мова, “вислів думок уголос”. Випотина, піт</p>
Поганий настрій (негативні емоції)	<p>Хо́да з волочінням ніг, помітно звужені зіниці, погляд, спрямований до землі. Пускання диму від сигарети вниз, сповільнена мова, похмуре мовчання, знервований голос. Причіпки до абсолютно необразливих слів і провокація на сварку, ворожість, неконтактність</p>

ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА АГРЕСИВНИХ НАМІРІВ ПІДОЗРЮВАНОЇ ОСОБИ

Поведінкові реакції при переживанні людиною емоцій ворожості

- ✓ Дії, спрямовані на набуття або утримання контролю над собою і ситуацією;
- ✓ словесна або фізична агресія;
- ✓ деструктивні дії, спрямовані проти військовослужбовців внутрішніх військ і працівників сил охорони правопорядку, або ситуації, що викликають негативні емоції;
- ✓ імпульсивні та ірраціональні дії;
- ✓ дії, жести, що демонструють ставлення людини до правоохоронця або до ситуації контакту;
- ✓ захисні дії, спрямовані на усунення неприємної ситуації;
- ✓ провокаційні дії;
- ✓ маскувальні дії, спрямовані на приховання справжніх думок і відчуттів;
- ✓ дії, спрямовані на заборону емоцій і відчуттів

Поведінкові реакції людини, що мають ознаки загрози безпосереднього нападу

- ✓ Цілеспрямоване скорочення дистанції і наближення до правоохоронця;
- ✓ висловлювання погроз і образ;
- ✓ стискання і розтискання кистей рук, що свідчить про крайнє роздратування;
- ✓ стискання пальців у кулак;
- ✓ періодичні удари себе кулаком у груди, що зазвичай характеризують високий рівень нервового збудження;
- ✓ прийняття агресивних поз (упирається кулаком у бік або виставляє кулак уперед, погрожує кулаком);
- ✓ відкинутість корпусу назад, що свідчить про зневажання до військовослужбовців внутрішніх військ і працівників сил охорони правопорядку;
- ✓ постукування ногою, що є ознакою нервозності;
- ✓ прийняття оборонної пози (руки, схрещені на грудях) або агресивної пози (борцівська чи боксерська стійка);
- ✓ демонстрація образливих жестів;
- ✓ навмисне емоційне самозбудження

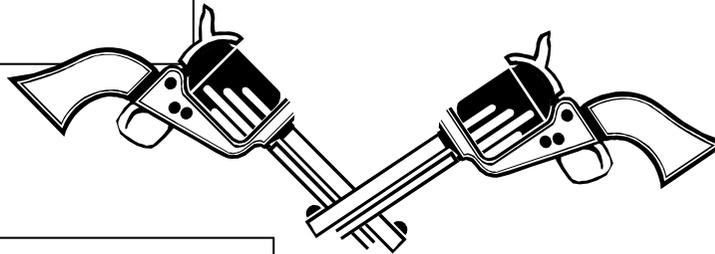
ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ОСІБ, ЯКІ ЗБИРАЮТЬСЯ ВЧИНИТИ ЗЛОЧИН АБО ВЖЕ ЙОГО ВЧИНИЛИ

ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА НАЯВНОСТІ У ЛЮДИНИ ПРИХОВАНОЇ ЗБРОЇ

Однією з ознак, що вказує на наявність у людини пістолета, є асиметрична хода. Сутність її у тому, що людина робить коротший крок тим боком, де сховано пістолет (у кишені або заткнутий за пояс). Наприклад, пістолет, заткнутий за пояс справа, утруднюватиме рухи правої ноги, тому крок правою ногою стає коротшим за крок лівою. Слід урахувати обмежений змах руки з боку пістолета, яка інстинктивно притискатиметься до тіла, наче б охороняючи зброю

Коли озброєна людина веде спостереження за потенційною жертвою і виношує агресивні наміри, то в разі зупинення (наприклад, військовослужбовцем внутрішніх військ), вона прагне повернутися так, щоб зброя виявилася прихованою від візуального виявлення. Це може проявитись у ледве помітному русі стегна чи легкому повороті. Одночасно рука інстинктивно робить рух туди, де захована зброя

Одяг не по сезону. Наприклад, у спекотну погоду людина одягнена в куртку або пальто, що дає їй можливість заховати під одягом зброю. Інший варіант – куртка або пальто несуть у руках

Коли людина піднімається сходами або в гору, пістолет у кишені або за поясом може змінити положення. У зв'язку з цим людина, що має зброю, намагається швидким круговим рухом руки привести пістолет у вихідне положення. Уважний спостерігач може відмітити ці дії і зробити висновок про наявність зброї. Під час бігу людина, яка ховає пістолет, схильна притримувати зброю рукою

СПЕЦИФІЧНІ ПОВЕДІНКОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОЯВИ АЛКОГОЛІЗМУ

- ✓ Постійний і нестримний потяг до спиртного;
- ✓ прагнення знаходитися з іншими людьми, бажання бути “як усі”;
- ✓ яскраво виражене наслідування іншим;
- ✓ заздрість, егоїзм: “Вони (інші люди, хто не страждає на алкоголізм) п’ють, а мені не можна?”;
- ✓ заборона пити сприймається як крах усього життя;
- ✓ розуміння пиття як загальноприйнятої норми;
- ✓ сформований тип самоствердження через алкоголізм;
- ✓ стан сп’яніння дає відчуття повноти життя, а поза нього життя втрачає сенс;
- ✓ уживання спиртного як захисна реакція від фрустрації: страшно залишатися наодинці з собою у тверезому стані;
- ✓ звичка до вживання (якщо не випив, то наче б чогось недоробив; відчуття незручності без спиртного);
- ✓ відчуття особистого обов’язку перед іншими “товаришами” по чарці;
- ✓ інші способи досягнення психологічного комфорту, як правило, не апробовані;
- ✓ адаптація сексуальної сфери до вживання алкоголю;
- ✓ тиск референтної групи, що санкціонує вживання спиртного;
- ✓ байдуже ставлення до себе;
- ✓ відсутність значущих санкцій, які могли б вплинути на самооцінку

ОСОБИСТІСНІ ЗМІНИ ПРИ АЛКОГОЛІЗМІ

Духовне життя відходить на задній план, починає мати показний характер (безцільні розмови, резонерство, бажання зовні триматися на висоті становища). Емоційність підвищується у сфері споживчих, егоїстичних устремлінь особи

У тверезому стані важко задовольнити емоційні потреби, досягти заспокоєння, висловити своє ставлення до тих, хто оточує. Це стає можливо лише у стані сп'яніння

Психофізіологічні процеси (сон, травлення, відпочинок, досягнення стану комфорту) стають залежними від потрапляння в організм алкоголю

Розвивається споживче, утриманське ставлення до життя

У духовному житті починає переважати суб'єктивізм і ослаблюється відчуття реальності

Утрачається цінність будь-якого виду діяльності крім мотивів досягнення стану сп'яніння, який визначає весь спосіб життя людини. Вона прагне не просто спілкування, а спілкування у п'яному стані

ВІСЬ КРИВИХ ДІАГНОСТИКА ЛЮДИНИ,

ЯКА ПЕРЕБУВАЄ У СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ

Перебування людини у стані алкогольного сп'яніння часто створює передумови для вчинення нею протиправного посягання. У стані алкогольного сп'яніння знижується рівень критичності і самоконтролю людини, змінюється характер сприйняття інших осіб і їх мовних повідомлень, нерідко підвищується міра імпульсивності, нестриманості, агресивності

Легка стадія сп'яніння. У стані легкого сп'яніння людині властиві ейфорія, підвищення самооцінки й рівня домагань, послаблення критичності та концентрації уваги, підвищена самовпевненість, образливість. Рухи активізуються. Спостерігається гіперемія, що нерідко спричиняє зміни кольору обличчя (почервоніння). Людина в цьому стані переоцінює свої фізичні та інтелектуальні можливості

Середня стадія сп'яніння. При вираженому алкогольному сп'янінні втрачається відчуття міри стосовно тих, хто оточує, оголюються інстинкти. Реакції на зовнішні подразники набувають явного афективного забарвлення.

Малозначні факти можуть викликати гнів, лють. Утрачається зв'язаність мислення, порушуються рухові реакції, спостерігається помітне похитування при ходьбі, знижується больова чутливість, значною мірою знижується здатність до просторової орієнтації

Важка стадія сп'яніння характеризується посиленням гальмівної дії алкоголю на нервову систему. Порушується орієнтування в довколишньому просторі. Спостерігаються серйозні утруднення під час руху, схильність до млявості, сонливості, різко знижується больова чутливість. Порушуються вегетативно-судинні функції, що виражається у підвищеному слиновиділенні, блювоті, посиленні діурезу. Гальмування нервової системи посилюється, і в подальшому настає сон

ПОЗИЦІЯ ЛЮДИНИ, У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ ЯКОЇ ПЕРЕВАЖАЄ АЛКОГОЛЬНА ЗАЛЕЖНІСТЬ

Домінування потреби в алкоголізації і відповідних їй мотивів поведінки

Сприйняття міри своєї алкогольної залежності з точки зору суспільних норм

Міра потягу до алкоголю

Сформовані спеціальні механізми особистісного захисту (я не алкоголік, я такий самий, як усі; пити – це норма і т. ін., відмова від обговорення алкогольної теми)

Уявлення про самого себе

Алкогольна установка (**пізнавальний компонент**: сформовані відчуття, погляди, плотський досвід; **емоційний компонент**: особистісне ставлення до вживання спиртного, відчуття правоти, піднімання настрою; **поведінковий компонент**: налагодження контакту з іншими алкоголіками-“початківцями”, їх усебічна підтримка, ритуалізована поведінка)

ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ЛЮДИНИ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ У СТАНІ НАРКОТИЧНОГО СП'ЯНІННЯ

Непрямі ознаки

- ✓ Має вигляд людини, старшої за свої роки, із сухою, в'ялою, покритою передчасними зморшками або пастозною шкірою, тьмяним, ламким волоссям. При зловживанні ефедрином волосся на голові скуйовджене, сплутане, “стоїть дибки”. Нігті ламкі, обламуються шарами (особливо в опіоманів). У багатьох немає зубів.
- ✓ Зловживання опіатами та ефедрином призводить до втрати маси тіла до 7–15 кг і більше.
- ✓ На тілі є сліди ін'єкцій, частіше по ходу вен (у ліктьових згинах, на передпліччях, тильній стороні кистей, стоп, на шиї і навіть мошонці). Вени ущільнені, промацуються у вигляді щільних джгутів, видно пігментовані темні “доріжки” вен зі слідами свіжих і старих ін'єкцій. На шкірі з'являється множинний гнійничковий висип, що залишає після себе пігментні плями. Запалення, які виникають у місцях ін'єкцій, залишають грубі рубці

Загальні ознаки

- ✓ Зовнішній вигляд і поведінка нагадують стан алкогольного сп'яніння.
- ✓ Відбувається звуження, спотворення або затьмарення свідомості.
- ✓ Безпричинна веселість, смішливість, балакучість, злісність, агресивність, явно не відповідають ситуації.
- ✓ Підвищена жестикуляція, надмірність рухів, непосидючість або ж, навпаки, знерухомленість, млявість, розслаблення, прагнення до спокою.
- ✓ Зміна координації рухів: порушення їх відповідності (розмашистість, різкість, неточність), нестійкість при ходьбі, похитування тулуба навіть у положенні сидячи (особливо явне при закритих очах).
- ✓ Порушення почерку.
- ✓ Зміна кольору шкіри.
- ✓ Підвищене слиновиділення або, навпаки, сухість у роті, сухість губ.
- ✓ Прискорення мови, підкреслена виразність або ж уповільненість, невиразність, нечіткість мови (“каша в роті”)

ПСИХОЛОГІЧНІ ТИПИ НАРКОМАНІВ

Психологічна наука виділяє два типи наркоманів – **сікерс** (англ. seekers – шукачі) та **хедс** (англ. heads – голови). Ці терміни, запозичені з англо-американського жаргону, в інших мовах не мають синонімів, і їх не слід перекладати дослівно, інакше вони втрачають своє головне значення. Тому у вітчизняній психологічній науці використовується транслітерація цих слів

Сікерс

Це люди, які у пошуках істини проводять експерименти з наркотиками і, порівнюючи ефекти, знаходять “новий сенс людського буття”. Вони не вживають наркотики постійно, а лише епізодично, а в перервах аналізують пережиті враження. За натурою вони переважно люди імпульсивні, схильні до самоаналізу, допитливі. Їх первинна зацікавленість наркотиками виникає від нудьги та апатії. Чинником, що ініціює, для них може стати спроба поліпшити настрій

Хедс

Це люди, які проявляють до і під час прийому наркотиків серйозні відхилення особистості внаслідок недозволених внутрішніх конфліктів, постійної невпевненості та депресії і починають вживати наркотики частіше, що призводить до яскраво вираженої психічної залежності. Так само, як і попередня категорія, ці наркомани вживають найрізноманітніші наркотики, але в набагато більших кількостях і набагато частіше

ОЗНАКИ ФІЗІОЛОГІЧНОГО Й ПАТОЛОГІЧНОГО АФЕКТІВ

Афект (від латин. “affectus” – здійснювати згідно з відчуттям) – надмірне нервово-психічне перезбудження яке виникає раптово в гострій конфліктній ситуації і виявляється у тимчасовій дезорганізації свідомості й у крайній активізації імпульсивних дій

Фізіологічний афект

- ✓ Висока інтенсивність збудження.
- ✓ Відповідність причині, що викликала.
- ✓ Значна дезорганізація свідомості (“звуження свідомості”).
- ✓ Нестриманість у діях.
- ✓ Незв’язність асоціативних ідей, домінування однієї уяви.
- ✓ Збереження окремих спогадів

Патологічний афект

- ✓ Надінтенсивність перезбудження.
- ✓ Невідповідність причині, що викликала.
- ✓ Повна дезорганізація свідомості, запаморочення.
- ✓ Повна втрата здатності відповідати за свої дії.
- ✓ Незв’язне хаотичне поєднання ідей.
- ✓ Амнезія

ТИПИ ПАТОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРІВ, ВІД ОСОБЛИВОСТЕЙ ЯКИХ СТРАЖДАЄ САМА ЛЮДИНА АБО ЇЇ ОТОЧЕННЯ

Шизоїдний тип – характеризується внутрішньою відірваністю від зовнішнього світу, відсутністю внутрішньої послідовності в усій психіці. Шизоїд ігнорує те, що не відповідає його уявленням, свої вимоги будує незалежно від реальності, у нього своя логіка, і це позначається на його мисленні, яке має індивідуальний, інколи дуже оригінальний характер; він замкнутий, дратівливий, уникає спілкування

Гіпертимний тип – спостерігається підвищена активність, енергійність, але спрямована часто на неадекватні цілі (алкоголізм, наркотики, сексуальні зв'язки, хуліганство і т. ін.); люди такого типу не виконують обіцянок, їх інтереси поверхневі, нестійкі, не терплять критики, зауважень, у них немає меж між дозволеним і недозволеним

Психастенічний тип – характерна крайня нерішучість, боязкість, постійна схильність до сумнівів. Психастеніків мучить страх за себе, за рідних. Для зменшення тривоги і страхів вони додержуються загальноприйнятих забобонів, виробляють свої прикмети і ритуали дій по “захисту себе від нещастя”

Епілептоїдний тип – характерна крайня дратівливість, нетерпимість до думки тих, хто їх оточує, у сім'ї – часто тирані, легко впадають у гнів, який виявляється у лайливих словах, рукоприкладстві, втрачають часом контроль над власними діями до повної **неосудності**

Істероїдний тип – характерне прагнення будь-що звернути на себе увагу, добитися свого будь-якими засобами (брехня, демонстративні сцени, запаморочення, паралічі, хвороби тощо)

Конформний тип – характерне прагнення наслідувати інших, “бути як усі”, освоювати стандарти поведінки, погляди, думки, властиві певній соціальній групі, не маючи власної позиції

Параноїдний тип – характерне “застрявання” якихось відчуттів, думок, ідей (“манія ревнощів”, “манія переслідування” і т. ін.), недовірливість, підозрливість, злопам'ятність, фанатизм

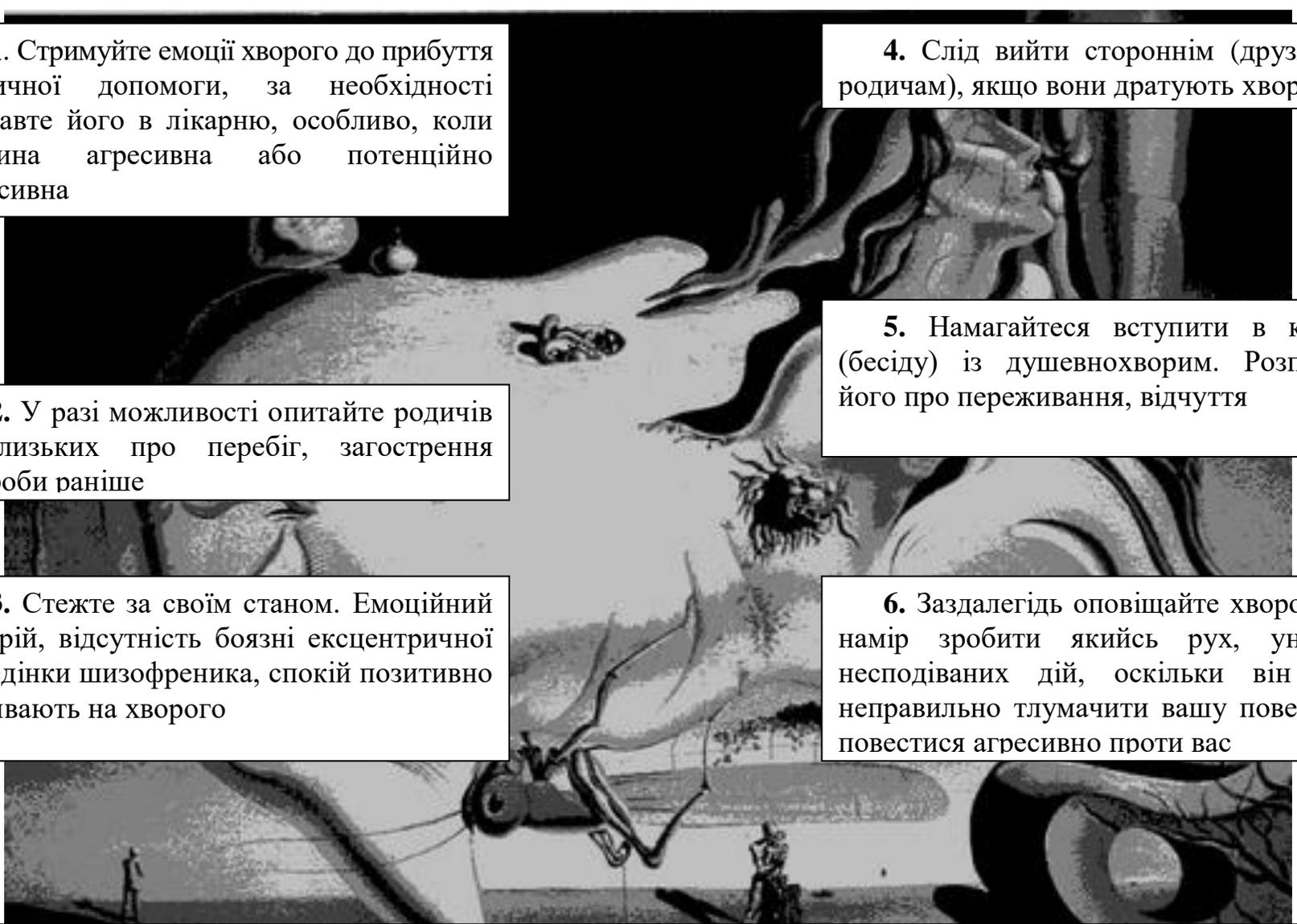
Циклоїдний тип – характеризується багатократною зміною періодів розквіту сил і періодів депресії. Ці часті зміни душевних станів стомлюють людину, роблять її поведінку мало передбачуваною, суперечливою

Сензитивний тип – характерний постійно знижений настрій, люди такого типу в усьому бачать лише темні сторони, життя здається обтяжливим, безглуздим, швидко втомлюються фізично, залишаючись наодинці, часто впадають у смуток

ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ОСІБ ІЗ ПСИХІЧНИМИ ВІДХИЛЕННЯМИ

<p>Шизофренія параноїдального типу</p>	<p>Хворі характеризуються розладом інтелектуальної діяльності, неможливістю зібрати свої думки для послідовного викладення прохання, пропозиції, зауваження. Вони справляють враження розсіяних, безглузких, захоплених своїми переживаннями людей. Частково або більшою мірою втрачений зв'язок із реальністю. Параноїдальне марення у хворих формується на ґрунті реальних подій, тому вони можуть повідомляти й реальні факти. Особливо небезпечні галюцинаторні прояви у хворого. Під впливом вербальних наказів “голосів” хворий може зробити небезпечний учинок (убивство, насильство, самовбивство та ін.). Об'єктивно галюцинації проявляються в тому, що хворий постійно до чогось прислухається, уважно дивиться в одному напрямі, щось сам собі шепоче і т. ін.</p>
<p>Маніакально-депресивний психоз</p>	<p>У маніакальній фазі хворий характеризується необґрунтовано підвищеним настроєм, оптимізмом, прискоренням мислення і надмірною активністю. Депресія виявляється у вигляді зниження настрою, туги, втрати інтересу до діяльності, самозвинувачень, втрати зв'язку з реальним світом. Часто розвиваються суїцидальні думки. Нерідкі демонстративні спроби самовбивства</p>
<p>Епілепсія</p>	<p>У стані “приголомшеності” хворий не становить небезпеки для оточення. При сутінковій свідомості хворі можуть утікати або виїжджати, здійснювати підпали та інші агресивні дії (убивства, тяжкі тілесні ушкодження тощо). У сутінковому стані хворий не орієнтується в тому, що його оточує, відповідає неадекватно на поставлені питання, хоча зовні поведінка має наче б цілеспрямований характер</p>
<p>Олігофренія у стадії дебільності</p>	<p>Хворого відрізняє незрілість думок і одноманітність мови, недоступність абстрактних понять, слаба кмітливість. У нього утруднена адаптація до соціального середовища і трудової діяльності</p>
<p>Психопатія</p>	<p>Щодо своєчасного розпізнавання небезпеки становлять інтерес збудливий, істеричний і мозаїчний типи психопатії. Збудливий психопат характеризується вибуховістю, психічною напруженістю, владністю, підозрілістю, незлагідністю, злопам'ятністю й образливістю. При істеричній психопатії хворі у стані емоційного збудження схильні до агресії або суїцидальних спроб. У випадку мозаїчної психопатії хворі у складній ситуації виявляють гнів, дратівливість, імпульсивність</p>

ДІЇ, ЩО РЕКОМЕНДУЮТЬСЯ ВІДНОСНО ПСИХІЧНО ХВОРИХ ЛЮДЕЙ

1. Стримуйте емоції хворого до прибуття медичної допомоги, за необхідності доставте його в лікарню, особливо, коли людина агресивна або потенційно агресивна

2. У разі можливості опитайте родичів і близьких про перебіг, загострення хвороби раніше

3. Стежте за своїм станом. Емоційний настрій, відсутність боязні ексцентричної поведінки шизофреніка, спокій позитивно впливають на хворого

4. Слід вийти стороннім (друзям або родичам), якщо вони дратують хворого

5. Намагайтеся вступити в контакт (бесіду) із душевнохворим. Розпитайте його про переживання, відчуття

6. Заздалегідь оповіщайте хворого про намір зробити якийсь рух, уникайте несподіваних дій, оскільки він може неправильно тлумачити вашу поведінку і повестися агресивно проти вас

7. Не повертайтеся до хворого спиною, необхідно постійно тримати його в полі зору

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТАКТУ ІЗ ПСИХІЧНО ХВОРОЮ ЛЮДИНОЮ

Не оспорюйте марення, оскільки це може викликати агресію, насильство

Не потурайте хворому, оскільки можете опинитися у складній ситуації (якщо погодитеся з тим, наприклад, що через півгодини з'явиться президент або прем'єр-міністр і забере хворого з собою, то потім буде важко пояснити, чому він повинен їхати до лікарні)

Необхідно вибрати проміжний варіант – визнати реальність того, що відбувається з хворим, але дати йому зрозуміти, що Ви вважаєте це лише його відчуттями. Можна спробувати виставити себе як прибораного хворого у тій боротьбі, яку він, на його погляд, веде. Можливий варіант вислову: “Звичайно, Ви дуже налякані, але доки я тут, Ви у безпеці”

ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ЛЮДИНИ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ У ПЕРЕДСУЇЦИДАЛЬНОМУ СТАНІ

Поведінка (сповільнені рухи, особливо хода; млява мова; звуження кола спілкування; “відгороджена” від близьких)

Самопочуття (поганий апетит, безсоння, ранній підйом уранці)

Настрій (часто пригнічений, похмурий, наголошуються байдужість до подій, що відбуваються, і до довколишніх людей)

Прояви вищої міри ризику суїциду

- ✓ Демонстративно-шантажний тип поведінки (розмови про самогубство, імітація і демонстрація суїцидальних дій);
- ✓ попередні госпіталізації у зв'язку зі спробою суїцидального акту;
- ✓ наявність зброї;
- ✓ особливий план самогубства

Якщо є в наявності вказані симптоми, то необхідна більш поглиблена діагностика, бажано із залученням фахівця (психолога)

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОТЕНЦІЙНОГО СУЇЦИДЕНТА

Необхідно пам'ятати, що найнебезпечнішою з усіх характеристик передсуїцидального стану людини є песимістична установка особистості на неможливість виходу із кризи, а найбільш вагомим компонентом такої установки – депресія

Егоцентризм – повне заглиблення особистості в себе, що має характер болісних переживань, страждань

Аутоагресія – міра самознешкодження, самобичування доходить до крайності, у поведінці виявляються підозрілість, необґрунтовані звинувачення, байдужо-спокійне і навіть позитивне ставлення до нещастя, смерті друзів, близьких людей

Параноїдальність – виявляється у моральному догматизмі, підвищеній дратівливості та образливості, схильності до утворення надцінних ідей, у дотриманні жорстких стереотипів мислення, сприйняття, поведінки

Провідні мотиви поведінки – протест проти “всього і всіх”, нігілізм, заклик до співчуття у певних життєвих ситуаціях, особливо у емоційно нестійких, незрілих молодих людей, як правило до 25–30 років. Для зрілих осіб характерні дещо інші мотиви: уникнення душевних або фізичних страждань, самопокарання, капітуляція перед обставинами, що склалися

Песимістична установка особистості на можливість виходу із кризисної ситуації (її складники: апатія, тривога, відчуття провини, депресія)

ДІЇ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ З НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ СПРОБИ САМОГУБСТВА (неозброєний, але “активний” самовбивця)

Необхідно уникнути спокуси відразу ж активно втрутитись у ситуацію, якщо лише це не фаза безпосереднього суїцидального акту!

Спробувати відрадити людину від його намірів

Під час тривалих погроз, наче б не звертаючи особливої уваги на погрози потенційного самовбивці, спробувати якомога більше дізнатися про його особистість, почути від оточення або від нього самого характеристику ситуації

Якщо Ви виявилися свідком безпосереднього виконання суїцидального акту, то слід, просто фізично попередити спробу самогубства. Якщо людині перешкодили зробити суїцидальний акт шляхом фізичного втручання, то вона, найімовірніше, поступиться, оскільки пік рішучості швидко минає

ДІЇ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ З НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ СПРОБИ САМОГУБСТВА
(потенційно озброєний самовбивця)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ БЕСІДИ З ЛЮДИНОЮ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В ПЕРЕДСУЇЦИДАЛЬНОМУ СТАНІ

- ✓ Проявіть співпереживання, переконайте людину в тому, що ви її розумієте. Ваша щирість і непідробність почуттів може ослабити рішучість людини накласти на себе руки.
- ✓ Проблема полягає в тому, аби розговорити людину. Не бійтеся, якщо вона стане говорити надто відверто, навіть якщо розмова здається вам небезпечною. Пам'ятайте, що краще їй говорити про будь-що, аби вона не мовчала, поки така людина говорить, нехай навіть із болем, про самогубство, найімовірніше, вона не вчинить його. Навіть вираження негативних емоцій може поліпшити ситуацію.
- ✓ Однією із складнощів вашого положення є необхідність збереження симпатії до підопічного в ситуації, коли він висловлює несправедливі, жорсткі або навіть жорстокі, незрілі думки.
- ✓ Не можна говорити: “Припини молоти нісенітницю!” Проявити співчуття, наприклад, такими репліками: “Я розумію”, “Ясно” і т. ін. Якщо необхідно уточнити (“Зрозуміло, що ви маєте на увазі ...”), якщо вам відповідають “ні”, зробіть ще спробу зрозуміти, що вона хоче сказати.
- ✓ Міркування про те, що зазвичай повинен відчувати у такій ситуації чоловік, рідко кому допомагають.
- ✓ Можна запропонувати підійти до проблеми з інших позицій, але не переконуйте в чомусь нереальному. Якщо розмова піде про важкі моменти у вашому житті, то тоді ведіть її в руслі того, що доля нікого не шкодує.
- ✓ Перехід до розмови про саму загрозу самогубства складний. Неможливо дати рекомендації на всі випадки, але краще діяти рішуче: скажіть, що ваш підопічний має право сам розпоряджатися своєю долею. Так ви зменшите ризик того, що підштовхнете його невмілим висловом або дією до безпосереднього акту суїциду.
- ✓ Треба змусити людину замислитися над тим, що ще на неї чекає, що не зроблено, – як це не парадоксально, прийняти ще раз і сміливіше остаточне рішення: життя або смерть. Підкреслюйте, що вибір цілком залежить від неї, але взяти на себе таку відповідальність дуже непросто.
- ✓ Необхідно відзначити, чим краще ви зумієте зробити так, щоб потенційний самовбивця усвідомив необхідність самому прийняти рішення при одночасному вашому дбайливому, але ненав'язливому ставленні до нього, тим швидше самовбивця завагається: “Чи варто відмовлятися від шансу на життя”

Розділ 6. Чутки, їх профілактика та припинення

ТИПОЛОГІЯ ЧУТОК

Критерій	Види чуток
Спонтанність виникнення	Спонтанно поширювані; ті, що виникають навмисно
Ступінь достовірності	Абсолютно недостовірні; недостовірні з елементами правдоподібності; правдоподібні з елементами невірогідності; правдоподібні чулки
Тип емоційної реакції	Чутка-бажання; чутка-лякало; агресивна чутка; чутка-викривання
Об'єкт спрямованості	Спрямовані на особу і результати її діяльності; спрямовані на організації (підприємства); спрямовані на певні соціальні групи; спрямовані на органи державного управління, правоохоронні органи та їх представників
Масштаби поширення	Корпоративні; місцеві; регіональні; глобальні
Інтенсивність	Неінтенсивні; інтенсивні; сенсаційні (дуже інтенсивні)
Ступінь впливу на психіку людей	Ті, що розбурхують громадську думку; що спричиняють антигромадську поведінку; порушують соціальні зв'язки і організаційно-управлінські відносини
Зміст	Побутові; виробничо-технологічні; фінансово-економічні; кримінальні і т. ін.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИЧИН І УМОВ ВИНИКНЕННЯ ЧУТОК

Особистісні

- ✓ Прагнення до компенсації емоційної недостатності.
- ✓ Прагнення індивіда затвердитись у групі, зайняти лідируюче становище.
- ✓ Схильність людини передбачати, що повідомлення виходитиме з надійного джерела.
- ✓ Бажання людей попередити інших про небезпеку.
- ✓ Прагнення розповідача зменшити власну емоційну напруженість.
- ✓ Заздрість, озлоблення, вороже ставлення до когось.
- ✓ Механізми психологічного захисту особистості, зокрема, проєкція, заперечення та ін.
- ✓ Переживання страху, боязні, тривоги.
- ✓ Стан когнітивного дисонансу

Ситуативні

- ✓ Наявність зовнішніх умов, які сприяють виникненню в суспільстві атмосфери невизначеності й невпевненості, що підвищує тривожні чекання людей.
- ✓ Дефіцит інформації з життєво важливих питань.
- ✓ Неінформованість людей про ухвалення важливих державних і політичних рішень.
- ✓ Бездіяльність у соціальній групі, нудьга й одноманітність.
- ✓ Недоліки в управлінні організацією, несприятливий психологічний клімат

Основні категорії носіїв чуток

1. Особи, які вважають себе лише спостерігачами.
2. Особи, що є спостерігачами, інтереси яких близькі до інтересів активних учасників.
3. Особи, що сприймають себе активними учасниками

ПРИНЦИПИ ВИНИКНЕННЯ ЧУТОК

Інформація, поширена у вигляді чуток, повинна відповідати підсвідомим бажанням суспільства, має бути значущою для передбачуваної “аудиторії” або об’єкта дії

Зміст чуток має бути простим і зрозумілим. Чим він складніше й недоступніше, тим менша швидкість його поширення

Володіння інформацією має сприяти підвищенню авторитету транслятора джерела чуток

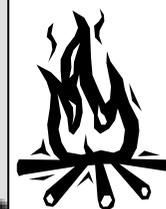
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЧУТОК

Створення певного іміджу особи, організації, фірми, маніпуляція громадською думкою

Реклама товарів і послуг

Привернення уваги до певної події, особи

Протидія інформаційному повідомленню (дії) або іншим чуткам, тобто створення контрчуток

Інформаційно-психологічне забезпечення діяльності

Використання чуток як способу вивчення неформальної системи комунікації і зв'язків у групі

Підготовка населення або особового складу до непопулярних рішень

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ Й ЗАВДАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПОШИРЕННЯ ЧУТОК

Профілактика і протидія чуткам є важливим елементом забезпечення інформаційно-психологічній безпеці громадських утворень будь-якого рівня: від підприємства чи організації до суспільства в цілому

Принципи запобігання і профілактики чуток

Інформаційна відвертість і правдивість, заборона на спотворення фактів ради короткострокових вигод

Закріплення у людей переконаності у деструктивній природі самих чуток

Завдання профілактичних заходів

1. Запобігання наростанню високого рівня невизначеності і тривожності в суспільстві.
2. Створення і підтримання на належному рівні системи інформування, що серед аудиторії має імідж високої надійності й достовірності.
3. Створення стійкого зворотного зв'язку аудиторії з джерелом інформації, своєчасне реагування на потреби й запити людей.
4. Формування такого емоційного середовища, яке унеможливило б поширення чуток навіть у тому випадку, коли вони провокуються навмисно.
5. Якщо чутка вже виникла, слід не лише спростувати її і навести достовірні факти, але й обов'язково зняти ту тривожність, яку вона створила, чи ту, яка є її причиною

СТРАТЕГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ ЧУТКАМ

Аналіз масштабів поширення чуток і можливого збитку

Установлення можливих причин появи чуток, мотивів і каналів їх поширення

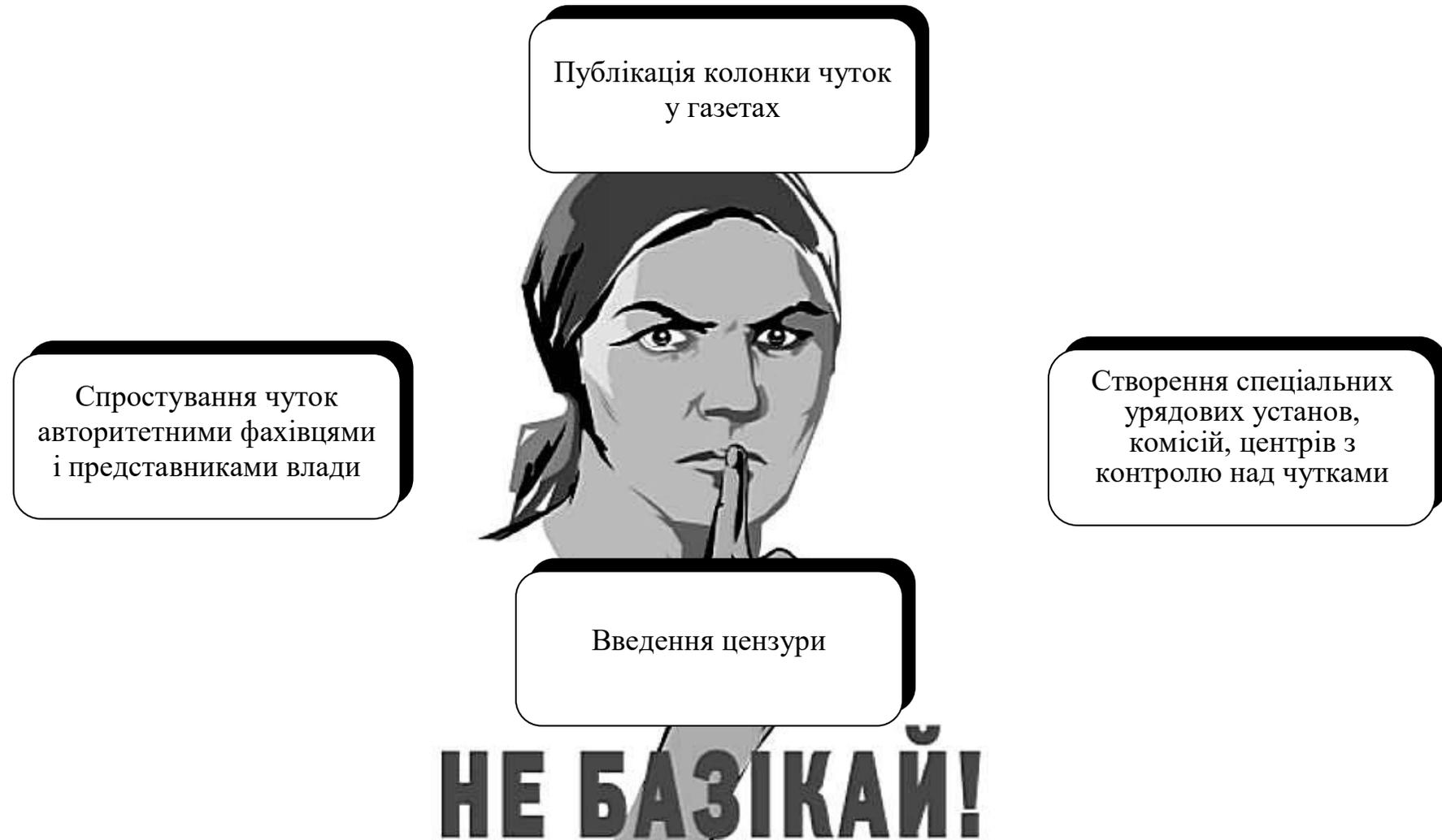
Проведення бесід з особами, на яких вплинули чулки, а також із тими, хто постраждав від них

Надання інформації з питань, які є предметом чуток

Розроблення конкретних заходів щодо нейтралізації чуток і наслідків їх поширення

ФОРМИ РОБОТИ З КОНТРОЛЮ НАД ЧУТКАМИ ТА ІНФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯН В УМОВАХ КРИЗИ

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ПРИПИНЕННЯ ЧУТОК

- ✓ Явне офіційне спростування умисно сфабрикованих чуток через авторитетні джерела навіювання.
- ✓ Негласне неофіційне спростування умисно сфабрикованих чуток правоохоронними органами шляхом поширення контр-чуток і дезінформації.
- ✓ Вивчення місця, де зібрався натовп.
- ✓ Конкретизація, деталізація інформації з умисним додаванням неймовірних фактів до чуток.
- ✓ Підривання авторитету й довіри до неформальних лідерів натовпу за допомогою листівок, плакатів, карикатур тощо.
- ✓ Проведення переговорів з учасниками масових виступів.
- ✓ Відкриті диспути авторитетних осіб із неофіційними лідерами натовпу.
- ✓ Звернення до натовпу особового складу сил охорони правопорядку із закликом бути пильними і критичними до будь-якої інформації, аби не піддаватися впливу осіб, схильних до здійснення посягань на права і свободи громадян.
- ✓ Нейтралізація лідерів натовпу.
- ✓ Дія на емоції і відчуття натовпу з метою формування спільності “ми” (особовий склад сил охорони правопорядку і законслухняні громадяни) і спільності “вони” (неформальні лідери натовпу і потенційні порушники).
- ✓ Демонстрація сили (особовий склад сил охорони правопорядку у формі кількісно перевищують натовп).
- ✓ Нейтралізація психологічних умов формування ілюзій непізнанності.
- ✓ Демонстративне документування дій учасників масових виступів.
- ✓ Перестроювання і розосередження натовпу.
- ✓ Переведення уваги й т. ін.

Розділ 7. Психологія натовпу й управління ним під час виконання службово-бойових завдань особовим складом сил охорони правопорядку

ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ НАТОВПУ

Натовп не є постійною групою. Він існує протягом короткого терміну, після чого розпадається

Зазвичай **натовп** – неорганізована група людей. Вона може виникати із організованої групи або покласти початок створенню такої, але як окрема соціальна спільність не існує. Ця обставина робить поведінку натовпу практично непередбачуваною. До нього може приєднатися будь-хто, тобто натовп “не має кордонів”

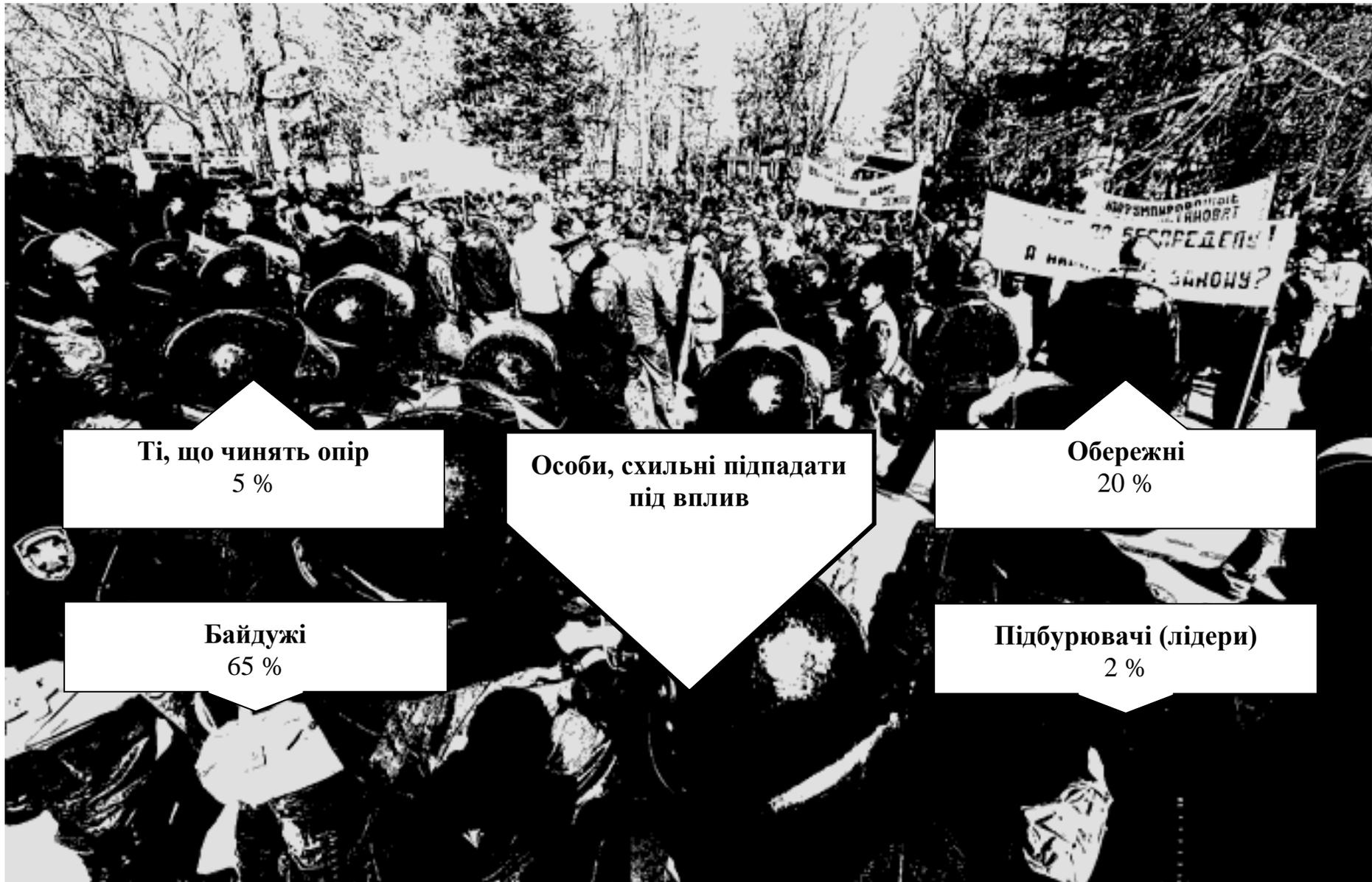
Натовп – безструктурне, неорганізоване певне скупчення людей, яке має загальну мету і перебуває в певному емоційному стані

У натовпі люди знаходяться в безпосередній близькості, “пліч-о-пліч”, тому його можна назвати безпосередньою контактною групою. Кількісно натовп важко визначити, він може складатися з 10, 20 і більше чоловік

Особи, які створюють натовп, об’єднані об’єктом загальної уваги, взаємодіють одна з одною або впливають одна на одну. Якщо елемент взаємодії відсутній, то особи, що знаходяться в одному місці, утворюють просте скупчення або сіру, безлику масу, але не натовп

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАТОВПУ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЩО СКЛАДАЮТЬ НАТОВП

СКЛАД НАТОВПУ З ТОЧКИ ЗОРУ КРИМІНОЛОГІЇ

- ✓ Особи, які приєдналися до натовпу з метою провокації протиправних дій у інших осіб. Звичайно це підбурювачі, що навмисне маніпулюють натовпом у своїх інтересах. Вони збуджують у натовпі хворобливі емоції відповідно до задалегідь обдуманого плану.
- ✓ Особи, які приєдналися до натовпу з метою участі у протизаконних діях. Конкретні мотиви дії таких осіб у натовпі можуть розрізнятися. У цю категорію входять особи, які бажають дати вихід емоціям, набути авторитет, помститися міліції за інциденти, які мали місце у минулому; особи, які шляхом насильства прагнуть привернути увагу і створити собі рекламу; особи, які прагнуть дати вихід пригніченим відчуттям. Для таких осіб натовп є своєрідним щитом, дає їм відчуття анонімності, робить їх менш уразливими для міліції. Найчастіше це підлітки і молодь у віці від 16 до 23 років.
- ✓ Особи, які приєдналися без прагнення взяти участь у протиправних діях. Зазвичай вони потрапляють у натовп випадково, без бажання чинити правопорушення. Проте після початку безладь їх настрої може змінитися й вони самі можуть стати їх активними учасниками.
- ✓ Особи приєдналися, бо отримують утіху від пасивної участі в безладдях. Їм подобається бути поблизу людей, що чинять насильницькі дії, проте самі вони участі в таких діях не беруть. Наприклад, пасивні уболівальники на різних спортивних змаганнях схвалюють бійки, розв'язані активними уболівальниками.
- ✓ Особи, які приєдналися з цікавості. Хоча вони можуть і не усвідомлювати суті подій і навіть бути байдужими до того, що відбувається, вони заважають міліції виконувати свої обов'язки з наведення порядку і як частина натовпу збільшують його число, підсилюють відчуття всесильності у активних учасників безладь

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОСІБ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ У НАТОВПІ

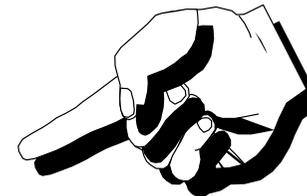
Усувається самоконтроль, оскільки в натовпі люди об'єднані єдиною метою, вони вважають свої дії схваленими переважною більшістю оточення. Це дає відчуття правоти, будь-які незаконні дії учиняються з “чистою совістю”

Людина, яка становить частку натовпу, набуває завдяки лише його чисельності свідомості непереборної сили, перебуває у стані, приблизно схожому з гіпнотичним, що характеризується стиранням індивідуальних особливостей, особистісних поведінкових норм

Знижуються моральні стримуючі мотиви. Анонімність у натовпі знімає відчуття відповідальності, що зазвичай стримує особу від проявів зла людської душі

Підвищується збудливість і сприйнятливність до поведінки інших. Згідно з дослідженнями звичайний (законослухняний) громадянин, який потрапив у натовп, випадкові перехожі, що виявилися поруч, заражаються емоціями натовпу і перетворюються на правопорушників. Вираження емоцій у міміці і жестах окремих осіб підсвідомо сприяє виникненню аналогічних емоцій у тих, хто стоїть поруч

ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА НАТОВП НЕОБХІДНО ЗНАТИ

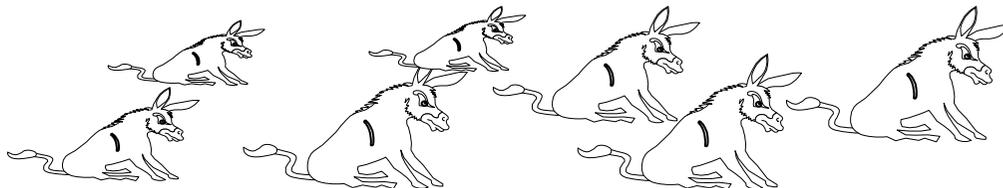
- ✓ Привід і причину для утворення натовпу.
- ✓ Привід і причину виникнення конфлікту між учасниками натовпу і правоохоронними органами.
- ✓ На який об'єкт перевів увагу натовп.
- ✓ Хто перевів цю увагу.
- ✓ Хто формує образ ворога.
- ✓ Конкретний об'єкт ненависті.
- ✓ Позицію натовпу.
- ✓ Психологічну структуру натовпу.
- ✓ Мотиви, потреби, інтереси тощо натовпу.
- ✓ Неформальні лідери натовпу, їх мета, завдання тощо.
- ✓ Хто, де і як поширює навмисне сфабриковані чутки.
- ✓ Хто, де і як впливає на натовп (об'єкти для наслідування, правомірні або неправомірні дії і т. ін.).
- ✓ Законні або незаконні вимоги натовпу.
- ✓ Мотиви групування учасників натовпу в угруповання

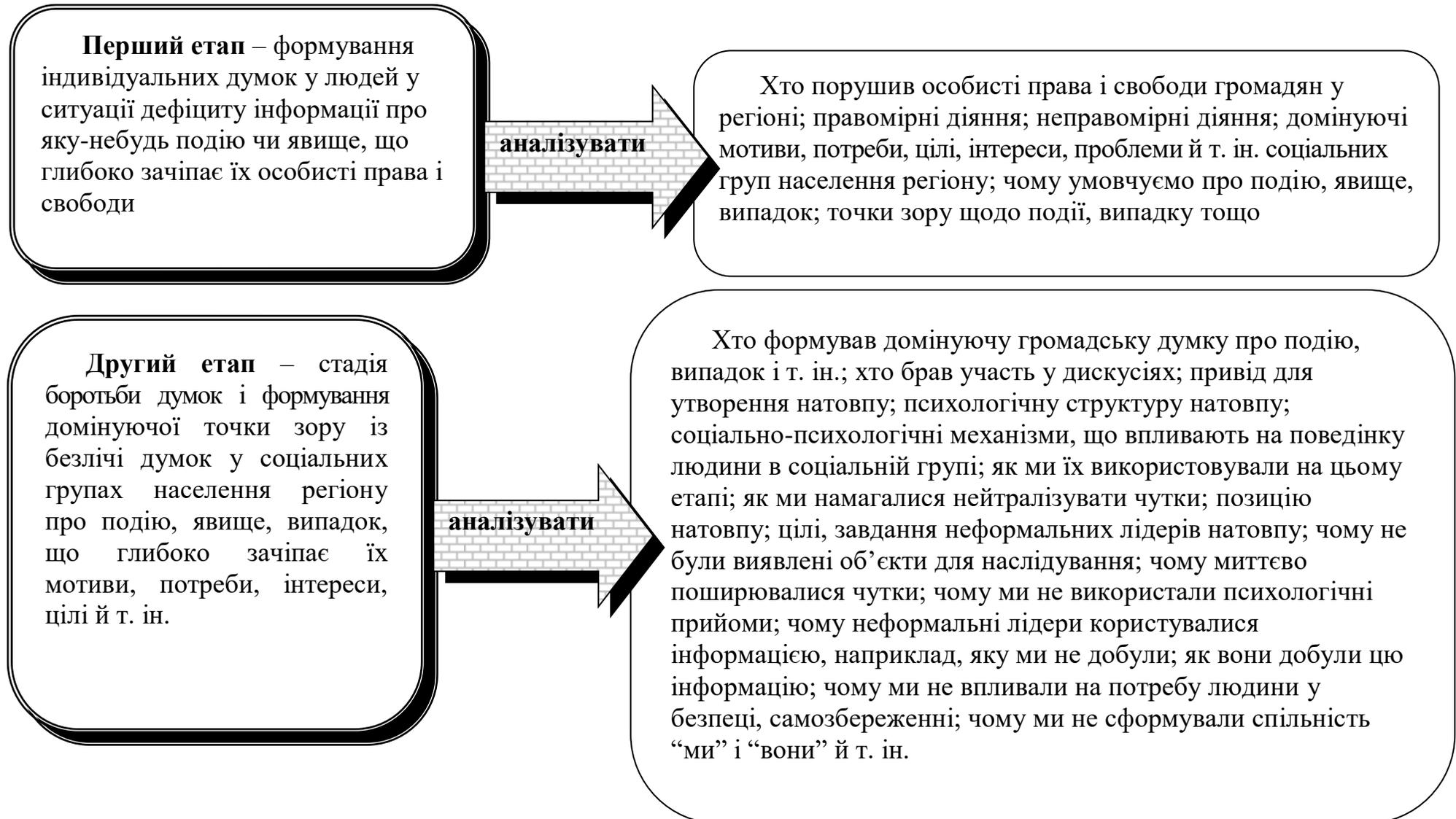
ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕРЕКОНАННЯ УЧАСНИКІВ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

зростає у такому разі

- ✓ Навіювана інформація збігається з рольовими чеканнями, мотивами, потребами, інтересами людей.
- ✓ Зміст навіювання відповідає нормам, цінностям й т. ін. референтної групи, громадянина.
- ✓ Навіювана інформація збігається з думкою осіб, які є авторитетними для громадян.
- ✓ Навіювана інформація ґрунтується на психологічних прийомах: “створення емоційно позитивної інформації для громадян”, “Ви”, “перша фраза”, “випереджаюча (авансована) посмішка” та ін.
- ✓ Джерело навіювання “належить” до спільності “ми”, а не “вони”.
- ✓ Зміст навіювання ґрунтується на “слабких місцях” людей (наприклад, потреба у престижі, спілкуванні тощо).
- ✓ Джерело навіювання має авторитет і довіру у людей.
- ✓ Навіювана інформація ґрунтується на позитивних емоціях людей.
- ✓ Навіювана інформація впливає не лише на свідомість, але й на відчуття й т. ін.
- ✓ Ураховуються соціальний статус джерела навіювання і соціальний статус об’єкта навіювання.
- ✓ Джерело навіювання свідомо формує позитивні емоції, симпатію, довіру тощо.
- ✓ Джерело навіювання психологічно грамотно впливає на несвідому сферу людей, “омінаючи” їхню свідомість.
- ✓ Джерело навіювання використовує “закон краю” в пам’яті людей.
- ✓ Джерело навіювання враховує рівень розвитку об’єкта навіювання, аби своєчасно нейтралізувати типові помилки (психологічні бар’єри) нерозуміння.
- ✓ Джерело навіювання комплексно використовує логічні аргументи, емоційні й мотиваційні компоненти.
- ✓ Джерело навіювання впливає на мотиваційну сферу і при цьому враховує домінуючі мотиви, потреби, інтереси тощо соціальних груп регіону.
- ✓ Джерело навіювання використовує ефект “ми”, “ефект ореолу” тощо.
- ✓ Джерело навіювання використовує психологічні закономірності формування довірчих взаємин.
- ✓ Джерело навіювання використовує психологічні закономірності формування чуток.
- ✓ Ураховується міра навіюваності об’єкта навіювань і т. ін.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ 1-го І 2-го ЕТАПІВ ФОРМУВАННЯ МАСОВИХ БЕЗЛАДЬ
(за Н.В. Андрєєвим)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ 3-го І 4-го ЕТАПІВ ФОРМУВАННЯ МАСОВИХ БЕЗЛАДЬ
(за *Н.В. Андрєєвим*)

Третій етап – етап формування натовпу, що діє, поступової активізації об'єкта незадоволеності, образу “ворога”, об'єктів для наслідування, накопичення негативних емоцій

аналізувати

Психологічну структуру натовпу; ядро натовпу; об'єкт ненависті; об'єкти для наслідування; образ “ворога”; як ядро натовпу нагромаджувало негативні емоції; чому публіка перетворилася на натовп; як можна було нейтралізувати об'єкт ненависті й т. ін.

Четвертий етап – це стадія граничного накопичення негативних емоцій і активізація імпульсів учасників натовпу до групових порушень громадського порядку і масових безладь

аналізувати

Як ядро натовпу сформувало спільність “ми”; як ядро натовпу формувало образ “лиходія”; як ядро натовпу досягло схожості емоційного стану всіх учасників натовпу; як емоційно було конкретизовано об'єкт ненависті; як ядро натовпу спонукало учасників до масових безладь і т. ін.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ 5-го І 6-го ЕТАПІВ ФОРМУВАННЯ МАСОВИХ БЕЗЛАДЬ (за Н.В. Андрєєвим)

П'ятий етап – групові порушення громадського порядку і масові безладдя в регіоні

аналізувати

Соціально-психологічні механізми, які впливають на поведінку учасників натовпу, що діє; як ми можемо використовувати свої об'єкти для наслідування; як ядро натовпу впливає на учасників натовпу, що діють; як ми могли знизити емоційну напруженість у учасників натовпу, що діяли; як застосовувалися спеціальні адміністративні запобіжні заходи і т. ін.

Шостий етап – етап соціально-психологічного аналізу групових порушень громадського порядку і масових безладь у регіоні

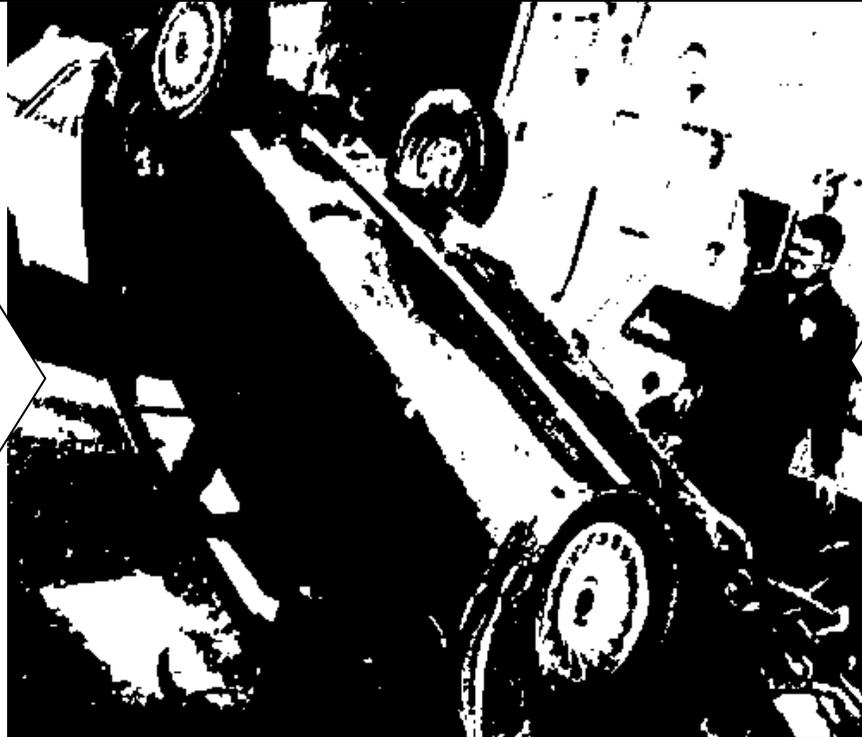
аналізувати

На цьому етапі необхідно проаналізувати два діалектично взаємопов'язаних види діяльності:
кримінальна діяльність ядра натовпу, що діє, та інших учасників; службова діяльність правоохоронних органів по попередженню та припиненню групових порушень громадського порядку і масових безладь у регіоні

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ІЗ СУПРОВОДУ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Попередній контроль потоків учасників заходу, що прибувають (візуальний контроль проїзду машин, проходу пішоходів; установлення особи підозрілих учасників з ознаками алкогольного сп'яніння, психічного розладу тощо; зупинення та огляд транспортних засобів; обшук і вилучення предметів, які можуть стати зброями у боротьбі при виникненні масових безладь; фіксація виявлених порушень за допомогою фотознімків і відеозаписів для використання у розслідуваннях; заборона подальшої участі у демонстрації)

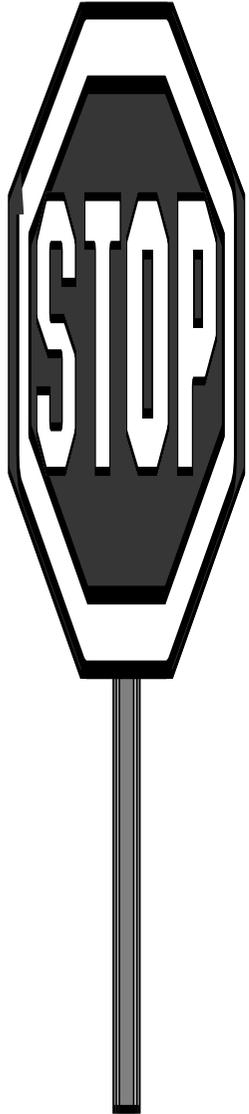
Охорона на місці, заборона за допомогою наявних сил агресивних реакцій осіб, схильних до насильницьких дій

Переконання мирних учасників заходу не допускати солідаризування із злочинними елементами. Це завдання, як і робота з пресою, актуальне і на етапі підготовки, і під час проведення масового заходу

Контроль роз'їзду учасників, захист ділянок доріг, житлових будинків, адміністративних будівель, оскільки можна чекати, що порушники, які не втихомирилися на території проведення масового заходу, можуть чинити протиправні дії після масового заходу

ОПЕРАТИВНО-ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ З ПРОФІЛАКТИКИ МАСОВИХ БЕЗЛАДЬ

Забезпечення взаємозв'язку з громадськими організаціями й учасниками масових заходів з метою застереження від можливих насильницьких дій і попередження солідаризування мирних учасників з порушниками громадського порядку

Підготовка особового складу сил охорони правопорядку до операції (ознайомлення з відповідною законодавчою базою; створення сприятливого психологічного настрою, впевненості у своїй професійній підготовці і соціальній захищеності; інформування про подібні масові безладдя з такою категорією громадян)

Підготовка спеціальної групи для проведення переговорів з організаторами

Забезпечення взаємозв'язку із засобами масової інформації з метою:

- ✓ об'єктивного інформування про події, що відбуваються;
- ✓ певної підготовки населення й учасників масового заходу, що полягає в інформуванні про правила проведення масових заходів і відповідальність за їх порушення;
- ✓ ознайомлення населення з випадками порушень громадського порядку, що мали місце під час масових заходів, що раніше проходили, і покараннями, до яких вдалися (це дає значний стримуючий ефект);
- ✓ інформування мирних жителів про можливі незручності, що створюються для руху транспорту та ін.

Установлення ділових контактів з організаціями громадського транспорту з метою скорочення часу знаходження людей на місці проведення масового заходу до його початку і після закінчення

Взаємодія з представниками пожежної і медичної служб

**Розділ 8. Прикладні аспекти
екстремальної психології службово-
бойової діяльності особового складу
сил охорони правопорядку**

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТРЕСУ (за Г. Сельє)

Г. Сельє у 1936 р. уперше висунув концепцію стресу і звернув увагу на те, що організм як складна, високоорганізована система у відповідь на різні інтенсивні дії реагує адаптаційно-захисними реакціями, всю сукупність яких він назвав *адаптаційним синдромом*

Основні стадії адаптаційного синдрому

1 *Стадія тривоги*, коли після деякого падіння стійкості організму починається мобілізація його ресурсів

2 *Стадія підвищеної опірності* організму

Згідно з концепцією Г. Сельє у більшості людей реакції на стрес є цілеспрямованими й адекватними. Тут відбувається вихолощення самого поняття “стрес”, котре якраз і позначає саме такі впливи на організм, на які у нього з тих або інших причин не може бути цілеспрямованих і адекватних реакцій. У цьому й полягає основна відмінність стресу від напруженого й важкого завдання, на яке, незважаючи на весь його тягар, людина, що виконує його, реагує цілеспрямовано й адекватно

3 *Стадія виснаження* організму, зниження його стійкості

СИМПТОМИ СТРЕСУ

Стрес може впливати на різні сфери діяльності людини, спричиняючи: психічний дискомфорт, фізичні симптоми, зміну поведінки, проблеми у спілкуванні з іншими людьми

Психічні симптоми стресу

1. Дратівливість або гнів з будь-якого приводу.
2. Смуток, плач або відчуття безпорадності.
3. Швидка зміна настрою.
4. Погана здатність до концентрації уваги, необхідність неодноразових повторень для засвоєння простих речей.
5. Нав'язливе повернення до одних і тих самих думок.

Людам зазвичай важко описати ці симптоми

Фізичні симптоми стресу

1. Стомлюваність.
2. Головні болі.
3. М'язова напруженість.
4. Перебої в роботі серця.
5. Відчуття браку повітря.
6. Нудота або болі в животі.
7. Поганий апетит.
8. Невизначені болі, наприклад, у руках, ногах або грудях

Поведінкові симптоми стресу

1. Знижена активність, брак енергії.
2. Підвищена активність, "невгамовність".
3. Утруднення, пов'язані з необхідністю концентруватися на одній справі.
4. Уживання алкоголю або наркотиків для зниження напруження.
5. Порушення сну (короткий або неспокійний сон, надмірна тривалість сну або сонливість у денний час)

ЗАГАЛЬНІ ПОВЕДІНКОВІ ЕФЕКТИ ГІПЕРСТРЕСУ

Мовні проблеми зростають	Наявні порушення, заїкання і нерішучість збільшуються і можуть з'явитись у людей раніше здорових
Зацікавленість та ентузіазм слабшають	Устремління, життєві цілі, захоплення перестають цікавити. Зазвичай бажане втрачає свою привабливість
Уникливість у поведінці посилюється	Завдяки реальним або вигаданим хворобам, а також сфабрикованим виправданням запізнення або відсутність на роботі стає проблемою
Зловживання ліками і наркотиками посилюється	Ужиток алкоголю, кофеїну, нікотину, заборонених і незаконних лікарських препаратів і наркотичних засобів стає дедалі очевиднішим
Рівень енергетичного забезпечення поведінки знижується	Енергетика знижується або може значно коливатися день від дня без якої-небудь видимої причини
Картина сну порушується	Виникають труднощі із засипанням або збереженням активного безсоння протягом більше 4 годин підряд
Цинізм у стосунках з клієнтами і колегами зростає	Розвивається тенденція покладати провину на інших: “Що ви можете поробити з людьми такого типу? І через 6 місяців вони знову будуть знаходитися в тому ж положенні. Ніхто, окрім мене, не потурбується”
Ігнорується нова інформація	Навіть потенційно корисні нові відомості або нові ініціативи відкидаються. “Я дуже зайнятий, аби турбуватися з приводу речей такого роду”
Відповідальність переноситься на інших	Зростає тенденція переглядати межі відповідальності, виключаючи при цьому неприємні обов'язки із власної сфери
Проблеми вирішуються зі зростаючою поверхневістю	Приймається така лінія поведінки, коли вживаються тимчасові заходи і прийняття короткострокових рішень. Не робляться спроби поглибитися і відстежувати подальший розвиток подій
З'являються химерні поведінкові особливості	Виникають дивні манери, непередбачуваність і нехарактерні поведінкові риси
Можуть робитися заяви, що містять загрозу самогубства	З'являються такі фрази, як “покінчити з усім цим”, “продовження не має сенсу”

ЕМОЦІЙНІ ЕФЕКТИ ГІПЕРСТРЕСУ

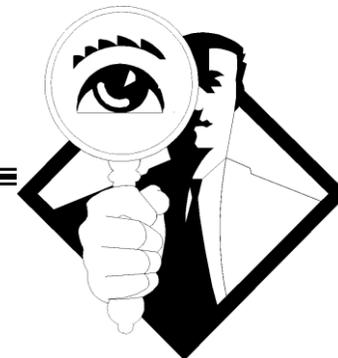
Фізична і психологічна напруженість зростають	Зменшуються здатність до м'язової релаксації, доброго самопочуття, зняття занепокоєння і тривоги
Хвороблива недовірливість зростає	Уявні недуги додаються до справжніх розладів, викликаних стресом. Відчуття здоров'я і доброго самопочуття зникають
Особистісні особливості змінюються	Акуратні і дбайливі люди можуть стати неохайними, недбало одягненими, байдуже ставитися до оточення; у демократично налаштованих можуть з'являтися авторитарні риси
Наявні особистісні проблеми посилюються	Властиві людині тривожність, підвищена чутливість, схильність до самозахисту й ворожість зростають
Моральні та емоційні обмеження слабшають	Норми поведінкового та сексуального контролю слабшають (або, навпаки, стають нереалістично жорсткими). Зростає число емоційних вибухів
З'являються депресія і безпорадність	Душевні сили слабшають, виникає відчуття неможливості вплинути на події або ставлення до цих подій і до самого себе
Самооцінка різко падає	Розвивається відчуття некомпетентності й неповноцінності

КОГНІТИВНІ ЕФЕКТИ ГІПЕРСТРЕСУ

Концентрованість та обсяг уваги зменшуються	Свідомості дедалі важче залишатися сфокусованою. Сила спостереження слабшає
Людина відволікається	Нитка обмірковуваного або того, що промовляється, часто втрачається навіть на половині речення
Короткочасна і довготривала пам'ять погіршуються	Обсяг пам'яті зменшується. Відтворення й упізнання навіть знайомих об'єктів слабшають
Швидкість відповідей стає непередбачуваною	Дійсна швидкість відповідей зменшується. Спроби компенсувати це призводять до квапливих, миттєвих рішень
Частота помилок збільшується	Унаслідок усього сказаного вище помилковість дій у рухових і когнітивних завданнях збільшується. Рішення, що приймаються, стають ненадійними
Здатність до організації і довготривалого планування слабшають	Розум не може точно оцінювати існуючі умови чи прогнозувати віддалені наслідки
Ілюзії і порушення мислення зростають	Оцінка реальності робиться менш ефективною, потужність об'єктивного критичного підходу слабшає, мислення стає сплутаним та ірраціональним

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВИНИКНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ У СПІВРОБІТНИКА СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

- ✓ Велика завантаженість (перевантаженість) роботою.
- ✓ Велика відстань між роботою і домівкою (транспортний стрес).
- ✓ Недостатній рівень зарплати та економічного стимулювання.
- ✓ Радикальні зміни посадових обов'язків або умов праці (підвищення або зниження на посаді, перехід в інший підрозділ і т. ін.).
- ✓ Процес входження в нову посаду.
- ✓ Необхідність часто йти на компроміс заради забезпечення кар'єри.
- ✓ Підвищена відповідальність за прийняття рішень і за підлеглих.
- ✓ Відчуття правоохоронцем невідповідності того, що повинен, що хотів би, і тому, що реально робить.
- ✓ Дефіцит часу.
- ✓ Загроза особистому і професійному авторитету.
- ✓ Брак зворотної інформації від командирів про оцінку результатів праці.
- ✓ Незадовільні ділові взаємини з командирами, колегами й підлеглими.
- ✓ Сприйняття негативних чинників служби (наявність трупів, поранень у живих осіб, гострий стрес у родичів, що втратили близьких людей, і т. ін.).
- ✓ Можлива небезпека для життя та здоров'я при затриманні осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів.
- ✓ Погрози розправи з боку представників кримінального світу.
- ✓ Невизначеність посадових завдань і обов'язків.
- ✓ Брак повноважень у прийнятті рішень з питань, що входять у посадову компетенцію.
- ✓ Невизначеність посадового зростання, відсутність або обмеженість можливості висування на вищу посаду.
- ✓ Зміна організаційної структури підрозділу або його реорганізація.
- ✓ Несприятливий соціально-психологічний клімат у професійному колективі.
- ✓ Міжособистісні конфлікти

СТРЕСОГЕННІСТЬ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ

Екстремальні ситуації розрізняються за рівнем своєї стресогенності. Вивчаючи вплив стресу на фізичне здоров'я людей, американські вчені диференціювали різні життєві ситуації за рівнем їх стресогенності

Подія	Величина	Подія	Величина
Смерть чоловіка (дружини)	100	Вихід сина (дочки) з домівки	29
Шлюбозрозлучний процес	73	Сварка з родичами чоловіка (дружини)	29
Фактичне розлучення	65	Видатне особисте досягнення	28
Перебування в місцях позбавлення волі	63	Втрата чоловіком (дружиною) роботи	26
Смерть близького друга сім'ї	63	Вступ до школи (закінчення школи)	26
Хвороба або поранення	53	Зміна умов життя	25
Весілля	50	Зміна звичок	24
Звільнення з роботи	47	Конфлікт із начальством	23
Возз'єднання з чоловіком (дружиною)	45	Зміна графіка роботи	20
Вихід на пенсію	45	Зміна місця проживання	20
Зміна стану здоров'я члена сім'ї	44	Зміна школи	20
Вагітність	40	Зміни звичних форм проведення дозвілля	19
Наявність проблем у сексуальній сфері	39	Зміни у церковній діяльності	19
Поява нового члена сім'ї	39	Зміни у громадській діяльності	18
Зміни у сфері бізнесу	39	Наявність застави на суму менше 10 000 доларів США	17
Зміни рівня добробуту	38	Зміни режиму сну	16
Смерть близького друга	37	Зміна кількості членів сімейної "ради"	15
Зміни профілю роботи	36	Зміни звичного режиму харчування	15
Погіршення стосунків з чоловіком (дружиною)	35	Відпустка	13
Наявність застави на суму понад 10 000 доларів США	31	Різдвяні свята	12
Позбавлення права викупу застави або позики	30	Незначне порушення закону	11
Зміна обсягу обов'язків на роботі	29		

ОСНОВНІ ФАЗИ ПРОЦЕСУ ВІДПОВІДНОЇ РЕАКЦІЇ НА СТРЕСОВІ ПОДІЇ

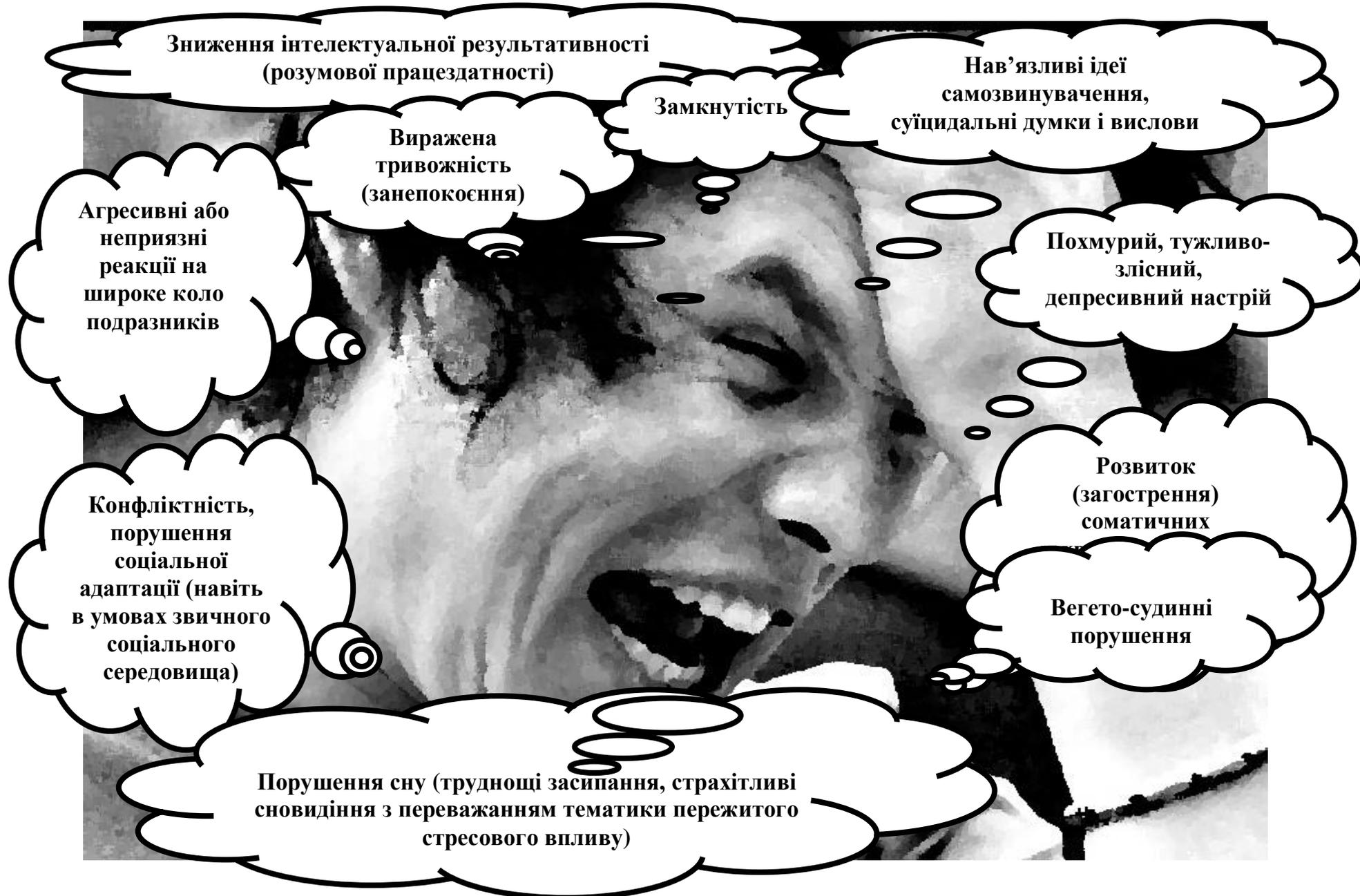
Фаза первинної емоційної реакції

Фаза заперечення, що виявляється в емоційному заціпенінні, придушенні й уникненні думок про те, що сталося, уникненні ситуацій, які нагадують про психотравмуючу подію

Фаза вторгнення, що виявляється у такому: спогади про психотравмуючу подію, сни про подію, підвищений рівень реагування на все, що нагадує психотравмуючу подію

Фаза подальшої інтелектуальної і емоційної переробки травматичного досвіду, яка закінчується асиміляцією чи акомодациєю до нього

ОЗНАКИ ПСИХІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПЕРЕНЕСЕНИМ СТРЕСОВИМ ВПЛИВОМ

СТАДІЇ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОВИХ ПОРУШЕНЬ

Травматичний стрес
(під час критичного інциденту і відразу після нього – до 2-ї доби)

Гострий стресовий розлад
(протягом 1 місяця після критичного інциденту – від 2-ї доби до 4 тижнів)

Посттравматичний стресовий розлад
(більше 1 місяця після критичного інциденту – більше 4 тижнів)

Посттравматичний розлад особистості
(упродовж подальшого життя людини, яка зазнала травми)

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ПІДСИЛЮЮТЬ ДІЮ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ

Отримані фізичні поранення
або каліцтва

Безпосередня ймовірність
смерті

Втрата соціальних зв'язків,
невизначеність щодо
віддалених наслідків

Ідентифікація себе з жертвою

Відчуття безпорадності

Пізнє лікування або його
відсутність

ДІАГНОСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ
(відповідно до версії DSM –IV)

А. Індивід зазнав впливу травматичної події, що включала такі аспекти

1. Він пережив, став очевидцем або стикнувся з подією (подіями), пов'язаною зі смертю або загрозою смерті, з серйозним каліцтвом або загрозою фізичній цілісності, своєї або інших людей.
2. Його реакція на подію включала сильний страх, відчуття безпорадності або жаху

**Б. Травматична подія наполегливо продовжує переживатися індивідом знову, принаймні,
одним із наведених нижче способів**

1. Нав'язливо повторюються, утворюючи дистрес, спогади про подію: образи, думки або враження.
2. У індивіда є повторні, утворюючі дистрес, сновидіння про подію.
3. Індивід діє або відчуває себе так, ніби травматична подія повторилася знову (у т. ч. відчуття поновлення досвіду, ілюзії, галюцинації і дисоціативні “спалахи видіння” (флешбеки) – у тому числі ті, що відбуваються під час пробудження або при інтоксикації).
4. Індивід зазнає інтенсивного психологічного дистресу під впливом внутрішніх або зовнішніх ключових стимул-реакцій, що символізують або нагадують який-небудь аспект травматичної події.
5. Спостерігається фізіологічне реагування на дію внутрішніх або зовнішніх ключових стимул-реакцій, що символізують або нагадують який-небудь аспект травматичної події

ДІАГНОСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ
(продовження)

В. Індивід наполегливо уникає стимул-реакцій, пов'язаних із травмою, й у нього спостерігається притуплення рівня загального реагування (їх не було до травми), що виявляється, принаймні, у двох із наведених нижче індикаторів

1. Зусилля, спрямовані на уникнення думок, відчуттів або розмов, пов'язаних із травмою.
2. Зусилля, спрямовані на уникнення занять, місць, людей, які викликають спогади, пов'язані з травмою.
3. Нездатність пригадати який-небудь важливий аспект травматичної події.
4. Помітне зниження інтересу до значущих видів діяльності або міри участі в них.
5. Відчуття уникнення або відчуженості від інших.
6. Звуження афективної сфери (нездатність відчувати почуття кохання).
7. Сприйняття обмежених перспектив майбутнього (не розраховує зробити кар'єру, створити сім'ю, мати дітей або вести нормальне життя)

Г. У індивіда спостерігаються стійкі симптоми сильної активації (їх не було до травми), що виявляється, принаймні, у двох із наведених нижче індикаторів

1. Безсоння – важко засинає або пробуджується.
2. Дратівливість, спалахи гніву.
3. Труднощі концентрації.
4. Надпильність.
5. Перебільшена реакція переляку

Д. Тривалість порушення (наявність симптомів, що відповідають критеріям Б, В і Г) перевищує один місяць

Е. Порушення є причиною клінічно значущого дистресу або погіршення в соціальній сфері, у сфері зайнятості або інших важливих сферах функціонування

ДІАГНОСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ (продовження)

✓ Загальним обов'язковим критерієм для діагностики післястресових порушень є факт переживання індивідом події, що виходить за межі звичайного людського досвіду, здатного травмувати психіку практично будь-якої здорової людини

До стресорів, що спричиняють ці розлади, відносять стихійні лиха, техногенні (антропогенні) катастрофи, а також події, які є результатом цілеспрямованої, часто злочинної діяльності: диверсії, терористичні акти, тортури, масове насильство, бойові дії, табори смерті й т. ін. Необхідною умовою вірогідного розвитку посттравматичних стресових розладів є також те, що пережита подія супроводжувалася інтенсивними емоціями страху, жаху або відчуттям безпорадності індивіда перед лицем драматичних обставин, що, власне, і становить основний етіологічний чинник виникнення постстресових станів

✓ Іншою загальною для обох категорій постстресових порушень підгрупою симптомів є стійкі симптоми фізіологічної гіперактивації (їх не було до травми)

Ця підгрупа включає: порушення сну (труднощі засипання, безсоння); дратівливість, спалахи раптового гніву; труднощі зосередження, концентрації уваги; підвищену (не відповідну ординарним обставинам) пильність; готовність до оборонної реакції “бий або біжи”. У структуру гострих стресових розладів, окрім цих загальних ознак, входить підгрупа так званих “дисоціативних” симптомів, що спостерігалися або в період травми, або згодом; суб'єктивне відчуття емоційної залежності, “притуплення” або відсутності емоційного реагування: звуження свідомості про навколишній світ (“сплутана”); дереалізація; деперсоналізація; дисоціативна амнезія (нездатність пригадати який-небудь важливий аспект психотравмуючої події).

Наявність зазначених порушень є необхідною, але недостатньою умовою постановки діагнозу посттравматичного (ПТСР) або гострого (ГСР) стресового розладу. Ще один критерій, який доповнює картину постстресового стану, полягає в тому, що розлади зумовлюють клінічно виражений дистрес або порушують соціальну, професійну чи іншу значущу діяльність. Цей критерій можна назвати функціональним: він пов'язаний із порушенням психологічної адаптації, порушенням (або зниженням) професійної працездатності, погіршенням якості життєдіяльності в цілому у зв'язку з пережитою психічною травмою

ОСНОВНІ ФАЗИ ПСИХІЧНИХ РЕАКЦІЙ НА ТРАВМУ

Психічна реакція на травму включає три відносно самостійні фази, що дозволяє охарактеризувати її як розгорнутий у часі процес

Перша фаза – фаза психологічного шоку містить два основні компоненти:

- ✓ пригнічення активності, порушення орієнтування, дезорганізація діяльності;
- ✓ заперечення того, що сталося (своєрідна охоронна реакція психіки); у нормі ця фаза досить короткочасна

Друга фаза – вплив – характеризується вираженими емоційними реакціями на подію і його наслідки.

Це можуть бути сильний страх, жах, тривога, гнів, плач, звинувачення – емоції, що відрізняються безпосередністю, і крайньою інтенсивністю. Поступово ці емоції змінювалися на реакцію критики чи сумніву в собі. Вона проходить за типом “що було б, якби...” і супроводжується хворобливим усвідомленням невідворотності того, що сталося, визнанням власного безсилля та самобичуванням. Характерний приклад – це описане в літературі відчуття “провини за виживання”, що нерідко доходить до рівня глибокої депресії.

Ця фаза є критичною

Після другої фази починається або процес одужання (відреагування, прийняття реальності, адаптація до обставин, що виникли), тобто **третья фаза – нормальне реагування**, або відбувається фіксація на травмі і подальша хроніфікація постстресового стану, розвиток ПТСР

Динаміка психічного стану постраждалого визначається як сукупність його індивідуально-психологічних особливостей, так і дією мікросоціальних, соціально-психологічних чинників, конкретних життєвих обставин. Чималу роль у попередженні постстресового синдрому відіграє наявність соціальної підтримки, заходів соціального захисту, програм психологічної діагностики, корекції і реабілітації. Наразі робляться певні кроки до розробки й реалізації подібних програм

ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ЛЮДИНИ, ЩО ЗАЗНАЛА ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ (за О.М. Черепановою)

а

Романтизм, причому в найгіршому значенні цього слова. Такі люди переконані, що знають, у чому щастя людства, та заради цього готові пожертвувати всіма, хто має інші уявлення про щастя

Переважання групових цінностей над індивідуальними. Для людини життя групи стає важливішим, аніж життя окремого індивіда. Отже, заради щастя групи, заради її блага можна пожертвувати життям іншої людини, а також і своїм власним

Прагнення до саморуйнування утворює разом із попередньою якістю комплекс, котрий можна було б позначити як “щастя принести себе в жертву заради групових інтересів”. Таке уявлення насправді має прямий зв’язок із базовою ілюзією безсмертя і якоюсь мірою є її продовженням: “моя смерть не важлива, якщо справа групи живе і перемагає”. Ідея, що людина жива, поки жива група, з якою вона ототожнюється, психологічно інколи буває дуже переконливою. Саме тому люди з такою радістю гинуть за суспільні ідеали. Таким чином, вони наче б знаходять безсмертя

Ілюзія справедливості будови світу. Деякі люди вважають, що все зло обов’язково буває покарано, а добро неодмінно візьме гору. Це, як правило, дуже чесні, шляхетні, принципові та справедливі люди. Правда, їх чесність і шляхетність стосуються лише членів їхнього співтовариства, а заради принципу вони готові пожертвувати і своїм життям, і життям своїх близьких, і чужим життям

Ілюзія простоти будови світу. Згідно з цією ілюзією світ поділяється на дві частини: “наші” й “не наші”. Стосовно до “наших” застосовні і чесність, і благородство. “Не наші” мають бути знищені, оскільки (ще один принцип травматичної особистості) хто не з нами, той проти нас. Увесь світ оцінюється залежно від того, по який “бік” він розташовується. Для таких людей все забарвлено в чорний або в білий колір. Третього не дано

ПСИХОГЕННИЙ ВПЛИВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ

Психотравмуючі обставини являть собою зазвичай комплекс надсильних подразників, не спричиняють порушення психічної діяльності у вигляді так званих реактивних (психогенних) станів

Можливість виникнення і характер психогенних розладів, їх частота, вираженість і динаміка залежать від таких чинників

Характеристика екстремальної ситуації (її інтенсивності, раптовості виникнення, тривалості дії)

Готовність окремих людей до діяльності в несприятливих умовах, що визначається їх особистісно-типологічними якостями, професійно-психологічною стійкістю, вольовою і фізичною загартованістю

Організованість та узгодженість діяльності в екстремальних умовах

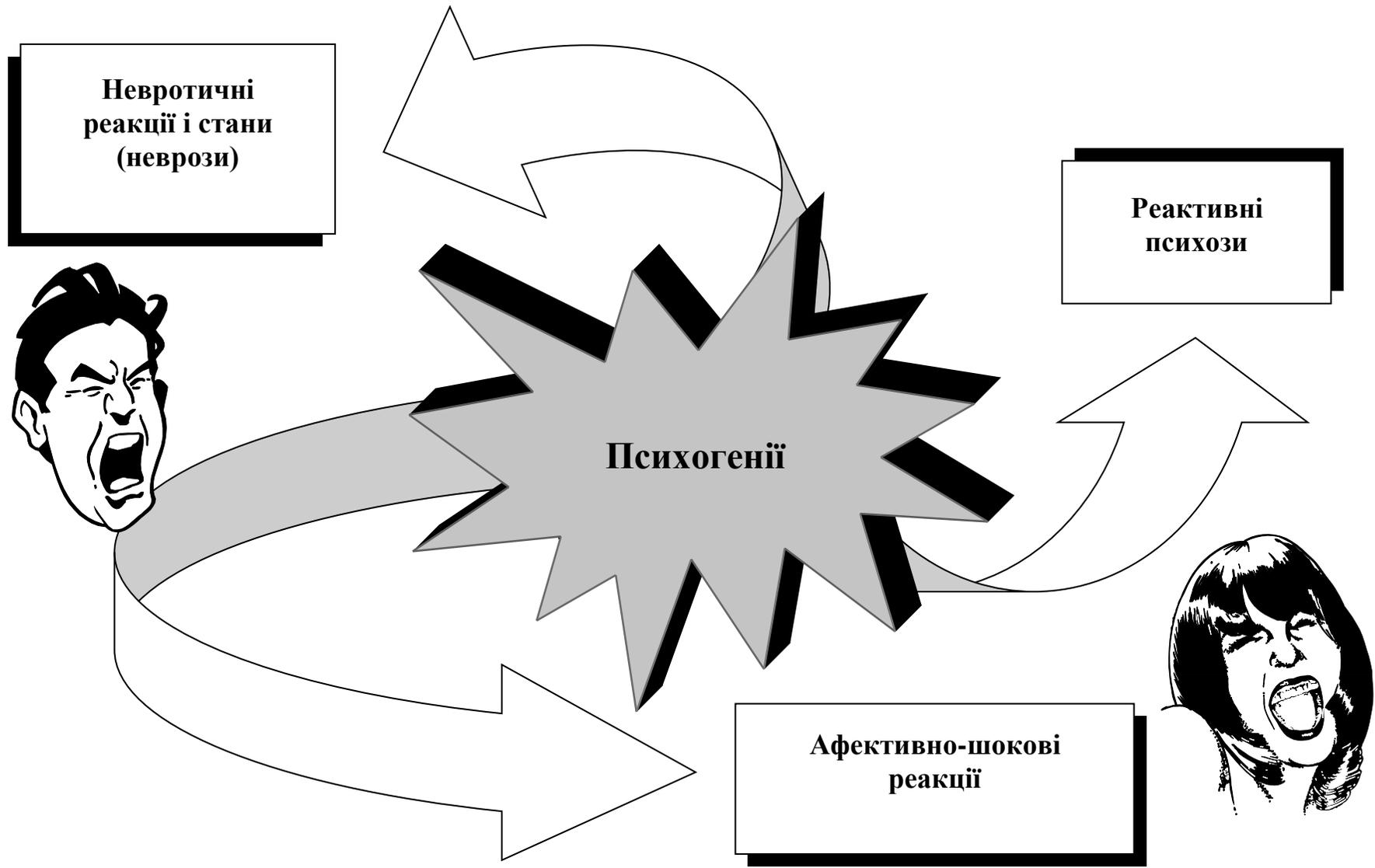
Підтримання оточення

Наявність наочних прикладів мужнього подолання труднощів

Психогенія (психо + греч. genea – породження) 1. Психогенні захворювання, причиною яких є вплив психічної травми – неврози та реактивні психози. Психогенії воєнного часу.

Психогенно-реактивні стани, обумовлені психічними травмами воєнного часу. Найчастіші форми: гострі афектогенні (емоціогенні) реакції, афективні звуження свідомості, псевдодементні форми, реактивні депресії і параноїди

ОГЕНІ У ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

ПСИХІЧНІ РЕАКЦІЇ У ЖИТТЄНЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ

Героїчна фаза

Починається безпосередньо у момент катастрофи і триває декілька годин. Для неї характерні: альтруїзм, героїчна поведінка, викликана бажанням допомогти людям урятуватися і вижити. Помилкові припущення про можливість здолати те, що сталося, виникають саме в цій фазі

Фаза “медового місяця”

Настає після катастрофи і триває від тижня до 3–6 міс. Ті, хто вижив, переживають сильне відчуття гордості за те, що здолали всі небезпеки й залишились у живих. У цій фазі катастрофи постраждалі сподіваються і вірять, що скоро всі проблеми і труднощі буде вирішено

Фаза розчарування

Зазвичай триває від 2 місяців до 1–2 років. Сильні відчуття розчарування, гніву, обурення та гіркоти виникають унаслідок краху різних сподівань

Фаза відновлення

Починається тоді, коли ті, хто вижив, усвідомлюють, що їм необхідно налагоджувати побут і самостійно вирішувати проблеми, що виникають, і беруть на себе відповідальність за виконання цих завдань

**ТИПОВІ ПСИХІЧНІ РЕАКЦІЇ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ВПЛИВОМ СТРЕС-ЧИННИКІВ В УМОВАХ
МИРОТВОРЧОЇ МІСІЇ (за О.О. Телічкіним)**

Позитивні	Негативні
Мобілізація психологічних можливостей	Прояв занепокоєння, невпевненості, тривоги
Активізація ділових мотивів, боргу, відповідальності	Загострення відчуття самозбереження
Виявлення цікавості, ентузіазму	Гостра боротьба мотивів обов'язку й особистої безпеки
Активізація та оптимізація пізнавальної діяльності	Нерозуміння того, що відбувається, дезорганізація пізнавальної діяльності
Актуалізація творчих можливостей	Руйнування відпрацьованих навичок, поява помилок у роботі
Підвищення готовності до рішучих і сміливих дій	Недостатня мобілізованість (гіпомобілізованість), прояв незібраності в діях
Підвищення витривалості, непримхливості	Втрата самоконтролю, прояв істеричних реакцій, панічні дії
Пониження порогу відчуттів, прискорення реакцій	Поява відчуття слабкості, втоми, крайньої виснаженості
Пониження стомлюваності, зникнення відчуття втоми, безпечності	Виникнення гострих психотичних станів
Виникнення азарту, емоційного збудження або ненависті	Розгубленість (фрустрація, заціпеніння, стопор)

ДИНАМІКА ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ПСИХОПАТОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ У ПОСТТРАЖДАЛИХ ЗАЛЕЖНО ВІД ЕТАПУ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ, ЩО НАБУЛА РАПТОВОГО РОЗВИТКУ

Безпосередньо після гострого впливу, коли з'являються ознаки небезпеки, у людей виникає розгубленість, нерозуміння того, що відбувається

У цей короткий період при простій реакції страху спостерігається помірне підвищення активності: рухи стають чіткими, економічними, збільшується м'язова сила, що сприяє переміщенню багатьох людей у безпечне місце. Порушення мовлення обмежуються прискоренням її темпу, запинками, голос стає гучним, дзвінким. Відзначається мобілізація волі, уваги, ідеомоторних процесів. Характерною є зміна відчуття часу, перебіг якого сповільнюється

При складних реакціях страху насамперед відзначаються більш виражені рухові розлади

При гіпердинамічному варіанті спостерігається безцільне, безладне метання, безліч недоцільних рухів, що утрудняють швидке прийняття правильного рішення і переміщення в безпечне місце. Інколи відзначається панічна втеча

Гіподинамічний варіант характеризується тим, що людина наче б застигає на місці, нерідко прагнучи “зменшитися”, приймаючи ембріональну позу, сідає навпочіпки, охопивши голову руками. При спробі надати допомогу або пасивно підкоряється, або стає негативістичною. Мовлення цієї людини уривчасте, обмежене вигуками (у ряді випадків спостерігається афонія). Спогади про подію і свою поведінку у постраждалих у цей період недиференційовані

**ДИНАМІКА ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ПСИХОПАТОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ
У ПОСТРАЖДАЛИХ ЗАЛЕЖНО ВІД ЕТАПУ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ,
ЩО НАБУЛА РАПТОВОГО РОЗВИТКУ (продовження)**

Разом із психічними розладами нерідко відзначається нудота, запаморочення, прискорене сечовипускання, ознобоподібний тремор, непритомність, у вагітних жінок – переривання вагітності. Сприйняття простору змінюється, спотворюються відстань між предметами, їх розміри й форма. Те, що оточує, уявляється “нереальним”, причому це відчуття зберігається протягом кількох годин після впливу. Тривалими можуть бути й кінестетичні ілюзії (відчуття землі, що коливається, польоту, плавання та ін.). Зазвичай ці переживання розвиваються при землетрусах та ураганах

При простій і складній реакції страху свідомість звужена, хоча в більшості випадків зберігається доступність зовнішнім діям, вибірковість поведінки, можливість самостійно знаходити вихід зі скрутного становища

Особливе місце в цей період займає загроза розвитку стану паніки. Індивідуальні панічні розлади визначаються афективно-шоковими реакціями. При розвитку таких реакцій, особливо водночас у кількох постраждалих, можливий їх вплив не лише один на одного, але й на оточення. Це, у свою чергу, може призвести до масових індукованих емоційних розладів, що супроводжуються тваринним страхом

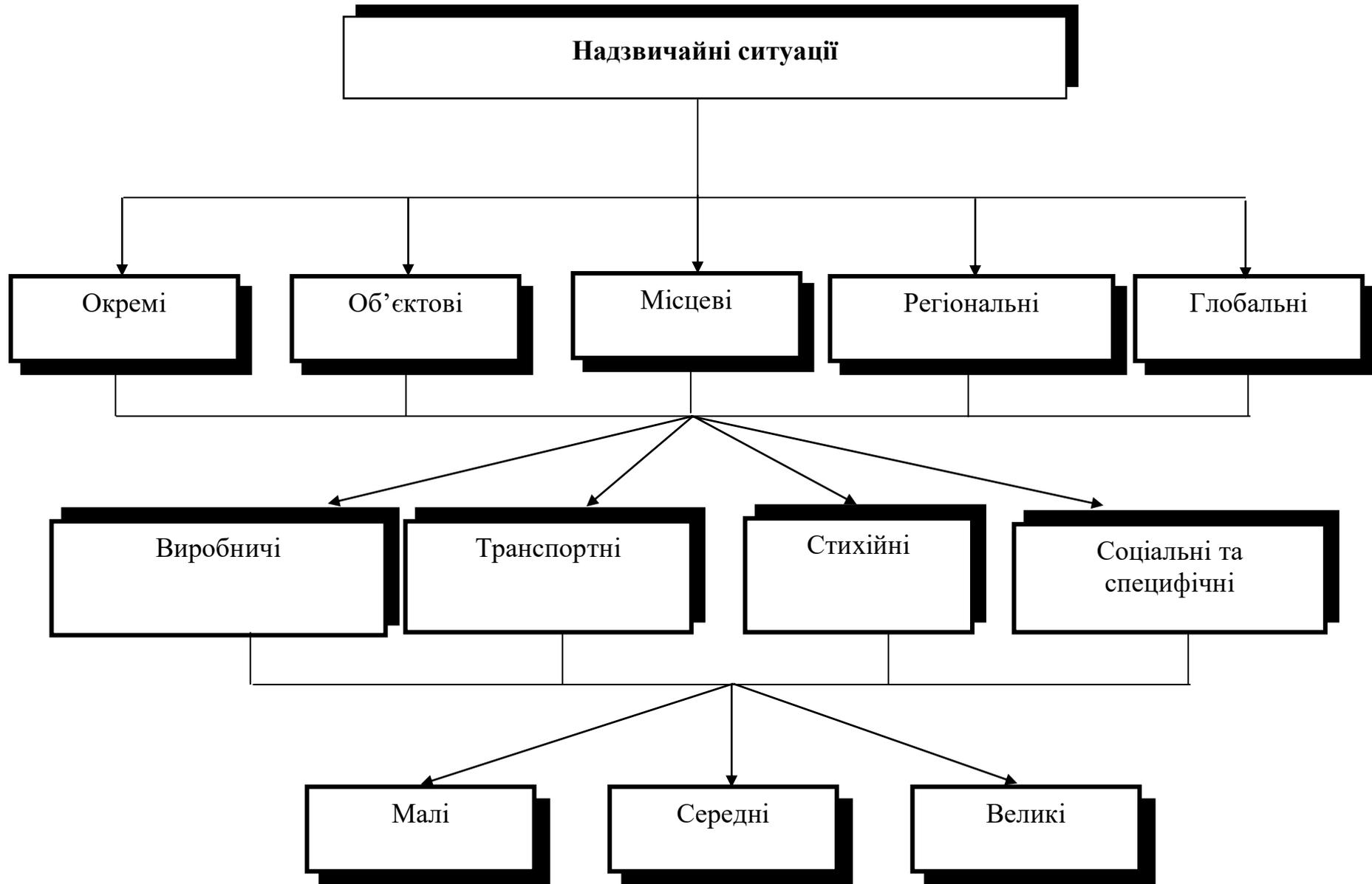

КЛАСИФІКАЦІЯ МАСОВИХ ЛИХ

Стихійні лиха, катастрофи, аварії на промислових об'єктах, уживання противником під час війни або локального озброєного конфлікту різних видів зброї створюють ситуації, небезпечні для життя, здоров'я і благополуччя значних груп населення. Ці дії стають катастрофічними, коли призводять до великих руйнувань, спричиняють смерть, поранення і страждання значної кількості людей

Природні масові лиха		Масові лиха, спричинені людиною	
Кліматичні	Урагани Смерчі Повені	Нещасні випадки	На транспорті; у промисловості; вибухи; пожежі; біологічні; хімічні; ядерні
Сейсмічні	Землетруси Виверження вулканів Цунамі	Умисні	Тероризм; бунти; заколоти; соціальні хвилювання; війни

КЛАСИФІКАЦІЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ СИТУАЦІЇ, В ЯКИХ СПОСТЕРІГАЮТЬСЯ РІЗНІ ПСИХОГЕННІ ПОРУШЕННЯ

Перший (гострий) період характеризується раптово виниклою загрозою власному життю і загибеллю близьких. Він продовжується від початку дії екстремального чинника до організації рятувальних робіт (хвилини, години). Потужний екстремальний вплив чиниться в цей період в основному на вітальні інстинкти (наприклад самозбереження) та призводить до розвитку неспецифічних, неособистісних психогенних реакцій, основу яких становить страх різної інтенсивності. У цей час переважно спостерігаються психогенні реакції психотичного і непсихотичного рівнів. У ряді випадків можливий розвиток паніки

У другому періоді, що припадає на розгортання рятувальних робіт, за образним висловлюванням, починається “нормальне життя в екстремальних умовах”. У цей час у формуванні станів дезадаптації і психічних розладів значно більшу роль відіграють особливості особистості постраждалих, а також усвідомлення ними у низці випадків не лише життєнебезпечної ситуації, що триває, але й нових стресових впливів: втрата рідних, відокремлення сімей, втрата домівки, майна. Важливими елементами пролонгованого стресу в цей період є очікування повторних дій, незбіг сподівань з результатами рятувальних робіт, необхідність ідентифікації загиблих родичів. Психоемоційна напруженість, характерна для початку другого періоду, змінюється до його кінця, як правило, на підвищену стомлюваність і “демобілізацію” з астено-депресивними або апато-депресивними проявами

У третьому періоді, що для постраждалих починається після їх евакуації у безпечні райони, у багатьох відбувається складна емоційна й когнітивна переробка ситуації, переоцінка особистих переживань і відчуттів, своєрідна “калькуляція” втрат. При цьому набувають актуальності також психогенно-травмуючі чинники, пов'язаних зі зміною життєвого стереотипу, мешканням у зруйнованому районі або в місці евакуації. Стаючи хронічними, ці чинники призводять до формування відносно стійких психогенних розладів. Разом із неспецифічними невротичними реакціями і станами, що збереглись, у цей період починають переважати тривалі патохарактерологічні розлади, які розвиваються. Соматогенні психічні порушення при цьому можуть мати різнобічний характер. У цих випадках спостерігаються як соматизація багатьох невротичних розладів, так і, певною мірою, протилежні до цього процесу, невротизація і психопатизація

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА НАСЕЛЕННЮ У ВОГНИЩІ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

В умовах катастроф і стихійних лих нервово-психічні порушення у значної частини населення виявляються в діапазоні від стану дезадаптації і невротичних, неврозоподібних реакцій до реактивних психозів. Їх тягар залежить від багатьох чинників: віку, статі, рівня вихідної соціальної адаптації; індивідуальних характерологічних особливостей; додаткових чинників до моменту катастрофи (самотність, наявність під опікою дітей, хворих родичів, власна безпорадність: вагітність, хвороба тощо)

Технічні складнощі ведення рятувальних робіт у зонах катастроф, стихійних лих зумовлюють ситуацію відносно тривалого перебування постраждалих в умовах повної ізоляції від зовнішнього світу. На першому етапі найоптимальнішою формою психологічної допомоги постраждалим є інформаційна психотерапія. Вона застосовується в екстреному порядку з метою психологічної підтримки життєздатності тих, хто живий, але знаходиться в повній ізоляції від навколишнього світу. Сеанси інформаційної терапії реалізуються через систему звукопідсилювачів. Під час рятувальних робіт у зоні катастроф, стихійних лих мають бути категорично заборонені панічна метушня, вигуки безнадійності, крики, плач, що призводять до зниження темпу та якості аварійно-рятувальних заходів

Рекомендації, які повинні почути постраждалі

1. Навколишній світ спрямувався вам на допомогу, і ми робимо все, аби вона прийшла щонайшвидше.
2. Зберігайте повний спокій, оскільки це один із головних засобів вашого порятунку.
3. Надайте собі в разі потреби й по можливості самопомогу.
4. Не робіть яких-небудь фізичних зусиль до самоевакуації – це може спричинити небезпечний зсув уламків.
5. Максимально економте свої сили.
6. Очі краще прикрити, це дозволить вам перебувати у стані легкої дрімоти і більшої економії фізичних сил.
7. Дихайте повільно, неглибоко і через ніс, це економитиме вологу і кисень в організмі і кисень у довколишньому повітрі.
8. У думках повторюйте фразу: “Я абсолютно спокійний (на)” 5–6 разів через проміжки рахунку між ними до 15–20, це дозволить зняти внутрішню напруженість і добитися нормалізації пульсу та артеріального тиску, самодисципліни.
9. Звільнення з “полону” може зайняти більше часу, ніж очікувалося. Будьте мужніми і терплячими. Допомога проривається до вас

ОЗНАКИ НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИН ДЛЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Надзвичайні обставини для особового складу сил охорони правопорядку – це такі обставини, при яких виниклі події соціального (криміногенного і некриміногенного), природного, біологічного, техногенного та іншого походження характеризуються підвищеною мірою загрози умовам цивільного життя

Ознаки надзвичайної обставини для особового складу сил охорони правопорядку

Порушується нормальний (звичний) ритм життя населення конкретної території

Створюється загроза порушення громадського порядку і суспільної безпеки

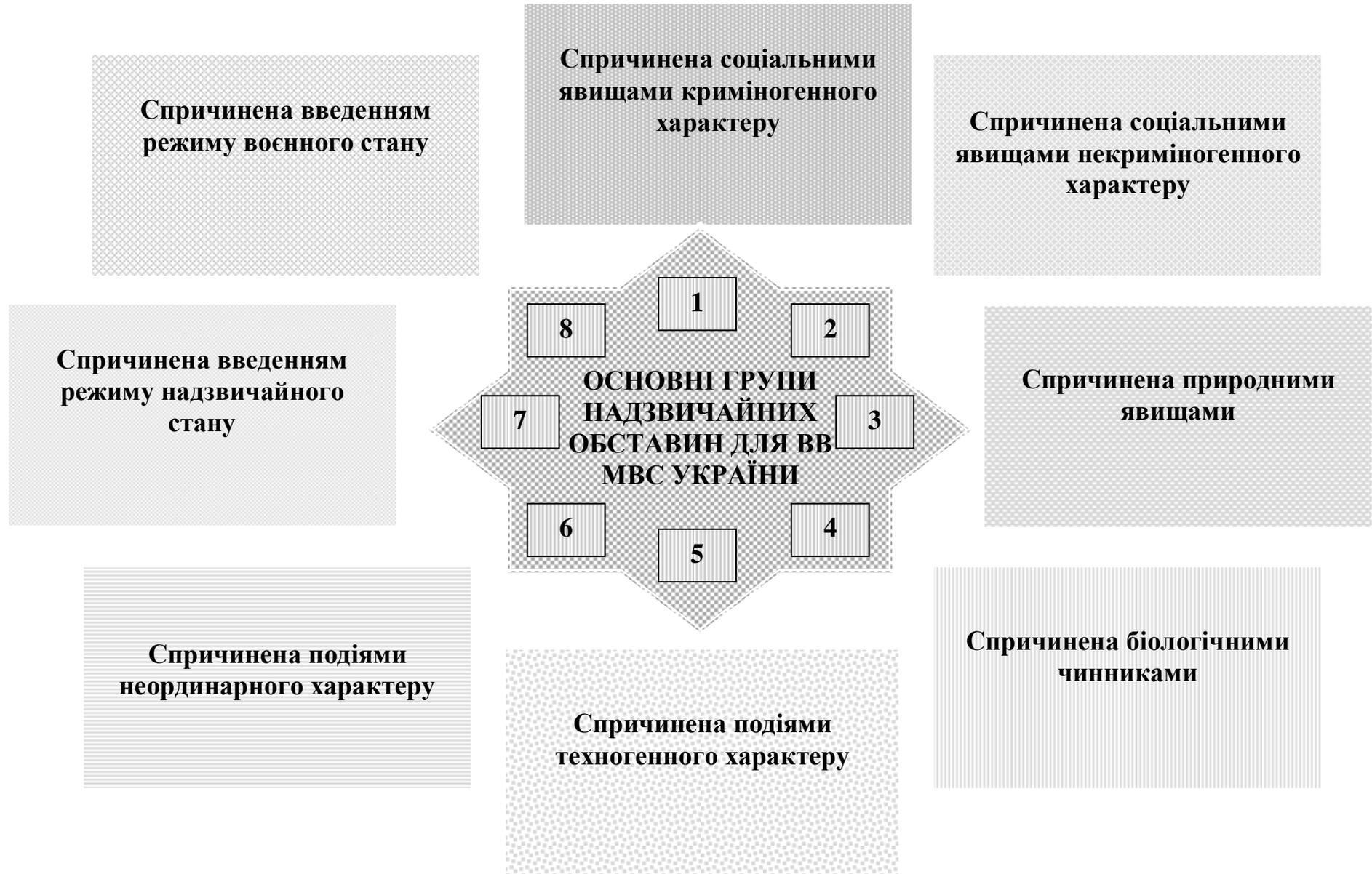
Виникає загроза для здоров'я і життя багатьох людей або їх загибелі

Завдається (або може бути спричинений) збиток державним органам, а також особистим і майновим інтересам громадян

Створюються сприятливі умови для активізації злочинного елементу

Існує загроза конституційному порядку і суверенітету країни

ОСНОВНІ ГРУПИ НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИН

ПОНЯТТЯ НЕБЕЗПЕКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Небезпека – це стрес-чинник, що відображає усвідомлення особовим складом сил охорони правопорядку тієї обставини, що поведінка правопорушників, дія стихійних сил природи, аварія або катастрофа можуть заподіяти їм фізичної або психологічної шкоди, призвести до нещасного випадку, можливо, загибелі. Усвідомлення небезпеки звичайно супроводжується сильними емоційними переживаннями військовослужбовця і негативними психічними станами

За ступенем реальності впливу небезпеки на поведінку правоохоронця розрізняють такі види небезпеки

Загроза (уявна небезпека). У такому випадку реальної небезпеки нема, але у свідомості співробітника СОПр створено вигаданий образ небезпечної ситуації і відповідний цьому образу план дій. Часто це відбувається через неточну оцінку ситуації, поведінку конкретних осіб та неправильне розуміння мовних повідомлень, перебільшення окремих деталей ситуації, що нібито загрожують безпеці особового складу сил охорони правопорядку

Потенційна небезпека. З цієї точки зору будь-який контакт із правопорушниками, як показує практика, є потенційно небезпечним, таким, що приховує в собі загрозу для життя, здоров'я і гідності особистості співробітника сил охорони правопорядку. Цю обставину необхідно враховувати у процесі виховання у кожного військовослужбовця здорової пильності, обережності, обачності при взаємодії з тими, кого перевіряють, підозрюваними і правопорушниками

Спровокована небезпека. Проявляючи окремі особистісні якості (агресивність, грубість, нетактовність, хамство, жорстокість тощо), співробітник сил охорони правопорядку може спровокувати напад на себе з боку інших осіб, що становить серйозну загрозу його життю і здоров'ю

Реальна небезпека. Реальна небезпека виникає й виявляється у динаміці небезпечної ситуації, що містить реальну загрозу життю, здоров'ю, честі й гідності особового складу сил охорони правопорядку

ХАРАКТЕРИСТИКА СИТУАТИВНИХ СТАНІВ, ЩО ЗНИЖУЮТЬ ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ У НЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ

Стан	Поведінкові ознаки
Знижена активність, тривожність, страх, депресія	Співробітник сил охорони правопорядку знаходиться в положенні стоячи або сидячи без руху і розмов, з байдужим обличчям
Підвищена або надмобілізована активність	У співробітника сил охорони правопорядку спостерігається швидке мовлення, схильність до спору, виконання непотрібної роботи, метушливість, перескакування з однієї роботи на іншу, висловлювання численних порад оточенню
Індивідуальна паніка	Співробітник сил охорони правопорядку схильний до немотивованої поведінки, ухилення від виконання посадових обов'язків, некоординованих дій, відходу і втечі
Гостре стомлення	У співробітника сил охорони правопорядку виявляється погіршення уваги, пам'яті, мислення, зниження працездатності, погіршення самоконтролю, витримки, він скаржиться на втоми і неможливість ефективно виконувати службові обов'язки
Перевтома	Поведінка співробітника сил охорони правопорядку характеризується різким посиленням ознак гострої втоми, скутістю в рухах, дратівливістю або відсутністю зацікавленості в роботі, появою хворобливих відчуттів, головного болю і запаморочення, розладом сну

ЯКОСТІ, НАЙВАЖЛИВІШІ ДЛЯ ВИЖИВАННЯ У СИТУАЦІЯХ ПРОТИБОРСТВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НАСИЛЬСТВА

СТІЙКІ ЧИННИКИ, ЩО ПІДВИЩУЮТЬ СХИЛЬНІСТЬ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ДО НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ

Пристрасть
до куріння
й алкоголю

Функціональні порушення зв'язку між
сенсорним (пізнавальним) і руховим
(моторним) процесами

Уповільнена
реакція і
недостатня
спритність

Порушення органів чуття
(зниження зору і слуху)

Емоційна нерівноваженість і
імпульсивність у діях, низька
стійкість до стресу

Функціональні й органічні
зміни в організмі (серцево-
судинні захворювання, діабет
і т. ін.)

Нестриманість
і схильність до
афективного
реагування

Недостатній рівень психологічної безпеки
і схильність до психічної дезадаптації

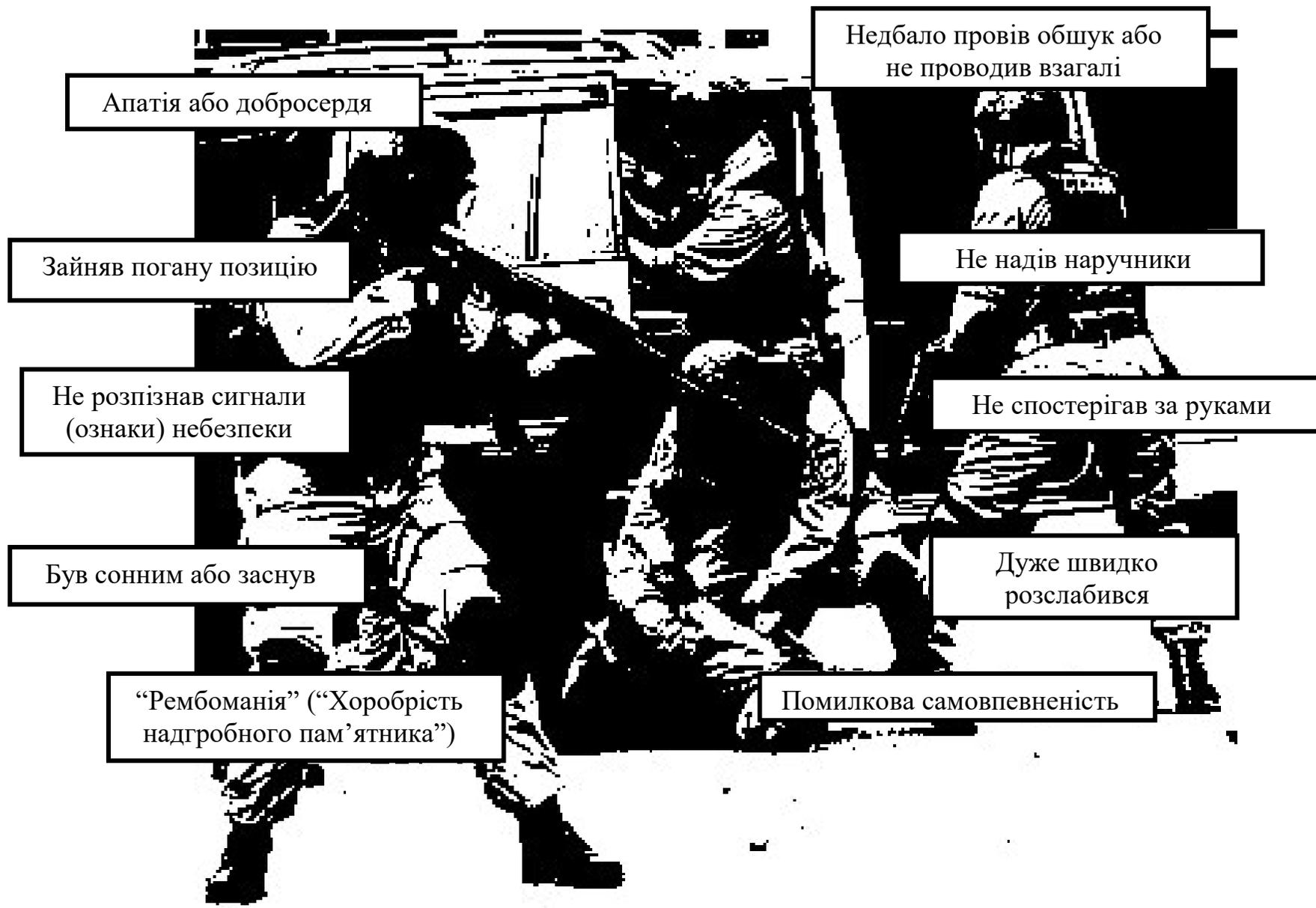
Недостатній
рівень
інтелектуальних
здібностей

Підвищена тривожність
і страх

Недостатня здатність до
розподілу і концентрації
уваги, слаба кмітливість

Надмірна схильність
до ризику

ДЕСЯТЬ ФАТАЛЬНИХ ПОМИЛОК У ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ
СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ (за О.І. Папкіним)

Апатія або добросердя

Зайняв погану позицію

Не розпізнав сигнали
(ознаки) небезпеки

Був сонним або заснув

“Рембоманія” (“Хоробрість
надгробного пам’ятника”)

Недбало провів обшук або
не проводив взагалі

Не надів наручники

Не спостерігав за руками

Дуже швидко
розслабився

Помилкова самовпевненість

ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СХИЛЬНІСТЮ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ДО ТРАВМАТИЗМУ

- ✓ Агресивність
- ✓ Надмірна самовпевненість
- ✓ Неповага і недостатня чутливість

до інших людей

- ✓ Нездатність до співчуття і переживання

- ✓ Слаба дисциплінованість

- ✓ Тривожність (ситуативна)

- ✓ Нерішучість

Надмірна замкнутість або, навпаки, товариськість

- ✓ Незалежність

- ✓ Гіпервідповідальність

- ✓ Схильність до ризику

Збільшення кількості особового складу сил охорони правопорядку, що зазнали травм (поранень), залежить і від функціонального стану людини. Серед таких станів передусім виділяють психічне стомлення, яке виявляється в такому:

- ✓ знижується сприйнятливність людини (унаслідок окремі подразники вона взагалі не сприймає, а інші сприймає лише з запізненням);

- ✓ знижується здатність концентрувати увагу, свідомо її регулювати (в результаті людина відволікається, чинить помилки);

- ✓ зменшується здатність до запам'ятовування, спогади стають уривчастими, і людина не може застосувати свої професійні знання в роботі через тимчасове порушення пам'яті;

- ✓ мислення втомленої людини стає сповільненим, неточним і якоюсь мірою втрачає свій критичний характер;

- ✓ у емоційній сфері під впливом стомлення виникає байдужість, нудьга, стан напруженості або підвищеної дратівливості (виникає стан емоційної нестійкості);

- ✓ стомлення створює перешкоди для діяльності нервових функцій, що забезпечують сенсомоторну координацію (внаслідок чого час реакції утомленої людини збільшується, вона повільніше реагує на зовнішні дії, втрачає спритність, координованість рухів)

ПОРТРЕТ СПІВРОБІТНИКА СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ – “ЖЕРТВИ” (за *О.І. Папкіним*)

Співробітник сил охорони правопорядку:

- ✓ втратив пильність;
- ✓ був слабо виучений, погано володів зброєю;
- ✓ не зумів передбачити небезпеку;
- ✓ не просив підтримки, переоцінив себе;
- ✓ не контролював себе, інших людей, ситуацію;
- ✓ не вірив, що може стати об'єктом

насильницьких дій;

- ✓ ігнорував очевидні ознаки небезпеки;
- ✓ не тримав зброю напоготові;
- ✓ не знайшов потрібної тактики дій;
- ✓ невдало здійснив план дій;
- ✓ не був психологічно готовий до екстремальної

ситуації;

- ✓ надто покладався на напарника;
- ✓ вважав, що сам статус співробітника сил

охорони правопорядку і захищає його від фізичного насильства

НАЙТИПОВІШІ ПОМИЛКИ В ДІЯХ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ, ЩО ПРИЗВОДЯТЬ ДО ЇХ ЗАГИБЕЛІ АБО ПОРАНЕНЬ

- ✓ **Незважаючи на реальну підозру щодо наявності зброї у підозрюваного, не проводився особистий обшук.**
- ✓ **Втрачена взаємодія між напарниками, не забезпечено прикриття один одного.**
- ✓ **Незважаючи на опір та непокору вимогам особового складу сил охорони правопорядку, не було застосовано спеціальні засоби (гумова палиця, балончик із слъзоточивим газом тощо).**
- ✓ **Не дотримувалася безпечна просторова дистанція між правоохоронцем і підозрюваним.**
- ✓ **Не приведена у бойову готовність вогнепальна зброя.**
- ✓ **Не було надягнуто бронезилет.**
- ✓ **Невдало розташовано предмети екіпування (неможливо швидко оголити зброю і здійснити прицільну стрільбу у злочинця)**

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ЗАГИБЕЛІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ВІД ВОГНЕПАЛЬНИХ ПОРАНЕНЬ

- ✓ Слаба тактична підготовка;
- ✓ втрата пильності;
- ✓ відсутність належних навичок у застосуванні табельної зброї;
- ✓ відсутність належної готовності до дії в екстремальній ситуації;
- ✓ відсутність відповідного екіпірування і спецзасобів;
- ✓ недостатня емоційна і стресова стійкість;
- ✓ боязнь застосування табельної зброї через недосконалість законодавчої бази

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ПОРАНЕНЬ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВНАСЛІДОК ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

- ✓ Недостатня фізична підготовка;
- ✓ недостатня емоційна і стресова стійкість;
- ✓ підвищена тривожність або схильність до ризику;
- ✓ недисциплінованість;
- ✓ необ'єктивна оцінка небезпеки ситуації і переоцінка своїх можливостей;
- ✓ лабільність розумових процесів

НАЙТИПОВІШІ РЕАКЦІЇ У СПІВРОБІТНИКА СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ, ЯКИЙ ЗАСТОСУВАВ ЗБРОЮ НА УРАЖЕННЯ

- ✓ Заперечення наявності стресу;
- ✓ постійне уявне повернення до інциденту;
- ✓ боязнь юридичних наслідків;
- ✓ відчуття “усунення” від суспільства, життя якого проходить у рамках законності;
- ✓ боязнь відплати з боку друзів, сім’ї убитого;
- ✓ порушення сну, можливо, з кошмарними сновидіннями;
- ✓ прихований страх – раптом це станеться знову;
- ✓ відчуття ізольованості від інших людей, у тому числі й від колег;
- ✓ відчуття, що з ним поводяться як із людиною, підозрюваною в убивстві;
- ✓ втрата інтересу до роботи і думки про залишення служби, пов’язаної із суворістю виконання закону;
- ✓ різноманітність імпульсивних емоційних реакцій, що включають провину, відчуженість, злість, захоплення, збентеження, депресію й т. ін.

Співробітник сил охорони правопорядку, який застосував зброю на ураження, піддається неприємній процедурі службового чи судового розслідування, що посилює його стресовий стан. Іншим “пораненням” у цей період може стати байдуже ставлення до нього оточення. Саме через це дехто вирішує залишити службу достроково

**РЕКОМЕНДАЦІ КОМАНДИРАМ І НАЧАЛЬНИКАМ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ
ПРОБЛЕМ У ПІДЛЕГЛИХ, ЯКІ ЗАСТОСУВАЛИ ЗБРОЮ НА УРАЖЕННЯ**
(за Р. Соломовим)

1. Виявити зацікавленість, працюючи на місці події. Надати першу фізичну, медичну і психологічну допомогу підлеглому, який застосував зброю на ураження.
2. Створити психологічний “розрив” – відвести військовослужбовця від тіла вбитого на деяку відстань або з місця події. Підлеглий *не повинен* залишатися насамоті, а постійно знаходитися з командиром, товаришем по службі і повернутися до місця події лише в разі потреби. Цей “розрив” *не повинен* мати стимулюючого характеру, тобто не супроводжуватися прийняттям ліків, напоїв, що містять кофеїн.
3. Пояснити підлеглому, які службові процедури будуть проведені у зв’язку з подією і чому. Це необхідно для того, щоб він не сприймав розслідування як дію проти нього особисто, а зрозумів, що процедура передбачається правилами і вона неминуча.
4. Підлеглому обов’язково має бути запропонована допомога адвоката для захисту особистих інтересів (якщо в цьому є необхідність).
5. Підлеглому дається час для відновлення сил перед початком детального розгляду обставин події. Співробітник сил охорони правопорядку і члени його сім’ї мають бути захищені від преси і т. ін.
6. Повна ізоляція підлеглого породжує відчуття недовіри та ворожості. Він може знаходитися зі своїм товаришем, колегою, який пройшов подібне розслідування (для запобігання ускладненням ситуація не повинна обговорюватися до початку попереднього розслідування). Дуже важливо в цей період виявити турботу і підтримку.
7. Якщо військовослужбовець не поранений, то він або представник підрозділу повинні зв’язатися по телефону або безпосередньо особисто зустрітися з родиною, дати їм знати про те, що сталося до того, як чутки з інших джерел їх досягнуть. Якщо ж підлеглий поранений, то хтось із колег, знайомий із сім’єю, повинен підвезти їх до лікувальної установи. Слід зателефонувати друзям, родичам, аби переконатися, що і співробітник сил охорони правопорядку, і родина не залишаться без психологічної підтримки.
8. Зацікавленість і підтримка, висловлена особисто вищим начальством, часто згладжує гостроту можливих проблем. Командирові зовсім необов’язково коментувати ситуацію або робити заяви з можливою правовою або службовою оцінкою дій підлеглого, але він може і повинен виявити турботу й небайдужість до військовослужбовця, який потрапив у таку серйозну стресову ситуацію

РЕКОМЕНДАЦІ КОМАНДИРАМ І НАЧАЛЬНИКАМ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ У ПІДЛЕГЛИХ, ЯКІ ЗАСТОСУВАЛИ ЗБРОЮ НА УРАЖЕННЯ *(продовження)*

9. Співробітникові сил охорони правопорядку має бути надана невелика відпустка (зі збереженням грошового утримання) для того, щоб він упорався з емоційними переживаннями. Зазвичай 3–4 дні є достатнім часом, але слід керуватися станом людини. Дехто, проте, вважає за краще, аби хоча б незначне навантаження було їм залишено. Залежно від ситуації і реакції підлеглого, можливо, все ж буде доцільніше тимчасово зняти його з патрулювання і тим самим уникнути ситуації “подвійного удару”, коли, повернувшись до своїх обов’язків, він може стикнутися з вірогідністю виникнення схожого інциденту до завершення розслідування і винесення рішення щодо попереднього випадку.

10. Слід провести обов’язкову конфіденційну співбесіду з дипломованим професіоналом-психологом і психотерапевтом, обізнаним зі специфікою внутрішніх військ і стресовими ситуаціями службово-бойової діяльності, до того, як підлеглий приступить до виконання своїх службових обов’язків. Ця співбесіда проводиться якнайшвидше після інциденту. Виправданість повернення на службу і (або) готовність військовослужбовця взяти участь у судових засіданнях повинні визначитися психологом. Увесь особовий склад, який був на місці події (включаючи водіїв), повинен пройти співбесіду із психологом протягом 72 годин після інциденту. Співбесіда може бути груповою, але працівники, що безпосередньо брали участь у перестрілці, можуть відмовитися, мотивуючи це різницею відчуттів учасника і спостерігача. Тому для них передбачаються окремі бесіди.

11. Надається можливість для родинної підтримки і обговорень на “родинній нараді”.

12. Якщо телефонний номер працівника сил охорони правопорядку опублікований в адресній книзі, бажано, аби хтось із підрозділу відповідав на дзвінки, які автоматично реєструються, оскільки йому і його сім’ї можуть погрожувати.

13. Командир повідомляє інших товаришів по службі про те, що сталося, аби працівник сил охорони правопорядку був позбавлений зайвих питань і пересудів.

14. Необхідно відстежувати закінчення розслідування за фактом застосування зброї і негайно повідомити підлеглому, відносно якого воно проводилося про результати.

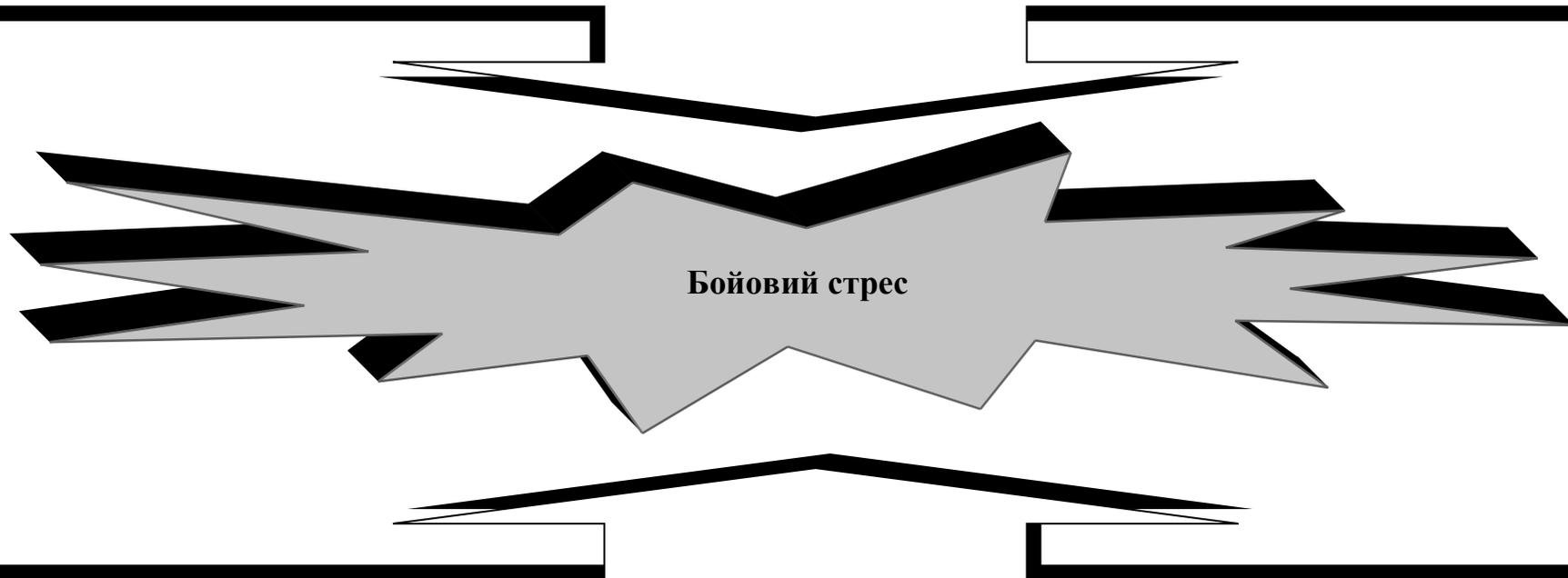
15. Слід урахувувати особисті інтереси працівника при підготовці звітів для преси.

16. Для всіх працівників сил охорони правопорядку, які брали участь в інциденті, може бути корисною розмова з колегами, які пройшли через схожу ситуацію. Такі товариші-експерти запрошуються на співбесіди разом із психологами для надання подальшої підтримки.

17. Повернення до служби має бути поетапним. Наприклад, робота з документами, виконання завдань у складі групи й т. ін.

БОЙОВИЙ СТРЕС І ЙОГО РІЗНОВИДИ

Бойовий стрес невисокої інтенсивності (БСНІ), як правило, ефективно долається більшістю особового складу сил охорони правопорядку і на початковому етапі може навіть сприяти підвищенню їх активності. Надалі БСНІ або стає звичним для учасників виконання завдань у ризиконебезпечних ситуаціях службово-бойової діяльності, або переходить у бойовий стрес підвищеної інтенсивності

Бойовий стрес підвищеної інтенсивності (БСПІ) може значно утруднити діяльність як окремого співробітника сил охорони правопорядку, так і груп, команд, колективів підрозділів

СПЕЦИФІЧНІ БОЙОВІ СТРЕСОРИ

Специфічні бойові стресори мають підвищений рівень стресогенності і включають

Ситуації, що загрожують життю і фізичному стану особового складу сил охорони правопорядку

Поранення, контузії, каліцтва, радіаційне опромінення, хімічне отруєння та інші наслідки застосування бойової зброї

Загибель близьких людей і товаришів по службі

Муки поранених і вмираючих

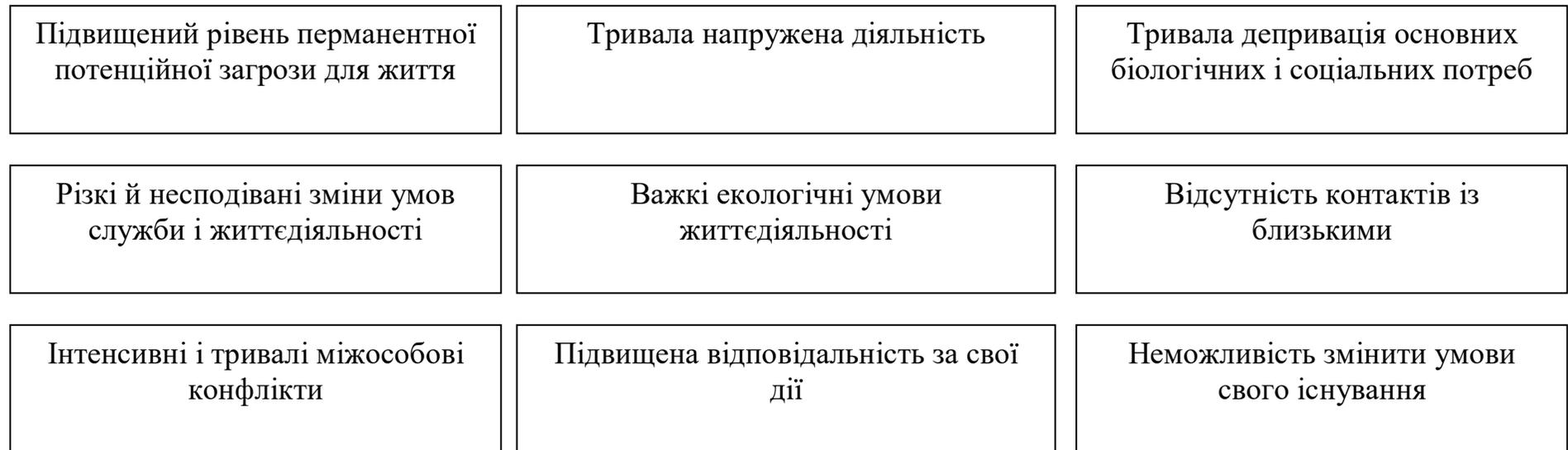
Загибель товаришів по службі і мирних громадян, у якій співробітник сил охорони правопорядку звинувачує самого себе

Події, у результаті яких постраждали честь і гідність співробітника сил охорони правопорядку

Фізичне знищення (особливо вперше) учасників незаконних озброєних формувань

НЕСПЕЦИФІЧНІ БОЙОВІ СТРЕСОРИ

Стресори, що властиві як бойовій обстановці, так і іншим видам стресових ситуацій
службово-бойової діяльності

Потенційна можливість фізичних і моральних страждань заради досягнення цілей, неясних для правоохоронця

ФОРМИ ПРОЯВУ БОЙОВОГО СТРЕСУ НА ІНДИВІДУАЛЬНОМУ РІВНІ

Різке, неадекватне обставинці підвищення або, навпаки, зниження бойової активності	Неадекватне ситуації підвищення емоційного збудження або, навпаки, емоційне заціпеніння, емоційна “тупість”
Поява деструктивних форм мотивації оперативно-службової діяльності	Втрата орієнтації у ситуації, що складається
Відчуття нереальності, що відбувається в такій ситуації	Самовідчуження

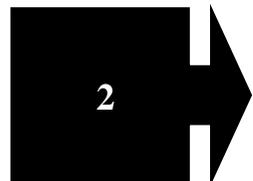
Такого роду прояви бойового стресу призводять до помітного зростання помилок і зривів під час здійснення правоохоронцем службово-бойової діяльності

Різке, невласливе працівникові зниження дисциплінованості, поява порушень етичних норм, чого не спостерігалось раніше, міжособових стосунків, деструктивних форм спілкування з оточенням, розбещеності поведінки	Поява замкнутості, пригніченості, апатії, втрата інтересу до життя, значне підвищення психічної напруженості і настороженості, виникнення думок про самогубство
Високий рівень необґрунтованої дратівливості, гнівливості, агресивності	Нездатність упоратися з переживаннями страху
Різке зростання тривожності або, навпаки, необґрунтоване нехтування небезпекою	Різке зниження психологічної стійкості або, навпаки, зростання ригідності психічних процесів, поява схильності до панічних настроїв

ОСНОВНІ МОДЕЛІ БОЙОВОГО СТРЕСУ

Бойовий стрес розглядається як захворювання, як результат загострення у бойовій обстановці прихованого інтрапсихічного конфлікту, яке мало місце раніше. Цій моделі відповідає термін “**травматичний невроз**”

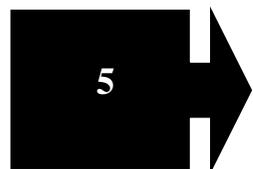
Модель “витривалості”, або “стійкості”, згідно з якою кожна людина має межу “міцності”. У цьому випадку не стільки важлива роль стану здоров’я людини, скільки обставини, які складаються таким чином, що поведінка працівника сил охорони правопорядку, характерна при травматичному неврозі, стає нормою повсякденної поведінки. Цій моделі відповідає термін “**бойове виснаження**”

Бойовий стрес як результат **свідомої мотивації**

Модель оточення, або **військової індукції**. Наголошується на провідній ролі комбінації зовнішніх чинників

Модель експериментального неврозу. У цьому випадку внутрішній конфлікт, що виникає у співробітника сил охорони правопорядку у бойовій обстановці, розглядається по образу експериментального неврозу, який І.П. Павлов викликав у собак. Лише змістом конфлікту є вибір між бажанням вижити і бажанням виконати свій обов’язок

Осуджуюча. Вона відображає погляди тих, хто вважає, що бойовий стрес спричиняється боязкістю і небажанням особового складу виконувати свій патріотичний обов’язок

У сучасних умовах діяльності підрозділів особливого ризику бойовий стрес серед особового складу необхідно розглядати як таку поведінку людини, яка сигналізує про те, що вона вже не здатна далі виконувати завдання, котрі стоять перед підрозділом

ОСНОВНІ ГРУПИ ПСИХІЧНИХ ПОРУШЕНЬ ВОЄННОГО ЧАСУ

У *першу групу* виділяються порушення психіки, провідним симптомом яких є **патологічний страх**. Його типову клінічну картину складають: серцебиття, холодний піт, сухість у роті, тремтіння кінцівок, що охоплює часом і все тіло, мимовільне виділення сечі і калу, функціональні паралічі кінцівок, заїкання, втрата мовлення. Розрізняють **рухові та ригідні (заціпенілі) форми страху**. Рухові є, як правило, різними видами неконтрольованих рухів, наприклад утеча від джерела небезпеки. Військовослужбовець, охоплений ригідною формою страху, перебуває у заціпенінні, обличчя у нього сірого кольору, погляд згаслий, контакт із ним утруднений. До цієї групи відносять також “приховану” форму страху, яка отримала назву “**гарячкова пасивність**” і характеризується безглуздою діяльністю, що призводить до зриву завдання. У штабах така “активність” уповільнює або навіть паралізує роботу. Конкретним її проявом може бути утворення нових робочих груп, які нічого істотного не роблять, окрім організації численних телефонних дзвінків і радіограм, що суперечать одна одній. Відчуття страху поширюється як ланцюгова реакція, що пояснюється відсутністю в особистості при знаходженні в організованому колективі персональної відповідальності та наявністю у її діях емоцій, які найчастіше мають примітивний характер. Це призводить до виникнення колективних реакцій, одна з яких – паніка

Друга група реакцій – спроби військовослужбовця **викреслити бойові епізоди зі своєї пам’яті**. Наслідками таких реакцій найчастіше є різна дисциплінарна провина і наркоманія. Клінічна картина нагадує клінічну картину порушень першої групи, але менш виражену. До моментів, що провокують розвиток цієї симптоматики, відносять зазвичай контакти з родичами та короткочасні відпустки. Як правило, зазначені реакції розвиваються після бойових дій, хоча можуть виникати й у стані резистентності

У *третю групу* виділяються порушення, що іменуються **бойовою втомою** і пов’язані з тривалим веденням бойових дій

У *четвертій групі* розглядаються такі ураження психіки, які спричиняються діями **реальної (або уявної) втрати управління військами** й пояснюються тим, що військовослужбовець втрачає упевненість у командуванні

ОСНОВНІ СИМПТОМИ БОЙОВИХ ПСИХІЧНИХ РОЗЛАДІВ, ЯКИХ ЗАЗНАЛИ БЕЗПОСЕРЕДНЬО НА ПОЛІ БОЮ АБО ПІД ЧАС ТРИВАЛОЇ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ (за Р.А. Абдурахмановим)

- ✓ Метання у пошуках укриття, буйство, істеричний сміх або плач;
- ✓ крики на тлі підвищеної активності;
- ✓ дратівливість і злість;
- ✓ агресивність до оточення;
- ✓ ступор, апатія;
- ✓ загальмованість рухів;
- ✓ непритомні стани;
- ✓ лякливість;
- ✓ регрес віку (дитячі реакції);
- ✓ незв'язне бурмотіння;
- ✓ сильне тремтіння;
- ✓ нездатність концентрувати увагу;
- ✓ часткова або повна втрата пам'яті;
- ✓ утруднення запам'ятовування інформації;
- ✓ підвищена чутливість до шуму, світла й запахів;
- ✓ порушення логіки і швидкості мислення;
- ✓ порушення критичного сприйняття обстановки і власних дій;
- ✓ послаблення волі;
- ✓ зорові та слухові галюцинації;
- ✓ послаблення зору й слуху;
- ✓ часте сечовипускання;
- ✓ розлад шлунку;
- ✓ прискорене, переривчасте дихання;
- ✓ порушення циркуляції крові, що призводить до анемії ступнів ніг і кистей рук;
- ✓ сильна напруженість м'язів;
- ✓ прискорене серцебиття;
- ✓ давлучі болі в ділянці серця і в грудній клітці;
- ✓ болі у попереку;
- ✓ болі хірургічних шрамів, старих ран;
- ✓ неконтрольоване слиновиділення

Наведений список симптомів не є вичерпним. У кожному випадку конкретні прояви психотравм багато в чому залежать від умов бою, індивідуально-психологічних і групових особливостей особового складу

СОЦІАЛЬНІ, ЕТНІЧНІ, РЕЛІГІЙНІ, РОДИННІ ОБСТАВИНИ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПРОЯВІВ БОЙОВОГО СТРЕСУ

✓ Непопулярність війни (локального озброєного конфлікту) у країні, громадянином якої є військовослужбовець, що бере участь у бойових діях

✓ Наявність у правоохоронця негативного досвіду переживання бойового стресу у минулому

✓ Незначний особистий досвід самовладальної поведінки, яка мала місце у правоохоронця до бойової життєдіяльності

✓ Належність учасника бойових дій до національності, етнічно близької до національності солдатів противника (незаконних збройних формувань). Значення цієї обставини зростає, якщо військовослужбовець належить до національної меншості у своїй країні

✓ Схожість або близькість віросповідання учасника бойових дій до віросповідання солдатів противника (незаконних збройних формувань). Особливої значущості цей чинник набуває тоді, коли військовослужбовець належить до релігійної меншості у своїй країні

✓ Належність учасника бойових дій до жіночої статі

✓ Складна з різних причин ситуація у родині співробітника сил охорони правопорядку

✓ Складне матеріальне і соціальне становище співробітника сил охорони правопорядку та його близьких у своїй країні

ЗМІНИ У БОЄЗДАТНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗАЛЕЖНО ВІД ТРИВАЛОСТІ СНУ

Тривалість сну
на добу – **0 годин**

Зберігається здатність до виконання бойових завдань протягом **трьох днів**. На четвертий день весь особовий склад вибуває зі строю

Тривалість сну на
добу – **1,5 години**

50 % боєздатності військовослужбовців зберігається протягом **шести днів**. До сьомого дня зі строю вибуває половина особового складу

Тривалість сну на
добу – **3 години**

91 % боєздатності особового складу зберігається понад **дев'ять днів**

ПСИХОТРАВМУЮЧІ ЧИННИКИ ЛОКАЛЬНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (за Л.Д. Столяренко)

Перша група (найбільший ступінь впливу) складається із таких чинників: загроза життю або поранення, вбивство солдатів противника і мирного населення, свідчення загибелі товаришів по службі, солдатів противника та мирного населення

До другої групи (менший ступінь впливу) відносять такі чинники: непередбачуваність обстановки, складні кліматичні умови, ізоляція від близьких і суспільства, можливість потрапити у полон

До третьої групи (менший ступінь впливу, ніж у перших двох групах) відносять такі чинники: постійна зміна товаришів по службі, зростання страху бути вбитим або пораненим з наближенням терміну заміни, усвідомлення безглуздя локального озброєного конфлікту

Особливо впливають на рівень прояву бойового стресу у конкретного військовослужбовця такі чинники: кількість перенесених ним поранень, контузій, травм, доз опромінення; обставини (якщо це мало місце) взяття його в полон, тривалість та умови перебування у полоні.

Значущість цих чинників істотно зростає, якщо військовослужбовця не було заохочено чи нагороджено за мужні та героїчні вчинки, що мали місце, або якщо події, у яких він брав участь, отримали негативну оцінку з боку командування, товаришів по службі, у засобах масової інформації

ІСТОТНІ ВІДМІННОСТІ ПСИХОПАТОЛОГІЧНИХ РОЗЛАДІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ОЗНАКАМИ ПОРУШЕНЬ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ У ЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ

По-перше, унаслідок множинності психотравмуючих чинників, що діють раптово, в екстремальних ситуаціях службово-бойової діяльності відбувається одночасне виникнення психічних розладів у великого числа людей

По-друге, клінічна картина в цих випадках не має строго індивідуального характеру, як при “звичайних” психотравмуючих обставинах, й характерна невелика кількість досить типових проявів

По-третє, незважаючи на розвиток психогенних розладів і життєнебезпечну ситуацію, що триває, постраждала людина вимушена продовжувати активну роботу з виконання завдань службово-бойової діяльності

Імовірність людських втрат у ризиконебезпечних ситуаціях службово-бойової діяльності, поява постраждалих із розладами нервово-психічної функції, необхідність надання їм на сучасному рівні всіх видів медичної і психологічної допомоги з метою якнайшвидшого повернення в стрій – усе це в сукупності визначає значущість успішного вирішення проблеми профілактики, купірування й лікування психогеній в екстремальних ситуаціях службово-бойової діяльності

**СХЕМА ВИКОРИСТАННЯ СПОСОБІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРАВМ
ПРИ РІЗНИХ РЕАКЦІЯХ НА ДІЮ ПСИХОГЕННИХ ЧИННИКІВ (за О. Даниловим)**

Симптоми	Релаксація	Самонаві- ювання	Медитація	Психоло- гічний тренінг	Обговорен- ня	Аналіз стресу	Невідклад- на психол. допомога	Метод зворотного зв'язку
	Д У П	Д У П	Д У П	Д У П	Д У П	Д У П	Д У П	Д У П
Надмірна заклопотаність	3 1 3	3 1 3	3 1 3	3 2 3	3 3 3	3 3 3	1 1 1	2 1 2
Підвищена емоційність	3 1 3	3 1 3	3 1 3	2 1 2	2 3 2	3 2 3	3 2 3	3 1 3
Підвищена збудливість	3 1 3	3 1 3	3 1 3	2 1 2	2 1 2	2 1 2	2 1 2	2 1 2
Імпульсивна поведінка	3 1 3	3 1 3	3 1 3	2 1 2	2 2 2	2 2 3	2 2 3	2 2 3
Виражене занепокоєння	3 1 3	3 1 3	3 1 3	3 1 3	3 2 3	3 2 3	1 1 1	2 2 2
Ризиковані дії	3 1 3	3 1 3	3 1 3	2 1 2	2 2 2	3 2 3	3 2 3	3 2 3
Часте куріння	3 1 3	3 1 3	3 1 3	1 1 1	2 2 2	2 2 2	1 1 1	2 2 2
Мовне збудження	3 1 3	3 1 3	3 1 3	2 1 2	2 2 2	3 2 3	1 1 1	2 2 2
Тремор	3 1 3	3 1 3	3 1 3	3 1 3	3 2 3	3 2 3	3 2 3	3 2 3

Примітка: Д – до проведення спецоперації; У – у час проведення спецоперації; П – після проведення спецоперації;
1 – мала ефективність методів попередження психотравм; 2 – середня ефективність; 3 – найбільша
ефективність

ОБСЯГ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБОВОМУ СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗАЛЕЖНО ВІД ВИРАЖЕНОСТІ ПСИХІЧНОЇ РЕАКЦІЇ

Тип психічної реакції	Симптоми	Заходи допомоги, що рекомендуються	Заходи допомоги, що не рекомендуються
Нормальна	Тремор, м'язова напруженість, пітливість, нудота, тривожність	Індивідуальна психофізична підтримка, чітке керівництво з підкресленням позитивних ситуативних мотивів, спілкування з товаришами	Фіксувати зайву увагу на цьому стані, підкреслювати серйозність становища, висміювати або залишатися байдужим
Знижена депресія	Людина знаходиться у положенні сидючи або стоячи без руху і не розмовляє	М'яко встановити з нею контакт, добиваючись того, аби вона повідомила про те, що сталося. Виявити співчуття і солідарність. Запропонувати виконати просту рутинну роботу. Забезпечити теплою їжею і сигаретами	Проявляти зайву жалість, призначати седативні засоби (за винятком крайніх випадків), гіперболізувати відчуття солідарності
Індивідуальна паніка	Безрозсудні спроби до втечі, неконтрольований плач, біг по колу	Проявити доброзичливу твердість. Напоїти гарячим чаєм або кавою, запропонувати закурити. У разі необхідності – ізолювати	Застосовувати грубі заходи при ізоляції, обливати водою, призначати седативні засоби (за винятком крайніх випадків)
Гіперактивність	Схильність до суперечок, швидке мовлення, виконання непотрібної роботи	Дати виговоритися. Змусити виконати фізичну роботу. Дати випити гарячого чаю або кави, запропонувати закурити. Здійснювати контроль. Не виявляти зайвих почуттів і турботи	Акцентувати увагу на стані працівника сил охорони правопорядку, вступати з ним у суперечку, призначати седативні засоби
Реакція з переважанням фізичних компонентів	Нудота, блювота, функціональні паралічі	Показати свою зацікавленість, запропонувати просту, неважку роботу. Створити умови для евакуації у медичний пункт. Утримуватися від прояву зайвих почуттів і турботи	Переконувати постраждалого, що з ним нічого серйозного не сталося, лаяти і висміювати його, акцентувати увагу на його стані

ХАРАКТЕРИСТИКИ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ВИСОКУ ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ БОЙОВОГО СТРЕСУ

Міра активності конкретного правоохоронця, визначається, як правило, за кількістю складних службово-бойових завдань, у яких він брав безпосередню участь і які супроводжувалися реальною загрозою для його життя

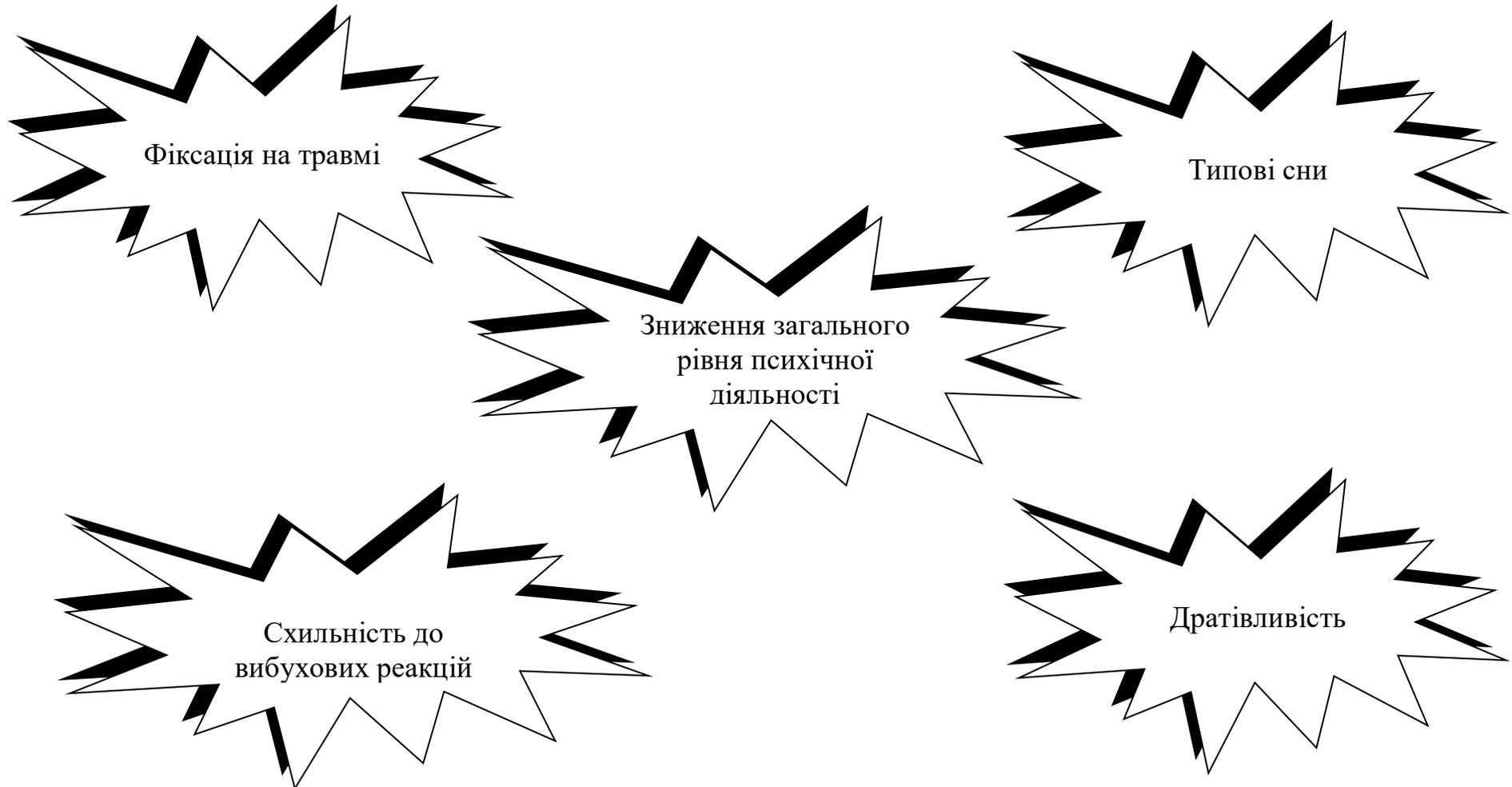
Значущість службово-бойового завдання для певного військовослужбовця

Кількість травмованих, поранених, загиблих у підрозділі, де проходить службу правоохоронець, а також сприйняття цим військовослужбовцем їх виправданості та зумовленості об'єктивними умовами службово-бойової діяльності

Міра напруження і характер виконуваних дій військовослужбовцем

НАЙХАРАКТЕРНІШІ ВІДСТРОЧЕНІ ПСИХІЧНІ РЕАКЦІЇ НА ПСИХОТРАВМУЮЧІ ПОДІЇ ВІЙН І ЛОКАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ВИЯВЛЕННЯ У ОСОБОВОГО СКЛАДУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ВІДСТРОЧЕНИХ ПСИХІЧНИХ РЕАКЦІЙ НА СТРЕС-ЧИННИКИ СКЛАДНИХ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Подолання індивідом психотравмуючої дії стрес-чинників складних службово-бойових завдань залежить не лише від успішності когнітивного перероблення травматичного досвіду, але й від дії таких чинників: характер психотравмуючих подій; індивідуальні характеристики військовослужбовця і особливості умов, у які він потрапляє після виконання поставленого завдання

Характеристики
психотравмуючої
події

Ступінь загрози життю; тягар втрат; раптовість події; ізолюваність у момент події від інших людей; міра дії оточення; наявність захисту від можливого повторення психотравмуючої події; моральні конфлікти, пов'язані з подією; пасивна або активна роль правоохоронця залежно від того, чи був він жертвою або активно дійовою особою під час травматичної події; безпосередні наслідки дії такої події

Індивідуальні
характеристики

Рівень розвитку самовладальної поведінки; ефективність психологічного захисту; труднощі адаптації до служби; демографічні дані

Особливості умов
після виконання
поставленого
завдання

Рівень взаємної підтримки; культуральні особливості; ставлення керівництва, товаришів по службі, суспільства до виконаного службово-бойового завдання; соціальна допомога й підтримка

**Розділ 9. Теорія і практика
психологічної допомоги особовому
складу сил охорони правопорядку**

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Невідкладність: допомога постраждалому з психічною травмою має надаватись якнайшвидше. Чим більше часу мине від моменту травматизації, тим вище вірогідність хроніфікації розладів, настання патологічних змін в організмі та поведінкових розладів (алкоголізації, зловживання наркотичними засобами та ін.). Найефективніша допомога, яка надається за “гарячими слідами”

Наближеність: допомогу слід надавати якомога ближче до місця подій. У воєнних умовах це означає, що в разі можливості слід уникати госпіталізації постраждалого з бойовою психічною травмою та його евакуації у глибокий тил. Сенс цього принципу полягає в наданні допомоги без зміни обставин і соціального оточення, а також у мінімізації негативних явищ “госпіталізму”, ретного ставлення до свого порушеного психічного стану

Очікуваність відновлення: з особою, що перенесла стресову ситуацію, слід звертатися не як з пацієнтом, а як з нормальним індивідом, чий стан психологічно зумовлений пережитою подією (“нормальна реакція на екстремальну ситуацію”). Необхідно підтримувати впевненість у швидкому відновленні нормального стану, у здатності знову виконувати свою роботу в повному обсязі. У разі бойової психічної травми зусилля терапевтичного персоналу спрямовуються на швидке “повернення у стрій”

Єдність психологічної і терапевтичної дії. Цей принцип передбачає таке:

- ✓ його джерелом має бути або одна, або декілька осіб;
- ✓ уніфікована процедура поводження із постраждалим і його психологічна корекція.

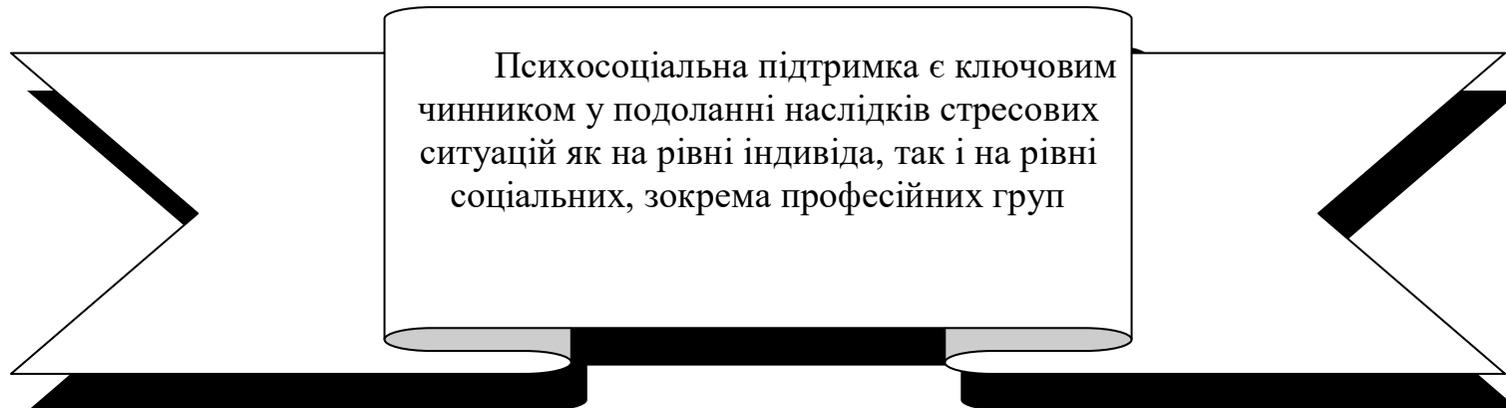
Цей принцип ураховує особливості психічного стану осіб, що піддалися травматизації, наприклад, звуження свідомості (“тунельне бачення”), загальмованість, що призводять до нездатності сприймати різноспрямовані впливи, запам’ятовувати багато облич або послідовність проходження процедур

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ (продовження)

Простота психологічного впливу тісно пов'язана з попереднім принципом і передбачає, що вплив має характер першої допомоги і спрямований передусім на зняття тривоги, самоізоляції шляхом спонукання постраждалого до “промовляння” своїх переживань, обговорення пережитої травми та актуального стану. Часто допомога виражається в тому, аби відвести постраждалого від джерела травматизації, надати необхідну інформацію, тепле питво, їжу, відпочинок, психологічно безпечне оточення і можливість бути вислуханим

Спадкоємність психологічної підготовки, психологічного супроводу і психологічної реабілітації передбачає, зокрема, розроблення й заповнення індивідуальних карт контролю психічного стану на різних етапах участі військовослужбовця у відповідних заходах (операціях) і в реабілітаційний період.

У карти заносять відомості про індивідуально-особистісні особливості, дані психологічного тестування, тривалість і характер впливу психотравмуючих обставин, обсяг наданої психологічної допомоги та її результативність

КОМПЛЕКС ЗАХОДІВ ІЗ НАДАННЯ ОСОБОВОМУ СКЛАДУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Контроль морально-психологічного стану та працездатності

Виявлення потреб, запитів, настроїв особового складу, негативних чинників, що впливають на морально-психологічний стан і службово-бойову готовність військовослужбовців і вживання відповідних заходів

Тимчасове звільнення частини особового складу від виконання обов'язків або участі в бойових операціях для проведення з ними короточасних відновних заходів через розлади морально-психологічного стану і працездатності

Відправлення та евакуація окремих військовослужбовців для надання їм кваліфікованої медико-психологічної допомоги

Проведення психологічної регуляції релаксуючого та активізуючого типів

Раціональна психотерапія, негіпнотичне навіювання

Сугестивна психотерапія

Дебрифінг стресу критичних інцидентів

Психореабілітаційні заходи після повернення з відрядження

ЕКСТРЕНА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕВІ, ЩО БЕЗПОСЕРЕДНЬО БЕРЕ УЧАСТЬ У ЛОКАЛЬНОМУ ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ

Залежно від тимчасових, просторових, тактичних особливостей бойової обстановки і стану особового складу підрозділу психологічна допомога може надаватись у таких формах

- ✓ Відволікання підлеглого від психотравмуючих переживань і включення його в активну діяльність шляхом постановки чітких і конкретних завдань;
- ✓ психологічна підтримка, уважне, дбайливе ставлення до підлеглого, гумор;
- ✓ тактильна підтримка (дружній дотик; поплескування по плечу; рукостискання);
- ✓ діяльнісна підтримка (надання допомоги у правильному припасуванні спорядження; пригощання сигаретою; підтримання вогнем; направлення підкріплення);
- ✓ мобілізуюча дія з використанням емоційного й етично забарвленого заклику, бойового заклику;
- ✓ особистий приклад зібраності, самовладання, оптимізму

Перспективним напрямом надання психологічної підтримки і допомоги в екстремальних ситуаціях є формування “стрес-команд” із числа фахівців підрозділів внутрішніх військ, учасники яких мають бути фахівцями в галузі військової психології і психотравматології

ПРОФІЛАКТИКА І КОРЕКЦІЯ СТРЕСОВИХ СТАНІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Профілактика й корекція стресових станів в екстремальних умовах повинні розглядатись як один із ключових способів збереження психічного здоров'я, боє- і працездатності особового складу, підвищення рівня психологічної безпеки та підтримання психоемоційної рівноваги

**Можливі
профілактичні
і
реабілітаційні
заходи**

- ✓ **Організаційні** (наприклад, надання короткострокової відпустки, зменшення навантаження, дотримання графіка змінюваності особового складу).
- ✓ **Соціальні** (страхування, матеріальне стимулювання, моральна підтримка з боку командирів і старших начальників).
- ✓ **Медичні** (профілактичні огляди, медикаментозна корекція, психотерапія).
- ✓ **Психологічні** (індивідуальне консультування, психологічна корекція, групова психотерапія)

Присутність фахівця-психолога бажана на всіх етапах підготовки до виїзду у відрядження й несення служби в екстремальних умовах, а також на реабілітаційному етапі. Він має бути добре підготовленим у таких галузях, як стрес, посттравматичні стресові розлади, психотравма, психологічне консультування; знати особливості несення служби і функціональні завдання підрозділу; користуватися довірою у персоналу. Досвід показує, що неправильна або невчасна допомога, яка надається поганим професіоналом у неподходящих обставинах, може завдати більше шкоди, ніж її ненадання

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ БЕСІДИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ БОЙОВИЙ СТРЕС І ЗАЗНАЛИ БОЙОВОЇ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ

Пояснити, що поява у військовослужбовця ознак посттравматичного стресового порушення – це нормальна реакція здорового організму на ненормальні обставини. Довести, що слід, а чого не слід робити при посттравматичних стресових порушеннях

✓ Людям, яким Ви довіряєте, детально розкажіть про відчуття, що Вас тривожать, думки, спогади: своїм товаришам, командирам, рідним. Не приховуйте своїх емоцій і переживань, нічого не робіть, не обговоривши це з друзями і командирами

✓ Не уникайте говорити про те, що сталося (відбувається) з Вами або товаришами по службі. Будьте частиною групи людей, яка піклується про Вас, і не відмовляйте в допомозі іншим

✓ Не дозволяйте своєму відчуттю засоромлення зупиняти Вас, коли є шанс говорити

✓ Навчайтеся вислуховувати, допомагайте виговоритися другу

✓ Не сподівайтесь, що неприємні спогади (переживання) швидко минуть. Деякий час вони можуть залишатися з Вами (протягом найближчих тижнів або місяців)

✓ Для якнайшвидшого виходу із посттравматичних стресових порушень промовляйте з іншими прожиті ситуації. Займіться активними формами відпочинку, спортом

✓ Не допускайте захоплення алкоголем і сильнодіючими засобами. Пам'ятайте, що їх вживання найнебезпечніше в екстремальних ситуаціях, а алкогольна й наркотична залежність у період після стресу розвивається значно швидше, ніж у звичайних умовах

На закінчення бесіди важливо сказати, що військовослужбовець і після сильного стресу залишається такою ж самою людиною, що й до нього. Повне відновлення обов'язково настане. Проте, якщо він страждає дуже сильно або тривало, йому слід звернутися за допомогою

ВИПАДКИ, В ЯКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕВІ СЛІД ЗВЕРТАТИСЯ ЗА ЕКСТРЕНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ ПСИХОЛОГІЧНОЮ ДОПОМОГОЮ

1. Якщо він відчуває себе після перенесеного стресу нездатним самотійно або в колі друзів долати незвичайні почуттями або тілесні відчуття

2. Якщо напруженість емоцій не знижується протягом тижнів або місяців

3. Якщо напруженість стала хронічною або він збентежений, спустошений

4. Якщо не проходять нічні кошмари й безсоння

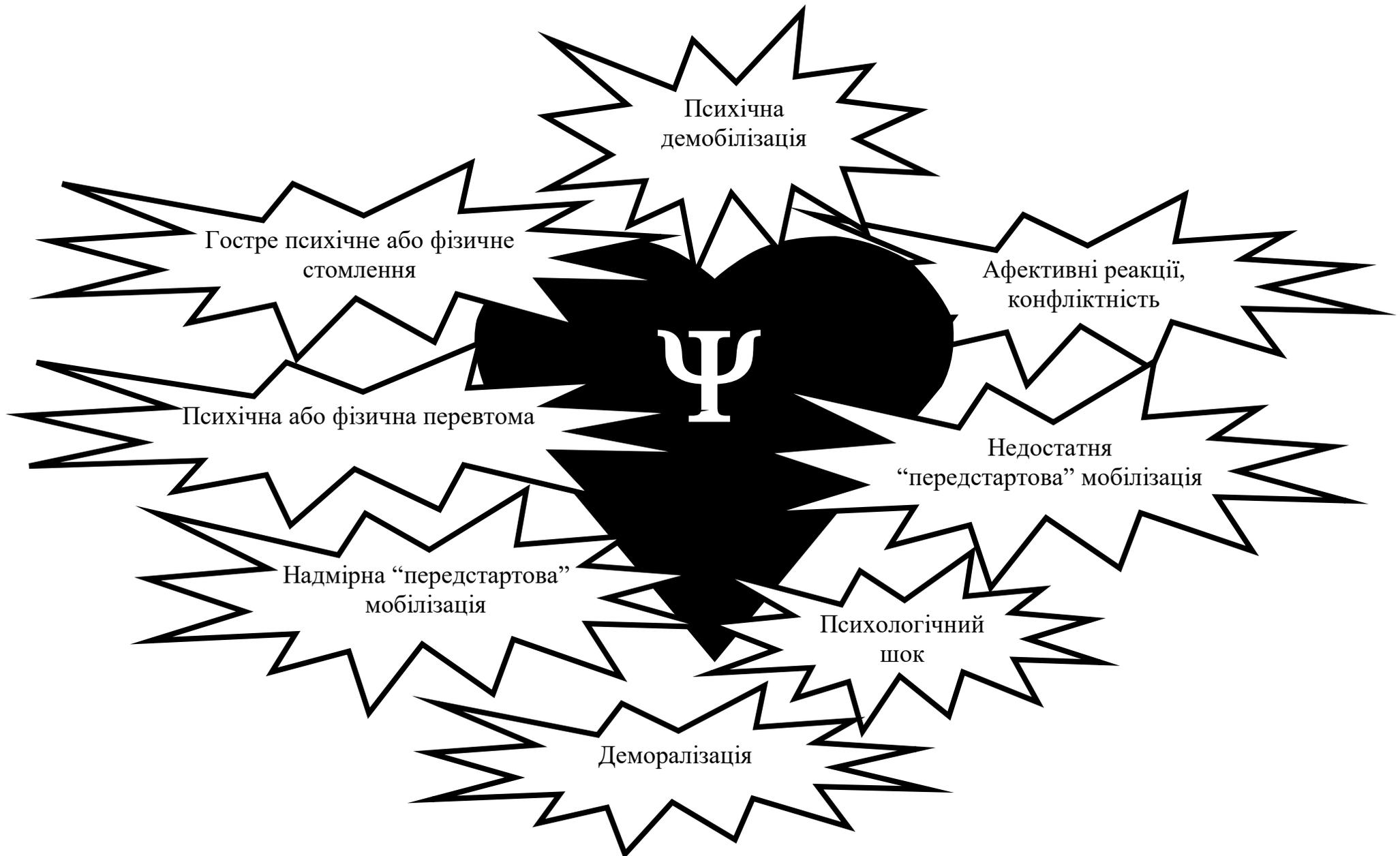
5. Якщо поряд із ним немає людини, з якою можна обговорити, поділитися своїми переживаннями

6. Якщо він продовжує палити, випивати, або приймати медикаменти в тій самій кількості, що й відразу після події, яка травмувала його

7. Якщо він перестав справлятися зі своїми повсякденними службовими обов'язками, страждає від первтоми і не може відновитися

ОСНОВНІ РОЗЛАДИ ПСИХІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ В УМОВАХ ДІЇ СТРЕС-ЧИННИКІВ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ПСИХІЧНОЇ ДЕМОБІЛІЗАЦІЇ І ЗАХОДИ З НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ознаки

- ✓ Втрата контролю над ситуацією; дезорієнтація в обстановці, розгубленість;
- ✓ незвичайні для певного співробітника характер мови, зміст висловів, інтонації, що свідчать про переживання страху;
- ✓ поспішні, хаотичні, некоординовані, помилкові дії і вчинки;
- ✓ сповільненість або відсутність необхідних дій та вчинків;
- ✓ відсутність волевих зусиль, апатія, загальмованість, сонливість;
- ✓ відсутність самоконтролю, нестриманість, неадекватний ситуації настрій;
- ✓ відмова від продовження роботи

Заходи

- ✓ Тимчасове звільнення від обов'язків;
- ✓ психологічна експрес-корекція стану;
- ✓ спостереження за станом, за необхідності – евакуація для надання спеціалізованої допомоги;
- ✓ направлення на консультацію до психіатра, невропатолога

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ НАДМІРНОЇ І НЕДОСТАТНЬОЇ “ПЕРЕДСТАРТОВОЇ” МОБІЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХОДИ З НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ознаки

Надмірна мобілізація – незвичайні для правоохоронця психоемоційна напруженість, збудження, балакучість, метушливість.

Недостатня мобілізація – байдужість, відсутність інтересу до підготовки, цілей і завдань службово-бойової діяльності

Заходи

- ✓ Тимчасове звільнення від службових обов’язків;
- ✓ індивідуальна психологічна регуляція та саморегуляція релаксуючого типу при надмірній мобілізації або групова психічна регуляція активуючого типу при недостатній мобілізації;
- ✓ спостереження;
- ✓ допуск до роботи після індивідуального психологічного контролю

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ШОКУ ТА ЗАХОДИ З НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ознаки

- ✓ Неадекватні обставини поведінки, байдуже ставлення до того, що оточує;
- ✓ замкнутість, мовчазність;
- ✓ загальмованість реакцій, неухважність;
- ✓ тривожність, неспокійний сон;
- ✓ “відсутній” погляд, утруднена “включаємість”;
- ✓ звуження уваги, інтересів, контактів

Заходи

- ✓ Тимчасове звільнення від службових обов’язків;
- ✓ індивідуальна психологічна бесіда, мануальна і тілесно-орієнтована терапія;
- ✓ за необхідності – направлення для поглибленого вивчення й надання спеціалізованої допомоги;
- ✓ допуск до виконання обов’язків служби – після індивідуального психологічного контролю;
- ✓ направлення на консультацію до психіатра, невропатолога

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ АФЕКТИВНИХ РЕАКЦІЙ, КОНФЛІКТНОСТІ ТА ЗАХОДИ З НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ознаки

- ✓ Напруженість;
- ✓ занепокоєння;
- ✓ дратівливість;
- ✓ дріб'язкові причіпки до оточення;
- ✓ “вибухове” реагування на зауваження, претензії

Заходи

- ✓ Тимчасове звільнення від службових обов'язків;
- ✓ психологічна експрес-корекція стану;
- ✓ психологічна регуляція релаксуючого типу;
- ✓ щадний режим індивідуальної роботи з боку керівництва;
- ✓ направлення на консультацію до психіатра, невропатолога

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ГОСТРОГО ПСИХІЧНОГО АБО ФІЗИЧНОГО СТОМЛЕННЯ Й ЗАХОДИ З НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ознаки

- ✓ Погіршення уваги, пам'яті, мислення;
- ✓ млявість або безладна квапливість руху, погіршення точності та координованості рухів, невпевненість ходи;
- ✓ послаблення вольових зусиль, рішучості, наполегливості, активності;
- ✓ погіршення самоконтролю, витримки;
- ✓ скарги на розбитість, загальну слабкість, неможливість належно виконувати свої обов'язки

Заходи

- ✓ Тимчасове звільнення від службових обов'язків;
- ✓ забезпечення умов для повноцінного відпочинку на термін не менше доби;
- ✓ тілесно-орієнтована і мануальна терапія;
- ✓ допуск до роботи після індивідуального психологічного контролю

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ПСИХІЧНОЇ АБО ФІЗИЧНОЇ ПЕРЕВТОМИ Й ЗАХОДИ З НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ознаки

- ✓ Посилення ознак гострого стомлення;
- ✓ безпричинні коливання настрою, дратівливість;
- ✓ скутість, напруженість, виражена тривожність, занепокоєння;
- ✓ байдужість до оточення, пригніченість, відсутність зацікавленості до роботи;
- ✓ розлади сну;
- ✓ почервоніння (збліднення) шкірних покривів, задишка, серцебиття, пітливість;
- ✓ зниження апетиту, нудота;
- ✓ хворобливі відчуття в ділянці серця, м'язах, ломота у попереку і суглобах;
- ✓ головні болі, запаморочення

Заходи

- ✓ Тимчасове звільнення від службових обов'язків;
- ✓ надання першої психологічної (за необхідності – долікарської) допомоги відповідно до характеру розладів;
- ✓ психологічна підтримка, несугестивна психотерапія;
- ✓ допуск до виконання обов'язків повсякденної служби – за висновком відповідних фахівців

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ І ЗАХОДИ З НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ознаки

- ✓ Зниження моральних і етичних критеріїв;
- ✓ розбещеність, вульгарність, нехтування нормами службової етики, субординації;
- ✓ озлобленість, невмотивована грубість;
- ✓ відмова від догляду за собою, занедбаність, неохайність;
- ✓ неконтрольоване пияцтво

Заходи

- ✓ Тимчасове звільнення від службових обов'язків;
- ✓ раціональна психотерапія, негіпнотичне навіювання;
- ✓ вживання заходів виховного характеру;
- ✓ направлення на консультацію до психіатра, невропатолога

ДЕБРИФІНГ СТРЕСУ КРИТИЧНИХ ІНЦИДЕНТІВ

Дебрифінг стресу критичних інцидентів (Critical Incident Stress Debriefing – CISD) уперше був розроблений американським психологом Дж. Мітчелом у 1983 р. Психологічні дебрифінги як форма надання допомоги у кризових ситуаціях проводяться з групами людей, що піддалися випробуванню стресових або трагічних подій. Це можуть бути групи, утворені за ознакою професійної належності або просто об'єднані спільністю пережитої ситуації. Підкреслюється, що дебрифінги не замінюють собою лікування, яке буває необхідне в деяких випадках

Мета дебрифінгу досягається шляхом

Мета дебрифінгу –
мінімізація небажаних
психологічних
наслідків і
попередження
розвитку синдрому
посттравматичних
стресових порушень

Зменшення тривоги і
напруженості

“Вентиляція” вражень та емоцій

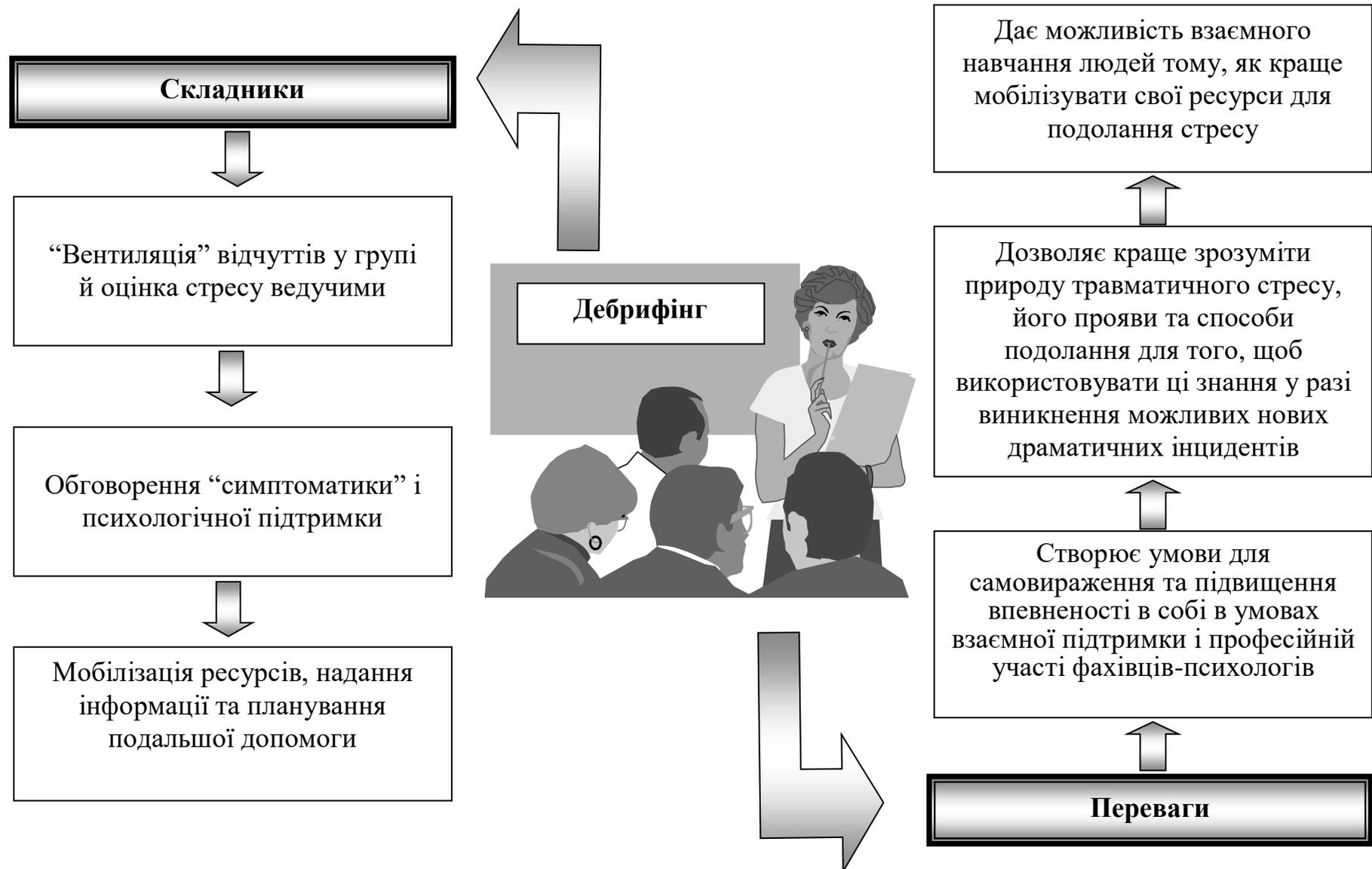
Підготовка учасників до
правильного сприйняття свого
подальшого стану і
використання всіляких стратегій
психологічної допомоги

Когнітивна організація досвіду

Мобілізація ресурсів для
соціальної підтримки,
посилення групової солідарності
та згуртованості

Розуміння універсального
характеру індивідуальних
реакцій (досягається у процесі
інтенсивного “обміну”
відчуттями)

ОСНОВНІ СКЛАДНИКИ ТА ПЕРЕВАГИ ДЕБРИФІНГУ ЯК МЕТОДУ ГРУПОВОЇ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ ПОРУШЕНЬ ОСОБИСТОСТІ

ФАЗИ ПРОВЕДЕННЯ ДЕБРИФІНГУ СТРЕСУ КРИТИЧНИХ ІНЦИДЕНТІВ

У проведенні дебрифінгу виділяють 5–7 обов'язкових фаз, які проходить кожна група

1. Вступ. Представлення ведучого, роз'яснення цілей, завдань і правил, зняття тривоги у учасників із приводу незвичності процедури. Основні правила, яких дотримуються і ведучі, і учасники.

1. Не вимагати обговорювати те, чого група не захоче. Єдина вимога – назвати своє ім'я і характер участі в інциденті. Всі уважно вислуховують те, про що говорить кожний учасник.

2. Дотримуватися конфіденційності: те, що відбувається або обговорюється в групі, призначене лише для групи.

3. Не допускати критичних думок стосовно іншого: ніхто не повинен розглядати те, що відбувається, як “розбір” або “трибунал”.

4. Кожний говорить лише про свої переживання, вчинки (від першої особи), а не про чужі.

5. Учасники попереджаються про те, що можуть знову пережити негативні відчуття, оскільки йдеться про дуже хворобливі речі.

Завдання дебрифінгу саме в тому й полягає, аби навчитися долати реальні негативні емоційні стани.

Група працює без перерв, але це не означає неможливості покинути її на якийсь час, аби все ж повернутися, якщо цьому не заважають які-небудь обставини

ФАЗИ ПРОВЕДЕННЯ ДЕБРИФІНГУ СТРЕСУ КРИТИЧНИХ ІНЦИДЕНТІВ (продовження)

2. Факти. Кожний розповідає про те, що відбувалося з ним: що бачив, де знаходився, що робив. Відновлюється повна картина події і хронологія подій. Узгодженість щодо фактів сприяє когнітивній організації досвіду. Виявлення емоцій у цій фазі допускати не слід

3. Думки, емоції, відчуття. Ведучий просить перейти від опису подій до розповіді про внутрішні психологічні реакції на них. Дуже важливо пригадати перші враження, думки, які промайнули в голові, імпульсивні вчинки й емоційні реакції. Незважаючи на те, що розповіді можуть набувати дуже драматичного характеру, не можна допускати, аби домінували відчуття кого-небудь із учасників, а всі інші перетворилися б на слухачів: кожен повинен мати можливість висловити свої переживання. Ведучий підтримує в групі розуміння того, що, висловлюючись, учасники знову переживають сильний стрес, проте це відбувається за ситуації, коли реальна небезпека вже минула, а їх відчуття знаходять розуміння і підтримку групи

4. Симптоми. Обговорюються актуальні емоційні, когнітивні й соматичні прояви посттравматичного стресу, на яких наголошують учасники у сприйнятті свого “Я” і поведінки. Складається перелік симптомів, що описує спектр психологічних наслідків критичного інциденту в конкретній групі. Кожний учасник отримує можливість краще розібратись у власному стані і відзначити ті симптоми, про які з різних причин він не висловлювався

ФАЗИ ПРОВЕДЕННЯ ДЕБРИФІНГУ СТРЕСУ КРИТИЧНИХ ІНЦИДЕНТІВ (продовження)

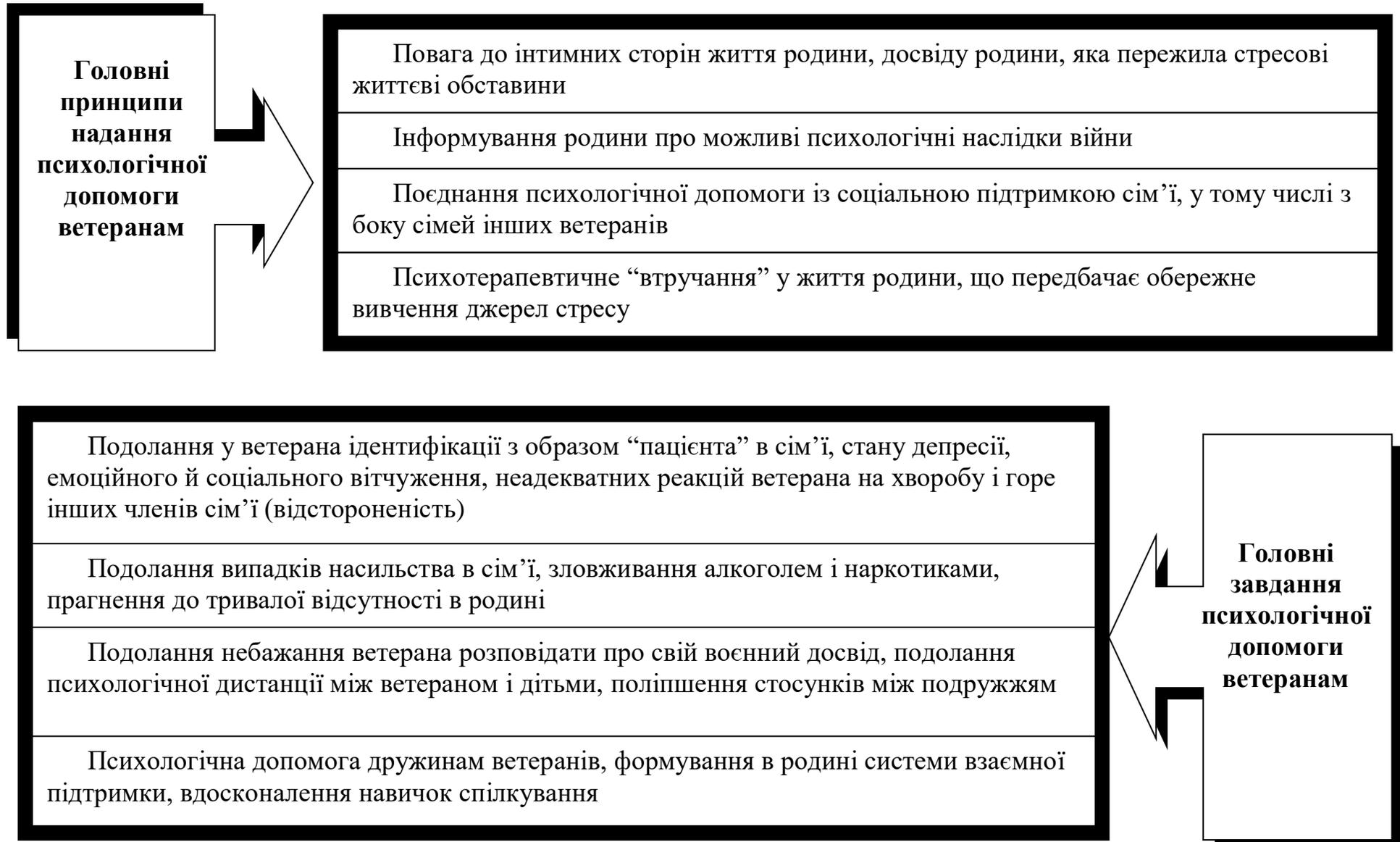
5. Інформування. Роз'яснення учасникам природи постстресових станів як “нормальних реакцій на екстремальну ситуацію”; обговорення варіантів і засобів подолання негативних психологічних наслідків, які мають місце і можливі у майбутньому

6. “Закриття минулого” і новий початок. Підводиться своєрідний підсумок пережитого. Минуле не можна просто забути, воно вимагає до себе активного ставлення, аби відновити сили для нового життя. Ритуали “закриття минулого” вироблені в культурі (поминання, річниці, відвідини місць, пов'язаних із подіями та ін.). Проте вони передбачають і власну творчу участь: наприклад, багато хто з тих, хто пережив катастрофу, присвячує себе тому, аби допомогти уникнути нових катастроф або зменшити їх травматичні наслідки, використовують свій досвід у наданні допомоги, беруть участь у діяльності добровільних рятувальних бригад і т. ін.

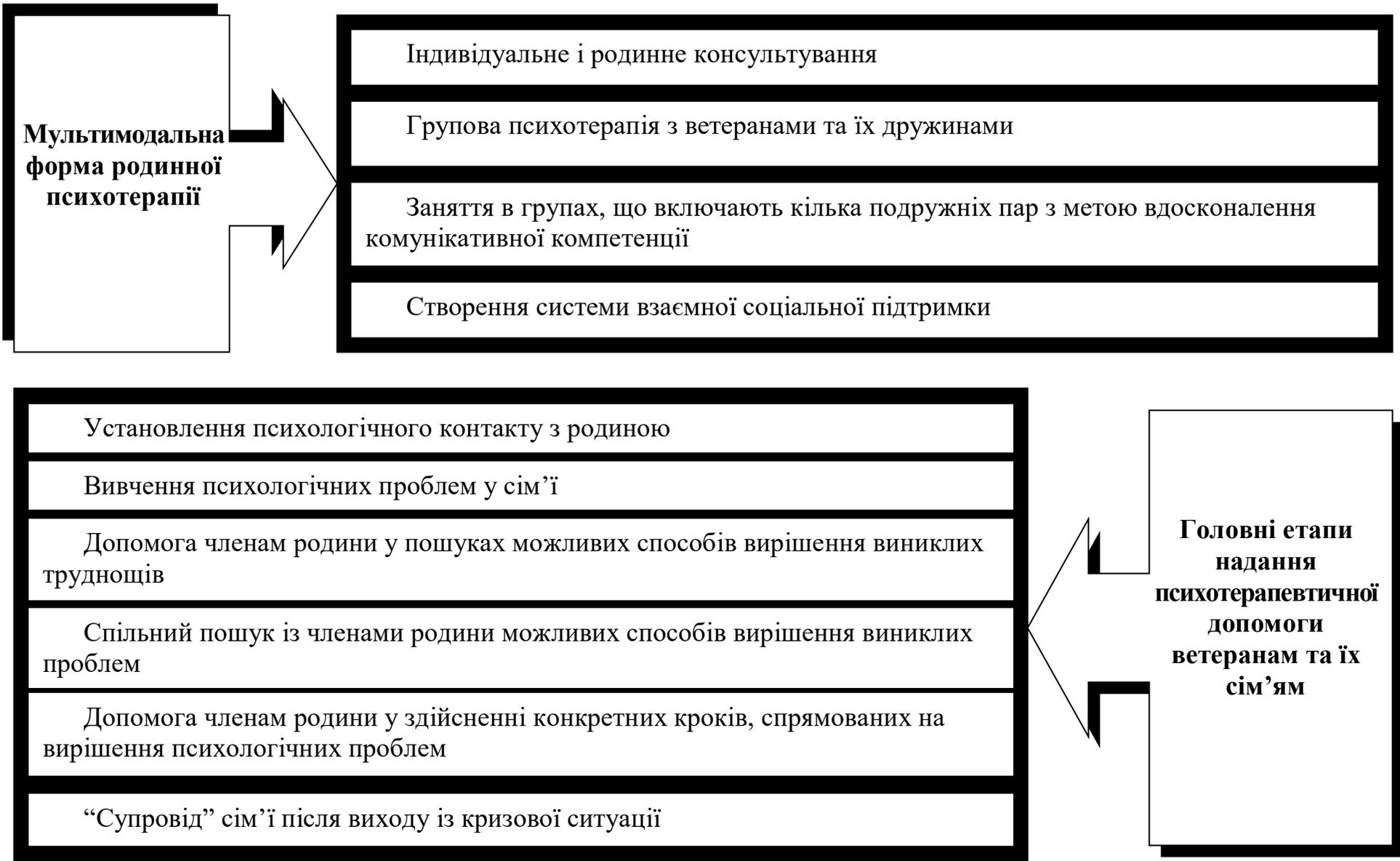

Формально процедура дебрифінгу завершується питаннями учасників до ведучих, порадами щодо поведінки у майбутньому, де шукати джерела психологічної підтримки або професійної допомоги. Роздаються пам'ятки, листівки, якщо вони заздалегідь підготовлені. При цьому роз'яснюється, в яких випадках слід звернутися за професійною допомогою: якщо стан не покращиться у найближчі шість тижнів; якщо стан почне раптово погіршуватися; виникнуть труднощі під час виконання звичайної роботи або зменшиться працездатність

РОДИННА ПСИХОТЕРАПІЯ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВETERANAM ВІЙН І ЛОКАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

РОДИННА ПСИХОТЕРАПІЯ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВЕТЕРАНАМ ВІЙН І ЛОКАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ (продовження)

ТИПИ ВІДНОСИН МІЖ ПРАКТИЧНИМ ПСИХОЛОГОМ І ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОРЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ

“Батьківське” ставлення: підкреслення своєї професійної компетентності, акцент на навіюванні, упевненість у своїй здатності викликати у людей релаксацийний стан

“Партнерське” ставлення: наполегливе затвердження внутрішніх джерел психологічної релаксації, детальне роз’яснення психологічних механізмів релаксації, акцент на переконанні, спільний пошук відповідей на виниклі питання

“Материнське” ставлення: демонстрація співчуття, участі, прагнення допомогти, негайна реакція на поведінку і стан військовослужбовця

Усі наведені типи відносин за ступенем впливу рівнозначні

ОСНОВНІ ПРАВИЛА СТВОРЕННЯ КІМНАТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ

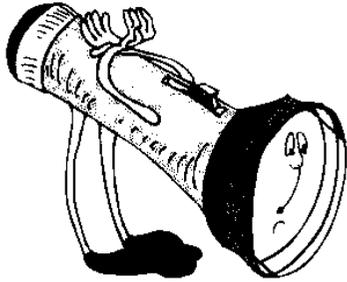
Кімната має бути оформлена так, щоб своїм інтер'єром радикально відрізнятися від учбових і службових приміщень. Це забезпечує необхідне відвернення уваги людей від повсякденного життя. Цьому, наприклад, сприяють непрямокутна, округла форма кімнати, наявність навісної стелі та її нахил відносно підлоги, тканинна оббивка стін, природно-декоративні елементи (валуни, рослини, акваріум і т. ін.). Розумна оригінальність оформлення, плавні лінії, неяскраві півтони, тиша – це умови, з одного боку, що відводять людину від поточних турбот, з іншого – формують згодом умовно-рефлекторний сигнал до мимовільного настроєння на релаксацію

Створену кімнату не слід перенасичувати дрібними деталями і предметами. Необхідно уникати виникнення суб'єктивного відчуття тісноти, яке заважає учасникам настроїтися на розслаблення, оскільки воно впливає на них стимулююче

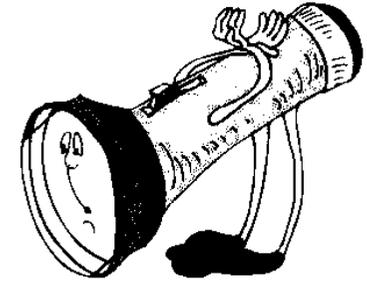
При обладнанні кімнати необхідно прагнути до забезпечення ілюзії великого відкритого простору і відносної самоти кожної людини в ній. Пояснюється ця вимога тим, що в замкнутому просторі у людей підвищується рівень збудження, а це несприятливо впливає на проведення психологічної релаксації. Іншою особливістю є збільшення активності при знаходженні в натовпі. Виходячи з цього, ілюзія великого простору створюється за рахунок високих стель і кількох вікон у кімнаті, а також продуманим використанням широкоформатних фотошпалер з природним ландшафтом і дзеркал. Ефект відокремленості досягається довільним розміщенням крісел. Сидячи у кріслах, учасники не повинні опинятися обличчям один до одного або під таким кутом, коли обличчя виявляється відкритим для стороннього спостерігача

Кімната повинна обладнуватися так, щоб її можна було використовувати поліфункціонально

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ ЕФЕКТ КОЛЬОРІВ

При створенні кольоросвітлової композиції кімнати рекомендується враховувати психофізіологічний ефект кольорів

Колір	Тиск крові	Пульт, дихання	Мускульна напруженість	Дія на емоції
Червоний	Збільшує	Прискорює	Збільшує	Збуджує
Помаранчевий	Злегка збільшує	Злегка збільшує	Збільшує	Стимулює
Жовтий	Не міняє	Не міняє	Не міняє	Урівноважує
Зелений	Трохи зменшує	Трохи зменшує	Трохи зменшує	Урівноважує
Блакитний	Зменшує	Заспокоює	Зменшує	Заспокоює
Синій	Значно зменшує	Значно зменшує	Зменшує	Загальмовує
Фіолетовий	Сильно зменшує	Сильно заспокоює	Сильно зменшує	Пригнічує

БИБЛИОГРАФИЧНИЙ СПИСОК

1. Авдеев, В. В. Психологические основы повышения эффективности деятельности работников органов внутренних дел в экстремальных ситуациях [Текст] : учеб. пособие / В. В. Авдеев. – М., 1988.
2. Агресивний натовп та методи протидії йому [Текст] / під ред. О.В. Тімченка. – Харків, 1998.
3. Акишина, А. А. и др. Жесты и мимика в русской речи [Текст] / А. А. Акишина и др. – М., 1991.
4. Александровский, Ю. А., Лобастов, О. С., Спивак, Л. И., Щукин Б. П. Психогении в экстремальных условиях [Текст] / Ю. А. Александровский, О. С. Лобастов, Л. И. Спивак, Б. П. Щукин. – М., 1991.
5. Ананьев, Б. Г. Психология и проблемы человекознания. Избранные психологические труды [Текст] / под ред. А. А. Бодалева. – М., 1996.
6. Антонян, Ю. М. Изучение личности преступника [Текст] / Ю. М. Антонян. – М., 1982.
7. Антонян, Ю. М. Психологическое отчуждение личности и преступное поведение [Текст] / Ю. М. Антонян. – Ереван, 1987.
8. Антонян, Ю. М. Психология убийства [Текст] / Ю. М. Антонян. – М., 1997.
9. Антонян, Ю. М. Социальная среда и формирование личности преступника [Текст] / Ю. М. Антонян. – М., 1985.
10. Антонян, Ю. М., Верещагин, В. А., Потапов, С. А., Шостакович, Б. В. Серийные сексуальные убийства [Текст] / Ю. М. Антонян, А. В. Верещагин, С. А. Потапов, Б. В. Шостакович. – М., 1997.
11. Антонян, Ю. М., Еникеев, М. И., Эминов, В. Е. Психология преступления и наказания [Текст] / Ю. М. Антонян, М. И. Еникеев, В. Е. Эминов. – М., 2000.
12. Антонян, Ю. М., Еникеев, М. И., Эминов, В. Е. Психология преступника и расследование преступлений [Текст] / Ю. М. Антонян, М. И. Еникеев, М. И. Эминов. – М., 1996.
13. Афиногенов, С. А. и др. Особенности расследования сексуально-садистских убийств [Текст] / С. А. Афиногенов и др. – СПб, 1993.
14. Баев, О. Я. Тактика следственных действий [Текст] / О. Я. Баев. – Воронеж, 1992.
15. Бандурка, А. М., Бочарова, С. П., Землянская, Е. В. Юридическая психология [Текст] / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков, 2002.
16. Бандурка, А. М., Друзь, В. А. Конфликтология: учеб. пособие для вузов [Текст] / А. М. Бандурка, В. А. Друзь. – Харьков, 1997.
17. Башкатов, И. П. Психология асоциально-криминальных групп подростков и молодежи [Текст] / И. П. Башкатов. – М., 2002.
18. Белкин, Р. С. Профессия – следователь [Текст] / Р. С. Белкин. – М., 1998.

19. Берн, Э. Трансакционный анализ и психотерапия [Текст] / Э. Берн. – СПб, 1992.
20. Богомолова, С. Н., Образцов, В. А. Серийные убийства на сексуальной основе как объект психолого-криминалистического анализа [Текст] / С. Н. Богомолов, В. А. Образцов // Труды МГЮА. – М., 1996. – № 1.
21. Бородулин, А. И. Убийства по найму: криминалистическая характеристика. Методы расследования [Текст] / А. И. Бородулин. – М., 1997.
22. Бэрн, Р., Ричардсон, Д. Агрессия [Текст] / Р. Бэрн, Д. Ричардсон. – СПб, 1997.
23. Вакутин, Ю. А. Способы маскировки преступного поведения [Текст] / Ю. А. Вакутин. – Омск, 1987.
24. Васильев, Л. В. Юридическая психология. Серия мастера психологии [Текст] Л. В. Васильев. – СПб, 1997.
25. Волков, В. С. Мотив и квалификация преступлений [Текст] / В. С. Волков. – Казань, 1969.
26. Волков, В. С. Мотивы преступлений [Текст] / В. С. Волков. – М., 1982.
27. Гельманов, А. Г. Криминалистическая характеристика способа сокрытия преступлений против жизни и здоровья [Текст] / А. Г. Гельманов. – Омск, 1989.
28. Гельманов, А. Г., Гонтарь, С. А. Как установить участие лица в правонарушении? Эффективный и экономичный метод диагностики скрываемой причастности и получения признания виновного в отсутствие доказательств [Текст] / А. Г. Гельманов, С. А. Гонтарь. – М., 1999.
29. Головаха, Е. И., Панина, Н. В. Психология человеческого взаимопонимания [Текст] / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К., 1989.
30. Горелов, И. Н., Енгальчев, В. Ф. Безмолвный мысли знак: Рассказы о невербальной коммуникации [Текст] / И. Н. Горелов, В. Ф. Енгальчев – М., 1991.
31. Горшенин, Л. Г. Анализ поведения людей и методика моделирования предполагаемой ситуации [Текст] / Л. Г. Горшенин. – М., 1993.
32. Гримак, Л. П. Гипноз и преступность [Текст] / Л. П. Гримак. – М., 1997.
33. Гримак, Л. П. и др. Методы прикладной психологии в раскрытии и расследовании преступлений [Текст] Л. П. Гримак. – М., 1999.
34. Громов, В. И., Васильев, Г. А. Энциклопедия безопасности [Текст] / В. И. Громов, Г. А. Васильев. – М., 1999.
35. Деликатный, С. К., Половникова, Ж. Ю., Прыгунов, П. Я. Основы профессиональной и психологической подготовки сотрудников личной охраны [Текст] / С. К. Деликатный, Ж. Ю. Половникова, П. Я. Прыгунов. – К., 1998.
36. Дулов, А. В. Судебная психология [Текст] / А. В. Дулов. – Минск, 1975.
37. Дьяченко, М. И., Кандыбович, Л. А., Пономаренко, В. А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект [Текст] / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, В. А. Пономаренко. – Минск, 1985.
38. Еникеев, М. И. Юридическая психология [Текст]: учебник для вузов / М. И. Еникеев. – М., 1999.
39. Зайцева, Г. Л. Дактилология. Жестовая речь [Текст] / Г. Л. Зайцева. – М., 1991.

40. Зарайский, Д. А. Управление чужим поведением. Технология личного психологического влияния [Текст] / Д. А. Зарайский. – Дубна, 1997.
41. Зелинский, А. Ф. Криминология [Текст] : курс лекций / А. Ф. Зелинский. – Харьков, 1996.
42. Зинин, А. М. Внешность человека в криминалистике [Текст] / А. М. Зинин. – М., 1995.
43. Зорин, Г. А., Танкевич, О. В. Криминалистическая характеристика транснациональных преступных групп [Текст] / Г. А. Зорин, О. В. Танкевич. – Гродно, 1997.
44. Илларионов, В. П. Переговоры с преступником [Текст] / В. П. Илларионов. – М., 1993.
45. Иншаков, С. М. Зарубежная криминология [Текст] / С. М. Иншаков. – М., 1997.
46. Кандыба, В. Криминальный гипноз [Текст] / В. Кандыба. – СПб., 1999.
47. Кертэс, И. Тактика и психологические основы допроса [Текст] / И. Кертэс. – М., 1965.
48. Китаев, Н. Н., Тельцов, А. П. Проблемы расследования отдельных видов умышленных убийств [Текст] / Н. Н. Китаев, А. П. Тельцов. – Иркутск, 1992.
49. Китаев-Смык, Л. А. Психология стресса [Текст] / Л. А. Китаев-Смык. – М., 1984.
50. Коломытцев, Н. А. Личность особо опасных рецидивистов [Текст] / Н. А. Коломытцев. – Рязань, 1991.
51. Комир, Ю. Д. Техника эффективного делового общения [Текст] / Ю. Д. Комир. – Харьков, 1992.
52. Коновалова, В. Е. Правовая психология [Текст] / В. Е. Коновалова. – Харьков, 1995.
53. Коновалова, В. Е. Психология в расследовании преступлений [Текст] / В. Е. Коновалова. – Харьков, 1978.
54. Котенев, И. О. Психологическая диагностика постстрессовых состояний [Текст] / И. О. Котенев. – Пермь, 1998.
55. Котик, М. А. Психология защищенности человека от опасности в профессиональной деятельности [Текст] / М. А. Котик. – Л., 1985.
56. Котик, М. А. Психология и безопасность [Текст] / М. А. Котик. – Таллин, 1987.
57. Кризисные события и психологические проблемы человека [Текст] / под ред. Л. А. Пергаменщика. – Минск, 1997.
58. Лебедев, В. И. Личность в экстремальных условиях [Текст] / В. И. Лебедев. – М., 1989.
59. Леви, В. Л. Искусство быть собой [Текст] / В. Л. Леви. – М., 1991.
60. Лысенко, В. И., Тимченко, А. В., Яковенко, С. И. Посттравматические стрессовые расстройства [Текст] / В. И. Лысенко, А. В. Тимченко, С. И. Яковенко. – Харьков, 1999.
61. Медведєв, В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) [Текст]: монографія / В. С. Медведєв. – К., 1996.
62. Меерсон, Ф. З., Пшенникова, М. Г. Адаптация к стрессовым ситуациям и физическим нагрузкам [Текст] / Ф. З. Меерсон, М. Г. Пшенникова. – М., 1988.

63. Международная классификация болезней (МКБ–10). Классификация психических и поведенческих расстройств. Исследовательские диагностические критерии [Текст]. – ВОЗ, Женева, СПб., 1995.
64. Модестов, Н. С. Серийные убийцы. Маньяки и их жертвы [Текст] / Н. С. Модестов. – М., 1999.
65. Норрис, Д. Серийные убийцы [Текст] / Д. Норрис. – М., 1998.
66. Основы работы психолога внутрішніх військ МВС України [Текст] : навч. посіб. / І. І. Ліпатов, І. І. Приходько, Ю. Б. Ірхін та ін. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2008. – 153 с.
67. Образцов, В. А., Богомолова, С. Н. Криминалистическая психология [Текст] / В. А. Образцов, С. Н. Богомолова. – М., 2002.
68. Папкин, А. И. Личная безопасность сотрудников ОВД. Тактика и психология безопасной деятельности [Текст] / А. И. Папкин. – М., 1996.
69. Перфильев, М. О. Преступные люди [Текст] / М. О. Перфильев. – СПб., 1886.
70. Пиз Аллан. Язык телодвижений. Как читать мысли других людей по их жестам [Текст] / Пиз Алан. – Нижний Новгород, 1992.
71. Пирожков, В. Ф. Криминальная психология. Психология подростковой преступности [Текст] / В. Ф. Пирожков. – М., 1998. – Кн.1.
72. Плиско, В. И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности [Текст] / В. И. Плиско. – К., 1991.
73. Пособие для следователей. Расследование преступлений повышенной опасности [Текст]. – М., 1998.
74. Прикладная юридическая психология [Текст] / под ред. А. М. Столяренко. – М., 2001.
75. Протасевич, А. А. Поисковый портрет преступника как интегративная система [Текст] / А. А. Протасевич. – Иркутск, 1998.
76. Протасевич, А. А. Серийные преступления, сопряженные с насилием, как объект криминалистики [Текст] / А. А. Протасевич. – Иркутск, 1999.
77. Протасевич, А. А., Степаненко, Д. А., Шиканов, В. И. Моделирование в реконструкции расследуемого события [Текст] / А. А. Протасевич, Д. А. Степаненко, В. И. Шиканов. – Иркутск, 1997.
78. Протасевич, А. А., Образцов, В. А. Раскрытие убийств [Текст] / А. А. Протасевич, В. А. Образцов. – Иркутск, 1998.
79. Прыгунов, П. Я. Психологическое обеспечение специальных операций: ролевое поведение [Текст] / П. Я. Прыгунов. – К., 2000.
80. Психологическая диагностика посттравматических стрессовых состояний [Текст] : учеб.-метод. пособие / под ред. А. В. Тимченко. – Харьков, 1998.

81. Психологические проблемы деятельности в особых условиях [Текст] / отв. ред. Б. Ф. Ломов, Ю. М. Забродин. – М.: Наука, 1985.
82. Психология следователя. Практикум по юридической психологии [Текст] : учеб. пособие / М. И. Еникеев, Э. А. Черных. – М., 1988.
83. Психология. Словарь [Текст] / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1990.
84. Психотерапевтическая энциклопедия [Текст] / под ред. Б. Д. Карвасарского. – СПб.: Питер, 1998.
85. Пятницкая, И. Н. Наркомания: Руководство для врачей [Текст] / И. И. Пятницкая. – М., 1994.
86. Ратинов, А. Р. Судебная психология для следователей [Текст] / А. Р. Ратинов. – М., 1967.
87. Розин, В. М. Психология для юристов [Текст] : учеб. пособие. – М. : Изд. группа “Форум”, 1997.
88. Романович, Г. Г., Юстицкий, В. В. Психологические особенности действий сотрудников в экстремальных условиях [Текст] / Г. Г. Романович, В. В. Юстицкий. – Минск, 1988.
89. Ронин, Р. Своя разведка: способы вербовки агентуры, методы проникновения в психику, форсированное воздействие на личность, технические средства скрытого наблюдения и съема информации [Текст] : практ. пособие / Р. Ронин. – Минск, 1997.
90. Рюкле, Х. Ваше тайное оружие в общении. Мимика, жест, движение [Текст] / Х. Рюкле : сокр. пер. с нем. – М., 1996.
91. Рябков, Е. М. Психологические аспекты тактики следственных действий [Текст] / Е. М. Рябков. – Нижний Новгород, 1996.
92. Свирский, А. И. Убийцы [Текст] / А. И. Свирский. – М., 1924.
93. Селье, Г. Стресс без дистресса [Текст] / Г. Селье. – М., 1979.
94. Серийные убийства и социальная агрессия [Текст]. – Ростов/н. Д., 1994.
95. Ситковская, О. Д. и др. Новые направления судебно-психологической экспертизы [Текст] / О. Д. Ситковская. – М., 2000.
96. Следственная практика [Текст]. – Вып. 140. – М., 1983.
97. Следственные действия [Текст] / Под ред. В. А. Образцова. – М., 1999.
98. Слинько, М. И. Заказные убийства. Криминологический анализ [Текст] / М. И. Слинько. – М., 1997.
99. Сучасні технології реабілітації осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій [Текст] : метод. рекомендації. – К., 1998.
100. Тарарухин, С. А. Установление мотива и квалификация преступления [Текст] / С. А. Тарарухин. – К., 1977.
101. Тимченко, А. В. Психологические аспекты состояния, поведения и деятельности людей в экстремальных условиях и методы их коррекции [Текст] / А. В. Тимченко. – Харьков, 1997.

102. Тимченко, А. В., Шапарь, В. Б. По обе стороны закона [Текст] / А. В. Тимченко, В. Б. Шапарь. – Харьков, 1998.
103. Тимченко, О. В. Синдром посттравматических стрессовых нарушений: концептуализация, диагностика, коррекция та прогнозування [Текст] : монографія / О. В. Тимченко. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000.
104. Топорков, А. А. Словесный портрет [Текст] / А. А. Топорков. – М., 1999.
105. Христенко, В. Е. Психология поведения жертвы [Текст] / В. Е. Христенко. – Ростов/н. Д., 2004.
106. Христенко, В. Е. Психология жертвы [Текст] : учеб. пособие / В. Е. Христенко. – Харьков, 2001.
107. Чуфаровский, Ю. В. Психология в оперативно-розыскной деятельности [Текст] / Ю. В. Чуфаровский. – М., 1996.
108. Чуфаровский, Ю. Ф. Юридическая психология [Текст] / Ю. Ф. Чуфаровский. – М., 1997.
109. Штангль, А. Язык тела [Текст] / А. Штангль. – М., 1996.
110. Щекин, Г. В. Как читать людей по их внешнему облику [Текст] / Г. В. Щекин. – К., 1993.
111. Энциклопедия выживания. Выживание в зоне вооруженных конфликтов [Текст]. – Краснодар, 1999.
112. Энциклопедия преступлений и катастроф. Убийцы и маньяки [Текст]. – Минск, 1996.
113. Юсупов, И. М. Психология взаимопонимания [Текст] / И. М. Юсупов. – Казань, 1991.
114. Яковлев, А. М. Преступность и социальная психология [Текст] / А. М. Яковлев. – М., 1971.

Навчальне видання

Тімченко Олександр Володимирович,
Христенко Віталій Євгенович,
Приходько Ігор Іванович та ін.

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

(у схемах і таблицях)

Навчальний посібник

Редактор *Я. М. Холоденко*

Компютерна верстка: *А. О. Теплова*

Формат паперу 60x84/16. Ум. друк. арк. 5,93. Тираж 50 прим. Зам. № 13

Видавець і виготовлювач Академія внутрішніх військ МВС України

Пл. Повстання, 3, м. Харків, 61001

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2799 від 22.03.07 р.